

M 67

MIKSZÁTH
KÁLMÁN
ÖSSZES
MŰVEI

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 41.

1828 – 1978
MEGJELENT
AZ AKADEMIAI KÖNYVKIADÁS
150. ÉVÉBEN

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA

REJTŐ ISTVÁN

41. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

XV.

1891 – 1893

1978

MIKSZÁTH KÁLMÁN ELBESZÉLÉSEK

XV.

1891 – 1893

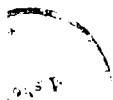

1978

Sajtó alá rendezte:

BISZTRAY GYULA

077 9°

Sorozat ISBN 963 05 0152 X
ISBN 963 05 1389 7

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1978*

Printed in Hungary

Mikszáth Kálmán Összes Műveinek sorozatát a kiadvány megindulása óta Bisztray Gyula és Király István szerkesztette.

A jelen kötettől Rejtő István a sorozat társszerkesztője.

Király István — megnövekedett tudományos és közéleti feladatai miatt — a közelmúltban megvált a Mikszáth-sorozat szerkesztésétől, amelyet húsz éven át egyik legkedvesebb teendőjeként végzett.

Csupán jelezzük e személyi változást, de nem búcsúzunk Király Istvántól, hiszen szerető érdeklődésével továbbra is közöttünk marad; annál is inkább, mert Mikszáth összes műveinek kritikai kiadását annak idején éppen ő kezdeményezte.

Király István itteni szerkesztői feladatait Rejtő István vette át.

Rejtő István évekkkel ezelőtt kapcsolódott be a Mikszáth-kiadás munkálataiba. Több kötet sajtó alá rendezését végezte mind a Regények, mind az Elbeszélések, valamint a Cikkek és Karcolatok ciklusában.

Fiatalkorú munkatársával, egyszerűségével és széles körű ismereteivel most már a sorozat minél folyamatosabb fejlesztését is elősegíti.

1976. szeptember 1.

Bisztray Gyula

1891

A PLUTÓ

Sok megfoghatatlan dolog van a nap alatt, de semmi sem rejtélyesebb — dicsértessék a Jézus Krisztus —, mint a Plutó esete.

Gyerekkoromban magam is láttam a Plutót. Nagy, tizenhat markos, vékony lábú, finom növésű kanca ló volt, olyan fekete szőrrel, mint a korom.

Hogy került a falunkba, honnan szerezte Csabay Mihály, sohasem derült ki, pedig eleget kérdezték még a bírói székről is.

— Ezer forintos ló! — mondogatták a környékbeli urak, akik gyakran látták Csabayt hetykén ülve a fekete paripa hátán.

Ezer forintos ló Csabaynál, a szegény korhely nemesnél, aki ötven forintot se látott soha egy rakáson. Titokzatos mogorva ember volt, alig érintkezett az emberekkel. Mióta a katonaságtól hazakerült, apró viskójában lakott, egy tehénkét tartott (Mili volt a neve) s maga kapálta meg három-négyholdas földjét. Honnan, miből szerezte volna az a Plutót?

Plutó! De miért Plutó? Ki adta neki ezt a furcsa nevet?

Egyszer a Török Jánosék nagyobbik gyereke, az, akinek két ballába van, megkérdezte tőle:

— Miért híjják azt a lovat Plutónak, Mihály bácsi?

Az obsitos katona rávetette kísérteties üvegfényű szemeit:

— Ehehe — vigyorgott. — Azért, mert a Plutó istállójából való.

Majdnem ijesztő külsejű ember volt, torzonborz hajjal, tuskés lelógó bajusszal, széles bibircsós arccal, — csak a termete volt egyenes, daliás. De rejtélyessé a különös szokásai tették.

Sokszor két napra is bezárkózott kis vityillójába, éjjel-nappal füstölgött a ház födele, mert kémény nem volt a házán s a füst a zsupokon keresztül talált ki utat. Ilyenkor folytonosan főzött odabent valamit; de ugyan mit főzhetett, mert ételt ebédkor, vacsorakor özvegy Barcza Gáborné Pataki Erzsébet hozott neki és az ablakon nyújtotta be. Az emberek azt beszélték, hogy ez a Pataki Erzsébet volna a szeretője. De csak nem evett maszlagot ez a csinos, barna asszony!

Máskor pedig hetekre eltűnt Csabay a faluból. Híresztelték, átjár a szomszéd Bácskába korhelykedni. Értett az iváshoz.

Egyszer hetyke bácskai fiúk, hírhedt nagyivók, hajdani katonapajtásai, lefogták volna a bertóti csárdában, hogy igyék velök, ha mer, s midőn egy nap és egy éjjel ittanak már folyvást, és lankadtan hunyorgattak immár a pajtások, Csabay Mihály odaszólt a korcsmárosnak:

— Hozzon kend még friss bort és friss bácskaikat!

De azért a Plutón úgy ült utána, mint a parancsolat, egy cseppet se ingadozott, s a fekete kanca úgy vitte, mint a forgószél. Ezenközben egyre különösebb részletek szivárogtak ki a Plutó felől.

Körmöczy Mártonné látta egyszer a lészanyíláson keresztül, hogy a volt huszár főtt burgonyát és egy tál túrós csíkot vitt be az istállóba: »Ej no, milyen ló az, amelyik emberek főztjéből táplálkozik?«

Ennek a hírnek a kapcsán összeszedte az emlékezőtehetségét Berkenyés János, a szomszédban lakó tímár, s esküszik rá, mint a vereshagyma, hogy a Plutó tavaly télen a Luca-nap éjjelén került Csabayhoz, mert még előtte való este egyedül itatta a Milit (a tehenet), míg másnap, Luca-napkor délben már egy lovat is vezetett a váluhoz, »akármi legyenek — mondja Berkenyés János —, ha nincs a dologban valami ördögösség«.

Isten tudja, hogy volt, de többen erősítették, hogy a Plutó — csak álljatok oda közel a fejéhez — kénköves szagú füstöt fúj ki a száján és orrlyukain. Valami csodálatos az.

A parasztok fecsegésébe belevegyült az urak találgatása; lovag Podrovszky Leopold, az új megyefőnök szemet vetett a Plutóra. Egy négyest szeretett volna összeválogatni, olyat,

aminő hajdan valamikor volt a főispán nevezetű megyefőnökkönek, s ezer forintot ígért a Plutóért Csabaynak.

— Nem adom a Plutót sehogy — felelte Csabay.

Lovag Podrovszky nem az az ember volt, aki egykönnyen lemondott volna a kívánságairól. Különben se szeretette az egyenes utat. Megbízta tehát a járási főnököt, Klamarik Ede urat, hogy ő perszvadéálja a korhely obsitost, de az csak rázta a nagy rút fejét.

— Nem adom a lovat a császárnak sem.

S most indult meg a találgatás. Miért nem adja? Mi oka lehet rá? Különösen Berkenyés, a tímár bosszankodott. Oh, a számár, a számár! Hiszen előbb-utóbb úgyis hozzám kerül a Plutó bőre.

De a bőrcserző még hagyján, beszéljen a varga amit akar, nagyobb hiba volt az, hogy a járási főnök sikert szeretett volna felmutatni a megyei főnök előtt, tehát így gondolkozott magában:

»Ha nem adja pénzért, elveszük tőle ingyen. Mert hát végre is hol vette, kitől vette és miből vette? Hiszen csak a bolond nem látja, hogy a tíz ujjával szerezte a lovat.«

Nosza, megidézte Csabay Mihályt iziben s még ma is megvan, sokszor volt kezemben azóta, az esetről fölvevett jegyzőkönyv:

Fölvétetett Hámfalván 1852. augusztus 20.

Mi a neve? Csabay Mihály rékási lakos, kiszolgált katona.

Hány éves? Negyven.

Mi a vallása? Római katolikus.

Nős? vagy nőtlen? Nőtlen.

Volt-e már büntetve? Igenis egyszer. Lólopásért.

Hol vette a Plutó nevű lovat? Ezen kérdésre a következőket vallja: Múlt évben körülbelül ősz elején a szomszéd helységben Kálnán voltam, meleg nyáriás idő volt, a Patakiék házában künn az udvaron az öreg Patakiné feküdt az eperfa alatt dunyhákban. »Mi baja, öreg néni?«—kérdém, mire nyöszörögve felelte az anyóka: »Útban vagyok, fiam, a földbe.« »Hát a leánya merre van, hogy nem ápolja?«

»Erzse a városba ment a patikába — szólt Patakiné —, gyere, jó fiam te, igazgasd meg a vánkosaimat.«

Odamentem, fölráztam a párnákat, a derekaljat. »Adj valamit innom, aranyos gyerecském — mondá ismét —, nagyon tikkadt a gégém, s nem szeretnék szomjan érkezni a másvilágra.« Soha senki hozzám nem szólt még ilyen nyájasan. Levettem nyakamról a boros kulacsot s a haldokló boszorkány (mert annak tartották az egész környéken) jó nagyot húzott belőle, miközben megcsillámlottak hólyagosodó zöldes szemei: »Az én uram, a Plutó áldjon meg, édes fiam, de meg is fog áldani; hanem egyet cselekedj meg, jól ide hallgass: Luca-nap éjszakáján eredj ki éjfélkor a keresztútra, feküdj végig az úton s ne kelj fel, bármi történnék, bármivel ijesztenének, mert különben nagy bajod történik, hanem mikor egy fekete paripás ördög jön, ugorj fel a földről, taszítsd le az ördögöt, és pattanj fel magad a fekete kancára.« »Jól van, jól, asszonyénéám«, feleltem nevetve és eltávoztam. Patakiné másnap meghalt s ahány csóka, varjú volt a környéken, az mind ott várta harmadnap a temető kapujában, a fákon, a karókon, a sírdombok rögeit ellepve. Élő ember még nem látott olyat.

El is felejtettem a dolgot egyelőre, hanem amint aztán a Luca-napja közelgett, egyre jobban furkálta a fejemet s elhatároztam, hogy csakugyan kifekszem a keresztútra. Jóval éjfél előtt fölvettem a bundámat a Mézgás dűlőbe tartva, ahol három út keresztezi egymást; lefeküdtem a hóra, várván, hogy mi fog történni. Mély csönd volt köröskörül, csak a rékási erdő zúgott balról, és jobbról a kálnai malom kelepelt.

Egyet kukorékolt egy rékási kakas, és a malom megállott, és az erdő fáit meg se moccantak többé.

Szívem nagyot dobbant, a kakas szava az éjfél jelenté.

Koromsötétség volt, felhők úsztak fönt, köd rengett lent, mint a kocsonya, olyan sűrű. Egyszerre éktelen robaj, ostorcsattogás, hámcsőrgés keletkezett, mintha ezer vásáros jönne vágatva, előzködve az utakon, pokoli zsisbongással.

S mögöttem a hószemek mintha tűz-szikrákká váltak volna, villogtak, csillámlottak s megvilágíták messze az utakat, melyeken borzadályos látvány szakadozott ki a ködből.

Három holló repült el fölöttem süvítő szárnyal, mint három nyíl. Ezek voltak a fullajtárok.

Utánok egy óriás szekér közelgett megrakva színültig fazekakkal. Ninini, hiszen ez az öreg Findura szekere. Az öreg Finduráé, aki az öregapámhoz szokott szállani s aki harminc év előtt halt meg. A lovak is ugyanazok; a szürke Beta, és a félszemére vak Pejko. Az öreg Findura maga hajtja őket. De milyen örülten vágat.

— Hop hó! — lármázott az öreg messziről. — Ugorj fel, Miska fiam, mert agyontaposlak. Hallod-e? Vigyázz! Szaladj, ha mondom.

De én csak összeszorítottam a fogaimat, behunytam a szemeimet, rá se hederítve a fazekasra, a gyermekkoromból ismerős hangjára.

A kocsi átrobogott fölöttem — s föllélegzék, mert már nem volt belőle semmi, rajtam szétmállott, párává lett.

De új veszedelem jött. Két sárkány vontatott óriási vasboronát, mely az egész utat befogta. A borona hegyes, éles szögeiről vér csöpögött.

A vasborona tetején egy borjú nagyságú macska ült, szemei helyén két izzó tűzgolyó.

— Eredj el az útról, Csabay Mihály édes fiam — kiáltám a Patakiné hangján. — Én vagyok, a Patakiné nénéd Kálnáról. Én tanácsoltam neked, hogy ide jöjj, de most azt mondom, eredj el, ha jót akarsz!

Veszteg maradtam s a vasborona is úgy szaladt rajtam át, mint egy széláram.

Most aztán egy ördög következett, aki úgy tett, hogy az utat locsolja. Óriási hordót gurított nagy robajjal s abból tűz-lávát öntött az útra, akárcsak a palacsinta-tészta a pléhen, úgy futotta be a kékes láng az egész utat, amerre ment. Két szarvára két halálfej volt szúrva.

»Eltakarodsz onnan, Csabay Mihály! Eredj el, mert mindjárt szénné égsz.«

»Nem megyek« — sziszegtem és meg se mozdultam. Nem lett semmi bajom.

De most azután kicsi híja, hogy veszedelem nem ért, mert az ezredesem, gróf Hardeck jött kivont karddal egy század huszár élén nagy trombitaszóval. A száguldó huszárlovakról csak úgy szakadt a tajték.

Az ezredes reám kiáltott.

»Állj fel! Mozdulj, indulj!«

A pajtások hangját is felösmertem. Gernye Laci megbiztatott: »Ide mellém, Miska!« Jászai Ferkó a kulacsot kínál-gatta, Komoróczy Muki torkaszakadtából jelentette: »Itt hozom a lovat, ülj rá fel hamar!« S csakugyan ott volt vezetéken hajdani szürke lovam, a Sármány, testestől-lelkestől. Az óbester még egyszer rám rivallt mérgesen: »Ezer mennydörgettét, hát mégsem tápáskodsz fel? Kaszaboljátok össze a gazembert!«

Száz kard ugrott ki a hüvelyből, s már-már fel akartam kelni, de a bundám szerencsére odafagyott az út rögeihez úgy, hogy szinte nem bírtam belőle kifejtőzni s ezalatt elrohant a huszárság; semmi sem lett. Csak a kardsuhogás maradt meg a levegőben, azazhogy csak szélsuhogás.

Jaj, ugyan mi lesz még? Hátranézek, hát látom, hogy egy ördög üget egykedvűen, gyönyörű fekete lovon. Ahá, ez az én lovam! No, most résen legyünk! Az ördög jött, de egy szót se szólt, a világért se figyelmeztetett volna, hogy keljek fel, mint a többiek. Csak a lova sörényét simogatva morgta: Gyí Plutó, gyí Plutó!

Hanem én sem voltam rest, mihelyt hozzám ért a pokolbeli lovag, felugrottam a földről s egy iramodással fenn voltam a lovon, lelőkvén kezemmel az ördögöt, aki az első érintésre lefordult és ömlő szurokká vált a földön.

A kanca meghorkant alattam, fölágaskodott első két lábával a levegőbe, aztán engedelmesen leszegte nyakát s szép csöndesen megindult a falu felé.

Így lett enyém a Plutó. Ezt vallom eskü alatt és nevem aláírásával erősítem

Ns Csabay Mihály.

Mikor a tollnok úr, név szerint Koricsánszky János, elkészítvén a jegyzőkönyvet, átvitte elolvasni az ámbituson üldögélő Klamarik úrnak (aki azzal mulatta magát, hogy kenyérmorzákat dobálgatott a tyúkoknak), a tekintetes úr szerfölött megbotránkozék:

— Megbolondult maga, amice, hogy erre a sok hazudozásra nem sajnálta az állam tintáját és papirosát?

— Beírtam, amit vallott. Sajátszerű egy ember!

— Vigye el az ördög, hanem a lovat, azt magam szeretném elvinni, hehehe. Erössze a Csabayt, domine, de a ló ide hozandó; kurrentálni kell a hivatalos lapban, hogy hatvan nap alatt jelentkezék a tulajdonos.

— Jól van jól, rogo humillime — hebegte Koricsánszky —, de a hivatalos lap nem jár a pokolba.

— Na persze. Az nem császári királyi terület, hehehe. Ugyan, ugyan, Koricsánszky barátom, vallja meg nekem, hogy egy kicsit hisz az ördögökben.

— Nem tartok már én a világon semmit se lehetetlennek.

— Annál jobb, amice, bizony még jobb — mosolygott egyre a bezirker —; ha csakugyan az ördögé volt a ló, az legalább nem jelentkezik érte, minek folytán eladjuk nyilvános árverésen és megveszi a megyefőnök úr őméltósága potom áron.

S elrendelé nyomban, hogy a Kiczka zsandár induljon Rékásra és hozza be a Plutó lovat mint bitang jószágot a zsandárok istállójába.

Kiczka zsandár indult, de Rékáson innen hivatatólag integetett feléje a kálnai malom; jószívű menyecske benne a molnárné, nem nagyon fiatal már, de édes a szája mint a tepedt szőlő. Már hogyne nézne be egy kis délebedre, meg egy kulacs borra, mikor az asszony szeme is fényesre köszörülődik a látásán.

Ott dőzsölt a zsandár, bor, szerelmi mámor, a sok kövér falat, minden úgy összejött, hogy az egészségtől duzzadó vérmes ember egyszer csak ebéd után lefordult a székről és meg volt halva. A szél ütötte meg, de az se lehetetlen, hogy Pataki Erzsók rontá meg valami boszorkánypraktikával, mert ott üldögélt mogorván egy zsákon Erzsók is az öröltetők közt.

Klamarik csak várta, várta Plutót egész estig, másnap délben pedig már türelmetlen lett, mikor végre hírül hozták a zsandár halálát.

— Az már más — jegyzé meg szinte megkönnyebbülve. — Ha meghalt, jogosan tette; nem követett el hivatali visszaélést. Valami komolyabb rendetlenségtől félttem.

Aztán mint aki egyszerre tudatára esik annak, hogy a

bezirk minden eseménye, dolga azért hozatik az ő tudomására, mert elintézést igényel, szórakozottan mondá a tollnoknak:

— El kell temetni. Természetesen. Ami pedig a Plutót illeti, nyergeljen a lovas zsandár, a Majna Pali és haladéktalanul menjen érte!

Majna Pali indult, de ő sem jött vissza estére, sem másnap délig:

A bezirker urat ideges nyugtalanság lepte meg. Végre uzsonnatájt látta az ablakon, hogy egy rékási suhanc vezeti a Majna zsandár lovát, kantárjánál fogva gazdátlan nyereggel.

Hajadonfővel szaladt ki kérdezősködni:

— Nos, mi ez megint? Mi történt?

— Az történt, kérem alássan — felelte a suhanc —, amit a két holló előre megmondott.

— Miféle két holló?

— A Pávai Gergely uram hallotta, aki hétfőn éjjel jött haza a vármegye börtönéből s leült megpihenni Kálnán túl a határmezsgyén, őkelme hallotta, hogy két holló beszélgett egymással pont éjfélkor; egyik a kálnai tornyon ült, másik a rékásin.

— Ostobaság! Ilyeneket nekem ne fecsegy!

— Pedig megtörtént kérem, mert ha rab volt is Pávai Gergely, azért becsületes ember ám, aztán úgy tessék fölvenni, hogy a rékási tornyon Csabay Mihály szokott holló képében üldögelni, a kálnain meg Pataki Erzsébet. Így beszélgetnek egymással. Minden gyerek tudja már azt. Magam is élő szememmel láttam . . .

— Mit, te golyhó?

— Hát egy hollót a tornyon.

— Jó, jó — nevetett Klamarik úr —, de mi történt a zsandárommal?

— Hiszen éppen arról volt szó. A rékási holló panaszkodott, hogy meg van idézve a tekintetes úrhoz, mire mondá a kálnai holló: »Ne búsulj te azon, nem lesz semmi bajod!«

— Magamnak, meghiszem — ellenveté Csabay uram, vagyis a rékási holló —, de hát a Plutót nem veszik-e el tőlem a zsandárok? »Azon se búsulj te, biztatta a kálnai holló,

mert Klamarik küld zsandárt kettőt is, de hiába küldi; az egyik zsandárnak kevesebb ideje lesz hozzá, mint kellene, a másik zsandár pedig azért nem veszi el, mert sokkal több ideje lesz hozzá, mint kellene.«

— Hóbortos mesemondás.

— Pedig szakasztott úgy esett, tekintetes uram, mert a Kiczkának csakugyan kevés volt egy kicsit az ideje.

— Hüm, az igaz.

— A Majna Palinak pedig túlságosan sok az ideje hozzá, mert úgy hasba rúgta tegnap a Plutó, mikor hozzá akart nyúlni, hogy eszmélet nélkül megfekszi az ágyat legalább karácsonyig.

Klamarik úr gondolkozóba esett.

— Furcsa! Igazán furcsa dolog ezzel a lóval. Hát még mit beszéltek a hollók?

— Elmondjam?

— Mondd el, fiam.

— A rékási holló még ezeket mondá: »S mégis félek a Klamariktól, hogy előbb-utóbb elveszi tőlem a lovat, hogy a megyefőnöknek juttassa.« Az ő baja lesz az — felelte a kálnai holló —, mert amikor és ahol először megpillantja a Plutót, ott rögtön szörnyethal.

A járási főnöknek végiglúdbőrzött a teste, hosszúkas szeplős arca elsápadt, s homlokán halálos verejtek gyöngyözött.

— Így mondta? — hebegte. — Igazán ezt mondta?

A Pávai Gergely hallotta?

Klamarik úr izgatottan sietett be a kancelláriába. »Jöjj utánam« — mondá a fiúnak. Ott bent néhány sort írt a rékási bírónak, Kelemen István uramnak, hogy rögtön fogasson be, jöjjön át egy kis barátságos beszélgetésre és hozza be magával Pávai Gergelyt is.

— Menj ezzel az írással, de meg ne állj sehol!

Aztán becsengette a hivatal-szolgáját, hogy gyűjtsa meg a gyertyákat és hogy eressze le az ablak-zsalukat. Lóhátas embert ne eressen az udvarra, s amint a rékási bíró megérkezik, azonnal tegyen jelentést.

Klamarik urat meggyöttré a babona. Nyugtalanság, szorongó érzés fogta el. Fázott a gondolatra, hogy amint kite-

kintene az ablakon, éppen akkor jöhetne a Plutón valaki . . . Hiszen nagy bolondság, kolosszális egy bolondság, tudnak is a hollók beszélni, aztán az egyik toronyból a másikba, aztán hogy a Csabay lenne az egyik holló, Pataki Erzsébet a másik . . . Hahaha! És mégis, mégis. Van valami csodálatos a dologban. A Plutó megette a két zsandárját és még nagy szerencsétlenségeket okozhat. A Plutótól okvetlen meg kell szabadulnia. De ő már bele nem ártja többé a kezét. Hadd csináljon vele valamit a bíró. Annak ügyis nagy esze van. Azért ügyse nagy kár, ha valami baja esik.

*

Kelemen István uramnak csakugyan egy egész várme-gyére való furfangos esze volt, de éppen azért ijedt meg na-gyon a járási főnök levelétől.

»Ohó, engem nem csalsz lépre, bezirker uram. Én men-jek a Pávai Gergellyel? . . . Barátságos beszélgetésre?« Éppen ez az egy szó ütött szeget a fejébe. Barátságos beszélgetésre és Pávai Gergellyel, a kiszabadult rabbal!

Mert nagy története van Pávai uram rabságának. Bíró uram benne a ludas.

Még tavaly, a csikorgó téli napokban történt, mikor a hatalom bosszúja az első friss lánggal dúlt, hogy idézést kapott a megyétől. Megérezte a rossz szagot, gondolta mi lehet, mert hát mi tagadás, az ő keze is benne volt a revolúcióban, már amilyen mélyen beeresztik az efféle kérges parasztkezeket.

Nagy előrelátással gondolta végig a következményeket, aztán zsebre gyűrte az idéző végzést s nyugodt, hideg arccal lépett be a falusi tanácsba, melyet úgy dirigált, mint egy imperátor.

Elintéztén a folyó ügyeket, hanyagul húzta ki az idéző levelet a zsebéből.

— Nini, még itt is van egy idézés a megyéhez csütör-tökre . . . Alkalmasint a fuvarolgokban van megint galyi-bánk, hanem én nemigen mehetek be, mert bundám nincs, tegnap vitte el a szűcs igazítani. Kinek vagyon kegyelme-tek közül jó bundája?

Amire rögtön hangot adott Pávai Gergely:

— Van nekem olyan bundám, mint a patyolat.

— No, hát akkor menjen be kend az írással a falu he-
lyett, aztán simítsa el a dolgot valahogy.

Pávai uramat megcsípte a hiúság bolhája, és elment.
Nem adta egy vak lóért, hogy szerepelhet.

Mihelyest megmutatta a német iratot a megyeháznál,
se szó, se beszéd, mindjárt vitte a profosz és belökte egy bör-
tönbe. Ott ült a jámbor rabkoszton egész aratás utánig.
Addigra azonban lecsillapodott a győzők haragja s amit
eddig tettek, azt is bálni kezdték, úgyhogy a Pávai Gergely
kihallgatása már az enyhe időkre esik, amikor a szabadon-
eresztés járta a nagyobbfajta bűnösöknél is. A vizsgálat
csak úgy propter formam, fölületesen ment.

— Hát ön miért került ide? — kérdé a vizsgálóbíró
az elővezetett Pávaitól.

Az csak a fejét rázta, hogy nem érti a német szót. A tol-
mács magyarázta meg neki: »Miért van kend itt?«

— Azért, mert új bundám van — felelte Pávai Gergely
akkurátusan.

»Weil er neues Pelz hat« — adta vissza a felelet értelmét
a tolmács.

A vizsgálóbíró elgondolkozott, aztán így szólt:

— Hóbortos egy fickó. Lökje ki, Johann!

Így szabadult meg a fogságból Pávai Gergely, s most a
bezirker levelet írt a bírónak, hogy az rögtön menjen Pá-
vaival Hámfalvára, egy kis barátságos beszélgetésre. Köszö-
nöm én az olyan barátságos beszélgetést.

Kellemen uram azon melegében fogta a pennáját s meg-
írta a járási főnöknek a lemondását a bírói tisztről s arról
értesítette, hogy még ma elutazik a leányához a Dunántúlra.
Haldoklik a szegény teremtés. (Be is fogott hirtelen, de a
fiához utazott el a Nyírségbe.)

A tizedestől azonban odaüzent Pávainak, hogy a Kla-
marik járási főnök úr rendeletéből azonnal menjen Hámfal-
vára.

Gergely gazda, akin nagyon elnyűtt a ruha a fogságban,
s éppen ma reggel vásárolt egy új kék dolmányt a »kecskénék«,
keseregve mondá a tizedesnek, a dolmány bolyhos kelméjét
simogatva:

— Hát már nekem ezért is megint ülnöm kell.

Hanem hova-tovább meggondolta magát s megrakván a csikos tarisznyáját eleséggel, kibújdosott el a hámfalvi járásból, a nádaskai erdőségekbe. Különösen az hatott rá, hogy Kelemen uram kerekelt oldott, hogy most már neki nincsen patrónusa. Aztán nem lehet az kis dolog, ha a hatalmas Kelemen is kivette belőle a lábát. Szegény jó Pávai Gergely ott lappangott hetekig. Az unokái hordoztak neki nagy titokban eleséget.

Klamarikot pedig emésztette a méreg és a félelem. A sátán van a játékban, semmi kétség, nem is egy ördög dolgozik a Plutó mellett, de az egész pokol. A rékási bíró lekészése is nyilván az ő műve.

Hiába vizsgáltatta magát a fölvilágosodott kor tanaival; fülébe csengtek hajdani prágai tanítójának szavai: »Nincs boszorkány, nincs ördög«, de hát akkor mi ez összevéve? (Hátha csak Csehországban nincs ördög?) Hiszen azt mondják, Magyarország sincs, s mégis szembe találkozik vele az ember mindenütt. Hátha csakugyan van ördög is.

Napokig töprengett, analizálta az esetet, hol így hol úgy. Miért ne lehetne minden a maga rendjén való? A Plutó egy közönséges ló, mint a többi, a Csabay pedig egy közönséges gazember, mint a többi. Lopta valahol valami grófi ménesből s most az elpalástolásra rejtélyességgel, miszticizmussal veszi körül lovát is, magát is. Sokféle zsírral van egy-egy obsitos megkenve. Elkereszteli Plutónak s boszorkányságokat, bűbájt diktál be a hivatalos jegyzőkönyvbe. Mindez a legközönségesebb fifika. De lássuk most már a többit. A Kiczka zsandárt megüti a guta. Hát mi van abban? (Csak nem halhatott meg a kedvemért végelgyengülésben harmincéves korában?) Vérmes volt, korhely volt, utólérte a nemezis, punktum. A Majna zsandárt hasba rúgta a Plutó. Nos aztán? A zsandárnak hasa volt, a Plutónak lába volt, ergo megrúgta lábával a hasát. Sokkal nagyobb csoda lenne, ha Majna a hasával rúgta volna meg a Plutó lábát! . . . Dőreség! dohogta Klamarik úr ezerszer egy nap, de azért a verejték csurgott a halántékáról. Úgy van, úgy, minden szétfoszlik az elme boncoló kése alatt. Minden, minden. Mi is van még, mi is van? Igen, a hollók beszélgetése. (Megálljatok akasztófára való Fáy Andrások, majd ráncba szedlek benneteket!) Hiszen

csak tudnám, ki terjeszti? Hátha maga az obsitos vagy a szeretője, olyan népies cipellőkbe bújtatva, amilyenekben jární szeret a babona Rékáson? Az egyik zsandárnak kevés lesz az ideje, a másiknak sok lesz. Igaz, hogy el van találva, mert eddig úgy történt, de vajon azt mutatja-e valósággal, hogy Belzebub diktál ott, vagy csak azt, hogy utólagosan, a hasbarúgási eset után, van kigondolva a rékási jóslat? Fogadni mernék száz osztrák értékű forintba, hogy a birhami erdőt is csak az a skribler indította meg, aki a Macbethet komponálta és csak azután, mikor már látott fagallyakkal felcífrázott katonafővegeket.

Hiszen semmi sem volna könnyebb, mint kipróbálni az efféle babonás legendák értékét, mint azt mondani Klamarik úrnak: »Vezessétek elém a Plutót, hadd tekintsem meg, — ti meg aztán nézzétek, hogy halok szörnyet.« Igen, igen, szemlét tartani a Plutó fölött, szembeszállni a babonával. És Klamarik úr meg is próbálná, ha nem éppen az ő személye volna kockán, vagy ha két élete volna Klamarik úrnak, hogy az egyikkel kísérleteket tehetne a fölvilágosodás érdekében.

De így meggondolatlanság volna, igenis, mert sok megfoghatatlan dolog van a nap alatt. Mit tudják azt a tudósok, hogy a kuvik mit kuvikol, hogy a bagoly miről huhog éjjelente, hogy a varangyos gyík hova kúszik, hogy a csillagokba mi van írva, hogy a békák mit kuruttyolnak?

Klamarik úr reszketett a gondolatra is, hogy a Plutót megpillanthatná; nem mert kimozdulni a szobájából azóta. Otthon nyomozta a rékási holló-legendát a beidézett lakosoktól, de csak mind jobban összekuszálódék az egész; Sarlay János látta a hollót a rékási tornyon ülni, de beszélni nem hallotta; Nagy Mártonné hallotta suttogva beszélgetni hétfőn éjjel Csabayt Pataki Erzsókkal, de egészen emberformát viseltek. Ami Pávai Gergelyt illeti, kisült a többi vallomásokból, hogy ő csak álmodta a dolgot hétfőn éjjel a határmezsgyén, ahova ledőlt pihenni, és csak mint álmot beszélte szerdán reggel, de midőn beteljesedett, akkor jött rá, hogy voltaképpen mégis a valóságban kellett hallania, mert be sem volt a szeme hunyva. De ha a legenda eredete nem hogy kidomborodott volna, sőt inkább elmosódék, titokzatos ködbe eresz-

kedő gyökereivel, egyet mégis kisütött Klamarik úr, hogy miért bujdosott el Kelemen István uram.

Megörült a fölfedezésnek s nyomban megbízta Koricsánszkyt, hogy keresse föl Kelement, ha a föld alatt van is s nyugtassa meg a Pávai-ügy iránt, mondja el neki, miért volt meghíva éppen Pávaival s bírja rá a lemondás visszavételére.

Mert semmi sem lett volna borzasztóbb Klamarikra, mint üresedés esetén a bíróválasztásra személyesen elmenni Rékásra, s kiállani a pokol minden kínját, félelmét, hogy a Plutó a szemé elé kerül valahogy.

Ez a rettenetes töltötte be egész lényét; éjjel nem aludt, nappal nem evett. »Egy országot egy mentő gondolatért«, kiáltozó a hajuszát tépdesve. Koricsánszky mindenfélét segített neki kitalálni.

— Legjobb volna visszamenni Csehországba.

— Ejh, ostobaság! Oda is eljőhet a Plutó. Mást gondoljon ki, amice.

— Egyetlen radikális szert tudok.

— Beszéljen amice, beszéljen.

— De roppant drasztikus szer.

— Nem bánom én. Elfogadom vakon. Becsületemre mondom, elfogadom. Mert ez a nyugtalanság, ez a kényelmetlen érzet rosszabb a gyehennánál.

— Szúrassa ki a spektábilis mind a két szemét.

— Maga egy nagy oktondi, Koricsánszky! Hol látott maga a történelemben ilyet?

— Hát II. Vak Béla nem volt vak?

— Vak volt, de nem volt járási főnök. Maga egy lelketlen ember, Koricsánszky, akinek természete Plutóhoz húz — maga is az ördögé, amice. Legelőször is arra gondol, hogy én távozzam, nem pedig arra, hogy a Plutót kellene eltávolítani; aztán, hogy én szúrassam ki a szememet, hát nem volna egyszerűbb, a Plutót szúrattatni le?

— Hiszen persze, persze, de ki meri azt elrendelni? Ki mer az ördöggel kikötni? Mert úgy áll a dolog, kérem alászan, hogy vagy nem ördög a Plutó és akkor kár olyan szép lovat leszúrni, vagy pedig ördög és akkor lehetetlen vele bírni.

— Éppen azért kell a Kelemen. Hozza nekem elő a Kelement. Még ebben az órában utazzék el utána!

Domine Koricsánszky szerencsével járt. A falu hatalmas diplomatáját megtalálta a Nyírségben s harmadnapra behozta Hámfalvára, hol a kölcsönös felvilágosítások után Klamarik úr előadta a Plutó-kérdést, feltárta kétségbeesett helyzetét, bepillantást engedett lelkébe, mely kinosan vergődik és habozik a hívés és a nem hívés között, és hogy semmit se bír kigondolni ellene.

Kelemen uram hümmögött, csóválta a fejét, szidta a sok babonás parasztot, akik a saját koponyájukban hizlalják a kísérteteket, de a másik szavával ráhagyta, hogy a Plutó azonban mégsem egészen tiszta jószág (s ájtatosan keresztet vetett magára). »Nem hiszem, hogy istentől való közönséges kanca születtje volna«, aztán sercentett egyet a foga között s mondá:

— Csak bizza rám a többit a tekintetes úr, mert a tekintetes úr okos ember, sokat tanult, sokat tud, tömérdek téglája van, de nem tud belőle építeni. Majd elbánok én a Plutóval.

— Van tán valami jó terve? — kérdé mohón.

— Majd kigondolok. Mert ha ló a Plutó, kitudom a faluból szépszerivel.

— De hátha nem ló? — szólt bele aggodalmasan a bezirker.

— Ha nem ló, akkor ördög. De én magam meg két ördög vagyok, tekintetes uram.

S hamiskásan mosolygott hozzá a nagy tömött bajusza alatt.

— Amice Koricsánszky — kiáltá lelkesedetten Klamarik úr —, írjon a megyefőnökhöz felterjesztést egy arany érdemkereszt tárgyában a bíró úr részére.

S háládatosan dörzsölte a kezeit.

Kelemen uram szabódott:

— Nem illet az meg engem, köszönöm a kegyes gráciáját, de ha Pávai Gergely kapná helyettem, nagyon megköszöném, nagyon megszolgálnám.

— De kegyelmed ezzel hasznos szolgálatot tesz a császárnak.

— De Pávai Gergely meg neked tett hasznos szolgálatot.

— Jó, ahogy akarja! Írjon hát, amice, Pávai Gergelyt! A falu hatalmas diplomatája helyeslőn bólingatott nagy,

fésűs fejével, s aztán Koricsánszky felé hajolva, mintha a felterjesztés cífrán kanyargós betűit nézegetné, a tollnok vállára tette széles tenyerét, halkán dohogva.

— Amit mondtam, mondtam, János úr, maga lesz a bezirker.

*

Mindenféle csodák kezdtek történni Rékáson. A »negyven diófa«-dűlőben véreső esett a következő héten. De erre meg se mozdult a falu. A legokosabb emberek is csak azt mondták vállvonogatva: »Azzal locsolgat az Ūristen, amije van.«

Mire aztán másnap nagy vihar kerekedett a falu fölött, rémítő fekete felhő kúszott az égen s apró békák kezdének belőle potyogni: »Ehol ni, istentelen rékásiak, ha nem vetétek kutyába se a véresőt, itt küldi a mennyei gondviselés a békákat.« De már ennek fele se tréfa. S ehhez járult még, hogy Berkenyés tímár állítása szerint a Plutó egész éjjel gúnyosan nyihogott-nyerítézett az istállóban. A Balogh Jánosék tehene vért eresztett tőgyeiből a tej közé. A falubeli lovak elkezdtek köhögni. Kiütött a keh és ragályossá vált. A község csevicés kútjából egy éj alatt eltűnt a savanyúság. Egymást érte a sok mennyei ujmutatás és csoda. Kozma József uram egy fekete lovat vett Szabadkán, mire hazaért vele azon az esős északán, reggel virradatkor nézi, nézi otthon, hát fehér lett mint egy vén kanári madár.

Az országút mentén azok a hatalmas koronájú nagy jegegyefák, melyek a faluba vezettek, jobbadán kiszáradtak az idén; csak utólag sült ki, hogy a Plutó dörzsölődött hozzájuk egyszer-mászor. Egy gyerek (a Kónya Ambrusék Pistája) Kisasszony-napkor megnémult. A szegény szerencsétlen szülei visszaemlékeztek rá, hogy egy reggel meghajította kővel a Plutót.

Ami sok, az már sok, nem lehetett tovább eltűnni.

Bíró uram összehitta a falusi tanácsot s a folyó ügyek közt föl volt véve az »ördög ellen való intézkedések« is.

Az előljáráóság nagy dolgokat mozgató volt a múlt hetekben. Egy községi deputáció a mezőbíró Jászai Mihály vezetése alatt fent járt titokban Bécsben a császárnál,

Klamarik ellen: hogy adjon nekik öfelsége Klamarik helyett *szolgabíró*t, ha pedig azt nem adhatna, akkor legalább adjon más bezirkert.

A deputáció »gyenge« híreket hozott. A császár (mondhatom kendteknek, hogy csinos szőke fiatal ember) végighallgatta a sérelmeket, de semmit se ígért bizonyosat: »Majd meglátom, mondá, mit tehetek.«

A deputáció leverten tette meg e jelentést, mire közbevágtott Kelemen István uram méltósággal:

— Ne búsuljanak kegyelmetek. Öfelsége sok dologban nemigen mozoghat szabadon. De ha a császár nem teheti, én tehetem (s önérzetesen ütött a mellére). Ha a császár nem adhat más bezirkert, hát majd adok én. Megértették kendtek?

A bizalom fénye csillant meg a szemekben. A törvénybíró, a templombíró és a mezőbíró áment bólintottak a fejeikkel. A tizedesek, kik az ajtónál álltak pálcáikkal, mint a római liktorok, áhítattal nézték a hatalmas ember mozdulatait; míg az egyik tanácsbeli, Sós Demeter, aki háttal támaszkodott a tanácsterem egyik szögletében álló kalodának, meg nem állhatta, hogy közbe ne kottyanjon:

— Meghiszem azt, ha kegyelmed akarja.

Azután a deputációt vezető mezőbíró olvasta föl írásból az útiköltségre vonatkozó számadásokat.

1. Pesten a füstösre (a gőzhajóra) szállván, személyenkint 3 frtot fizettünk,	summa summárum	-----	12 frt	—	kr.
2. Hajón élelmezés 1 frtjával	-----	4 "	—	"	
3. Pozsonynál összevesztünk, kitétek bennünket a hajóból a partra, tanakodási költség a »Zöld Majomnál«, hogy mit csináljunk	-----	2	40 "		
4. Két szekeret fogadtunk, mivelhogy az összeveszett felek nem akartak egy szekérre felülni, summa	-----	6	—		
5. Bécsbe érve, kibékülési költség az »Arany Csillagnál«	-----	5 "	30 "		
6. Bécsben a császárt kerestük	-----	2 "	—		
7. Élelmezési költség két napig	-----	32 "	—		

8. Hazafelé indulván a füstösön billé-			
ták, item	-----	12	frt — kr.
9. Pozsonynál ki nem tettek a hajóból.			
Ennek örömére áldomás	-----	8	—
10. Hajón élelmezés	-----	6	—
11. Pesten <i>költségkímélés tekintetéből</i> egész			
éjjel fennmulattunk, summa	-----	20	—

Az egyes tételeknél sűrűn hangzott a »hüm«, de a »helyes« is. (»Hja, az ilyesmi költséggel jár.«) Csak éppen az utolsó pontnál csóválta meg a fejét Kelemen uram, összeráncolt szemöldökkel kérdezvén a mezőbírótól:

— Hogy értik kegyelmetek ezt a költségkímélést?

Amire csodálkozva nézett az öregbíróra Jászai Mihály uram.

— Hogy értjük? Hát úgy, hogy nem vettünk ki éjszákára hálószoját a fogadóban.

— Nagyon derék, nagyon derék — jegyzé meg a tempombíró Mészáros Gáspár.

Kelemen uram se vetett eleibük több »diffikultást«, hanem simán áttért a következő tárgyra, az ördög ellen való intézkedésekre. Nagy aktuális ügy volt ez, mely lázba hozta az egész falut. Ember ember hátán tolongott a faluháza körül. Az ablakokon tündöklő arcú kíváncsi menyecskék ágaskodtak be, az átellenes eperfákon egész raj gyerek ült visítva, hancúrozva.

S messze le a Korotnokiék kertjéig, túl a Cseresznyés-féle pincén, kandi emberek, vénasszonyok csoportosultak, akik mind türelmetlenül, bizsergő vérrrel várták a tanács bölcsességét, de beleelőlegezték a saját véleményüket is.

— Meg kell őket égetni, punktum. Mint ahogy őseink tették Timicza Mátyásnéval, mikor az a lapáton lovagolt a sámsoni csurgóhoz.

— Lófarkára kell kötni a csecsés Erzsókot. Mégpedig a Plutóéra.

— Kerékbe kell törni az obsitost!

— Igen ám, ha nem volna nemes famíliából való. Pallos dukál a nemesembernek.

Bent a nemes tanács szelídebben fogta föl a dolgot.

Kerekes István konstatálván, hogy a községnek mindenféle oldalról való megrontásaért nemes Csabay uram Plutó nevű ördögös kancája vádoltatván, végeztetik, hogy a nevezett kanca, a község eljárósága által nyilvános vásáron eladassék, s hogy a tulajdonos kárt ne szenvedjen (nem lévén más cél, csupán a kárhozatos állat eltávolítása) neki az eladási ár hiánytalanul átadassék.

Miután ezt az ítéletet az egész tanács helyeselte, még az ellenzékeskedő Hamu Kristóf is, csupán azt jegyezvén meg, hogy célszerű volna, ha határozatba hozatnék, hogy lutheránus vevő olcsóbban kapja (mert nagyon haragudott ökelme a lutheránusokra), kitűzetett a jövő heti szabadkai vásár, amikor is mezőbíró uram felcihelődvén két esküdttel és négy vasvillás ember kíséretében, elviszi a Plutót eladni. Isten és a Szűz Mária legyen segítségükre.

Felvirradván a nevezetes nap, elindult a különös menet Szabadka felé. Csabay Mihály káromkodva fenyegetőzött utánok, mikor a Plutót kivezették. A mezőbíró elől ment egy kocsin, magához kérvén a tisztelendő úrtól a szent füstölőt, melynek filigrán láncza kilógott a guba ujjából. Mellette ült az egyik esküdt, a kocsis mellett a másik. A Plutót Ács Jóska a fiatalabbik tizedes vezette kötőféken, egy ág szentelt barkát kötven a homlokára. Két oldalt a vasvillás emberek ballagtak mellette csendesesen. A Plutó kevélyen lépkedett, szép okos fejét feltartotta, nagy szemei villogva jártak szerte a sokaságon, mely ellepte a kapuajtókat, a rozmaringillatos kis kerteket a házak előtt. Csak a temetőnél, mikor a kereszt mellett vezették el, horkantott fel kínosan s hatalmas farkával megcsapta a hátulso vasvillást, a Gongoly Gyurkát, aki erre olyan sápadt lett, mint a halott.

De más említésre méltó azután nem is történt, egész Szabadkáig. S ott is jól ment minden. Tetszett a pompás ló, minden szem megakadt rajta; a becsületes bunyók majd megbolondultak érte, mondta is nem egyik: »Érdemes volna, hogy arany patkót verjenek a négy szubtilis lábára. Biz'isten, nincs különb egy kisasszonynak sem.« De amint arra került volna már a sor, hogy megvegyék, amint fejét, fogát nézegették a vevők, mintha csak valamit súgott volna nekik nagy titkon a Plutó, némán odább álltak. Mezőbíró uram váltig

vakarta a tarkóját. Mit mondhatott nekik az a ló? S kétségbeesve kérlelte az ördögös jószágot: »Plutó, kedves Plutó, ugyan ne okoskodj! Eredj már, mit kötekedsz? Isten úgy segítjen, nem viszlek vissza Rékásra, akármit csinálsz. Engedj már, Plutócskám. Légy te az okosabb.«

A Jászai uram ékesszólása hatott-e rá, vagy mi, de éppen déltájban harangszókor csak ott terem egy sarkantyúcsizmás hetyke-petyke molnár ember, akkora ezüstgombokkal a dolmányán, mint egy dió.

— Hogy az a ló? — kérdi.

— Háromszáz forint, nemzetes uram!

— Rúgós-e?

— Nem rúgós.

— Vannak-e még csikó-fogai?

— Olyanok annak a fogai, mint az alabástrom.

— Adja ide a markát — szolt a nyalka molnár a mezőbíróhoz s odacsapta a tenyerébe a három százast.

Azzal mint a golyó felpattant a Plutó hátára, még a pakszust se kérte, csak a mellényzsebéből dobott le az előjáróknak egy összegyűrt ötforintost.

— Igyák meg kendtek az áldomást a lacikonyhán.

— No, ez aztán derék, akkurátus ember! — szolt a mezőbíró. — Nézzenek körül kegyelmeitek, ki lát meg leg hamarabb egy borókat.

Boróka-ág elég integetett a láthatáron: őkegyelmeik meg is látták (mert hiába az összes növények és virágok közt ez a legkedvesebb a szemnek). Betértek s iddógáltak jó kedéllyel. Mert hát nagy dolog ez, nagy nap ez. Mikor a fekete posztóval bevont mesebeli városban levágta a sárkányt a rozsdás királyfi, ott is nagy lakomát adott az öreg király. Rékás nemkülönbén nagy veszedelemtől szabadult meg a mai nap. Dicsértessék érte a Jézus Krisztus és a helység szentje, a határőrző Vendelin.

Már szinte uzsonna után volt, mire hazaindultak, az egyetlen szekérbe összegyömöszölve előjárók és közönséges vasvillások, vidáman énekelvén az akkori új nótát:

Müller Gyula Nagy Naptára
Szerkesztette Friebeisz István
Ezernyolcszáz ötvenegyre
Emich Gusztáv betűivel

Énekelték torkukszakadtából lelkesen, szomorúan, dacos hangon, éppen úgy amint ők hallották a rékási uraktól. Mit tudták ők, hogy az egy kalendárium címe; s hogy ebben az egy dalban benne van mind az a száz nóta, amit eltiltottak . . . Olyan furcsa volt az, olyan nevetető, hogy sírva lehetett rajta fakadni.

Éjjel nagy vihar volt, eső esett, de különben is messze van Rékás Szabadkától, hosszú pihenőt tartottak a bertóti csárdában úgy, hogy csak reggel értek be Rékásra egyenesen a Csabay uram portájára hajtatván, hogy átadják neki a háromszáz pengő forintokat.

Pataki Erzsébet ült az eszterhaj alatt a lócán s kolompért hámozott egy zöld mázos tálba, melyet két gömbölyű térdével szorított össze. Formás lábidomai ingerlően verődtek át az apró virágos perkáál-szoknyán.

Be csinos, be kívánatos! De hát könnyű neki; olyan formát kér magának az ördögtől, amilyent akar. Piros rózsákat a hosszúkás arcára, hószinú almákat fehér kebelére, két fekete diót két szeme helyére.

— Jó reggelt galambom, húgomasszony.

— Hasonlóképpen kegyelmednek is, Jászai uram.

S gonosz mosoly szaladt át az ajka körül.

— Itthon van-e a gazda, húgomasszony?

— Ott van az istállóban. Kerüljenek arra kegyelmetek.

Jászai uram olyan jó kedvében volt, hogy nem átallotta odahajolni pajzánkodva a menyecske fölé és megcibálni a nyakán egy lecsüggő csitri hajfürtöt.

— Ne bolondozzon, mert megharapom a kezét.

— Ha nem félténém az üdvösségemet, Erzszi fiam, ha tudnám, hogy úgyis a pokolba jutok, én harapnék beléd, de mindjárt.

— Hát persze, hogy odajut kend — kötekedett vele a menyecske. — A mezőbírákra ott külön katlan van.

— Talán már láttad is? — kérdé hűledezve a mezőbíró.

— Forralják már a vizet — nevetett Pataki Erzsébet.

— Hát hozott-e kend vásárfiát? Milyen volt a vásár?

A mezőbíró meglegedetten dörzsölte a kezait.

— Maradhatós volt. Hála istennek, jól végeztünk. Vásárfiát is hoztam, mindjárt is átadom a gazdának.

S ezzel az istálló felé indult a többiekkel, de az ajtó-nál halott-sápadtra válva, tántorodott vissza.

... Ott állt a gazda a jászolnál és a Plutó fényes, fekete szőrét kefélte. Az pedig csendesen, megelégedetten ropogtatta a zabot s szelíden csapkodott jobbra-balra a farkával.

A rémület hangos kiáltásban tört ki Ács Józsefből:

— Seregeknek ura! Ne vigy minket a kísértetbe!

A többiek kővé meredtek. Maga pedig a gonosz boszorkány Pataki Erzsébet ott állt nem messze a hátuk mögött s vihogott, mint egy ördög. Ugrált a nagy örömtől s a combjait verdeste nevéttében.

Igen, a Plutó otthon volt. Testestől, lelkestől a Plutó.

— Félre kellene verni a harangokat! — vélte Gongoly Gyurka.

De a harangok nélkül is gyűlt a nép. Villámgyorsan terjedt a csoda híre.

S a tömeg nem jött most haragba, hanem megadta magát. Mintegy meghajolt a végzet előtt, letette a fegyvert. Történjék az Úr akarata.

Amilyen ingerültek voltak egypár nap előtt Csabay ellen, most lecsillapodva még nyájas, hízelt szavak mézével is kengették őt is, Pataki Erzsébetet is. Mert még az ördög is imponál, ha egész, ha valódi erőt mutat.

Csak a vén Ugrainé mert csípős lenni:

— Ejnye, lelkem Erzsi, de korán kelhetett fel ma Kálnán a nap, hogy már ideértél. Vagy talán...

— No, csak mondja kelmed, amit akart. Itt háltam, ha éppen tudni akarja.

Nemsokára előjött Kelemen István is. Kevélyen lóbázta magát a Csabay háza elé; hatalmas lépteit alatt szinte rengni látszott a föld.

Ónszínű arcán nyugalom ült. Még ez a nagy esemény se bírta kivenni a sodrából.

— Megfoghatatlan — morogta halkan mintegy magában. — A Plutó itt van megint! Végre is — folytatá a tanáchoz tartozó vénnek felé fordulva — egy ördöggel több vagy kevesebb, nem tesz nagy különbséget.

Aztán a mezőbíró jelentését hallgatta meg. Az még mindig elképedve, holt-halaványan dadogta el a szabadkai vásár lefolyását; a fiatal molnár, aki olyan hirtelen a tenyerébe csapott a három százassal, szép deli legény volt, ezüstgombos dolmányban. Az ugyan megjárta szegény. No, de majd eljön a három százasáért. Íme, átadom bíró uramnak.

Gongoly Gyurka odatolakodott a nagyfejűek közé, mert egy fölfedezés fúrta az oldalát.

— Nagyon furcsa haja volt a molnárnak, mintha egy lófark lett volna, mely fölfelé hajtván a túri süvegbe van gyömszölve.

De már erre az Ács Józsi nyelve is megeredt; ő is észrevett valamit.

— A molnár csizmáin a patkó visszájára volt verve, úgyhogy a vásártéri homokban akképp látszottak a lábnyomai, mikor jött, mintha elmenő emberé lennének.

— A sarkantyúja pengésében is volt valami borzalmas, kísérteties. Úgy szólt, mint a lélekharang, de vékonyabban.

— Hümm, hát sarkantyú is volt a csizmáján? — kérde az öregbíró, mintegy unalomból, azért, hogy kérdezzen valamit, aztán parancsolá Ács Józsefnek:

— Hajts ki nekem rögtön egy »forspontot!»

A fogat csakhamar előállott, s bíró uram átszaladt Hámfalvára. Útközben Kálnán megállott a kovácsműhelynél.

Kihívatta a kovácsot, Csuri Pétert.

— Mit parancsol, bíró uram?

— Venni szeretnék valamit. Eszembe jutott, e napokban emlegette valaki, hogy egy sarkantyút látott a keed műhelyében, szeretném megvenni a fiamnak.

— Bizony sajnálom, de a sarkantyú nem az enyim, úgy hozta valaki, hogy fölverjem a csizmájára.

— Úgy? Valami menyecske?

— Igen, egy menyecske.

— Úgy? Isten áldja meg. Hajts tovább!

Hámfalván már várta Klamarik úr; de a bíró komor ábrázatától megijedt.

— Mi történt?

— Hát az történt, uram, hogy mindnyájan elvesztünk.

Az a ló maga a Belzebub.

— Mit csinált? — kérde a főnök úr rémulten.

— Tegnap eladták Szabadkán, s amikor visszajött az elöljáróság, már megint ott volt a Csabay istállójában.

Klamarik úr fehér lett, mint a fal; a fogai vacogtak:

— Istenem, istenem, hát mit csináljunk?

Kelemen a vállait vonogatta; arca egészen el volt butulva, s a szemei ostobán pislogtak.

— Hát mit? Semmit!

— De nem úgy van az! — kiálta föl mérgesen a bezirker.

— Űsse meg a mennydörgős mennykő az egész országukat, punktum.

Ezzel fölugrott, az íróasztalához ült s megírta a kérvényét, melyben sürgős áthelyezését, esetleg nyugdíjaztatását kéri.

Mire Kelemen István későn este hazaért Rékásra, már a lakásán várta a mezőbíró:

— Mi a baj, Jászai uram?

— Itt van már a molnár a pénzéért. Azért várom a bíró uramat, hogy átvegyem az összeget.

— Nos, és mit beszél a molnár?

— Hogy azt mondja, alig ment ezer lépésnyire a város-tól, köddé vált alatta a ló s ő a pusztta földön maradt egy fatuskón ülve.

— Bolond egy dolog. Hát visszaadjuk neki a pénzt, mit gondol?

— Kénytelenek vagyunk vele.

— Ahogy vesszük. Van nekem egy szerem, amitől a molnárnak örökre elmegy a kedve a saját pénzétől.

Jászai Mihály hitetlenül rázta a fejét.

— No, hát menjen vissza kegyelmed, s mondja meg, hogy az öregbíró azt üzeni neki: pénze készen várja, jöjjön el a pénzért, de *női ruhában*.

— El is jön, de mindjárt. Kerít valahol egy viganót, egy rica-kendőt.

— Ne törődjék vele, csak fogadjon kend szót. Amit mondtam, mondtam.

Mezőbíró uram kelletlenül tette (mert szó ami szó, gyerekes kötekedés ez), de mégis megtette, átadta a bíró üzenetét híven:

— Pénze készen várja, jöjjön el a pénzért, de *női ruhában!*
A molnár vörös lett erre a szóra, mint az égő fáklya, elment és vissza nem jött többé, se másnap, se harmadnap, soha többé.

Befejezés

De jó volna tudni, de érdekes volna, hogy mit döngnek a méhek, mikor a temető virágai között röpködnek. Virágok még tán nőnek az emberi csontokból, de van-e ezeknek méze?

Azok az apró bogarak, melyek a sír rögei közt járnak-kelnek, kibújnak, bebújnak, vajon mit gondolnak, hogy mire építik az emberek ezeket a hegyeket?

De egyre építik . . .

A temető szélén, félig bent a garádban (ahova a szentelt vízből már alig freccsent valami), két bedülledt sír van . . . Az egyikén egy muskátli nő a bozót között, piros virágát meghozza még, de minden évben kedvetlenebbül, kevesebbet.

Ezt még a híres Pataki Erzsébet gonosz keze ültette ide. (S mégis esik rá a harmat.) A Csabay sírja az. A másik az övé. Azon már nincs virág. De a vadméhek és a bogarak ide is eljönnek. Nem kevélyek ezek, nem is válogatók. Egy-egy fénylő zöld légy beleül a muskátli piros tányérjába és ringatja magát a suhogó szélben kedvére.

Gyalogút nem visz ide. Emberi nyom nem vezet a sírokhoz. Hasig ér ott a fű. Mert az állatok sem mernek arrafelé legelni. Hanem aztán Luca-nap éjjelén szörnyülködve meséli az újabb nemzedék, két farka fehér és fekete kutya viaskodik e sírok fölött. A fekete kutyák vannak többségben, de minden évben elmarad egyik. Foly, foly a harc évről-évre, s amíg a fehér kutyák nem győznek a feketék fölött, addig a két lélek ott ég a kárhozatban. Ha egyszer győznek a fehérek (és mondom: győznek, mert a feketékből évenként elmarad egy), a boldogultak is megtisztulnak.

Úgy, úgy, az új generáció meséje ez.

Mert sok év elmúlt azóta; az egykori szereplők mind ott vannak már a »hegyek« alatt.

Itt van a hatalmas Kelemen István márványos sírkelesztje is. Még ő is meghalt. Éppúgy meghalt, mint Csabay. Belzebub nem volt elég erős, hogy itt tartsa Csabayt. S Kelemen István sem tudott kitérni a halálnak, hiába volt nagy diplomata.

Minden elmúlt, csak a Plutó-legenda él tovább és sohasé fog elenyészni. Új és új színek jönnek hozzá folytonosan.

De hát mi is lett a Plutóból?

Híres lett, nevezetes állat lett, az egész megyében beszéltek róla. A megyefőnök még nagyobb kedvet kapott hozzá és nem egyszer nógatta Kelemen uramat:

— Hogy szerezhetném én meg azt a Plutót. Fölséges szép kanca! Hazaküldeném a morvaországi birtokomra.

A bíró is váltig biztatta ravasz mosollyal.

— Majd megjön az ideje annak is, méltóságos uram.

S már-már megjött. Mert az obsitos beteg lett, tüdőgyulladásba esett. Az obsitos amíg él, nem vál meg a lovától, bizonyos. De a baja halálos volt: már föl se kelt az ágyból. Pataki Erzsébet egy gyereket fogadott, aki gondolja a lovát, aki megitassa, aki kefélgesse, szénát, abrakot vessen neki. A Török Janira volt a Plutó bízva.

Egy pénteken éjjel beszaladt Erzse az istállóba.

— Gyere, gyere Jankó, haldoklik a gazda. Ecettel kelene dörzsölni a homlokát, szaladj hamar a korcsmába, ha még fent van a korcsmáros.

Mire Török Jankó meghozta az ecetet, az obsitos meg volt halva. Éppen az első kakaskukorékoláskor adta ki a lelkét.

Pataki Erzsébet sírt és a Csabay fekete ládájában kotozászott. Tiszta fehérneműt keresett.

— Fel fogjuk öltöztetni — mondá tompa hangon. — Nem félsz, Jankó?

— Félek — mondá reszketve a fiúcska.

Az asszony megszánta:

— Eredj hát ki, fiam, az istállóba és viselj gondot a Plutóra. Adj neki egy kis abrakot!

Jankó megkereste az abrakos tarisnyát a pitvarban, azután sietve futott az udvaron, hol ijesztő árnyak lebbentek, suhantak (ahogy ő képzelte), s hirtelen beugrott az istállóba.

Ott égett a négy táblájú lámpa a gerendán s megvilágítá a szűk odut. A Mili tehén kedélyesen feküdt az alomban s meleg párája megcsapta a fiú arcát.

De nini, hol a Plutó?

Megdörzsölte álmos szemeit s remegve ejté ki kezéből az abrakos tarisznyát.

A Plutó nem volt sehol.

A kötőféken, mely még csak az imént a Plutó fejét övezte, egy kopott seprő lógott.

*

Ki tudná, hogy történt? Belzebub vitte-e vissza a pokolba? Azahogy átváltoztatta seprőnek? Mert hogy ím meghalt már a lovas, mire való volna a paripa? Vagy valamely más boszorkányság történt? Meglehet. Talán a bíró lopatta volna el a Plutót, a haláleset zavarában, a megyefőnök számára? Nem, az lehetetlen! Ej, ne is feszegessük a dolgot. Ne is beszéljünk többet róla — dicsértessék a Jézus Krisztus —, mert még elő is kerülhet.

Kavargó fekete felhőkben gyakran látják nyargalni a falusiak. Némely esztendőkből, sötét éjjelen, mondják, végigszalad a falun, lobogó sörénnyel, nyerítve. Ilyenkor mindig valami veszedelem jön a községre, tűz vagy döghalál. A felsővégről átröbög a mezőkre és a rétekre, s ami földet a hosszú fekete farka megseper, amerre fut, azon üszögösnek kényszeríti a kalászt, s ha nő is a fű ott, bárány nem eheti, s a tehén nem ad tejet tőle.

A BOÉR-LEGENDA GYERGYÓN

Valószínű (sőt majdnem bizonyos), hogy valamikor fiatal ember volt Boér Antal is, sőt még gyerek is volt, vagy ebben a században, vagy az előtte valóban. No, de most már felnőtt ember, már a hatodik országgyűlésnek (innen visszafelé a hatodiknak) ő volt a legöregebb embere, a megnyitáznál korelnöke s azóta is mindig korelnök, sőt (ellenkezőleg Péchy Tamással) egyre biztosabbnak érezheti magát ebben az állásában.

A hatodik országgyűlés! Mikor volt már az? A hatodik generáció előttünk! Ki látta már azt? Az uramöcsémék, akik mint korjegyzők környezték, a legfiatalabbak, vagy aggastyánok már, vagy odakünn fekszenek a temetőekben szép fehér abrosszal betakarva télen, zöld selyempaplannal betakarva nyáron.

Hogy lett, mi módon lett ilyen öreggé a képviselő úr, érdemes volna tőle megtanulni, s ha tudnám, elmondanám, de hogy miképpen lett képviselővé az öregúr, azt is érdemes meghallgatni, s azt én el is tudom mondani.

A hatvanas évek legvégén (ebben a században), Kincses Kolozsváron lakott Boér bácsi s meglátván egyszer egy szokmányos székely fuvarost, nyájas hangon kérdi:

— Hova való kee?

— Gyergyóba, instálom.

No, akkor éppen eltaláltam. Mondja meg kee a gyergyóiaknak, hogy tisztelteti őkeg az öreg Boér Antal, aki éjjel-nappal azon gondolkozik, hogy kellene Gyergyót talpra állítani.

Vagy elmondta az üzenetet a fuvaros vagy nem, az ő lelke rajta, ha el nem mondta. Boérnak mindegy volt, mert másnap a reggeli sétájánál megint talált a piacon gyergyói embereket.

— Hej, mondják meg otthon a gyergyóiaknak, hogy van itt Kolozsváron egy hú emberük, az öreg Boér Antal, aki, ha térdig koptatja is lábát, nem nyugszik, míg Gyergyóból nem csinál valamit.

S így ment ez nap nap után, hetekig, havakig, egész esztendőig. Minden gyergyói székelyt megállított az úton, mindeniktől megüzente:

— Tiszteli a gyergyói népet öreg Boér Antal. Ébren, alva csak órájuk gondol öreg Boér Antal. Nem pihen, nem nyugszik, míg úrrá nem teszi a gyergyói népet.

Szivárgott át az üzenet a csendes Gyergyóba. Az egyik is hozta, a másik is hozta. Hol itt gyúlt ki, hol ott, s ment, vándorolt, mint a bolygó fény. Egyik megtoldotta, a másik általgyúrta s szállt-szállt fülbe fülbe, hogy él Kolozsvárott egy öreg ember, bizonyos Boér Antal nevű, Gyergyó jötevője, aki pártfogásába vette a szegény széke-

lyeket s nagy fényre emeli a tartományt. Áldja meg az Isten jártában-keltében.

Ez látta, az látta, Farkas Mihály uram beszélt vele, Bory Mihállyal kezét fogott (s azóta minden arannyá válik a kezében). Látta Dénes Péter, látta Köllő József és még nagyon sokan.

Legendák támadtak róla. Fonókban orsók pergése mellett, künn a pásztortüzeknél regéltek a csodálatos kolozsvári emberről, aki Gyergyót nagyvá teszi.

Így néz ki, úgy néz ki. Hosszú szakálla van, nagy, hatalmas ember, mint a mesés Toldi, aki fákat tép ki könnyedén az egyik kezével.

Nem igaz, nincsen hosszú szakálla, alacsony, zömök ember inkább, csak a szemében ragyog valami csodálatos fény.

Mind, mind több köd vette körül az alakját. S egyre nőtt, nagyobb lett.

— Majd meglássák kendtek, hogy egyszer csak el fog jönni.

S azontúl várni kezdték . . .

. . . Ekkor jön, akkor jön! Hófehér paripán, aranyos ruhában.

S ha valami baj volt, ha felhő tornyosult Gyergyó felett, azzal vigasztalta magát a székelység:

— No semmi, él még az öreg Boér!

Ki légyen, mi légyen, fürkészsze kutatták, hogy emeli ki Gyergyót fénylő úri polcra, a fantázia köpüjéből ezer aranyos szárnyú méh rajzott ki.

Hát úgy van az, hogy egy barlangban roppant kincseket talált őkelme, s a szellem, aki a karbunkulus kövekkel töltött hordón ült vala, így szólott:

— Vedd át, Boér Antal, de a felét oszd szét a gyergyóiak közt!

Nem így van, ! Másképp van ! Ne fecsegjenek kendtek előre. Minden kitudódik, ha egyszer, talán már nemsokára, ide toppan Boér Antal.

S lőn, hogy a harmadik esztendő végével egyszer csak azt a hírt kezdték hordogatni a kolozsvári fuvarosok Gyergyóba:

— Tisztelteti Gyergyót öreg Boér Antal és hogy ő jön el majd ide követnek. Hogy valaki másnak oda ne ígérjék.

— No, csak az kellene!

Új fuvarosok új hírrel jövének:

— A következő héten itt lesz Boér Antal.

— No, az Isten hozza!

Néhány nap múlva Kocsy Pál kiáltotta el keresztülmenet a falvakon:

— Holnap útnak indul öreg Boér Antal. Holnapután itt lesz.

Hej, megmozdult erre minden élő lélek. Talpra most, székelység! Most mutassuk már meg, hogy fogadja Gyergyó az ő jötevőjét! Öltözzetek fehér ruhába, leányok! Üljetek szaporán nyeregbe, legények!

Így jött be Boér Antal Gyergyóba, ahol nem volt se ismerőse, se nexusa, s meglett 1872-ben képviselő oly lelkesedéssel, hogy Rothschild se bírt volna összehozni ellenébe tíz vokсот.

Ha a székelynek két esze van, három van Boérnak. S három ember eszéhez három ember kora illő, méltányos járandóság.

A FIAMURAM LOVAI

I. A rudas

A kis fiaimnak, mikor kimennek falura a nagyanyjukhoz és ott lovasdit játszanak, két kis lovacska-juk van. Az egyik mind a két szemére vak szegényke, úgy híjják, hogy Párniczky Pali.

Kocsisnak nem jó, mert ha a lovak ragadnak, vályún, fatuskón átugrálva, őmaga fölbotlik a szerszámokban; de annál jobb lónak, mert figyel a gyepplórángatásokra, a »tülled«-re és a »hózzád«-ra, egyszóval hagyja magát kormányoztatni, amit az én fickóim különösen szeretnek benne s állandóan lónak használják, egy kis csengettyűt kötve a nyakára, mely egész a hasáig fityeg kócmadzagon.

A rudas lovacska (mert Párniczky Pali a rudas) nem született vakon, látta már a világot, de alig emlékszik rá, hároméves korában esett himlőbe és teljesen megvakult. Isten világáról igen keveset tud. A pajtásait sem látta sohasem, de azért megösméri őket a tipegésükről, a csoszogásukról: »Ez a Laci, az a Berci!«

Kevés szavú fiucska, alig szól valamit, elmélyedő, gondolkozó, komor egykedvűségét csak akkor veti le, ha rajta van már a gyepő, vígan ficáncol és nyerepez:

— Nyihih! Nyihih!

— Gyű, cocó, gyű!

Prüszkölnek, csörtetnek, rohannak, szinte dobog a föld. Rezseg tőlük az egész udvar, hápogva riadoznak a kacsák, csipogva gurulnak szét a gyámoltalan apró libácskák (néme-lyik azonban halálfia léssen a talpaik alatt), csak a komondor nézi nagy flegmával.

A ház öreg filozófját ki nem venné a sodrából semmi, csak ezek a szemtelen legyek ne volnának!

Hanem ezen se lehet változtatni, gondolja magában. »Hiszen azért adta a gondviselés ezt a légyecsapót!« S jobbra-balra csapkod bozontos farkával szüntelenül.

Meg sem állnának a lovacsák és gazdáik talán a világ végeig se, ha közben nagymama nem hozná az abrakot, puha foszlós kalácsot és piros cseresznyét.

— Hó, hahó!

Itt a stáció. Álljunk meg, etessünk!

Nem mondja már a lovacska, hogy »nyihaha«, hanem azt mondja, hogy »ham«. Nyisd ki, Palkó, a szájadat!

A kis gazdák versengve tömik az abrakot a Palkóba, aki csak ott bent a szájában találja ki már, hogy mit eszik. — Ez a kalács, az a cseresznye. — Jaj de jó!

De hátha még azt látná, milyen szép a cseresznye! A szárával fulbevalónak alkalmas (tegyünk a lovacsák füleire is!), a magvából pedig golyó lesz, mely az összeszorított ujjak közül messze pattan, s ha a létrán gubbaszkodó cicát találja, az ijedten rohan el, mintha igazi lövés érte volna...

A cseresznyemagok vadászokat hevenyésznek a kocsisokból; pihenhet a lovacska. A nyerges ló, Marci maga is beállt vadásznak, de a rudas, a Pali félrevonul s hanyatt dőlve a

nagy akácfa alatt, epekedve kérdegeti az arra menő
öregektől:

— Borul-e, bátyika?

Feltűnt nekem, hogy a szegény fiucska mindennap kér-
dezi ezt.

— Borul, fiacskám — feleltem neki egy ízben —, de
miért kérdezed? Talán félsz a mennydörgéstől?

— Inkább szeretem — felelte ábrándos hévvel. — Oh,
de mennyire várom. Mindig várom.

— Aztán mért örülsz úgy a mennydörgésnek?

— Mert akkor villámlik is. Oh, szép a világ, bátyika.
Szeretem látni, ha csak egy kicsit is. Oh, be szép a világ!

— És a villámlásnál látsz!

— Látok egy csepkét.

— Igazán látsz?

— Olyan az, bátyika, mint mikor kicsike koromban
gyufát gyújtottak a sötétben. Egy szempillantásig megcsillan-
nak a fák, a házak és az emberek. Nagy gyönyörűség az!

— S egyébkor semmit se látsz?

— Semmit, semmit. Örökös éjszaka van. Olyan fekete,
mint a szurok.

Tehát van még szeme, látna — de a világosságban van
a baj. A ragyogó naptányér, amely sugár-kévéjével csak a
földgolyóbis felét önti el, az ő két szeméig nem ér el; tűz-láng,
mely egy egész falut elboríthat s éjjel is bevilágítja a menny-
boltot, a Palikának nem mécses.

Micsoda hitvány fény lehet ez mindkettő a villámé
mellett!

S mikor mindenki búvik, bevonul nagy vihar, égháború
idején a földél alá, még az oktalan állatok is remegve húzó-
ván a félszerekbe, az ólakba, akkor a kis Palika előjön, leül a
ház elé a padkára s vágyó, mosolygó arcát a haragos ég felé
fordítva, várja, nagy szívdobogva várja, míg egy-egy gyufa-
szálat gyújt meg az istenke, keresztül-kasul húzgálva azt a
firmamentumon.

Palika megilletődik a látványtól. Két fekete szeme, a
két kiegészített, holt planéta, él egy percig.

— Oh, be szép a világ! — susogja önfeledten.

De már ismét nem lát belőle semmit, semmit.

II. A nyerges

A nyerges ló, a béres kis fia, a Marci; lába, szeme hibátlan. A Marci erős, okos, jól lát, jól tud szaladni, de neki meg az a baja van, hogy a nyereg ott a hátán; púpos a szegény kis Marci. Úgy nőtt fel az istenadta, éppen mint a Toldi Miklós lova. Igazán érdemes elmondani. Hadd lássák azok az országigazító urak, hogyan terem a parasztember.

Mikor a Marci született, abban a pillanatban halt meg az édesanyja.

Az apja, Kópja Mihály, ahelyett, hogy sírt volna az egyik szemével az asszonyért és nevetett volna a másikkal a fiúnak, se nem sírt, se nem nevetett, hanem csak a fejét vakarta és káromkodott:

— Mármost mi az istennyilát csináljak ezzel a poronty-tyal? Vagy az anyja is élne, vagy ez se született volna.

Még az Istennel is pörölt, az öklével fenyegetve:

— No, ha csak úgy tudod dirigálni ezt a világot, abba is hagyhatnád, én öreg Istenem! Mi legyen ez tőled, hogy ide dobod ezt a kölyköt? Hát az öklömmel szoptassam?

A gyereket csakugyan alkalmatlan helyre hozta a gólya. Kópja Mihálynak mint béresnek hajnaltól estig dolga volt künn a mezőben, pesztonkára, dajkára pedig nem telt.

De hát a picinyke, ökölnyi Marcikát mégsem ölhetta meg (mert becsuknák, felakasztanák érte), hanem az Istentől várta, hogy vegye vissza szegénykét, sorozza be az ő anyjai közé, hátha még valami hasznát is veheti ott fent; itt egészen fölösleges.

Abban meg aztán éppen semmit sem látott Kópja Mihály, ha egy kicsit segít is az Istennek.

A csecsemőt kitette hajnalonkint az eszterhaj alá egy teknőbe. Csak későn este tért haza, mindennap azzal a hittal, hogy meghalt a gyerek, hogy éhen halt meg. Mert jól jár, ha meghal. Pedig milyen szépen tud mosolyogni.

De a Marcika is ragaszkodott az élethez. Sírt-rítt, ordított a teknőben. A szép kényes parasztemenyecskéket, akik arra jöttek-mentek kosárral a hátukon, villogó sarlóval a kezükben, vagy filigrán gereblyével a vállukon, megállí-

totta a gyermeksírás; nekik is van otthon kicsikéjük — talán az is sír most; hamar átértették a helyzetet, megesett a szívük s bizony nem sajnálták kikapcsolni azt a pruszlikot .

— Gyere ne, kis féreg, szopjál egy kevéskét.

És Marci szopott. Végig kóstolgatta a falu összes tejeit ... Még a királyfinak sincs olyan változatos kosztja ebben a korban !

Olyan dologtalan gyerkőc vagy aggastyán is elég akadt, aki unalomból odaült néha a teknőhöz és lóbázta jobbra-balra, még tán dúdolt is hozzá valami altató dalt. Egyszóval nőtt a Marci.

A béres nem győzte a fejét vakarni csodálkozásában:

— Ez a gyerek csak nem tud elpusztulni !

Hogy vigyáz a gazdag a porontyára, és mégis meghal; elviszi a tejláz vagy az a nagy kőműves, aki azokat az apró dombokat építgeti a temetőben: a difteritisz. Marcinak pedig kezdtek rendre kibújni a fogai. Ugyan mire valók? Mit fog velök enni?

Hát azt, amit a jó emberek adnak. Falun még vannak jó emberek. Marci megtanult járni, szaladgálni, anélkül lett pólyás gyerekből karonülővé, hogy valaha pólyákban lett volna s karonülőből gyorsan cseperedett föl pendelesnek, mert hisz úgysem volt kar, amin üljön.

A pendeles gyerek pedig már ember. Marci fölment egyszer a padlásra verébfészket kiszedni és leesett a létráról. A feje összezúdódott, a hátgerinc-csontja eltört. Élettelenül, véresen feküdt az udvaron.

A béres nem hívatott hozzá orvost:

— Hisz úgyis meghal. Lehetetlen, hogy meg ne haljon.

Egy zsuppot terített ki a fa alá, arra fektette a Marcikát és beüzent az ostorostól az alsó végre Gunyánéhoz, aki mosott rá:

— Mondd meg, fiam, a Gunyánénak, hogy tiszteltetem, mossa ki és vasalja ki íziben a másik kis inget, mert kell, hogy tiszta legyen az ing, amiben eltemetjük.

Eképpen intézkedvén, elment szántani. Gunyáné mosta az inget, a Marcika pedig nyöszörgött, jajgatott.

Jajgatott napokig, nyöszörgött hetekig, míg egyszer csak föltápáskodott, de már görbén, púposan, s csakhamar

annyira összeszedte magát, hogy megint olyan fürge, tűzről-pattant volt, mint a karika.

A béres nem győzte a fejét csóválni:

— Ez a gyerek csak nem tud elpusztulni.

Hanem az idén, mikor a kis fiaimat a nagyanyjukhoz vittem, csak nem láttuk sehol a Marcit, pedig mint hűségese lóhoz illik, ki szokott jönni jó messzire a gazdáái elé.

A béres künn volt az udvaron és éppen egy faszöveget alkotgatott a bicskájával, a járomlyukba valót.

— Hát a kis Marci hol van? — kérdem tőle.

A gyerekeknek is az volt az első szavuk: »Hol van a nyerges lovacskáánk?«

— A Marci? — szólt egykedvűen a béres. — Odabent az istállóban haldoklik szegény pára. A szénatartóba fektettem le, a friss füre. Alkalmasint már meg is halt. Az imént, mikor néztem, meg volt már egészen feketedve.

— Szent isten, mi baja lett?

Kópja Mihály vállat vont:

— Az Isten tudja — szólt könnyedén, nagy gonddal igazítva be helyére a járomszöveget.

A kis fiaim sírva fakadtak, hogy most már angyal lesz a Marciból lovacska helyett; nagyanyjuk nem győzte őket vigasztalni:

— Ej, hát ne sírjatok, kedveskéim. Hiszen van még elég gyerek a faluban. Hozok nektek akár tízet is.

— Nekünk a Marci kell — mond makacsul a László.

— Azon már nyereg is van!

— Úgy! Neked a Marci kell, szívecském? Ej, az a csúnya Marci! Nem szép tőle! Pedig még itt szaladgált délben, névnapot jött köszönteni hozzám s még evett is, de mennyit! Szabadjára hagytam a sok étel között.

A gyerekek mindenáron látni akarták még a haldokló Marcit. Bementünk az istállóba.

Csakugyan ott feküdt a szénatartóban felfordított, meghólyagosodott szemekkel, elkékülve.

Megtapogattam a homlokát; nedves volt. Ez már a halálverejték.

— Marcikám fiam, mi bajod?

Zavaros tekintetét reám vetette.

— Meghalok — suttogta tompán.

— Itt vannak a kis gazdák, Marcika. Itt van a Laci meg a Berci. Nem jössz velök játszani?

— Nem! — szólt elhalón és behunyta a szemeit.

De amint közelebbről megtapogatom, megvizsgálom, látni való volt, hogy a hasa fel van puffadva, mint egy tömlő, azaz mint két tömlő, mert a gatyamadzag (a pendeles gyerekből már azóta gatyás gyerek lett) mélyen bevágódván, kétfelé osztja a felfújást; hátha ez zavarja a vérkeringést. Ej no, hol a bicskám!

Nosza, előkerestem hirtelen és elvágtam vele a madzagot.

A fiú gyors lélegzetet kezdett szedni; nini, a kékeség múlik az arcáról . .

Egy fél óra múlva már künn szaladgált az udvaron vígan, pajkosan, nyerítézzel:

— Nyihahaha! Nyihihihih!

A béres nem győzte a fejét csóválni.

— Ez a gyerek csak nem tud elpusztulni.

A nagymama pedig az uzsonnánál tanulságos mondásokat faragott az esetből az unokáinak:

— Így járnak a torkosok! Marci sokat evett. Hét évig koplal és egészséges, egyszer lakik jól és meg akar halni. Úgy, úgy, akit koplalásra teremtettek az istenek, sohasem szabad jóllaknia.

De a gyerekek nem hallgattak a nagymamára, talpaik alatt égett a föld, mert egyre édesebben hangzott az udvarról a »nyihihih«.

— Gyerünk, gyerünk! Hol van az ostor, hol van a gyeplő!

. Tüsszög már, kapál már odakünn a púpos lovacska, meg a vak lovacska.

A BECSÜLETES ABDALLAH ÉS A ROSSZLELKŰ HASSZÁN

(Török történet)

Ehhez a meséhez okvetlenül becsületes török neveket kellett választani, mert még mesének sem igaz nálunk, keresztények között. Hasszán még csak akadna, de már az Abdal-

lahot okvetlenül hozatni kell egzotikus országból. Hasszán afféle szegénylegény-forma ember volt, akinek a lelkét sok tarka macska nyomta és a mekkai vásárokon, Allah bocsáson meg neki, enyves körmeivel sok értékes jószágnak adott lábat. A Bajram-ünnepeken, állítólag mint zsebmetsző foglalatосkodott a mecsetekben. Általában sok rosszat beszéltek róla. Mondták, hogy nyáron az erdőkbén tanyázik és az úton-állók mesterségét folytatja s fürge a tevéken utazó kereskedők kifosztogatásában. De mindezt álarcbán teszi. Ezért nem került még horogra. Annyi bizonyos, hogy kétes jellem volt, de bizonyítani senki sem tudott. Üres szóbeszéd is lehet. Allah lát csak a vesékbé.

Mennyivel más ember volt Abdallah; nemes, nyílt jellem, akinek a jósága közmondásos, híre, neve szeplőtlen, tiszta, mint a ma kinyílt liliom fehérsége. Nyájas, szelíd, vallásos és adakozó volt. Maga a mekkai serif, El-Nazdrám így szólt róla: »Abdallah a legtökéletesebb muzulmán, kibé Allah a maga lelkét küldé.«

Abdallahnak volt egy híres lova, a Rim, akit ő maga nevelt, etetett, itatott kis csikó korától kezdve, a sörényét fésülgette és fonta, szóval úgy szerette, mint ahogy az ember a szeretőjét szokta, vagy még talán jobban. Hanem szép is volt ez a Rim. Karcsú, délceg növésű, finom lábakkal, szép lámpásos homlok s az a fölséges fejtartás, akár egy kevély odaliszkó. Hát még a különös színe; fekete volt, mint a fiókholló, de fehér és pej foltok rajta emitt-amott. Az egész környék csodálta a lovat, aki amellet oly gyors futó is volt, hogy szinte röpülni látszott.

— Ilyen lova nincsen a padisahnak sem — mondogatták szerte, kik a gyönyörű állatot megcsodálták.

A rosszlelkű Hasszán azonban mást mondott.

— Ennek a lónak az enyimnek kell lennie.

A rosszlelkű Hasszán ezt mondta s még azt nap beállított Abdallahhoz.

— Tudod-e, miért jöttem hozzád?

— Allah vezetett ide, foglalj helyet.

— A lovat akarom megvenni — folytatá az enyveskezű.

— Nem eladó — felelte Abdallah határozottan; amire

Hasszán elszomorodék, rút, bozontos fejét lehajtotta csüggetegen s hosszú szakállán könnyek peregtek alá.

— Akkor hát el vagyok veszve. Jaj nekem!

Abdallahot nagyon bántotta a Hasszán elkeseredése, sörbetet hozatott neki s barátságosan kikérdezé:

— Mire kellene a ló?

— Egy haldokló rokonom Damaszkuszba hí betegágyához. Egy nagy örökségről van szó, jó Abdallah, amelyet elkanalaznak tőlem, akik a haldokló szemeit befogják. Sietnem kellene gyors paripán, de se pénzem nincs, se lovam. Reád gondoltam nagy szorultságomban; reád, kit a jószívűség mintaképének tartanak. Hittem, megesis rajtam s derék két fiamon, kiket ez az örökség boldoggá tehetne, a szíved, s eladod nekem a Rimet, melyért kész volnék visszatértemkor bármely árt fizetni az örökségből.

— Nem csalódtál a szívémben, Hasszán. Ím itt van kölcsön egy zacskó arany, vegyél magadnak alkalmas lovat és utazz el. Allah segítsen az úton és céljaidban! Örülök, hogy olyan derék fiaid vannak. Valóban olyan kitűnőek? szeretném őket ösmerni.

— Majd megösmertelek velök, jó Abdallah.

Hasszán ajkaiba harapott, látta, nem boldogul ez úton, átvette a zacskó aranyat nagy hálálkodások között, de azért a ló megszerzéséről nem mondott le. Új és új terveket koholt ki.

Egy nap erőtlen, beteges zarándok érkezett Abdallahhoz, hogy kipihenje magát hajlékában. Mekkából jött, a búcsújáró helyről, s mindenféle szent ereklyéket hozott tarisznyájában, többi közt Mahomednek, az első kalifának zápfogát.

A zarándok elkezdett panaszkodni, hogy tovább immár nem folytathatja útját gyalog, elfáradt, megtikkadt, lábai fölsebződtek, s kénytelen megválni becses ereklyéjétől, a zápfogtól, hogy magán segíthessen.

— Mit kívánsz érte? — kérdé Abdallah.

— Add nekem lovadat érte.

Abdallah gondolkozott, aztán így szólt:

— Magam is belátom, hogy tested nem bírja ki az útát tovább gyalogosan; legyen meg tehát, fölnyergeltetem neked a lovat.

A zápfog Abdallahnak maradt, a zarándok pedig felült a lóra és elvágatott a Hasszán házába.

Az már az udvaron várta és dühösen riadt rá:

— Hisz ez nem az Abdallah lova, te szerencsétlen. Hisz ez nem a Rim. Az öreg gazember kijátszott minket!

A zarándok, aki nem volt más, mint a gonoszlelkű Hasszán nagyobbik fia, álszakállal és álhajjal, menten visszanyargalt Abdallahhoz.

— Megcsaltál a lóval, jó ember. Hisz ez nem a te lovad, nem a Rim.

— Természetesen — felelte Abdallah nyugodtan —, a szomszédom lovát vettem meg számodra. Éppúgy nem a Rim, mint ahogy a zápfog nem a Mahomed profétáé.

Nehány hónap múlva Abdallah vásárra ment, léceket és gerendákat venni egy házhoz, melyet a helység szegényei számára építtetett.

Útközben egy hídnál jajgatást és siránkozást hall a híd alatt.

Leszáll a Rimről s kérdi hangos szavakkal:

— Ki nyöszörög ott alatt?

— Én szegény szerencsétlen — kiálta egy hang —, neki támaszkodtam a híd karfájának, a karfa letört, leestem és kitörtem a lábamat. Jó lélek, bárki légy is, Allah nevében segíts rajtam, ne hagyj elveszni nyomorultan.

A jólelkű Abdallah rögtön leszállt a híd alatti mélyedésbe s ott egy csinos fiatal embert látott mozdulatlanul elterülve.

— Nagyon fáj?

— Azt hiszem, mindjárt meghalok. Jaj, jaj!

— Jer, támaszkodj reám, magam mellé veszek a lóra.

— Mozdulni se bírok, jó apó.

Az aggastyán kénytelen volt fölnyalabolni az ifjút, és ölben vinni nagy szuszogva a legközelebbi kunyhóig, ahol bekötözte s ecettel borogatta a lábát óránként, s minthogy csakhamar leszállt az este, éjjel is ott maradt az ismeretlen beteg mellett, míg lovát, a gyönyörűséges Rimet, odakötötte az olajfához, mely a kunyhó előtt, éppen olajszüret ideje lévén, hullatta érett bogyóit a szélben.

A beteg ifjú, ki Szelimnek mondta magát, lázasan lihe-

gett fekhelyén, néha-néha a Koránból morogva egyes szép helyeket, amikre az öreg Abdallah ájtatosan bólintgatott; és addig-addig bólintgatott, míg egyszer csak bezáródtak ős szempillái; öreg szemeit lenyomta Majmuna, az álom jótékony tündérnője, szelíd, puha, kezével lágyan megsimogatva becsületes, ráncos arcát.

A lábatörött ifjú észrevette, felugrott fekhelyéről és kiosont.

Az okozott neszre fölbredt Abdallah is:

— Talán vizet akarsz inni, fiam? Mintha szóltál volna valamit?

De kérdésére nem jött felelet.

Abdallah elindítá tenyerét a sötétségben, hogy megtapogassa az ifjú homlokát, nem forró-e, de csodálkozva vette észre, hogy a fekhely üres.

A dzsinek úznek vele rossz játékot? Természetesen. Hiszen az ifjú meg sem moccanhatott törött lábával.

— Hej, Szelim, Szelim! — kiáltá és megragadván a szalmazsákokat megrázta. — Hol vagy, Szelim?

Szelim nem volt sehol.

Az öreg felugrott és kirohant a konyhából. De későn. Szelim már akkor ott ült a Rimen, a kantár a kezében, a két lába a kengyelben.

— Hej, Szelim, Szelim, hol vagy, fiam?

— Itt ülök — szólt ez gúnyos hahotával. — Itt ülök a Rim hátán. Lefőztelek, vén szamár! Gyű, Rim!

A ló meghorkant a térd nyomása alatt, aztán megindult hetykén, délcegen, mint ahogy jární szokott, fejét hol levágva, hol felhajítva.

— Én vagyok a Hasszán kisebbik fia — kiáltá a lókötő messziről.

Az öreg kétségbeesetten futott utána.

— Megállj! Megállj egy szóra! Csak egy szóra!

— Nem vagyok bolond, apóka, hogy megálljak. Mondd el, amit akarsz a kádinak. Nem félek ám én a káditól.

De az öreg csak futott a vén lábaival lélekfogytáig, rogyásig.

— Állj meg, állj meg! — kiáltozá. — Nem akarom a lovat elvenni. Csak állj meg! Valamit akarok mondani.

Allahra mondom, nem veszem el tőled a lovat. Csak hallgass meg!

Az ifjút megszurta a kíváncsiság. Vajon mit akarhat mondani, ha a ló nem kell neki többé. Ez mégis különös egy ember.

— Nos, jól van, öreg, megálltam. Örömet teszek barátainak apró szívességeket. De ne gyere nagyon közel. Beláthatod, hogy a helyzet gyanakodóvá tesz egy kicsit. Állj meg te is s messziről mondd meg mit akarsz.

Az öreg Abdallah megállapodott néhány lépésnyire a lovastól s szelid, nyájas hangon mondá:

— Ami megtörtént, megtörtént, csak arra az egyre kérék, tartsd az esetet titokban, ne mondd el senkinek. Én is hallgatni fogok vele, mint a föld. . . Nos, megteszed?

— Mondtam már, hogy örömet teszek apró szívességeket barátainak. Hallgatni fogok, apóka. De valóban kíváncsi vagyok, miért kívánod ezt éppen te?

— Mert attól tartok, fiam, hogy ha ez az eset kitudódik, a jó emberek is elvesztik a kedvüket a jótékonyság gyakorlásától.

Így szólt az öreg, becsületes Abdallah és most már csendes léptekkel gyalog folytatá útját a városba, léceket és gerendákat vásárlandó ahhoz a házhoz, melyet a szegények számára kívánt építtetni falujában.

AZ ELKÉPZELT MÉZ

No, ez már csak új téma lesz, elcsépeletlen és pikáns. A mi saját külön szerelmeinkről. A közönségnek fogalma sincs róluk.

Érdekesek-e? Nem, csak furcsák. Az író — különben is azt szeretik önök mondani — kivételes lény, másféle vérből van. Igen, az ő szerelme is másforma.

De ne legyenek tévhitben, hogy a múzsával példálózom; én a földi szerelmeket értem, a földi asszonyokkal, melyek azért mégis sajátosan a képzelet és a valóság között lebegnek.

Bocsánatot kérek az alábbi drasztikus kifejezésért, hogy a nyomtató ló száját nem lehet befogni; tetszett ugyanis a

mennyei gondviselésnek minket igen közel tenni a szerelem forrásainak egyikéhez, persze a leghitványabbhoz, ahová csak az elhagyottak járnak (mint ahogy a csóka csak az ököryomból iszik). E forrás vékony, sovány, egészségtelen s környékén nincsen gyep, színes virág, csak hervatag petrezselyem.

A »Kishirdetések«-et értem, Vénusz pocsolyáját, amely a lap negyedik oldalán terül el, a Merkúrnak szentelt berekben. Itt rikító tavasz virít, folynak a titokzatos szavakba rakott korrespondenciák, randevúk, házassági ajánlatok, részint dévaj pajkosságból, részint, hogy a rovat minél élénkebb, minél gazdagabb és változatosabb legyen, mint agent provocateurök maguk a lap munkatársai is beleugranak a levelezésbe.

Néhány éve múlt már, hogy a kishirdetések közt ott volt lépnek ez az egy sor is: »Egy fiatal költő levelezésbe szeretne bocsátkozni egy szellemes hölgygel.«

Az aradi posta hozta az első levelet a »fiatal költő«-nek. A kiadóhivatalban sejtették, hogy »otthoni csinálmány« a hirdetés, felhozták a levelet a szerkesztőségbe, ott hányódott napokig az ollók és a kilyukasztott lapok között.

Rózsaszín levél volt, a boríték hajtásán egy szárnyát kiterjesztő galambbal. Olyan szép kis ügyes levél volt, hogy megszántam.

— Melyitek az a »fiatal költő?«

Egy vézna, nyomott arcú munkatársunk mondá:

— Én volnék, ha volnék.

Feltörte a levelet, átolvasta, aztán szó nélkül dobta le a padlóra.

— Ohó, Gyula barátunk! Hát Ámor urat hívogatjuk, aztán így bánunk azokkal, akiket küld?

— A szokott Flórika felel. Hiszen ösmered? A negyvenes évek Flórikája, aki lelkesül a költőkért — szólt azzal a gúnyos fitymáló mosollyal ajkain, amely sajátja volt.

— Szellemes-e?

— Nem éppen-éppen, de elég kellemetes libácska lehet.

Főlemeltem a levelet és átolvastam. Azon bájos levelek egyike volt, aminőket csak nők tudnak írni. Egy-két szeretetreméltó vétség a helyesírás ellen s egy csomó naivság, e

kedves tavaszi rügyek. Flórika álnévvel ajánlkozik, hogy ő kész posta útján (a mama tudta nélkül) csevegni a fiatal költővel s mindjárt fecseg is izelítőnek vagy három oldalnyit pusztá semmiségekről.

— Válaszolj neki, szegénynek!

— Ha ráerek — szolt a fiatal költő —, szeretném az igazi nevét megtudni. Különben ostobaság az egész.

Csakugyan válaszolt neki az igazi neve alatt, mely már jól hangzott az irodalomban. (Tíz forintot fizettek egy-egy verséért a szépirodalmi lapok.) Néhány hét múlva sűrűn folyt a levelezés »Tóth Mária« kisasszonynak címezve. A leány igazi neve is megkerült már.

Eleinte mindég elreferálta nekem a kapott levelet, egy idő óta nem szolt semmit. Magam hoztam fel egyszer.

— Mennyire vagy már a Flórikával?

Elpirult és vontatva mondá:

— Ostobaság az egész.

De az »ostobaság« gyors növekedésben volt. Gyula barátunk teljesen átváltozott, arca mintha kigömbölyödött volna, szinte csinos fiú lett, szemei ábrándosan csillogtak. Bizony még megérjük, hogy boldog ember lesz belőle, aki az örök szomorúságra született.

A levelezés egyre folyt, de most már titokban csinálta. Ott künn a folyosón adta át a szerkesztőségi szolgának: »Adj fel ajánlvá, Samukám!« Valamelyik nap egy csomagot küldött: a verskötete volt benne, a »Magány«. Ajkairól eltűnt a kesernyés vonás, s új költeményeiből derűs ég mosolygott, tele vonatkozással az ismeretlen ismerősre. Egyszóval halad a szegény fiú, úton van a »verem« felé. A rózsákkal kibélelt verem felé.

— Mennyire vagy már, Gyula pajtás?

— Semennyire — szolt elkomolyodva.

Aha, most már nyakig benne van a veremben.

Nem említettem többet, csak magamban mosolyogtam a szegény poeta-gyereket, aki egy női nevet kap és azt felruházza saját ízlése szerinti termettel, arccal, szemekkel, aztán bolondul érte. . .

Sok-sok hét elmúlt, a levelek egyre jöttek-mentek, ha egyik elmaradt egy napra, akkor barátunk nyugtalan, izga-

tott lett, szurkált, gyilkolt haragjában (mert ő vezette a színi-rovatot). Hanem egy nap vidáman toppant be a redakcióba, kicsípve mint egy gigerli, új kalappal, új nyakkendővel, piros szegfűvel a gomblyukában.

— Hát téged mi lelt?

Egy percig habozott, hogy szóljon-e, aztán egyszerre a szólásra határozta magát s kitörő bőbeszédűséggel hadarta:

— Jön. Itt lesz ma. Látni fogom.

— Kit?

— A Marit . . . A Flórikát. Eljön, az anyjával. Vagy hogy itt is van már. Légyottom van délután. Akarod, hogy neked is bemutassam?

Barátságosan veregette meg a vállamat, mint akivel valami nagy kegyet kóstoltatnak.

— Nem bánom . . .

— Mit, hogy nem bánod? Elhiszem. Délután háromra van a találkozás a Lloyd-épület előtt, a sósfürdőbe menő kocsinál. Isteni lesz, barátom.

— És hogy ösmertek egymásra?

— Főlségesen van kicirkalmazva minden. Az én gomblyukamban egy piros szegfű lesz, az ő hajában is egy piros szegfű, a kalapján pedig kék pántlika. Mindezt előre elvégeztük levélben. Gyönyörű kombináció! Mari a sósfürdőbe megy anyjával, s a társas kocsira mi is felülhetünk. A többi aztán az isten dolga.

— Jól van, elmegyek.

*

Halad a világ, gyerekek! Valaha (húsz év előtt) az elbeszélés e stádiumán élceken törtem volna a fejemet, amiket a ósfürdői omnibuszokra szórjak, mert létezett-e novella enélkül? S milyen kitűnő alkalom! Összes alakjaim az omnibuszra fognak ülni, még magam is. De ez idők elmúltak. Az írók nem vadásznak többé seregélyekre, hanem medvékre és oroszlánokra. A becsületes pékek, kiket apáink humora úgy mutatott be, hogy ők egyre vastagodnak, míg a sóspereceik vékonyodnak, már múmiák. A pékeket felváltották az omnibuszok. Az omnibusz-lovakat felváltották a tanfelügyelők; a tanfelügyelőket felváltották a mi-

niszterek. Ma már csak miniszterbe érdemes kiereszteni a fullánkot.

Azért hát egészen simán lehet elmondani, hogy amint ott álltunk délután háromkor, egyszer csak kibontakozott a járókelők közül egy sovány vidéki asszonyság, zöld krispinben egy fiatal, cingár lánykát vezetve kezén.

— Ez az! — szisszent fel Gyula izgatottan.

— Ej — szóltam —, sok kék pántlika van a világon.

— Érzem, hogy az — suttogta. — Nézd, nézd, egyenest ide tartanak; a piros szegfű is ott van a hajában.

Valóban, kenderszín hajában ott piroslott a szegfű. De nem is piroslott aztán más. Bágyadt, halavány teremtés volt, fejletlen, vékonyka, nagy ábrándozó kék szemekkel. Egyéb szép nem is volt rajta.

Felültek az omnibuszba; mi is felugrottunk utánuk. Gyula átellenbe ült ideáljával, én pedig a mama mellé kerültem. A kocsis bevárta, míg teljesen megtelik a kocsi, ami igen lassan ment. Szerencsére odajött Korongi színész, a híres komikus.

— Hej, kocsis, indulunk-e már?

— Az úr az ötödik. Ha nyolcan leszünk, indulunk.

A tréfás kedélyű Korongi is felült, de a hatodik ember sehogy se akart megérkezni.

A mama az esernyőjével játszadozott.

— Milyen unalmas ez a várakozás — szólt rekedtes elfojtott hangon leányához, ki lesütve tartotta a fejét s lopva vetett egy-egy pillantást Gyulára. A szegény fiú odavolt az izgatottságtól és örömtől.

— Cudar szeles időnk van — szóltam most én, valami társalgást akarva kezdeni, de senki sem felelt. A mama rám nézett, aztán elfordította a fejét.

A színész kivette az óráját, ásított s aztán leszállt a nyitva levő ajtón. Mindnyájan kétségbeesve néztünk utána; hiszen most már megint csak négyen leszünk! Megint később indulunk!

Korongi átídomította a kalapját odalent, felhúzta a kabátja gallérját feljebb s fejét behúzta a lapockái közé s újra odaszólt a kocsishoz vékony hangon, közbe-közbe köhécselve:

— Mondja csak jó ember, maga szállítja az utasokat a sósfürdőbe?

A kocsis, aki flegmával pipázott a bakon, mogorván mondá:

— Ha nem vak az úr, hát láthatja a kocsin felírva.

— Mikor indulunk?

— Mindjárt, mihelyt még két személy jön. Az úr a hatodik. Csak üljön fel, öregúr.

De Koronginak eszéágában sem volt felülni, megkerülte a rozzant bárkát, mialatt arca alakja ismét más formát nyert és a másik oldalról lépett a kocsis mellé:

— Dicsértessék a Jézus Krisztus! Mennyiért visz a sósfürdőbe?

— Húsz krajcár — szólt a kocsis —, csak tessék üljön fel, tisztelendő úr! Hála istennek, mindjárt megtelik a kocsi.

Korongi felült, de csak azért, hogy ott bent lesimítsa haját a homlokára, ahogy a dandyk viselik, mire leszállt kinyújtott nyakkal, akár egy gém s hosszúkás, meredeken leszelt arccal, előre nyújtott állal, raccsolva kiáltván a gyanútlan kocsisra:

— Mikkor indul a szekérr?

— Mindjárt, nagysága! Mindjárt most — s gyorsan előrántotta az ostorát. — Gyű, Beckó, gyű Márta!

Beckó és Márta makacszkodtak egy darabig, de aztán mégis csak kipiszkálta belőlük az ostor a kötelességérzetet.

Ekkor jött lihegve egy péklegény a tele kosarával.

— Hollá! hollá! A sósfürdőbe!

— Elkésett; de ha tán ide mellém ül fel a bakra. Hova viszi azt a sok kiflit?

— A fürdőbe!

A Lánc hídnál megállott az omnibusz; a péklegény megütközve kérdé:

— Valami baj van?

— Régi baj. Hídpénzt kell fizetni.

— Ej, no! — szólt a péklegény. — Hát nem olvas kend újságokat?

— Mire volna az?

— Hát nem tudja kend, hogy a tarka ló nem fizet vámot?

A kocsis meghökkent, mert Beckó és Márta tarkák voltak. Fiatal korukban bizonyosan hintót húztak: egyformaságukon látszott, hogy valaha gondos úri szem keresgélte őket együvé.

— Igazán? Az országgyűlés hozta a törvényt?

— Nem tudom, ki hozta, de arra a hitet is leteszem, hogy a tarka ló nem fizet vámot.

— Mennydörgettét! — kiáltott fel. — Ha én ezt tudom. Mennyi pénzt pocskoltam már el. Ezek a gaz vámörök nem figyelmeztetik az embert!

S hangosan csapkodta meg a lovait.

— Hahó! hó! — ugrott eleibe a vámőr. — Miféle dolog ez?

— Tarka ló nem fizet vámot — felelte emberünk önérettel, a péklegényre pislantva.

— Nem ám — szólt kacagva a figurás péklegény —, mert a gazdája fizet helyette!

— Bolond az úr! Tegye máskor lóvá az öregapját! — dohogott az együgyű ember, előkeresgélvén mellényzsebéből az aprópénzt, de aztán maga is okosabbnak látta nevetésre fordítani: »Persze, a gazda fizet, nem a ló!«

Bent a kocsiban némaság honolt, a színész egy újságlapot vett elő s apróknak mutatkozó szemeivel nagy kínnal fogdosgatta össze a táncoló betűket; a mama a hatosokat csörgeté zsebében, míg Gyula lopva nézte-nézte hölgyét, anélkül, hogy megszólítani merné, míg végre a rázós kocsin egy zökkenőnél kiesett a szegfű a kisasszony hajából.

Gyula felhasználta e pillanatot, érte nyúlt, de a másik kezével leejtette ügyesen a saját szegfűjét és a fölemelésnél elcserélte. No, ez jó ötlet volt. A vézna kis teremtés észrevette a csalást s édesdeden elmosolyodott. Szinte szép volt e percben. Könnyed fejbiccentéssel köszönte meg a lovagias szolgálát s aztán haja helyett kebelére tűzte a virágot, a Gyula virágját, miközben arca kigyúlt, mint a fáklya.

A színésznek is tetszett a kis intermezzo, összegyűrte lapját és kihajította az omnibuszablakon.

— Festeni való tájék! — szólt hanyagul, amint kibontakozott a Kelen földje.

— Munkácsy ecsetjét érdemelné — feleltem, talán csak azért, hogy mondjak valamit.

— Éppen most olvastam Munkácsyról, hogy a Mozart halálát festi.

— Feshet az már akármit. A Krisztussal megalapította a szerencséjét örökre.

— Igaz — mond a színész. — Azzal, hogy leszedte róla a palástot és csak egy fehér inget hagyott rajta.

— S főleg, hogy azt a kis aranyos sugarat is levette, ami a feje fölött volt. Nagy dolog az, . . . nagy dolog.

— Kétségtelenül az tette úrrá.

A krispines asszonyság megbotránkozva fészkelődék helyén s talán keresztet is vet magán, ha e percben egy nagy zökkenés és reccsenés föl nem ráz mindnyájunkat.

Az omnibusz kereke eltört (de szerencsére már közel a sós-fürdőhöz), a nagy, idomtalan jármű féloldalt dült, a kocsis káromkodva ugrott le a bakról:

— Ilyesmi is csak velem történik!

— Jaj, jaj! — sikoltott az asszonyság holtra ijedve. Gyere, leányom, szálljunk ki! Mindjárt tudtam, hogy az Isten büntetése el nem maradhat ilyen beszédekre. Pogányok közé keveredtünk, gyermekem!

— Mama! Ugyan, mama!

Mindnyájan leszálltunk, kifizetve az obulusokat a kocsisnak.

— Hát a többiek? — szólt az bémész szemeket vetve az omnibusz belsejébe. — Hol van a többi három úr?

— Miféle három úr? — csodálkozék Korongi.

— Hát a pap, meg az úrfi és a köhögős öregúr?

— Nem láttunk mi, lelkem, egy fiát se ezekből.

A kocsis szemei bambán meredeztek szerte, fejét csóvalta, fülét vakarta.

— Ilyesmi is csak énvelem történik — dohogta keserűen. — Élszunnyadtam a bakon. Isten úgy segítjen, megesküdtem volna, hogy színről-színre láttam az urakat.

Gyalog kellett mennünk most már egy darabon a fürdőig. Az ős hangulatos köde borongott a kies mezőn. A fű színe kezdte magát átjátszani a sárgába, a puszpáng fehér pihéi rengve szálltak a keresztül-kasul guruló ördögsekerek után; melyek úgy tűntek fel, mintha ezer meg ezer óriás pók szaladgálna egy óriási pergamenen, lila színben.

Az út nem lett volna kellemetlen, ha a tegnapi eső apró tócsákba nem gyűlik imitt-amott, amiket el kellett kerülni.

Az egyik ilyen tócsa pláne olyan hosszan feküdt keresztbe, hogy szinte nem lehetett kikerülni. A leány, aki elől ment, félénken méregette szemeivel. Zavartan, habozva állt meg; felemelte a szoknyáit, ki is csillant formás bokája egy percre, mert a csinos fodor csakhamar visszacsúszott ismét a helyére és semmi sem látszott többé.

Gyula megérezte, hogy ez a perc a cselekvésé, odafutott, megelőzve s majdnem feltaszítva az asszonyt, vakmerő elhatározással átfogta a vékony derekat s belegázolván a csapadékba, áttette édes terhét a szárazra.

— Köszönöm — rebegte a bakfis, aki útközben egészen odatapadt a lovagjához.

— Oh, ha leírhatnám, amit érzek — sóhajtott fel Gyula mámoros égő szemekkel.

Igazi írói vér volt. Még a paradicsomban is arra gondol, hogy milyen szépen lehetne leírni — az olvasóközönségnek.

— Oh, ha olvashatnám amit leír — felelte a leány álmatag, elmélázó tekintettel.

— Elküldöm, kisasszony — felelte ez lágyan, olvadón.

— Elfelejtkezik — suttogá szemérmesen a leány.

— Soha, kisasszony, soha. A költők csak egyszer szeretnek.

— Hát elküldi. De tudja-e a lakásunkat?

— Nem írtam-e már számtalanszor?

A lányka felelni akart, de már késő volt; a kifejlődő jelenet nem engedte.

A mama most ért a pocsolyához s buzdulván a példán Korongi úr, nemes elszántsággal vállalkozott, átnyalábolta az asszonyt s kitette hasonló módon a szárazra.

A mama megbotránkozva rivallt rá, szúrós szemeivel átszegezve:

— Miféle szemtelenség ez?

— Bocsánat, nagysád — felelé Korongi könnyed mosollyal. — Engedje jóvátenni a hibámat.

S ezzel újra felkapta hölgyét és visszatette a pocseta innesső végére.

De már erre kitört a kacaj. Az asszonyság dühbe jött és az ernyője nyelével fenyegette Korongit.

— Belőlem ne csináljon csúfot! Kikérem magamnak. Ejnye, mordizom-adta járdataposói! Nézze meg az ember! De úgy van az, ha mindenféle emberekkel összeülünk.

— Mama, mama! Ugyan, mama!

— Csitt, liba, ne gágogj! Te is a magad lábán járhatnál. De neked is lovag kell. Ez az a híres zárdai nevelés. Ezért fizettem én százakat! Ne beszélj, prücsök, ne beszélj. Vissza-felé fiákeren megyünk, ha mondom. De ilyen gyalázatot, hogy még visszatesz! Elkotródjanak az urak, azt ajánlom! Mert mindjárt rendőrt hívok. Még énhozzám mer nyúlkálni. Nem szégyenli magát, vén komédiás. No 'iszén szépen becsapta azt a szegény kocsiszt. Hát illik az? S még visszatesz. No, megállj! Át tudok én jönni a magam ember-ségéből is.

Felgyúrte fekete selyemszoknyáját egész térdéig s magas everlasztíng topánjában átgázolt a pocsolyán, folytonos szitkok közt. A szegény kis lányka majd a föld alá süllyedt szégyenletében.

— Menjünk, urak, menjünk — biztatott nevetve Korongi —, mert felfal a sárkány.

— Derék anyósod lesz — súgtam útközben Gyulának, ki elkábultan a szerelemtől észre sem vette a gúnyt, hanem szinte kevélyen felelte:

— Katonás asszony, annyi bizonyos. Kár, hogy egészen elrontottátok a helyzetet. Most már nem merek a Marihoz közeledni.

— Hát tetszik neked?

Lehajtotta fejét s halkán, érzéssel mondá:

— Meghalok érte.

*

Mama és leány jegyet váltottak a fürdőbe s a fürdő után bérkocsin mentek vissza. Gyula egyetlen szót se válthatott velök. Mindössze a kalapját emelte meg messziről, midőn a kocsi megindult; a lányka kivette kebléről a szegfűt és megcsókolta, majd búsan intett búcsút a fejével. Ez volt egészben a sósfürdői kaland.

Mi ismét társaskocsin mentünk be estefelé a redakcióba, ahol egy levél várta Gyulát.

Csodálkozva meresztette rá a szemeit.

Levél Aradról! Ótóle. Hogy lehet ez?

Sietve tépte le a borítékot. »Csodálatos« — mondta tompán s idenyújtotta a levelet.

Tóth Mari értesíti, hogy anyja hirtelen rosszul lett, s emiatt bizonytalan időre elmarad a pesti út.

— Megfoghatatlan! — szólt és a halántékai lüktettek, hangja rekedtes lett. — Hát mi volt ez?

— Mi volt, mi volt? Hát az volt, hogy nem egy piros szegfű terem a világon. S a piros szegfűket össze lehet tévesztetni.

— Milyen csalódás! — morogta Gyula keserűen. — Az ördögnek tartoztunk egy úttal.

— De ha tetszik neked a leány . . .

— De ha nem az igazi — ellenveté Gyula.

Izgatottan járt-kelt fels alá a kormos, füstös szobákban, hol a modern világ csodái élnek és ágaskodnak, zakatol kívülről a nagy rotációs gép, berreg a telefon, lobog a gáz, csurog a vízvezeték.

»Különös egy eset« — ismétli, újra és újra átgondolva az egészet. Még előtte lebeg az egész délután története, a leány kecses alakja, a hangja, a szavai . . .

De kár, hogy nem a Mariska. De kár, de kár . . .

S benyit a faktor kék kötényével, felgyúrt karjaival.

— Kéziratot, uraim!

Szállj, szállj rózsaszín pára. Illanj szét, édes köd. Kézirat kell.

A kézirattal minden visszatér a régi nyomba. Jön a tegnapi élet pontról pontra vissza.

A kaland el van fújva örökre.

Gyula másnap, harmadnap és mindennap megírja először a nyomdába valót, azután a levelet Aradra. Minden úgy van, mint azelőtt. A levelek jönnek-mennek, a napok is jönnek-mennek. Mindig úgy lesz ez, egyre, mindig.

Egy nap azonban megegyeszer fölszínre jött az »ügy«.
(Mert ebben a világban minden csak ügy.)

Egy novella érkezett a szerkesztőségbe e címen: »Zsófiika

halála«. A kéziratra ceruzával volt ráírva az a kívánság, hogy Gyulának adassék bírálatra, s hogy a névtelen szerző S. Zs. betűk alatt a »szerkesztői üzenetekben« kér választ.

Szép vékony női írás volt, mint a pók szövése. Átfutottam. Egy boldogtalan leány szerelme van benne leírva. Zsófiika egy gazdag józsefvárosi háztulajdonosnőnek egyetlen leánya, a Sósfürdőbe menet megösmelkedik az omnibuszban egy fiatal költővel, Radványival, és beleszeret. A poéta szintén szerelmet mutat, de később aztán feléje se néz a szegény kis Zsófikának, amire szerelmi bánatában beteg lesz s egyre sorvadozik, egyre hervadozik.

— Kérlek, Gyula, olvasd el ezt a novellát és felelj rá az üzenetekben valamit.

Gyula átvette, elolvasta, de nem szólt semmit.

— Nos?

— Gyenge — felelte közömbösen.

— Nagyon ismerős nekem valahonnan az a Zsófiika és a poéta.

Szomorúan mosolygott.

— A sósfürdői leány az.

— No hát, felelj neki valamit, szegénynek. Tudom nehezen várja.

Másnap a szerkesztői üzenetekbe pillantok, hát ott áll: »S. Zs. Helyben. Üres szentimentalizmus, minden pszichológia nélkül. Közölhetetlen.«

— Hóhér! — mondtam fölháborodva.

Gyula vállat vont.

— De mikor a novella csakugyan gyarló.

— Mit a novella! De a lány kedvedre való és jómódú.

— De mikor nem az aradi.

— Akit még nem is láttál, te bolond.

— De mikor szeretem.

— Hiszen ezt is szeretted.

— Mert azt hittem, hogy az aradi.

Ezzel leült nyugodtan az íróasztalához, kiterítette maga elé a recézett aranyos szegélyű levélpapírost s belefogott a mindennapi levélírátsba: »Kedves szép Mariskám!«

Arca átszellemült, szemei fényben csillámlottak, amíg vele beszélt, őhöz szólt, amíg az elképzelt mézet nyalta.

S ezalatt a szegény kis Zsófi­ka talán otthon ült szobájában, kezében tartva a lapot, a kegyetlen üzenet hozóját, és sírt, sírt keservesen.

Én pedig arra gondoltam ezalatt, hogy minden fogy a világon. A szerelem is fogy. A föld melege is fogy. Még a bolondok is fogynak. De miközöttünk, írók közt még mindig nem fogynak el az együgyűek, akiknek a képzelt méz sokkal édesebb az igazinál.

1892

A HOLT KORTES

Az 1884-iki általános választások idején egy felsővidéki választókerületbe küldött a végrehajtó bizottság, megmutatván azt nekem a mappán:

— Erre van! Jó hely. A földesurak elpusztultak, kihaltak. Bajt nem csinálhatnak. Tedd magadat érintkezésbe az illetékes faktorokkal!

Úgy! De kik ott azok az illetékes faktorok?

Mindenki a Wrbovszkyakat mondta.

— Igen, a Wrbovszkyak! Írj a Wrbovszkyaknak! Gentlemanek. Hú pártemberek. Azok útbaigazítanak, hasznodra lesznek. Azoknak a kezében nyugton lehetsz, mintha a Szűz Mária kötényében volnál.

Írtam tehát a Wrbovszkyaknak. Wrbovszky senior (Wrbovszky Albert) felelt, hogy a párt szava az isten szava (szerette a nagy mondásokat), ha a párt kívánja, meglesz. S ha ő egyszer felköti a kolompot, akkor le se köti addig, míg a győzelem harsonája el nem némítja a kolompolást. Azért hát tegyem magamat érintkezésbe az illetékes faktorokkal és jöj-jek föl, ő majd a vasúti állomáson vár, hogy a kastélyába vigyen, mely a főhadiszállás lesz, minthogy éppen a kerület kellő közepén fekszik.

Jó, jó, de miféle illetékes faktorokat emleget még? Kikkel tegyem magam érintkezésbe?

Ezt a delphibeli üzenetet is legott megértették az írástudók és farizeusok:

— Ejh, hát ezek az illetékes faktorok azok a szép zöldhasú forintosok. Milyen naiv vagy. Végy a tárcádba vagy húszezer darabot belőlük s megvan minden.

Egy szép májusi napon elindultam, s a vasútállomásnál csakugyan vártak rám a Wrbovszkyak. Három barátságos, vidám kinézésű tót nemes. Az egyik hórihorgas, hosszú szakállal, nagy lábakkal. Ez a gazda. A másik tagbaszakadt, borotváltképű legény. Ezt úgy nevezték egymásközt: »a hadvezir«. (Quietált hadnagy volt a Mamula-ezredből.) A harmadik volt Szaniszló, szőke, cingár, pápaszemmel. Ez a tudós. Ez egy tót könyvet adott ki Turócszentmártonban a »Matica« betűivel, amelyben összeszedte a Vág-menti várak regéit.

Noha még sose láttak, a Wrbovszkyak barátságosan rázták meg sorba a kezemet.

— No, az Isten meghozta tégedet. Csakhogy itt vagy, bruder. Hadd nizelek a szemed köze, mert te fogod viselni a miénk képünket ezentúl. Hat sak ülj fel, pajtás, a családi hintóba. Ide csücsülj mellém!

Nagy, veszekedett özönvízi bárka volt a családi hintó. Ami vas volt rajta, azt megette a rozsdá, a bőrrészeket befogta a penész, a címerek lekoptak, lepattogtak.

— Ez egy ereklye — mondá Wrbovszky Szaniszló. — Ebben ültek hajdan a híres Illésházyak. A szépséges Illésházy szlecsinkák! Úgy nézd meg ezt a hintót, barátocskám! Az Illésházyaktól kapták Czoborok, Czoboroktól kapták Vilóczyak. Csupa nagyhirű, nevezetes famíliák. Ezekről a Vilóczyaktól kaptuk mi. Tőlük való a jószágunk is. Most a Wrbovszkyakat hordja a hintó. Így megy a világ, barátocskám.

— Valakit kifeleedtél, tudós. Istenemre, kifelested a legfőbbet — szólt bele a »hadvezir«, Wrbovszky Kázmér.

— Kit? Mit? — dadogta zavartan a tudós. — A tyúkokat? Nos aztán? Hát azok is laktak benne.

— Szamár vagy, Staniszlausz. A Mária Teréziát felejtetted ki, akit ezen a hintón vitt a Czobor (közel atyafi nekünk) kirándulásra a lietavai várba.

— Az már igaz! — rikkantott közbe Szaniszló vidáman. — A felséges asszony rajta ült, istenemre. S most a követünket visszük, hip-hopp hurrá!

— Vivát! — kiáltá a hórihorgas Albert s kivette zsebéből a szilvóriumos butykost. — Igyál, barátom. Mert nagyon jó.

Aztán egy kis vászon-zacsót vett ki a másik oldalzsebéből, mely tele volt mindenféle apró gyökerekkel:

— Szopogass hozzá ezekből!
— Hát ez mi?
— Hogy mi? Ez a repka, barátom, a híres repka. A tót manna. Egy igazi tót nagy úrnak még a holta után is tesznek a szájába ilyet, hogy a másik világon szopogassa. Az Illésházyak, Vilóczyak is mind repkával vannak eltemetve. Becsületemre mondom neked. Ej haj, hogy te a repkát nem tudtad. Biz' isten, már ezért is érdemes volt idejönni.

A lovak (négy ígás lovacska volt, bizony rosszul néztek ki szegények) könnyen, vígan kocogtak a regényes völgyben, hol a Vág csorog barna sziklák, regényes várromok között.

A tudós rágyújtott egy szelíd, melankólikus tót nótára, mely úgy cseng-bong a csalódásig, mintha franciául volna.

Kacska na Doliné
Kacsér vodu pijé!
(A kacska a völgyben ül,
A kácsér mellette vizet iszik.)

Estefelé érkezünk a dúcos, bádogtornyos kastélyba, mely nem forgott ugyan kacsalábon, mint a mesebeli kastélyok, de a szél ki s be járt a fedélen, néhol a falak repedésein is besüvített. Az érckakas, mely a torony tetején lehetett valamikor, most egy Bachus markába volt nyomva, aki a csirkéket volt hivatva elijeszteni az udvaron elültetett palántáktól.

Bent a teremben vacsorával várt bennünket a gazdaszszony, jó kecsketokány párolgott a tálban és burgonyametélt.

Kedélyes, vidám hangulat uralkodott:

— Csak egyél, barátocskám. Aztán majd kipihened magadat. Reggel korán felkelünk és szétnézünk a kerületben valami alkalmas ellenjelölt után. Mert az az első!

— Mit beszélsz? Ellenjelöltet keressünk? Hiszen nem bolondultam meg.

— Jól van, jó, amicenkó, de a kerület se bolondult meg. Ha én most elveszem előled ezt a palack veres bort és csak ezt a fehér palackot hagyom meg — hát hogy választhatsz te akkor a borok közül? Egyből nem lehet választani. Igaz-e, testvér?

A hórihorgas Albertnek ezt az okoskodását teljes lehetetlenség volt megcáfolni.

Korán lefeküdtünk. Az ódon kastély balszögletébe veze-

tett a »hadvezir«, egy kétágú szarvasagancsból készült gyertyatartót hozva előttem.

— Ez lesz itt a te szobád! — szólta, egy korhadttólgyfa-ajtót felnyitva előttem. — Ez a legjobb szoba a kastélyban. Ez volt valamikor az Illésházy Anna hálószobája. Talán éppen ez volt az ágya! Valami bolondot ne álmodj!

Ezzel elől eresztve, letette a gyertyát az éji asztalkára s magamra hagyott.

El voltam fáradva, csakhamar levetkőztem, lefeküdtem és eloltottam a gyertyát, jól bezárva előbb a szobaajtót, mert sok pénz volt nálam.

Alig szenderedhettem egy rövid órát, midőn egy árny suhanását éreztem. Mintha nesztelen léptekkel járna, lebennel valaki.

A hideg futott végig a hátgerincemen, s fölnyitottam a szemeimet:

— Hej hó! Ki az?

Az alak ott állott a szoba közepén, a holdvilágnál kivehettem, mert a holdvilág besütött az ablakon a leeresztett zsalun keresztül, állott mereven, rám szegezve a kísérteties üveges szemeit, éreztem hideg, fagyos tekintetét, de csak egy sóhaj volt a felelet.

Felugrottam az ágyban, ijedten kapva az éji asztalkán álló gyufatartóhoz: volt még bennem annyi lélekjelenlét, hogy meggyújtottam a gyertyát.

A borzadály futott át. Jéghideg izzadságcseppek verték föl a homlokomat.

Egy magyar ruhás vitéz állt a szoba közepén. Zöld atilla aranyzsinórral, hosszú szőke rizsporozott haj, mely copfban végződött a hátán. Vörös magyar nadrág, sárga szattyáncsizmák. Valóságos középkori dalia.

Keresztet vetve magamra, fogvacogva dadogtam:

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

De az alak nem felelt semmit. Csak ott állt mereven, mozdulatlanul, a tekintetét rám szegezve.

Kilelt a hideg, reszketni kezdett minden porcikám, a paplan alá bújtam, lelkemet az Istennek ajánlva. Egy darab idő múlva kitekintettem a paplan alól, s íme, ott áll még. Borzasztó szemei rajtam függnek.

De már ez félig se tréfa. Kiugrottam az ágyból s egy rántással felszakítván az ajtót, a folyosóra rohantam.

— Jaj, jaj! — kiáltám torkomszakadtából.

A kiáltásra előjött Wrbovszky Albert hálószobájában, hosszú vérvörös hálóköntösben.

— Mi bajod, pajti? — kérde kedélyesen. — Mi bajod?

— Kísértet van a szobában.

— Ugyan ne bolondozz! Lehetetlen az.

— No gyere, nézd meg.

Benyitott a szobámba s elkacagta magát:

— Nincs itt, fiam, egy lélek sem!

Csakugyan nem volt ott senki. A gyertya égett, a szoba üres volt.

— Nem alszom itt a szentnek se.

— Ahogy tetszik. Adhatok neked más szobát.

Wrbovszky nem ellenkezett, legott adott szobát az épület innesső szárnyában, s én egész nyugodtan alhattam reggelig.

Korán reggel már ott volt a szobámban mind a három Wrbovszky, a szilvóriummal és a repkával.

— Halljuk, hogy rosszul aludtál, barátocskám?

— Meghiszem azt. Nem állnám ki százezer forintért azt az éjszakát még egyszer. Élőszememmel láttam azt a túlvilági urat.

— Képzeldöl!

— Meg mernék esküdni a feszületre.

— De hát hogy nézett ki?

Leírtam tetőtől talpig, mire megszólalt Staniszlauz, a tudós:

— Lelkemre mondom, az a Vilóczy Gáspár.

— Ne beszélj!

— Matykó! Matykó! — kiáltá Wrbovszky Staniszlauz, kinyitva az ajtót, mire becsoszogott az úgynevezett kulcsár, egy hajdani érsekújvári nyereggyártó.

— Tessék parancsolni!

— Menj föl a padlásra, Matykó, és hozd el a családi képek közül a Vilóczy Gáspárét, Dominus Gasparus de Vilóczot!

A kulcsár műértő képpel távozott s egy negyedóra múlva előcipelte a képet.

Csoda volt ez! Még egyszer megdermesztett. Szakasztott

az én éjjeli látogatóm volt. Zöld dolmányban ugyanazokkal a meredt szemekkel, azzal a copffal, azzal a hajjal.

— Ez csodálatos! — mondám s minden hajamszála az égnek állt.

— Hm! — szólt a hadvezir — Ez Vilóczy Gáspár, a leg-híresebb kortes a múlt századból. Ez csinálta itt azelőtt a vice-ispánokat és a követeket. Omnipotens volt! Egész legendák vannak a dolgairól.

— Jó, jó, de mi közöm neked hozzá?

— Hallgass, bolond. Ez igen jó jel. Az öreg minden követ-választáskor előjön és megmutatja magát azoknak, akik meg-lesznek. Előjön a járandóságáért.

— Miféle járandóságáért?

— Mert ő is leszavaztatja a holt lelkeket.

— Miféle holt lelkeket?

Wrbovszky Albert fölnevetett.

— Csirke vagy, fiacskám. Hiszen én csak jobban tudom. Én vagyok a választási elnököd. A kormánypárti jelöltre mindig leszavaznak nálunk a holtak is. Ezek teszik ki a többséget.

— Az ördögbe, az mégis furcsa! Hogy egy holt kortest is foglalkoztassunk.

— Pedig annak meg kell lenni. Ha innen akarsz mandátumot, tartsd magadat az itteni hagyományokhoz!

Másnap éjjel megint előjött a kísértet (pedig már más szobában aludtam), ugyanazon ruhába volt öltözve s újra rám mereszté a szemeit.

Kivettem a tárcámat és kivettem az éji asztalkára három ropogós ezrest, aztán a paplan alá bújtam fogvacogva.

A kísértet közelebb lépkedett hozzám (jaj, most mindjárt végem van), begöngyöltem magam a dunyhák közé; mire megint kitekintettem, már nem volt ott se a zöld dolmányos levente, se a háromezer forint.

Becsületes, szerény kísértet volt. Nem jött el azontúl többet.

A választásnál meglettem nagy szavazattöbbséggel s kíváncsian kérdém Alberttől, az elnökömtől, a tiszteletemre rendezett diadalmi banketten:

— Valld meg, öreg, igazán szavaztak rám holtak is?

— Becsületemre mondom. Mintegy háromezrészán.

— Nem is sok! A holt kortes elég olcsón liferálja a vokso-
kat!

Staniszlauz rám nézett szemrehányón.

— Mit gondolsz — Vilóczy Gáspár gentleman volt és az
marad holta után is.

Itthon Pesten azonban kinevettek a kísérteties esetemmel.

— Bolond vagy, hékás! A Wrbovszkyak nagy kozákok,
lefőztek. Ott minden azobában csapóajtó van. Valamelyik fel-
öltözött a zöld dolmányos ós kosztümjébe s kivette a dézsmát
a pénzből. Mert így szépen megmeszelhetik az embert és
mégis megmaradnak gentlemanek és pártoszlopok.

HUSZÁR A TEKNŐBEN

I.

A Debernekyék kozákja

Deberneky János szelíd lelkű, csendes ember volt, aki
még a légynek se vétett, s ha a nagyasszony (Debernekyné,
született Székely Anna) megindult a szobákban a légyecsapó-
val, horzongva hunyta be a szemét, hogy a tömeges gyilkoláso-
kat ne lássa.

— Mi lett volna belőled, ha a középkorban találsz szület-
ni? — pirongatta a nagyasszony. — Mikor lovon kellett ülni,
táborozni, csatározni, törökvért ontani. Milyen szerencséd,
János, hogy ilyen *aludttej*-világban születted.

Addig-addig mondogatta ezt Székely Anna, hogy egyszer
csak kezdett az az *aludttej*-világ megfordulni. A tej belőle át-
változott piros vérré és nem aludt, hanem pezsgett.

A nagy nemzeti szónok kimondta a végzetes szót az
országgyűlésen: »Mérközzünk össze!«

A nagy nemzeti költő elszavalta a gyújtó dalt: »Talpra
magyar, hí a haza!«

S egyszerre mozogni, elevenedni kezdett minden. Micsoda
nyár volt az az 1848-iki! Forró, száraz. Fű helyett katonák
nőttek a földből. De minek is lett volna a fű? A kaszák elmen-
tek fegyvereknek, a kaszások katonáknak.

De a Debernek-kastély csendes maradt sok ideig a nagy nemzeti harc alatt is. Debernek kis falucska messze a hegyek között, erdőktől eltakarva; a harcvonalakba bele nem esett. János úr békében ült otthon, csak a férficselédjei szaladtak szét. Asszonyokkal és aggastyánokkal dolgoztatott.

A nagyasszony váltig zsörtölődött:

— János, János! Van-e lelked, János, hogy itthon csüszsz a hamun, mint egy vénasszony? Hát illik ez? Nem szégyenled magadat?

— Itthon is kell a férfi — védekezett János úr. — Ki tudja, mire leszek itthon jó? Hallgass, asszony, hallgass!

— No hiszen, majd meglátom, hogy viseled magad itthon, ha lesz valami.

Egy tizenkét éves fiuk volt Debernekének, a szőke fűrtű Palika. Vézna, cingár legényke, de az anyja vére folyt benne, nem az apjáé, mert erőnek erejével a táborba akart menni.

— Hiszen én is el tudom már sütni a puskát.

— De hordani nem bírod, fiacskám. Leroskadnál te ott a fáradságtól. Nem eresztlek, fiam — csitította az anyja. — Ráérsz te még arra. Hiszen, ne félj, lesz még nekünk háborúnk ezekkel máskor is!

Messze a csataterektől nem is valami nagyon borzalmas a háború. Csak a pirosló ég mutatja majd nyugaton, majd keleten, hogy városok, falvak égnek arra. János úr lefekszik a kertben a földre s úgy hallgatja, hogy van-e valahol valami. A föld sok, sok mérföldre elviszi az ágyú dörejét. A mi hazánk, a mi édesanyánk teste messze darabon rezg, ha valami fáj rajta.

János úr felsóhajt ilyenkor:

— Ma megint dolgoznak!

Aztán a munka eredményét várja izgatottan. Hozzák az újságok és az arra vetődő utasok. Elszivárog mindenüvé, még Debernekre is kuszán, elferdítve, néha megfordítva. Remény, aggodalom, lelkesedés, kétségbeesés tarkán váltakoznak. Ha egy csatát nyer a magyar, egyszerre magasra csap az önbizalom: »Meg sem állunk addig, atyafiak, míg egész Európa nem a mienk!«, s ha valamely csapatunkat megverik, nyomban megcsappan az önbizalom: »Jaj, végünk van!«

Pedig se nem hódítjuk meg Európát, se végünk nincs, mert a bátor nemzetek halhatatlanok.

A télen, meg a tavaszon át még csak voltak fordulatok, borúra derű is, hanem úgy nyár felé kezdett a szerencse lefelé fordulni. Rossz hírek jöttek:

— Nem bírt velünk a császár. Elhitta segítségül a muszkát!

Azután még rosszabb hírek:

— Itt vannak már a muszkák!

Eljöttek. Megették a zöld uborkáinkat, a faggyúgyertyáinkat és a szabadságunkat. Siralom völgye lett szegény Magyarország. Isten a balkezével kezdte begöngyölgetni a szép, kibontott nemzeti zászlókat. Sorba jöttek a csapások.

A muszkákból még Debernekre is jutott. Egy nap ijedten szaladtak össze asszonyok, gyerekek és férfiak a kastély udvarára.

— Jaj, itt vannak a muszkák!

— Ne beszéljeteK bolondokat! — dadogta elhalványodva János úr.

— De bizony itt jönnek. Ahol fénylenek ni, a kopjáiK!

Valóban Cserte felől a dombon egy kis lovascsapat bontakozott ki a felvert porfellegből.

Egyenesen Deberneknek tartottak. Lehettek vagy tizennégyen. Bizonyosan elmaradtak a főcsapattól, mely Kassa felé húzódtott.

— Anyjuk! — hörgé Debernek. — Mit csináljunk? Mit tegyünk, lelkem? (És a fogai vacogtak.)

— Hát semmit. Bevárjuk őket. Meg nem esznek. Te úgyis járatos vagy a szláv nyelvekben, hát beszélj velök.

— No, még csak az kellene. Majd bolond vagyok. Én elmegyek, Anna, én menekülök.

A nagyasszony mérgesen toppantott a lábával:

— Itt maradsz, punktum!

Nem sok idő volt a feleselésre, a kis csapat a templomtól, mint a zsinór, befordult a kastély udvarába. Egyet-kettőt csilant lovaik patkója, s ott termettek a tornác előtt.

János úr rémülten ugrott be a pitvarajtóba.

— Ne szaladj, bátyuska, ne szaladj! — szölt a lovasok egyike meglehetősen szelíd hangon. — Adj inkább valami harapnivalót!

János úr egyetlen értelmes szót nem bírt kiejteni. A szeme kimeredt, az ajka némán mozgott.

— Sok baromfit látok az udvaron, bátyuska! — mondá a másik kozák epedő tekinteteket vetve apulykákra és a tyúkokra.

— Hát mért nem szólsz hozzájuk, te mamlasz? — riadt fel a nagyasszony. — Adunk nekik, hogyne adnánk!

— Szívesen adunk belőlük — hebegte most János úr, összeszedve magát valamennyire. — Szálljanak le a katona urak és pihenjenek meg nálunk!

Debernekyné rögtön kiadta a rendeletet.

— Zsuzsi, Panna, hol vagytok! Uccu, fogjatok egypár pulykát, egypár tyúkot; vizet forralni, te Sára! Aztán kopaszszatok, süssetek. Hadd lakjanak jól ezek a becsületes muszkaemberek.

A muszkák leszálltak a lovaikról és letelepedtek a tornácra a nagy kerek kóasztal körül.

— Rátok nem haragszom — szólta a nagyasszony —, ti kénytelenek vagytok vele.

— Úgy van, anyuska; kénytelenek vagyunk. Eltaláltad, anyuska. Bár otthon lehetnének a mi gyermekeink, asszonyaink mellett.

János úr is nekimelegedett lassankint. Hiszen nem olyan borzasztó emberek ezek! Egyre múlt a félelme, s mire az ízletes ételek elkészültek (nem eszik ilyen paprikást maga a fehér cár sem), egy fertályakós hordócskát előgurított a pincéből s tulajdon kezével ütötte nekik csapra.

Pompás volt a lakoma, a bor nemkülönben, jó kedvük szottyant a kozákoknak, és a házigazda is beszédes lett. Egészen elérzékenyítették azzal, hogy felköszöntőt mondott rá valamelyik. Ejnye, de derék fickók ezek! No, csak igyanak, katona urak, igyanak!

Ittak is emberül, közbe muszkadalokat énekeltek, szidták az osztrákokat, dicsérték a magyarságot. János bácsi egészen föllendült mellettük.

— Kár ezekkel verekedni — mondá az asszonynak —, jó gyerekek mind. Könnyű lett volna velük kibékülni!

De a lakmározás már soká tartott egy kicsit. Az egyik

kozák, a legnagyobb szakállú feltekintett a napra, mely már egészen alul volt a menny peremén, s élénken kiáltott fel:

— Elkésünk, fiúk! Szent András csontjaira mondom, elkésünk. Legyen már vége, azt gondolom.

— Ej, mindegy az, Jaroszláv! — bölcselkedett egy tömpe orrú nyurga. — Honnan késünk el? Mert hova siet az ember az ő földi pályáján? A sír felé, Jaroszláv. A sír felé. Honnan késünk hát el, Jaroszláv?

János úr is közbeszólt:

— Nem eresztlek benneteket. Maradjatok még egy kicsit.

— Köszönjük, bátyuska, te jó vagy — szólt akit Jaroszlávnak neveztek —, hanem a Nikoláj olyan furcsákat beszél a sírról. Utól nem érzük a sereget, ha mondom. A te lovad is fáradt, ne csábítsd hát a pajtásaidat szelességekre, hanem . . . nyeregbe, legények, egy, kettő, három . . .

Mindnyájan felkászmálódtak a lovaikra, csak a tömpe orrú nem (akit »diák«-nak szólítottak maguk közt). A diák makacsul leült a kis hordóra.

— Van még az alján — hörgé villogó szemekkel.

— Nem jössz, Nikoláj?

— Nem megyek. Utólérlek benneteket!

— Igazán nem jössz?

— Kutya legyek, ha mozdulok.

Elvágattak, ott hagyták. Nikoláj ivott és addig ivott, míg kidőlt, mámorosan elterülve a földön.

Deberneky kedvetlenül vakargatta a fejét:

— Ej, ej, mármost mi az ördögöt csináljak vele. Gyere ki, Anna lelkem. Nézd mivé lett. Te okos asszony vagy, adj tanácsot, hogy mitevők legyünk.

— Tudod mit — mondá a katonás asszony —, vágjuk el a nyakát. Hadd legyen ezzel is kevesebb az ellenség.

— Bolond vagy! — hőkölt vissza János úr. — Mi jut az eszedbe, szerencsétlen! Ez az egy muszka már nem határoz. Talán a paptól kellene tanácsot kérni. Szaladj el, Pali fiam, a tisztelendőért.

A kis Pali lihegve futott a paplakba, ahol a méhesben megelente a nagytiszteletű urat, amint éppen rajt vett fel.

— Jó napot, pap bácsi!

— Jó napot, Palikám. Nézd ezeket a méheket. Királyné nélkül szétszélednek s nem akarnak bemenni a köpűbe.

— Jaj, nem érek én most rá, pap bácsi, a méheket nézegetni. Nagy baj van otthon. Apám elküldött a bácsiért.

— Megyek, fiam, megyek. Mindjárt készen vagyok. De hát mi a baj?

— A muszka katonákból hátramaradt az egyik. Anyám a nyakát akarja elvágni, az apa pedig nem akarja.

A pap mosolygott. És szeretettel simogatta meg a Pali üde arcát.

Nagy zavarodás volt otthon, mire a pap megérkezett a fiúval. A nagyasszonynak János úr rimánkodott, hogy ne okoskodják, mert abból nagy baj lehet. Aztán nagy vétek is.

A tiszteletes úr is az ő pártjára állott.

— El kell a kozákot távolítani szép simán.

— Hogyan?

— Föl kell a lóra ültetni, aztán hadd menjen, amerre a ló viszi.

— De hátha valami baja történik, és engem fog a cár okozni? — fázott tőle Deberneky.

— Kötözzük oda a lóhoz — mondta a tiszteletes úr —, hogy le ne eshessen róla!

Úgy is lett. A magával tehetetlen Nikolájt két béres meg a kertész lóra ültették, kezét-lábát oda kötözve. Akantárját odakapcsolták a kabátja gombjához s ezzel Deberneky János úr maga vezette ki a lovat a kapu elé, ott az ostorral jól megriasztva, az, mint egy tüzes sárkány vitte lankadt lovagját, az összegyűlt falusi népek nagy hahotája közt, a szántóföldeken keresztül, észak felé.

Hogy mi lett belőle, soha nem tudódott ki, de a szegény Deberneky János nyugalmát elvitte örökre.

Mert se aludni, se enni nem tudott azontúl az örökös félelemben, hogy a cár megolvassa egyszer a katonáit, és a Nikolaj nem lesz köztük. Vizsgálni kezdik és kisül, hogy az bizony a Debernekyéknél veszett el. S megjön a pecsétes parancsolat egy nap, hogy »tessék a kozákot előállítani«.

Ismerősei, barátai is ijesztgették:

— Szegény János bácsi! Nagy baj lesz még abból.

II.

A Debernekyék cserepárja

De nem lett belőle semmi baj. Vagy megkerült Nikolaj, vagy fel se vette az orosz cár az eltűnését, elég az hozzá, nem kereste a kozákokat. Van még neki otthon elég.

Hanem az volt a baj, hogy míg a cár álmában jelent meg éjjelenként a János úr ágyánál mennydörögve: »Add vissza a kozákomat!«, azalatt itthon a magyarságnál sem vált be a dolog dicsőségné.

Mikor 1860-ban a szabadság megint elkezdődött, a gyűlésen valaki azt kiáltotta, amint a Deberneky nevét olvasták:

— Muszkavezető!

Nagy nevetés támadt erre a tréfára; de az öregúr komolyan vette s ott az összegyűlt megyei bizottság előtt komoly nyilatkozatot tett, hogy vezetett muszkát az igaz, de csak egyet s azt is csak az udvarról a kapuig vezette. És az se volt kozák, csak a lova. Ő csak a lovat vezette.

— Tudjuk, tudjuk! — kiáltották minden oldalról.

— De a kozák rajta ült! — sivitott közbe egy hang.

— Különb bizottsági tag lenne a feleségéből — harsogott közbe Tóth Pál, hajdani alispán —, mert az le akarta vágni a kozák fejét.

— Éljen Debernekyné!

A nagyasszony, aki a karzaton ült, majd elájult izgatottságában a jelenet alatt. Egész arca égett.

De ki is kapott otthon János úr.

— Látod, ilyen a félelme! Ha az ember valamit csinál, mindig egészen tegye. Most már se igazi magyar ember nem vagy, sem igazi német. Semmi se vagy.

János úr bűnbánóan sütötte le a fejét.

Sok mindenfélén kellett még átesni.

Nemsokára bejött a legtetszetősebb divat: hogy nem kell adót fizetni. Éltünk már és mozogtunk. A hármashalom zöldre vált már, és ott ültünk a tetején. Volt ez rosszabbul is, mikor a hármashalom csak egy nagy sírnak látszott az ország címerében, s alája volt temetve minden, minden . . .

Debernekyék se akarták megfizetni az adót. Magának János úrnak is megtetszett ez a gondolat. »Nem fizetek, dehogyan fizetek!«

De most is úgy volt, mint szokott lenni közönségesen, hogy adóintő cédulát kap az ember, ha az adója nincs még rendben. Csak az adócédula volt másforma, állván nem holt betűkből, hanem eleven katonákból. Kisebb cédula egy katonára, nagyobb cédula tizenkét katonára káplárostul.

Ilyen nagyobb cédula jutott Debernekyékhez. A szép kis tornyos kastély megtelt cserepárokkal.

Az ámbituson Jarobitsek Vencel káplár úr pipázgatott otthonosan, az öregúr nádfonatos székében elterpeszkedve, vagy a nagy kőasztalnál kártyázott a pajtásokkal. A házbeli idegenül, búsan jártak-keltek az ősi lakban.

Deberneky makacsul tartotta magát egy ideig:

— Se adót nem adok, se enni nem adok. Vegyétek el erővel. Ha vesztek, esztek. Ilyen ember vagyok én.

De mikor a katonák aztán csakugyan erővel kezdték beszerezni az élelmiszereket, levágták a bornyút, feltörték az éléskamrát, a pincét, leszedegették a fákról félelmetesen a finom sercika almát, az öregúr kezdett a béketúrésből kifogyni, nagy óbégatással szaladgált a magyarok nyakára, hogy ő nem ellenkezik tovább és kifizeti az adóját.

— Azt ne tegye, bátyám, — intették emezek. — Örökösen hazaáruló lesz a neve. Még a csontjait is kihányják a sírból az unokák.

— Jó, jó, de mikor ostobaság! Nincs értelme, hogy ne fizessenek. Mi haszna abból a hazának, ha én tönkreteszem magamat. Megeszik, összerontják mindenemet.

Már alig lehetett visszatartani az öregot. Jarobitsek Vencel káplár úr azonban, aki a legjobban pusztított, a többi között izgatván, így biztatta az alája rendelt cserepárokat:

— Minden a mienk, ami az övék. Mi vagyunk az urak. Amit a szemünk meglát és a szájunk megkíván, azt mi mind elvehetjük a császár nevében, mert mi tizenketten vagyunk itt a császár.

Nagy ingyenc is volt Jarobitsek; szerette a pecsenyét és a bort. Azonfelül Jarobitsek tudta leghatalmasabban csörgetni a panganétját. Egyszóval félelmetes fickó volt.

A nagyasszony aranyrámás nagy falitükrébe lövöldözött, máskor a családi képekbe. Deberneký Ferenc kuruc generális balszeme volt az egyik célpont: aki legelőbb odatalált a katonák közül, az húzta be a betett hatosokat.

Csodálatos volt, hogy mennyit bírt megenni ez a tizenkét ember. Először a baromfiféléket falták fel, azután nekiláttak a sertéseknek, majd az ökrökre került a sor. Ha már elfogyott a húsféle, Jarobitsek bement az istállóba s egy-egy állatot maga lőtt le ügyesen.

— Még a lovakat is meg fogjuk enni — biztatta jókedvűen a háziakat. — Ettem már én lóhúst az aranyos Prágában. Jó ízű, csak egy kicsit édeskés. Bizony megesszük a Rárót és a Fecskét is.

S valóban veszedelmesen fogytak az igavonók. Egy nap elfogyott az utolsó ökör.

Jarobitsek kimondta az ebédnél:

— Holnap a tehenekre kerül a sor.

Délután körülnézegette a teheneket és a Talpast ítélte halálra. Szép kajlaszarvú tehénke volt, a nagyasszony kedves tehene.

Debernekýné sírt, mikor a rémhírt meghallotta, hogy a kedves tarka Talpas holnap meghal. Golyót lőnek a fejébe. Szép nagy okos szemét behunyja ökrökre.

Egész éjjel nem tudott aludni a nagyasszony. János úr hallotta sóhajtozni, hánykolódni.

— Valami bajod van, asszonykám?

— Semmi, semmi.

— Te sírsz, asszonykám!

— Ne fecsegy már annyit, hagyj békét!

— Anna, Anna, te a Talpast siratod és nem mered bevalani.

— Hát aztán, ha siratom is? Az én dolgom az, ha a szívem megszakad is.

— De azt már nem engedem, hallod-e? Nem engedlek szenvedni, megmentem a tehénkédet, holnap fizetek.

— Csak azt próbáld meg! — szisszent fel a nagyasszony kevélyen. — Rögtön itt hagyom a házadat.

— Anna! Lelkem, Annám, ne haragudj, hiszen én csak jót akarok.

— Ha jót akarsz, hát ne fizess.
— Hát nem fizetek, de a Talpasnak vége akkor.
— Ha az Isten akarja — felelte az asszony keresztényi megnyugvással, de mégis egy mély sóhajjal.

Reggel korán öltözött fel a nagyasszony, de azért a viláért se mozdult volna ki a szobájából, hogy az iszonyú dolgot meg ne lássa az udvaron, mikor kivezetik kedves tehenét, akit kis borjú korától ő etetett, cukorral kényeztetett; mikor az a gonosz Jarobitsek megelőzta a halálra ítéltet a puskájával s oh jaj, mikor a lövés eldörren. De azt meghallja idebent is . . .

Remegve várta a borzalmas pillanatot, haloványan járva-kelve szobájában, megállt és imádkozott:

— Istenem, ne engedd, ne engedd!

E pillanatban szelíd kopogás hallatszott az ajtón.

— Szabad!

Jarobitsek Vencel lépett be. A hóhér, a gyilkos! De milyen szelíd, alázatos volt az arca.

A nagyasszony keményen rászólt:

— Mi tetszik?

— Bocsánatot jöttem kérni — mondá halkán, lesütött szemekkel.

János úr bámult, egyre bámult, és egy szót sem szólt, csak a nagyasszony mondta gúnyosan:

— Nincs miért, nincs miért.

— Beismerem, hogy gyalázatos, rossz ember voltam — rebegte Jarobitsek. — Bocsásson meg a tekintetes úr és a tekintetes asszony. Jó és alázatos leszek ezentúl.

— Legyen ön olyan, — pattant fel büszkén Debernekyné s halovány arca kipirult —, aminő lenni akar. Semmi szükségünk az ön elnézésére.

— No, no, anyjuk — vágott közbe János úr. — Ne bántsd a káplár urat. Ha ő jó akar lenni, miért ne lenne? Mit von le az ő jósága a mi hazafiségünkől. Csak legyen ön, kérem, jó és alázatos. Ne hallgasson a feleségemre.

— Az leszek, tekintetes uram. Mert levelet kaptam az édesanyámtól Csehországból s ő int engemet, hogy jó legyek önökhöz. Az én szegény mamicám. S annak én szót fogadok, mint a császárnak.

— No lássa, az igen szép. Hát ösmer minket az ön mami-cája?

— Nem, nem. De tessék elolvasni, hogy mit ír. Mert szépen tud írni a mamicám, pedig már hatvan éves, és még nem visel pápaszemet.

János úr átvette az eléje nyújtott levelet.

— Ugyan, ugyan, mit barátkozol vele? — pirongatta a nagyasszony magyarul.

— Ne okoskodj, Anna, ne okoskodj. Hiszen, látod, hogy már nem lövi meg a Talpast. — Majd a káplár felé fordult tótul: — Ugye nem bántja a feleségem tehenét?

— Isten mentsen attól — felelte Jarobitsek szinte fájdalmas hangon. — Ha nem adnak enni, hát tűrni fogjuk, éhezünk alázatosan, csendesen.

Deberneky helyeslőleg bólingatott a nagy fejével.

— Add ide a pápaszememet, Annácskám. Hadd olvassam el. Hogy minek? Ugyan ne duzzogj, ne légy már olyan engesztelhetetlen. Hiszen, érdekes az, hogy mit ír egy cseh asszony.

Deberneky fennhangon olvasta:

»Édes fiam, Vencel!

Vettem leveledet s örülök, hogy egészséges vagy. Vigyázz magadra és imádkozz abból a könyvből, amit neked adtam. Írod, hogy ellenségek közt vagy, szeresd őket is, édes fiam. Légy kíméletes irántuk, tartózkodj a durvaságoktól, mert minden kölcsönbe történik. Az Isten visszahozza azt ránk, amit ti ott tesztek. Gondolj szegény öreg anyádra, Vencel fiam.

Most is egy magyar huszár van kvártélyban nálunk, s azon ürügy alatt, hogy ti az ő szüleit sanyargatjátok Magyarországon, a leghihetlenebb kegyetlenségeket csinálja velünk. Tör, zúz, követel, eszik, iszik s annyira el van kényeztetve, hogy délutánonkint kardostól, tarsolyostul befekszik egy tekőbe, s nekem, szegény öreg anyádnak, órákig kell őt ringatnom, míg elalszik.

De végzem is levelemet, mert a huszár már ordít, hogy ringassam.

Légy jó és alázatos, édes Vencelem,

Szerető édesanyád
Bohumilla.«

Deberneky bácsi felkacagott jóízűen, édesdeden.

— Aha! Most már értem. Minden csak kölcsönbe megy. Panna, Panna!

A szolgáló után kiáltott.

— Tessék parancsolni.

— Szaladj át, fiam, a paphoz. Van ott most egy piktor, aki az oltárt festi. Hogy jöjjön át azonnal, hahaha! .

— Mit akarsz vele? — kérdé a nagyasszony.

— Lefestetem vele a jelenetet. Egy huszárt a teknőben, akit egy öreg cseh asszony ringat. Valami fölséges!

Szemei szikráztak a vidámságtól és lelkesedéstől.

— Most már legalább tudom, miért tűnök. Most már egy poltúrát se fizetek. Ha azok is tűnnek, az már más. Akkor én is tűnök. Most már megerősödtem. Ha háború kell, hát legyen háború!

Majd újra előfogta a kacagás:

— Hahaha! Képzeld el, azt a huszárt a teknőben! Nem éppen a mi Pali fiunk-e, hehehe? No, az volna csak a pompás! Valami gyönyörű látvány lehet, hihihi! Meglesz, megcsinálhatom olajfestékben, hogy holtom napjáig nevethessek rajta. De már ilyet a mi cserepárjaink mégse tesznek.

Vidáman, fürgén ugrált egész nap, mint egy evet, s mikor a katonák összegyűltek déltájban a sovány lencsefőzelék mellé, melyet a Zsuzska szolgáló főzött hús, szalonna nélkül, odaállt eléjük vakmerően s elkezdte bosszantásukra énekelni: »Hazádnak rendületlenül . . .«

Az alázatos Jarobitsek letette a kanalat s utána próbálta dúdolni . . .

Ilyen idők voltak azok!

AZ OKOS NÁSTYA

Onnan hoztam én az okos Nástya meséjét, ahonnan a mandátumot. A fogarasi havasok közt élt az okos Nástya. Szép volt, mint a fiók zerge, fekete szemei voltak, a kökényhez hasonló, s olyan szája, mint a cseresznye. Hát még a nézése, hát még a járása. Mondták is az irigy legények:

»Több szépség ez, higgyétek el, mintsem hogy egy embernek szánta volna az Úristen.«

Belátta ezt talán a férje is, mert meghalt. Nástya özvegy asszonyka lett, pajzán, izzó vérű, aki még a szentekre is rámoslygott, mikor vasárnap a templomba ment.

Ilyenkor rendszeren egy pár csirkét is vitt a pópának, aki kedvteléssel simogatta meg éjfekete haját, habfehér állát:

— Köszönöm, kis mizi-mázi! Hamar akadjon szerencséd!

A dászkál, egy ragyás ember, sóhajtozva dünnyögte:

— Hiszen egyebet se csinál a szerencse, mint hogy utána fut, belekapaszkodik a szoknyaráncaiba.

S igazán, igazán. Amennyi duda van a havasok alján, az mind utána siránkozott a pásztorok leheletével. Amennyi rózsza nőtt a kucsulátai ispán kertjében, az mind az ő kebelén fonnyadt meg. Ellopkodták a legények, először a kertből, hogy neki küldhessék, azután a melléről, hogy a fővegük mellé tűzhessék. Mondták is az irigy fáták:

»Több szerencse ez, higgyétek el, mintsem hogy egyetlen asszonynak szánta volna az Úristen.«

Ahol csak megfordult, mindenütt bolondultak utána a legények, de Nástya egyiknek sem adta oda a kezét: »Elég volt egyszer — mondogatta —, lássátok be, hogy elég volt a rab-szolgaságból«, s fekete szemei, vakító fehér fogai incselkedően nevettek a kikoszarozott kérőkre, mintha mondanák: »Menjetek a pokolba — de gyertek aztán vissza hozzám.«

Tógyer, a Nástya nagybátyja (azelőtt gyámja volt) egyre szidta, korholta, hogy mi lesz belőle, ha férjhez nem megy. »Hiszen szép vagy, akár egy fürj, fiatal, friss vagy, mint egy vesszőhajtás. Kár eltemetkezned.«

De Nástya csak a fejét rázta és így felelt:

— Ej, hát nem láttad a körtefát ott az országút szélén? Hát baj az annak, hogy nincs bent valakinek a kertjében, hogy senkié? Azért csak virágozik, meghozza pirosuló körtéit és sohase vettük észre, hogy ott rothadnának el a gallyak közt. Valaki mindig letépi, megeszi. Hidd meg nekem, bátyó.

Fölkacagott az öreg, mint egy zuhatag:

— Hamis a lelked, kis Nástya. S olyan a nyelvecskéd, mint egy ráspoly.

Nástya hú maradt elhatározásához. Még a gazdag Petru, katonaviselt szép szál legény is hiába kérte, hiába ígerte:

— Minden ezüstömet, minden aranyomat neked adom, Nástya. Rétemet, földemet, minden állatomat.

Nástya vigyorgott s akaratos makacs fejét kacéran hajtotta a balvállára.

— Nem, Petru, nem megyek hozzád feleségül. Nem kell az aranyod, ezüstöd, se a réted, hanem ha meglátogatsz valamikor az én kis házikómban, hozzád nékem ajándékba egy új bocskort.

Másnap Juon, a bíró fia kellemeztette magát a kútnál. Csipkedte a Nástya arcát, kapkodott a darázs-derekához szerelemittasan. Nástya azt súgta neki:

— Gyere el szombaton estére, de ne felejts nekem egy új bocskort hozni.

A pópa nyalka diák fia találkozott vele a mezőn, a rozsok közti gyalogúton. Búzavirágok voltak a Nástya kezében. Megálltak beszélgetni. A diák lesütött szemekkel, ábrándosan mondá a többi közt:

— Adj egy virágot, Nástya!

— Hát szakíts egyet, ha csak virágot akarsz — szólt Nástya nyeglén —, van itt ezer meg ezer — és pajkosan hozzátette még egyszer: — ha csak virágot akarsz.

Mire aztán a diák nagy hebegve, sok kerülő szóval kihámozta, hogy biz' ő egy csókot se vetne meg, sőt hogy éppen arra lelkendezik.

— Nono — fenyegette meg Nástya a diákot szende pironkodással. — Oh, te selyma. No, nézd meg, mit ki nem talál! Majd meglássuk egyébiránt, meglássuk . . . Hozz egy pár újdonatú bocskort és gyere el vasárnap délután!

S lón, hogy megtelt lassankint a Nástya háza bocskorokkal. Egész garadával álltak. Hogy az egér hozzájok ne férjen, úgy voltak felaggatva köröskörül a szobában madzagon, mint a kukorica szokott lenni. De volt még azonfelül a szuszékban is; sőt a padlásra is jutott. Annyit hordtak oda össze azok a gonosz csontok, a férfiak, de annyit, hogy tán fel is ment a bocskorok ára a városban. Az ismerősök, a szomszédok váltig csodálkoztak, hogy mirevaló lesz Nástyának az a temérdek bocskor.

Iliána anyó, aki eljárógatott Nástyához, nem győzte neki mondani:

— Minek az neked, fiacskám, csak nem akard őket elhordani? Szattyán csizma való a te piskótalábadra.

Nástya, a kis Nástya kinevette.

— Eszembe sincs, anyóka. Inkább járok mezítláb. Hiszen elég fehér a lábam.

— De hát akkor mit csinálsz velök?

— A másvilágra se viszem, majd meglátod. Hasznukat veszem még ezen a világon.

— Az ördög értsen, gyermekecském.

— Pedig már elég öreg vagy hozzá, hogy megérthetnél.

Híre ment a sok bocskornak, s egy napon eljött a tímár is a városból: nagy vörös ember, posztókabátban.

— Hallod-e, Nástya, megveszem az összes bocskoraidat jó pénzért és boltot nyitok velök. Hogy adod?

— Nem adom a bocskorokat — felelte a menyecske határozottan.

— Bolond vagy, szép Nástya. Mi hasznukat veszed?

— Majd meglátjátok — szólt titokzatosan.

Így volt, szóról szóra így volt. És azontúl még jobban törtte a fejét a környék, hogy mit csinál majd valamikor Nástya a bocskorokkal. Egyik is mondott valamit, másik is. Hogy egy vén kalugyer megjósolta volna, miszerint egy nap kivesznek az összes állatok a földről s akkor a bőr ára fölszáll, ahány font bocskor, annyi font arany. Mások azt találgatták, hogy fogadalma van Nástyának a gyűjtésre, s mikor sok ezer lesz, elküldi Bécsbe a királynak, csináljon magának egy bocskoros regimentet. Legyen már egyszer igazán takaros katonasága . . .

Sok mindenfélét fecsegték. Mert tudjátok, milyen ostobák a kíváncsiak. Évekig rágódtak ezeken az ostoba bocskorokon. Mert évek jöttek, mentek, s még mindig nem derült fel a különös titok, még mindig gyűltek a bocskorok Nástyánál, de már lassabban, gyérebben.

Egyszer aztán annak is vége lett. Nem jött több bocskor.

Nyíltak még a rózsák a kucsuláti ispán kertjében, de már csak a szél hozta el illatjukat . . .

Igaz, hogy Nástya se volt már a régi, a liliomokat leszedte formás arcáról az idő, a piros cseresznyét az ajkáról szintén az esztendőök ették meg. Rosszul fizettek érte; egy kis ezüsttel, amit hajszálak alakjában hagytak a fején.

Nem volt már szép, de még eleven, virgonc. Még pislogott az egykori tűz a szemeiben. Még érdeklődött a világ iránt. Eljárt a mezőre, a kúthoz s megszólította barátságosan a legényeket:

- Mi dolog az, Gyorgye, hogy olyan régen voltál nálam?
- Nem értem rá, Nástya — felelte Gyorgye kelletlenül.
- Sok dolgom van.
- Gyere el valamelyik nap; félretettem neked egy szép erős bocskort.

Majd egy másik legényt korholt meg a malomban, ahova örölni jártak:

— Rossz már a lábbelid, Pável. Bizisten kilátszik a nagyujjad. Nem illik, hogy úgy elhagyod magadat.

A legény kedvetlenül vont vállat.

— Hol vegyem, ha nincs!

— Kurta eszed van, Pável, mert hiszen gondolhattál volna, teszem azt, énrám is. Van elég bocskorom. Hátha még jut abból a te lábadra is.

S lön, hogy a Nástya bocskoraival megfordult a dolog; amilyen szépen gyűltek egykor, most olyan szépen el kezdtek fogyni.

Az öreg Iliána anyó, aki még mindig élt és ott gyomlálgatott a Nástya udvarára néző kertjében, valahányszor egy-egy legényt látott elmenni a szomszédból újdonszerű bocskorral a hóna alatt, vigyorogva intette elő menyecske unokáját:

— Lám, lám. Nézd csak, nézd! Hm, hm. Okos, előrelátó volt mindig okos volt ez a Nástya.

A KIRÁLYOK IS CSAK EMBEREK

I.

MENNYIT ÉR EGY KIRÁLY SZERETETE?

I. Ferenc császár és király sok viszontagságon ment keresztül, úgyhogy nagyon megélekedett az esze. A szerencsétlenség a legjobb köszörűkő.

De ha a pesszimizisták szerint minden jónak van valami

rossz oldala, bizonyára kell, hogy egyszersmind jó oldala legyen minden rossznak, s így lőn, hogy mikor a szövetséges hadak levették a féktelen titánt, I. Napóleont, roppant hadisarcot vetettek ki a franciákra, amiből csinos, kerek summa jutott az I. Ferenc országaira is. E hadisarc ugyanis, mint a Napoleon által elkövetett *dúlások* enyhítésére szánt összeg lett Európa előtt indokolva.

I. Ferenc így okoskodék magában: »Ez a pénz voltaképpen engem illet.« Pedig neki csak az arcát dúlták fel a napóleoni hadjáratok.

Tíz évvel nézett ki idősebbnek, mikor a háború után megjelent Pozsonyban, ahol nagy számításokban törte fejét a városi magisztrátus; még éjjelenként is gyertya égett a város házában. Kárfelvételeket eszközöltek, addáltak, kombináltak, sokszoroztak, extraháltak, egy szenátor (Kozsehuba István uram) bele is bolondult — míg végre kisütötték napnál világosabban, hogy a hadisarcból a károk arányában éppen kétmillió illeti meg Pozsony városát. Ennélfogva hármat kell kérni a császártól, akkor talán kapnak másfél milliót.

Gyönyörű latin orációval járult tehát a legfelsőbb úr színe elé a tanács, Schranek Mihály polgármester uram vezetése alatt, előadván a tűrhetetlen nyomort, melyet a háború okozott a koronázó ősvárosban, mély alázattal esedezve, kegyeskedjék ő királyi felsége odahatni, hogy a rájuk eső hárommillió sürgősen kifizettségük.

A király csodálkozó szemeket meresztett a tanácsbeliekre s némi zavarral kérdé:

— Valóban annyi volna a szenvedett kár?

— Igen, fölség.

— Szomorú, nagyon szomorú atyai szívemnek — mondá fájdalmas, tompa hangon. — Ami a pénzt illeti . . .

Megakadt, más szavakat keresve — de hasztalan; abba kellett hagynia a mondatot.

— Természetesen — folytatá — vannak sebek, kétségtelenül ejtettek sebek, és ezen sebek különfélék . . .

(Pedig csak kétféléknek tartotta; olyanoknak, melyek maguktól gyógyulnak és olyanoknak, amik gyógyíthatlanok: tehát egyikre sem kell tapasz.)

— Igen, amint mondtam, *dilectissimi*, vannak sebek, s

nekem szinte jobban fájnak, mint kedvelt népeimnek, de a pénznek . . . igenis, azon úgynevezett hadisarcnak már van helye . . .

(S valóban volt már helye, mégpedig elég tág és alkalmas helye — az angol bankban.)

Szenátor uraimnak arcát halotti sápadtság borította el e kijelentésre. Végső próbául térdre vetették magukat az uralkodó lábainál, s reszketeg hangon rebegé Kolárik Mátyás uram:

— Felséges császár és király! Inkább vágassa ki tövestül a nyelvünket fölséged, mintsem hogy el kellene vele beszélnünk e lesújtó választ odakünn, tönkrement polgártársaink előtt.

A király megütődék kissé ekülönös szavakon és föllépésen, s jóságosan lágyra fordítá hangját:

— No, no dilectissimi, nem úgy kell azt fölvenni. Az állam követelményei sokfélék. E követelmények parancsolnak. A pénznek sok helye van. De isten kegyelméből egyéb eszközök is állnak még rendelkezésünkre, s szeretett Pozsony városunkat bizonyára nem engedjük rövidséget szenvedni.

Halk, tiszteletteljes »vivat« szakadt fel az éledező polgárok ajkairól.

— Pozsony városa nyugodt lehet — fűzé odább szavait nyájasan. — Különös súly lesz fektetve, hogy más módon kárpótoltassék azon összeghez megfelelően. Sőt, örömmel állíthatjuk, hogy a Pozsonynak szánt adomány értékesebb, becesebb és kedvesebb lesz nektek, mint ama pénz, melyet kértetek. Egyébiránt adjátok át királyi üdvözetünket küldöiteknek.

Sugárzó arccal távozott a küldöttség, széthordva a hírt villámgyorsan mindenfelé, hogy a király nem adja megugyan a milliókat, hanem ad helyettük egyebet, valami többet érőt. Lett ujjongás, öröm, éljenző tömegek a nádori palota előtt, ahol a király szállt, este fáklyászene, kivilágítás, transzparen-tek »a legjobb király«, »Pozsony atyja« stb. feliratokkal.

S azután is hetekig, hónapokig lázban volt a város. A sziveket a várakozás feszítette, a kíváncsiság pedig csiklandozta. A jámbor polgárok nem beszéltek egyébről se otthon, se a kocsmákban, csak a király adományáról. Hányták, vetették, találgatták: »Ugyan mi lesz hát? Mindenesetre nagy dolog lesz!«

»Ej, mi lehetne? Minden polgárt nemessé tesz a király, s minden nemest báróvá.«

(Hát ez se lenne éppen rossz!)

Özvegy Cziperer Gáspárné, aki azelőtt apró malacokat nevelt az oljaiban, erre a rovásra kutyakölykeket kezdett tenyészteni, mondván, hogy tudja ő, mit csinál; mi lesz a kelendő portéka a bőrök dolgában — a tömeges diplomák idején.

Némelyek azonban kevesellték a megnevesítést, s másfelé nyomozták a király ködbe burkolt ígérését.

»Meglássátok, valami különös privilégium lesz. Olyasfélét rendel majd el Ferenc, hogy a bécsi hídon Pozsony városa szedhessen vámot.«

(Hm, bolond az ötlet. De a királynak minden szabad. S ami fő, sokat hajtana a városnak.)

A vérmesebbek még többet reménylettek, kinevetvén a fentebbi kombinációkat.

»Ostobaság — mondák —, nemessé a király nem tehet egész várost, mert ha mind úr lenne, ki szolgálna fel bennünket? Még lehetetlenebb, hogy Pozsony szedje Bécsben a vámot. Hol láttátok már valaha, hogy kis hal egye a nagyot? Hanem az lesz a vége, hogy a király megengedi Pozsonynak a bankócsinálást. Higgyétek, ilyesmi lesz. A város annyi pénzt nyomathat, amennyi neki tetszik — persze a Schranek Mihály aláírásával. Az aztán a város dolga, hogy forgalomba tudja-e hozni. Hát mi is volna ebben lehetetlen? Papirosunk van, hála istennek, csak az engedély kell hozzá, meg a prés. S ha van érvényes pozsonyi mérő, miért ne lehetne érvényes pozsonyi bankó is az országban?«

Képzeltetni tehát, mennyire fel volt csigázva a közvélemény, midőn fél év múlva leérkezett Bécsből a palatinus öfenségéhez egy nagy politúros láda két hatalmas zárral, csinos acélpántokkal, a város részére.

Hat hófehér ökröt fogtak be egy szekérbe, az ökrök szarvaira hatalmas bokrétákat kötve; úgy vitték a ládát a nádori palotától a városházáig. Nyolc panyókás huszár lépkedett a szekér mellett kétoldalt, meztelen kardokkal. Király ajándékát illően megtisztelték.

Nagy néptömegek álltak sort az úton, ujjongva, kalapot, kendőt lengetve; bent a városházán pedig együtt ült a tanács díszben, izgatottan a várakozástól. A láda két kulcsa, melyet

már előbb elküldött volt a nádor, ott csillámlott a tanácskozási asztal posztópázsitján.

Mikor aztán felhozták a ládát a lépcsőkön, minden szív gyorsabban vert, hogy mi lehet benne: az a bizonyos ötezer kutyabőr-e, vagy pedig smaragdok, rubintok?

Remegő kézzel nyitotta fel a zárat Schranek Mihály uram, s bezzeg elhűlt, mikor végre kibontakozott a sok gyapot és papírtakarók közül I. Ferencnek a márványszobra, azzal a kegyes aláírással:

AMOREM MEUM POPULI MEO

A tanácstagok megmeredve tekintettek egymásra, ahelyett, hogy a szobrot nézték volna, mely elvégre is elég sikerülten adta vissza őfelsége arcvonásait. A császári ajkak körül nyájas mosoly látszott lebegni. Hát nem ér ez meg hárommilliót?

Körös-körül minden arc savanyú lett, csak a kőarc mosolygott.

És mosolyog még mai napig is, mert ma is híven őrzi a lojális Pozsony a becses szobrot — de véletlenül ha vevő találkoznék rá, én azt gondolom, engedne valamit a hárommillióból.

II.

MENNYIT ÉR EGY KIRÁLY MEMÓRIÁJA?

V. Ferdinánd királyunk, akit népe már életében a *jóságos* melléknévvel tisztelt meg, átadva trónját, csendesesen édegett az »aranyos« Prágában, elgyengülve, megöregedve, de megelégedésben; nem kellett többé sopánkodnia, hogy *kormányozni könnyű, csak aláírni nehéz*. Nemigen kínozták többé aláírásokkal.

De még így is elég ügye-baja maradt. Elég nagy potentát még egy volt császár arra, hogy sokan alkalmatlankodjanak neki. Az audienciás napokon mindig tele voltak az előszobák. Azonfelül egy olyan ház körül, mint a Hradzsín, folytonosan akad eligazítani való galiba.

Hogy példának okáért egyet mondjak, az történt a vár szomszédságában lakó özvegy takácsnéval, hogy a libái bementek valahogy a Hradzsín kertjébe egy kis udvari füvet enni. Meglehet, hogy az jobb ízű. De ha nem lettek volna libák, talán eszükbe jut, hogy az ilyen magasabb atmoszféra veszedelmes.

A kertfelügyelőségi »adjunkt« (a százezer Mayerek egyike) fogta a seréttel töltött puskáját, rádurrantott a libákra, úgy-hogy tizenegy maradt közülök elterülve. De legalább szép haláluk volt, vértük, ahelyett, hogy zsírban megsülve ennék meg a takácsné falánk kölykei, a királyi kert dísznövényeire frecsegett szét, s megitatta a gyökereiket.

A takácsné (nagynyelvű, kardos asszony), amint az előre látható volt, nem ilyen költői véget szánt a libáinak, de sokkal polgáriabbat, s szitkot-átkot szórva, de két marékkal, a gyilkos felügyelőségi gyakornokra, még aznap felment kihallgatásra a császárhoz, kiöntve keserves panaszában könnyekbe vegyített epéjét.

A puhaszívű császár elérzékenyült, izgatottan fészkelődött székén, majd részvétellel kiáltott fel:

— Tizenegy libát! Ez borzasztó! Értem önt, szegény asszony. Szívem vérzik. Oh, én ismerem a nyomort, s azonnal intézkedem a kárpótlás iránt. Menjen nyugodtan haza, szegény asszony.

A takácsné eltávozott, de a császár felháborodása meg nem szűnt. Az utóbbi időkben igen érzékeny volt már a kedélye.

— Fellázító így bánni a népeimmel! Tizenegy libát lelőni! Egy ilyen szegény lelket megfosztani a vagyonkájától. Igazán rettenetes!

S annyira belebiztatta magát a haragba, hogy a lábával toppantott, és ami ritkaság nála, kemény hangon adta ki a rendeletet:

— Holnap vezessétek elébem azt a fickót! Majd megtanítom én, hogyan kell jobbágyaimat megbecsülni. Hogyan kell vért ontani az én házamban. Ezer ördög, ezt nem viszi el szárazon!

A boldogtalan gyakornok megidézttetett, és azt is megsúgta neki az udvari zsandár, hogy öfelsége felette ingerült hangu-

latban hívatta, ami meglehetősen sötét gondolatokat ébresztett a százezer Mayerek ezen holnapra megidézett példányában. Nyugtalan éjszakája volt szegénynek. Felriadt álmából, s ha elaludt, borzalmas víziói voltak. Jött a tizenegy holt liba (*gänsemarsch*-ban) egyenkint, egymás után, fehér lepedőben volt az egyik, csak a sárga csőre látszott, a másik a lábával fenyegette meg a gyilkost, gágogva rohant rá a harmadik, a vér szivárgott a negyedikből, s a vér lepotyogó cseppjeiből e hét betű rajzolódott le a szoba közepére: »Meghalsz.«

A szerencsétlen gyakornok ilyen borzalmas éjszaka után kimerülve, reszketve a félelemtől, holthaltványan állított be reggel a császár előszobájába a többi várakozók közt.

Nemsokára rákerült a sor. Kinyílt előtte a császár elfogadó szobája, mint egy sárkánytorok, amely elnyeli; szíve elszorult, lélegzete elállt: »Istenem, istenem, mi fog velem történni?«

Öfelsége bizonytalanul, révedezve tekintett a belépőre, amit azonnal észrevett gróf Trauttmansdorff, a helyettes hadsegéd, s hirtelen ott termett, hogy emlékezetét kisegítse.

— A gyakornok, fölség — súgta —, az a bizonyos lövés . . . A tizenegy liba . . .

— Igen, igen — kapott bele felvillanó emlékezettel a császár, most már biztos léptekkel közeledve a se élő, se holt adjunktushoz, aki csak azt vette észre, hogy a királyi kéz a vállára nehezedik s elkezdi azokat veregetni.

— Jó lövés — mondá V. Ferdinánd nyájas, biztató hangon. — Tizenegyet egyszerre, igen jó lövés . . . Istenemre, kitűnő lövés! Vegyen fel a császári pénztárból öt forintot!

S kegyes kézintéssel elbocsátotta a százezer Mayerek legboldogabbikát.

Nos, de hát mi ebből a tanulság? Az-e, hogy egy császár szeretete hárommilliót ér, vagy az, hogy egy másik császárnak a memóriája nem ér meg öt forintot? Sem ez, sem az. Egyszerűen az a tanulság, amit már elfecsegett a cím, hogy a királyok is csak emberek.

Kitalálták ezt már énelöttem is elegenden, meg is mondták sokszor; de amilyen könnyen kitalálják, éppen olyan könnyen elfelejtik.

1893

A NYÚL, A DOKTOROK ÉS A BETEGSÉG

Nem szeretek a betegségeimről írni, elég azokat átszenvedni, de már az én tisztelt látogatóim úgyis elmondták a lapokban, sőt Murai Károly kedves barátom vidámságra is fordította a »Pesti Hírlap«-ban, (ámbátor a halállal nem jó kötekedni), megírván, hogy egy látogatóm előtt, tekintetbe véve, hogy tizennégy nap óta csak tejet iszom, így fakadtam volna ki:

— Ha meggyógyulok, beállok szoptatós dajkának; több helyre is, — mert csak az ujjamat kell megválni s tej csordul belőle.

Miután immár a humor játszi nedve is elcsöppent az én bajom felett, egyszerre eltűnik, elpárolog előttem is a sok medicinaszag, s egész tárgyilagosan el tudom mondani a betegségemet, a betegségem közben, a térdemre támasztott kicsike fadeszkán.

Hát bizony különös ez! Se az elejét nem tudom, se a végét, mint a karikagyűrűnek, csak az egész szorít.

Ott vettem biz én észre, hogy szédülök, járni nem tudok, étvágyom nincs és rossz kedvem van.

Mikor ez így tartott vagy két hétig, végre megembereltem a doktoromat.

— Kedves doktorkám, vajon mi bajom lehet?

Megvizsgált, megkopogtatott, hallgatta a mellem járását.

— Semmi ez, csak egy makacs gyomorhurut.

— De lázam is van.

— Hát az azzal jár. Majd kigyógyítjuk.

— No, ha azzal jár, isten neki. De hát meddig tart ez el?

A doktor vállat vont.

— Eltarthat ez őszig is.

Azt már magam is tudtam a gyomorhurutokról, hogy akihez szegődnek, megbecsülik, önféjűen ragaszkodnak hozzá. Szép asszony, jó barát hamar elhagyja az embert, de a gyomorhurut hú, szilárd és becsületes.

Határozottan megijedtem, mert a legcudarabb betegség. Az ember életunttá lesz, világgyűlölővé s amellet az a rekompenzációja sincs, ami más betegnek, hogy a világ legalább részvétet érez, sajnálkozik felette. Ha valaki elpanaszolja, hogy gyomorhurutja van, szinte látja a többiek arcán: »Úgy kell torkos, úgy kell falánk, minek eszel annyit?« A gyomorhurutban és tágulásban elhaltakat még fenn a más világon is kinevetik: »Nos megromlott bödönök, hát itt vagytok?«

Azonfelül pedig kezdett az én hurutom naponkint tűrhetlenebb lenni, minél több medicinát, koktumot, port vettem be (az isten mentsen meg minden igaz lelket ettől a Pantocsek konyhájától; sokat próbáltam életemben, de ilyen rosszul sehol se főznek), csak egyre hanyatlottak az erőim, az ágyba kellett feküdnöm. Ej, mégis csak szégyen, egy hitvány hurutal az ágyban!

A szegény feleségem erre megkötötte magát, hogy még egy orvost is hívát.

Derek tudós tanár, ő megvizsgált, megkopogtatott és azt találta:

— Az úrnak tifusza van.

— Hát nem gyomorhurut? — szoltam némi elégedettséggel.

— De az is van.

Az ijedelem verejtéke ütődött ki a halántékomon.

— Hát mármost mit csinálunk?

— Egyszerűen védekezünk a tifusz ellen.

— De hát a gyomorhuruttal mi lesz?

Akaratlanul is elmosolyodott:

— Mire a tifuszból kigyógyul, annak bottal üthetjük az árnyékát, nyoma se lesz.

— Úgy? És körülbelül meddig gyógyulok ki a tifuszból? — kértem félénken.

— Hat hét múlva.

Majdnem ujjongtam örömben.

— Hiszen ez akkor nagyszerű! Hat hét, hat hét! Hiszen akkor én hónapokat nyertem, mert a hurut őszig tartott volna.

— Igen — szól a doktor —, de a tifuszbba bele is halhat, ha nem vigyáz, pedig ugye nem szeretne?

— Megvallom — szóltam szerényen —, egy kicsit nehezemre esnék, így a ciklus közepén.

Hanem bezzeg lett erre ijedelem a családban.

— Tifusz, jaj tifusz! A tifusz már nagy atout a betegségek között. Az már legalább is udvari tanácsos a halál-királynál. Egyszóval ő már elől van a dietenklasszisokban.

A másik orvosom (az, aki a hurutot fedezte fel) fiatal ember és még nem gyógyított tifuszt, megörült neki, mint a tudományszomjas bogárgyűjtő egy még nem látott példánynak.

— Tifusz! — kiáltá, a kezeit dörzsölve. — No, ez derék! No, csakhogy utamba kerültél. Majd rendbe szedlek. Ohó! Ohó, tifuszkám! Hiszen te csak harmincnyolc fokos vagy, afféle kölyök!

Új orvosságokra fogtak s elrendelték, hogy ha egyebet eszem édes tejnél, halálfia vagyok.

De ha megnőtt a baj, megnőtt belé a rangom is a háznál. Egyszerre súlyos beteg lettem, igazi kényúr, aki körül lábujjhegyen járnak, akinek minden szisszenését figyelik, teljesítik. A nagyobbik fiam rémült arccal jött az ágyamhoz:

— Igaz, apám, amit én hallok, hogy te meg is halhatsz?

— No, már az ugyan nem igaz! Ki mondta neked azt a bolondot?

— A cselédek.

— Ej, ej, kis csacsi. Hát nem tudod te, nem hallottad, hogy a képviselőket az immunitás védi?

Mire lassankint felszikkadt fekete szemecskéiből a bánat.

A feleségem szeliden proponálta:

— Híjunk még egy harmadik orvost is.

Mérgesen pattantam fel:

— Isten ments! Az még egy harmadik betegséget fedezne föl. Nem kell harmadik betegség.

Ilyenkor indul meg a sopánkodás, a találgatások ezer

neme. A betegség már megvan — a meggyógyítás a doktor dolga —, de hogy honnan került elő, annak a kiderítése a családé. — Hol kapta, istenem, hol szerezte?

A sógorom, aki ellenzéki, így szólt:

— Hát hol szedte volna fel?! A klubban.

(Még jó, hogy nem a miniszterektől ragadt rám.)

A Pali rokonom, aki gavallér és a Nemzeti Kaszinóban szokott étkezni, gúnyosan jegyzé meg:

— Bizonyosan valami negyedrendű korcsmában ettél vagy ittál valamit.

Vége-hossza nem volt: mi lehet az oka? Talán a szakácsné adott fel valami fertőztető falatot? Talán ez, talán az? Hátha a doktor gyógyított rosszul? Meglehet a járvány okozta? Utálatos fészek ez a Pest. Elevenen kellene megégetni ezeket a Gerlóczyékat.

Mindez a találgatás valóságos mániává fajult s napokig tartott, míg én erős lázban csodálatos képek és víziók közt hintáztam, az öntudat és eszméletlenség között . . . Láttam, hogy vágat le az égből arany szekéren Wekerle, négy püspök a szekérbe fogva . . . Csak úgy porzik a tejút . . . Rég elhalt embereket hozogat elő nekem a sírjaikból ez a tündér-tífusz: Apám itt pipázik mellettem a széken nagy tajtékszerszámából és szidja a Bittó-kormányt. »Bár csak már, bár csak már ez a Tisza vergődhetne zöld ágra.« Egy kis parasztleány, Gernyei Erzsí, aki vagy harminc év előtt halt meg falunkban, ugyanabban a pettyes perkálszoknyájában, ugyanazzal a koszorúfonatos szőke fejecskejével, amint akkor járt, váltig húzogatja a kabátomat: »Gyerünk, úrfi, gombát szedni.«

A cseléd kinyitja a spalétákat: elillan a homály, a hónyári nap bezúdíjtja sziporkázó fényét, mint egy olvasztott aranyat szökellő kút; kinyitja az ablakot: külső levegő csapja meg a homlokomat s a ravaszkodó tífusz fut hóna alatt sírből hozott alakjaival . . .

Csak messze a harmadik szobában lát elbágyadt, láztól duzzadt szemem egy állatot, amint kísértetiesen reám mereszti vörös szemét.

Eszméletnél vagyok s mégis látom. Valóban ott áll nagy füleivel, fehér bajszával, sovány, nyurga testével.

— Mi az? — riadok fel.

— Semmi az! Semmi az — csitítanak —, a kis nyulacska. Csak a Bercike kis nyula.

Ah igen, visszaemlékszem, a kis nyúl volt, amit a Berci fiainak vettek tavaszkor a piacon.

— Elkergessük innen? — szólt gyöngéden a feleségem.

— El, el — feleltem unottan —, ki nem állhatom. Mióta ez a kutya állat a házba került, azóta én odavagyok.

Nagy szó volt ez, könnyelműn odavetve, egy hatalmas kényúr szava, mely egyszerre megrendítette a nyúl pozícióját. Pedig nem kis állást viselt. Nagy potentát volt. Bercinek, a ház kedvencének kedvence. Neki kedvezett mindenki, mert ő végezte a legfontosabb feladatot a házban, ő húzta a Bercike kocsiját, kis ekéjét. Hordták neki mindenfelül a zöldséget s adogatták az édes tejet. Egész nap hangzott a lakásban »Muci, Muci, jó reggelt Muci, gyere ki a dívány alól, Muci . . .« És most mégis megrendült az állása.

Az odavetett gondolat megfogamzott. Hm, csakugyan azóta vagyok beteg, mióta ez a nyúl itt van. Mikor is vettük csak? Május elején. Éppen azóta volt a baj.

S bizonyos ellenszenv, bizonyos népszerűtlenség kezdett felburjánozni a kényeztetett Muci iránt. Hja, egy a legfelsőbb helyről jött szó könnyen tör össze egy pályát.

A feleségem kikergette a szobából s kiadta a rendeletet:

— Az úr szeme elé nem szabad bocsátani, mert — tette hozzá — nem szenvedheti.

Most már csak a gyerek- és előszobára volt szorítva, és talán maga is érezte karrierje hanyatlását, mert néha beosont a nyitott ajtókon s gúnyosan, gyűlölettel nézett rám a fehér szőrét felborzolva, mintha mondaná:

— Ugye, még nyögsz, ugye még fekszel, hehehe!

Mindjobban meggyökerezett bennem a beteges hit, hogy a nyúl gyűlöl, hogy valami ellenséges dzsin lakik benne, ki ellenem tör. Babonás félelem vett rajtam erőt, ha a nyúl bekukkantott s rózsaszín bélésű füleit idegesen mozgatva, vörös szemeiből szemrehányón látszott szólni:

— Te eszed meg minden tejemet!

Ingerülten rángattam meg egyszer a csengettyűt.

— Ezt a nyulat el kell pusztítani — kiáltám. — Ez

mögöl engem. Addig én meg nem gyógyulok, míg ez a háznál van. Ez borzasztó.

— Mit csináljunk? Agyonüssük?

— Nem, nem. A halálesetek ne *kezdődjenek* meg. Csak el kell távolítani.

A szentencia ki volt mondva. Komor, mogorva csend nehezedett a házra, mint ahol szomorúság fő a tűzhelynél bögrékben. A nyúl félénken bújt meglapulva egy almárium alá és nem engedte magát előpiszkálni. A rémhír a gyermekszobába is elszivárgott, hogy a nyúlnak távozni kell a háztól.

Bercike fájdalmasan kiáltott fel:

— Én is vele megyek!

— Oh, dehogy még, kis gyémántom! — könnyezett együtt a gyermekkel az anyja. — Te jó fiúcska vagy, bele kell nyugodni, mert látod a szegény apa akarja.

— Apád betegségének ő az oka — kapacitálta Nelka néni, a sógorném. — Te okos gyermek vagy, be fogod látni.

Emellett száz kérdés merült fel. De oh én istenem mi lesz vele? Hova tegyük? Eleresszük az utcán? Hova megy? Hol fog aludni? Kitől kap enni? Valami szekér agyontapossa. Szegény nyúl, szegény nyúl! A gyermekek a kezeiket tördelték és zokogtak.

Végre, kisírt szemmel, félénken benyitott hozzám a Berci. Amnesztiát jött kérni.

— Apám, te el akarod a nyulacska küldeni?

— El.

— Nem hagyod meg, édes apuskám, az egyetlen igavonó barmocskámat?

— Nem — mondám mogorván —, válassz apád és a nyúl között!

A fiúcska gondolkozni kezdett, mintha habozna. Könnyben úszó szemeivel rám nézett. Szívem hevesen, féltékenyen vert. Jaj, kit fog választani?

Egyszerre zokogni kezdett, ágyamhoz ugrott, felkúszott rá, mint az evet, és a nyakamba csimpaszkodott. Kis szíve az enyémen pihegett lázasan hangosan.

— Nem kell a nyúl többé! Nem kell, nem kell!

Én győztem. A nyúl elbukott. Én voltam a hatalmasabb,

ő volt a gyengébb. Ki tudja, ha még egy hétig tudta volna húzni, akkorra már én lehetnék a gyengébb.

De nem tudta húzni s átadatott a szegény Muci a szakácsnének, hogy sikkassa el valahogy. Csak nagynehezen vállalkozott a hóhérságra, mert érzékeny jó szíve van. Ha úgy tudna főzni, mint érezni, aranyat érne az én szakácsném.

Megesett vajszíve a kis számúzott sorsán s így gondolkozott magában:

»Én bizony el nem sikkasztom a nyulat, hanem van egy kis unokám Kőbányán, annak elküldöm holnap a lóvonatú kocsis fiamtól, addigra elcsukom a fás szekrénybe és azt a jelentést teszem az úrnak, hogy már nincs a háznál.«

Úgy is lett. Csendes, szelíd nyugalom szállt meg mindnyájunkat. Minden neheztelés, gyanakodás, bizonytalanság kipárolgott a szívekből. Nem haragudtunk a doktorokra már, hiszen nem ők az okai a bajnak, nem kutattuk, nem fürkésztük többé a ragály keletkezését. Hiszen a nyúl volt az oka mindennek. Volt bűnbak. És végre is a bűnbak a fő. Minden bajhoz találni illik egyet. S csak hogy már nincs itt! Remény és bizodalom, ez a két fiatal csikó lett befogva a gondolataink szekere elé. Mintha csak a baj főoka szűnt volna meg.

Láztalan éjszakám következett, de teljesen álom nélkül. Morpheus úr nem jó barátom, kerül. Csak karhatalommal lehet elővezetni, ha a doktorom álomszert ad. S ez az egyetlen édeség betegségemben. Leteszem fejemet és hallom, hallom zúgni a nógrádi erdőket, gyíkok rejtelmes suhogását a bokrok között, hús, altató szellő, Naszály felől jövő, legyezgeti a homlokomat, . . . egy denevér röppen, egy csillagot az égen megkoppantanak, és elalszom.

De mikor nem veszek be álomszert, nem alszom egész éjjel. Mereven bámulok végig a szobákon, nézem a képeket, a tárgyakat, amik egészen más alakot kapnak. Két vasból készült rózsza áll az egyik szekrényen, a mostani belügyminiszter ajándéka, mintha két fekete macska lenne, mely engem bámul; egy pipatartó van szemközt, a Wolfner-Singer kiadótól kaptam valamikor, egy fából kifaragott tömzsi ember tartja kezében az almanachot, amelyik kinyitható (abba kell tenni a szivarokat); a sötétben ez az ember a megboldogult Bánffy Béla; szakasztott az, vonásról vonásra felismerem,

közeledni látszik, jaj, jön, jön . . . ilyenkor behunyom a szememet, de még rosszabb, mert most meg a szokott susogását vélem hallani: »Van egy jó kerületem, fiú, számodra oda-fönn.« (Idelelni is biztatott efféleivel.)

Majd a falakból hasadoznak ki lepedős alakok, integető árnyak, táncolnak, libbennek hívogatva; valahol a távolból, mintha az édesanyám húsz év óta elnémult édes szava csengne: »Gyere, fiam, gyere.« A kis János fiam is megjelenik dohányszínű bársony ruhácskájában, amelyben el van temetve, a perlmuttergombok hogy fehérленek a kabátkáján: »Hát készülsz, apa?«

Nyugtalanul dobálom magam az ágyamban. A virrasztó feleségem figyelmes lesz s rám szól:

— Valami baja van?

— Nem, nem. Csak valami rossz látományaim vannak.

— Mert valami rosszra gondol. Mit gondol?

— Ah — sóhajtok fel —, arra gondolok, hogy szeretném hallani még legalább egyszer a békák kunkogását.

— No, ez elég szerény kívánság — szól biztatólag.

(De én tudom, hogy ez a kívánság nem naiv — mert egyszersmind a csalogató árnyaknak *felelet.*)

Azután megint tovább nézek végig a szobákon.

A holdvilág valami spalétanyíláson át tejfehér vásznat terít végig a padlón.

Egyszerre rémülten kiáltok fel. Minden hajamszála égnek áll.

— Jaj, a nyúl, a nyúl!

A hold ezüst sávján ott guggol a nyúl, a tegnapi nyúl, oh borzalom, rám néz s a lábával hármat kapar, mintha gödröt ásna.

— Sírt ás a nyúl. Hamar, fogják el!

Fölrriad ijedten az egész háznép, gyertyákat gyújtanak, s míg engem a halálos verejték ver, megfogják nem kis rémüléssel a rejtélyes állatot. Csak a szakácsné vallja be töredelmesen, hogy a fáskamrából szabadult ki — mivelhogy neki más terve volt.

— No, semmi — szoltam lecsillapodva —, de mihelyt megvirrad, azonnal vesznie kell, vagy különben maguk távoznak a házból.

Reggel, mihelyt a kaput kinyitották, maga a sógorném ment le a szolgálóval és eleresztették a nyulat az utcán. A sógorném visszajött, megnyugtatott.

— Nincs már itt, elment.

— Valahára — mondtam szinte vidáman. Azután félénken hozzátettem — és merre ment?

— Jobbra ballagott lassan, szaglászgatva.

— Tehát a temető felé — jegyzém meg fázékonyan.

Jó napom volt. Könnyebben éreztem magam. A biztonság is, hogy nincs itt már a nyúl, üdítőn, csillapítóan hatott. Estefelé még látogatókat is fogadtam.

A cselédeány bejelentette, hogy itt van egy innen a negyedik házban lakó képviselőtársam fiacskája, hogy valamit hozott.

— Ah, a kis Gyuri van itt. Hadd jöjjön be!

Bejött a fiú,

— No, mi újság Gyurka?

— Hoztam valamit, bácsika.

A hóna alá nyúlt. Azt hittem, egy palack tokaji bort küldött a képviselőtársam.

— Hát mit hoztál, fiacskám?

Ezzel kihúzta s a mellette lévő székre tette. Összerázkodva s aléltn dőltem hanyatt a vánkoston.

A nyúl volt, az átkozott nyúl.

— A gyerekek megfogták, bácsika, az úton, de én megösmertem, hogy a Bercié, elvettem tőlük és visszahoztam.

A feleségem, sógorném elhalványodva, kővé meredve néztek a jelenetet.

— Meg kell hálnom — hörögtem vacogó fogakkal —, végem van. A nyúl megint visszajött.

A dolog csakugyan nem tréfa. Most már az egész háznép valóban megrémült. Hátha csakugyan a halál követje ez a nyúl. Most már se szó, se beszéd tovább, rögtön öltözködni s menni; majdnem az egész família vitte végső útjára a rossz hírbe keveredett házinyulat. Elvitték messze, messze, el a kilencedik utcába, ahonnan soha vissza ne találhasson.

Ott aztán egy ponton, mielőtt eleresztették volna, a Bercike még egyszer megcsókolta: »Menj isten hírével nyulacskám!« (Ő még most is szerette.)

A kis nyúl megindult a sínek mentében, ment, ment lassan gondolkozva, guruló szekerek alatt, lovak lábai között.

Hol, hol megállt, mint egy céltalan vándor és visszapilantott. A Berci integetett neki:

— Csak menj, menj!

— Vidd el az apa betegségét! — kiáltá utána a Laci.

Egy óra múlva visszatértek diadalmasan:

— A nyúlnak vége van.

Mintha nagy gonosztól szabadultunk volna. Vígán jártak, keltek népeim az ajtókon, mosolyogva mondogatva: »Az ugyan vissza nem jön többet.«

Én magam is tehát örömmel tudatom veletek, tisztelt tudakozódó barátaim, hogy már azóta három nap elmúlt és a nyúl nem tért vissza. Pompás jel, úgy gondolom. A nyúltól bizonyosan megszabadultam, — most már csak a betegség és a doktorok vannak hátra.

A NÉMETKE

Azokban a napokban született egy fiam, mikor a miniszter rendeletet bocsátott ki a német nyelv tanulására, s a véderő-vita javában dühöngött az utcákon.

Gonosz, izgalmas idők voltak. A Schneider szürkéi száguldva rohantak végig az utcákon. No, már ezt csakugyan sohase képzelték volna el magokról a szegény szürkék. A Sándor utcától kezdve a Kerepesi útig, sőt még a Kerepesi úton is fenyegető tömegek ácsorogtak. A múzeum fái nem verebek ültek, mint béke idején, hanem csizmadialegények, rögökkel, kövekkel a zsebeikben. Egyszer egy ilyen rög éppen a kalapomat horpasztotta be. Odanézek, hogy honnan dobták, s ím látom dühös gesztusokkal a fa tetején Korenka Mártont, a házmesteremet. No, megállj, gazember, hát ezért tömlek én esténként borraivalókkal!

De aznap este, mikor a kapun beeresztett, már megint alázatos, szelíd volt, mint egyébkor.

— Korenka! — mondtam. — Ön ma egy röggel hajított meg engem!

— Az bizony meglehet — felelte vigyorogva —, az ember nem mindig célozza oda, ahova találja.

— És vajon mi bántja önt az új véderő-javaslatban? — Talán csak nem a német nyelv, hisz ön éppen csak tótul és németül tud; a kétéves önkéntesi szolgálat még kevésbé, mert hiszen gyerekei sincsenek. Mondja meg nekem, Korenka, őszintén, miért haragszik hát ránk?

— Harakszok — mordult fel indulatosan —, mert harakszok. — S bevágta a kaput olyan szilaján, hogy az egész ház megregett.

Körülbelül még ez volt eddig a legigazabb argumentum a javaslat rovására, mely a közönséget fölingerlé, nemcsak a kormány, de a szegény mamelukok ellen is. Az utcákon gyakran voltunk kitéve inzultusoknak, úgyhogy az előrelátóbbak befüggönyözött ablakú kocsikon jártak-keltek a városban.

Én magam is jól leeresztettem a zöld függönyöket, mikor a kisfiút keresztelni vittük. A csócselék talán megszagolta, hogy kormánypárti képviselő ül bent, mert véges-végig zúgott az »abcug«, s néha egy-egy kő koppantotta meg a jármű oldalát. A kis fickó fölébredt és sírásra fakadt. Egy felénk dobott porcelán-cserép bevágta a kocsiaablakot. Az üvegek csörömpölve hullottak szét rám s a gyermek vánkosaira, akinek azonban tetszett a csörömpölés és elkezdett mosolyogni. De én dühbe jöttem. No, hát *csak azért is dongó*. Most már éppen azért is németnek nevelem ezt a gyereket. Isten engem úgy segítjen, megteszem. Ha ti kötekedtek, hát én is kötek szem.

Azon mérgesen vittük a fiúcskát a pap elé.

— Mi legyen a neve? — kérdé a lelkész.

— Albert.

— Albert! — szólt csodálkozva. — Hiszen az német név.

— Hát éppen azért.

Nagy fejcsóválások közt írta be a nevet. Ezt most már a macska se kaparja ki onnan, ámbátor az anyja mindent megpróbált, hogy lereszelve a németes rozsdát, s lett Berci, Bebsi, Beckó s isten tudja mi minden, csak éppen Albertnek nem hitta kívülem egy lélek sem. Ez még nyakasabbá tett. Amit megfogadtam, megtörténik. Hadd legyen a német az

első nyelve, a magyart majd úgyis megtanulja. Az beleszalad, mint a fülbemászó bogár.

Mindjárt kerestem német dajkát, a következő nyáron Stájerből hoztattam a pesztonkát; szakácsnét is németet fogadtunk a házhoz, hogy hermetice legyen elzárva más nyelvtől. Elcsapatás terhe alatt volt eltiltva magyarul szólni hozzá. De nem is lehetett, mert nem tudtak. Ez időben meglátogatott Helfy és az egész lakásban azt felelték a kérdéseire, hogy »nix ungrisch«. Csodálkozott és nagyban veszekedett velem, hogy kiíratja az újságba, de én csak azt feleltem: »No, azt bizony senki sem hiszi el az én háznépemről, hiába íratod ki.«

Így nőtt a kis Albert nyáron át Stájerben, Gleichenbergben, télen pedig itthon német szón, mintha Drezda kellő közepén lenne. Játszótársat a Szepességéből hoztattam melléje, s én magam is törtem a német nyelvet a kedvéért. Nem jutott ahhoz magyar szó, még tán elvétve sem.

De mintha kőből lenne a nyelve, már két éves is volt, járnai, szaladgálni tudott, megszólalni mégsem akart se tüled, se hozzád, se németül, se sehogy, mindössze két szót gagyogott, amely minden nyelven beválik: »mama« és »Pepe«. (A pesztonka neve volt Pepi.) Azt is nehezen, akadozva, szinte érthetetlenül mondta. Már sopánkodni kezdtünk. Mire vár még ez a gyerek?

Karácsonyra két falovat kapott. Sokáig nézte őket, félénken, idegenül, az ajtó sarkába húzódva.

Az anyja ijedten kiáltott fel:

— Jaj nekünk, fél a lótul!

Pár nap alatt azonban megbarátkozott velök, meghúzogatta a pejnek a farkát s mikor látta, hogy nem rüg és nem harap, órákig elsimogatta mind a kettőnek a sörényét, de hogy felüljön valamelyikre, nem árult el semmi vágyat, kedvet.

— Istenem, istenem, sohase lesz belőle magyar ember.

Egy délben hazajövök az országgyűlésről, nagy pityergésben találok az asszonyt s veres szemekkel a sógornémat, a fiúcska keresztanyját.

— Mi történt? Albertnek van valami baja?

— Megszólalt szegényke — mondá a feleségem fuldokló

hangon —, megszólította lovacskaít. Oh, mindjárt meghasad a szívem . . .

— Megszólalt? No, hála istennek! Annak csak örülni lehet.

— Úgy? — pattant fel. — Hiszen örülhet. Megölte a lelkét. Vége van. Nem az én szívemből nőtt, nekem nem gyermekem.

— Jó, jó — vágtam közbe nevetve —, valami borzasztót mondhatott, hogy ilyen gyászba borultak.

Most aztán a fiú keresztanyja vette át a szót.

— Bizony pedig, hallja sógor, maga is gyászba borulhat. Mert az nem illik, amit tett. Isten ellen való vétek. Ha nem restellném, odamennék a paphoz és kitörültetném magam a matrikulából. Tudja meg hát, hogy az a poronty »Fuchs«-nak és »Lizl«-nak szőlította meg a lovait. Geh, Fuchs! Geh, Lizl! Így hajtja őket az ostorával.

És mintegy bizonyosságul e percben betört maga a kis Albert a szobába. Ostor volt a kezében, végigütött rajtam pajkosan: »Geh, Vater, geh!«

Hát bizony ez testestől-lelkestől német gyerek. Az naptól rendszeren kezdett beszélni. Kevés beszédű volt, de értelmes, világos. Bezzeg a der-die-das-t nem hibázta el egyszer sem. No, asszony, ez aztán könnyen leteheti a tisztí vizsgát.

Büszke voltam rá, azaz magamra, mert az én eszmém volt, hogy németnek neveljük. Dicsekedtem most vele. Ha látogatók jöttek, kiszóltam a gyerekszobába: »Hozzátok be a Csáky-gyereket«. (Mert »Csáky-gyerek«-nek neveztük ama bizonyos rendelet miatt.) Mint valami újkori csodát nézegettek a faluról feljött rokonok. Bámulatos! Ilyen fiatal és már németül beszél. Magyarul pedig egy szót sem tud. Hát nem nagyszerű dolog ez?

Az anyja is kibékült lassan-lassan. Végre is nem árt neki, úgy lesz később a német nyelvvel, mintha lyukas hídon talált volna. Aztán mennyi mulatságos részlete van! Mikor imádkozik reggelenkint, kis ingében az ágyon térdelve: »Vater unser, der du bist im Himmel«, mikor megharagszik és felkiált, kis arcát morcosra összehúzza: »Tausend krucifix!« vagy mikor tagadóan rázza valamire a szöske fejét: »Papperlapapp!« Az ember halálra kacaghat rajta.

— Ej, nem is nevetnénk — szoktam mondani —, ha ez a német bogarunk nem volna.

Némelykor szondírozni próbáltam, magyarul szólítottam meg. Rám nézett csodálkozva, majd az egész szobát körülvizsgálta szemeinek együgyű pillantásával, még az ágy alá is benézett: nem-e onnan szólt valaki? Máskor kacagásra fakasztották a gömbölyű szittya szavak. Olyannak látszott, mint a nedves tapló, akin nem fog ez a tűz-szikra. Német ennek a lelke is — gondoltam magamban —, s a magyar szavakat bizonyosan úgy veszi, hogy azok afféle bolondságok, amiket kis fiúk mulattatására fundálnak ki, »erge, perge, berge«, hogy nincsen azokban semmi értelem.

De bármennyire német gyerek volt is, egyszer csak odajött az ő kis ágyacskájához is a magyar gyerekek kaszája, a difteritisz. Szép diószínű szemecskéi lázban égtek, halovány arca kigyúlt, mint a fáklya és apró ujjaival kábultan mutogatott a torkára: »Weh tut, Weh tut!«

Az orvos komoly, megriadt arcot vágott. »Tüszük vannak a torkában, ki tudja, hova fejlődik a baj.«

Szívünk összeszorult, minden nyöszörgése végighasogatta; amint ott hánykolódott, égett a fehér párnák közt, úgy éreztük, mintha az egész világ meggyulladt volna és égne, fogyna lassú tűzzel.

Az éjszakán át még csak fokozódott a láz. Másnap magához hitta anyját és elkérte tőle a Jánoska játékeit. Erre azután elkezdett sírni az egész család.

Hát tud az a csepp lélek a János játékei felől? Hogy jutottak eszébe, mi sugallta neki a gondolatot? Hát nincs-e neki elég játéka, különb is?

De csak elő kellett szedni a nyulat, a lovacskát és a bárányt, amikhez még a János halála óta senki sem nyúlt, amik el vannak zárva örök emlékül egy szekrénybe.

És most a beteg gyermek a meghalt bátyácska állatjait kéri.

Az anyja remegő hangon közli sötét gondolatát:

— Jaj, már készül oda készül Jánoskához!

Forogni kezd velem a világ. Csak a lehetőség is összeszorítja a szívemet. Elkészül, útban van a Csáky-gyerek is, a német tudományával együtt. Bezáródik piciny piros szája

örökre egy német fájdalomkiáltással. Istenem, istenem! Hát tetőled ez is kitelhetik?

... Elkéri a János játékait, végignézegeti, hogy beszélhessen neki felőlük, mert Jánossal együtt lesznek a másvilágon s János tudakozódni fog: »Mit csinál az apám és a szegény mamám? Hát a lovamat láttad-e, megvan-e még rajta a nyereg, meg a kengyel? Hát a bárány nyakán a csengő?«

... Oh, csak nézd meg, nézd meg! Mindene rendben van. Semmi se tört még el. A piros pántlika, amit ő kötött a nyúl nyakára az utolsó napon, még most is ott fityeg. A lovacska sörényét mama megfésüli minden vasárnapon, a báránypajzát kipurozza...

A Csáky-gyerek hol az egyik állatot fogta meg, hol a másikat; hosszan nézegette egyenkint, majd izzó ujjával meglökte a bárány nyakán a csengettyűt.

A csengettyű szomorúan kongott-bongott. Csin, bin, csin, bin.

Jaj, ha erre a csengetésre bejön a halál.

— Ne, ne bántsd az állatokat, fiacskám. Jaj, ne csengess. Ha meghallja a Jánoska az égből, megharagszik.

Engedelmesen tolt el magától a játékokat. Csodálatosan szőfogadó volt mindig. Lehetetlen az, hogy megéljen.

A feleségem zokogva rakosgatta vissza, miközben kitört belőle is, ami már az én fantasztikus fejemet megjárta:

— Ím, megnézegette, már elbeszélheti!

Elkezdtem a szegény asszonyt vigasztalni:

— Ugyan ne beszéljen bolondokat!

De mert én is hasonló kedélyállapotban voltam, hát én még bolondabbakat beszéltem.

— Már hogy beszélné el, hiszen meg se hal. De ha meghalna, se beszélhetné el, hiszen a Jánoska egy szót se tud németül.

No, ezzel aztán még jobban elkésérítettem. Hogy nem is beszélhetnének a testvérek a másvilágon, hogy Jánoska talán nem is vállalná a Bercikét: »Ugyan ne bolondozz, te nem vagy a mi fiunk!«

Sőt nemcsak az asszonyt, de magamat is végképp kétségbeejtettem. Megnyomta a lelkemet a föltevés, hogy ha most hal meg a fiú, anélkül, hogy egyetlen magyar szót,

szívembe édes zsongással beszivárgót, hallottam volna tőle, milyen idegen lesz rám nézve a Jánoskához képest, kinek száz meg száz szava cseng fülemben álmatlan éjszakákon, s ha végigmegyek magányosan a városon fényes nappal is, egy-egy hang üt meg az ismerős helyeken, ahol azelőtt jártunk, összerезzenek, őt hallok, bár nem szólított; hátrafordulok, ott kell lennie valahol, bár nem látom.

— Ejh — kiáltottam fel keserűen —, hibáztam, nagyon hibáztam. Életemet tudnám od'adni most, ha az a fiú magyarul tudna.

A »németke« fölkönyökölt az ágyában, hosszan, fürkészőn nyugtatta rajtam bágyadt tekintetét, aztán magához intett.

Odatámolyogtam, mire beljebb húzódott a nyoszolya közepe felé, hogy szélére ülhessek, de csak nem akartam a kényelmét rontani.

Megfogta a kezemet, simogatta, aztán megbökte a paplan szélét és így szólt tisztán magyarul:

— *Úlj le koma, itt a kő!*

Káprázat ez vagy álom? Talán elvesztettem az eszemet, vagy hallucinálok?

— Te szólottál, fiacskám?

— Persze én.

— Oh szívecském, gyémántom, hát tudsz te magyarul?

Átfogtam, összevissza faltam örömben.

— Hogyne tudnék!

— Szent isten, de miért nem beszéltél hát eddig?

— *Hát szabad?* — kérdé félénken, pihegve.

— Természetesen!

— *Akkor szüret* — mondá a gyerek élénken, látható vidámsággal.

S aztán megindult, mint a kifagyott patak; fecsegett, csörgött olyan zamatos magyarsággal, akár csak egy fiók Vas Gereben.

— Ej, ej, gyerekecském! No, ez csoda. Mikor, hol tanultad te ezeket?

Nem felelt, gondolkozott, a homlokát összeráncolta, mintha az emlékezőtehetségét firtatná, majd így szólt, becsületes, nyílt szemeit rám függesztve:

— Hol, mikor? Nem tudom, apa. Azt gondolom, hogy már akkor is tudtam, mikor kicsi voltam.

— Oh, te bolondom, hiszen most is kicsike vagy!

— De mikor olyan kicsi voltam, mint egy mákszem. Már akkor is tudtam. Úgy kell annak lenni, édesapám.

. . . Valóban, úgy kell annak lenni. A Csáky-gyerek felgyógyult s ma (ötéves korában) már csak ellenértékéért, egy piculáért, vagy egy mákos patkóért vehető rá, hogy az érkező bácsiknak és néniknek a pacsiadásnál németül feleljen a kérdéseikre. Mikor a tisztvi vizsgára kerül a sor, már akkorra talán a kardbojt se lesz elég kecsegtető érték.

Így ment üres szalmába fáradságom, hiába volt minden rendelet, mindenféle pesztonka, a gyerek magyar maradt, mint ahogy fehér tolla nő a hattyúnak, ha fekete lúdak nevelik is.

De a költségem nem vészett mégsem kárba, mert ha ő elfelejtette, amit tanult, én újra megtanultam, amit már elfelejteni kezdék: hogy van külön magyar vér és talán egy külön isten is. Egy csodálatos mag a lélekben, mely se puha nem lesz, sem össze nem zúzza semmi erő, mely kicsírázik, előbújik, szántás nélkül, borona nélkül, esőben, fagyban, szárazságban, még ha sziklát hempergetnek is rá. Magyarok! Minden összeomolhat, átváltozhat, de ti világvégeiglen megmaradtok. Elég sokan talán egyszer se lestek, de végképpen soha el nem fogyhattok.

PALI PÁLYÁJA

(Gyerekeknek való mese)

Volt egyszer egy borbély mesterember, aki már harminc éve verte a szappanhobot és csinos vagyunkát kuporgatott össze. Földjei, rétjei, ökrei, lovai voltak s ha akarta volna, ezüstből csináltathatja vala boltja elé a réztányérokat, de nem akarta.

A borbélymestert Bilinke Mátyásnak hitták. Sok mindenféle zsírral volt megkenekelve, sok mindent tudott, többek közt olyan gyűrűket készített emberi hajból, hogy az, aki a gyűrűt ujjára húzta, mindent csinálhatott azzal, akinek a

hajából való volt a gyűrű. Hej, ha egyszer a király hajából kaphatna egy gyűrűre valót! . . .

Volt azonfelül Mátyás mesternek egy Kriska nevű leányzója, s annak messze vidéken nem volt párja a hülyeségben, úgy is nevezték csak rövidesen »Ostoba Kriska«. De ez nem nagyon búsította Mátyás borbélyt. Van vagyona bőven, olyan férjet állíthat hozzá, akinek több esze van, mint kellene; éppen elég lesz kettejüknek.

— Hiszen az olló is két ágból áll — szokta mondogatni az öreg —, csak az egyik ága éles s mégis jól vág együtt!

Akadt is olyan legény, aminőt ő gondolt. Egy foltozó vargának a fia, Talyicska Palkó. Csodákat beszéltek a legényről, ilyen okos, ilyen gyors felfogású. Nem is emlegették becsületes nevén, hanem csak úgy, hogy »Okos Pali«. Hogy miért tartották okosnak? Hát tudom is én! Néha az ilyesmit nehéz megmagyarázni. Ha annak tartanak valakit, az akkor okvetlenül okos, mint ahogy megfordítva is, ostoba marad, akit a világ annak kürtől, ha mindjárt a Deák Ferenc szemöldökéig érne is föl.

Egy szó mint száz, az ostoba Kriskához igen alkalmas férjnek ígérkezett Okos Pali. Így eszelte ezt ki Bilinke Mátyás s egy nap magára öltvén az ünneplő dókáját, elment a foltozó vargához, megkérni férjül Okos Palit.

Okos Pali ellenkezett, kimondta kereken, hogy neki bizony nem kell az Ostoba Kriska, amiért az apjától, a foltozó vargától, nyomban egy nyaklevest kapott s amiért Bilinke még csak jobban ragaszkodott a tervéhez, belátván, hogy mégis nagyon okos a legény, a hír egy csöppet se csal. »Hiszen éppen abból látszik az okossága, hogy nem kell neki a Kriska lányom.«

Mindamellettt ütötte-verte a hideg vasat, míg meleg lett, hogy még újbor előtt meglett a lakodalom, Pali és Kriska egy pár lettek, már csak ásó-kapa választja el őket.

Az esküvő és a három napos víg lagzi után így szólt a borbély vejéhez:

— No, fiamuram, most már megjött a dolog ideje. Hát mihez fogsz a nagy eszeddel? Mihez értesz?

— Mindenhez — felelte Okos Pali.

Tanácskoztak együtt és abban állapodának meg, hogy a

Pali lásson valami kereskedelemféléhez, először csak nagyon kicsiben, azután mindég beljebb-beljebb. Hiszen a Rothschildék is valahogy így csinálták!

— Az bizony jó lesz, apámuram.

— No, hát itt van száz forint — szólta az öreg —, ezzel vedd meg a szerencsédet.

S megköpködte a ropogós banknótát: Apád, anyád idejőjjön.

Okos Pali mindjárt másnap reggel szétnézett a ház tájékán, hogy mivel kezdhetné meg a kereskedést. Volt a borbély kertjében egy almafa, amelyről harminc hamvas alma csüngött alá.

— Hm — szólta magában Pali —, ezeket az almákat előbb-utóbb megeshi valaki. Ez bizonyos. De lássuk csak, ha ezekkel kezdeném a kereskedést, mi történnék akkor az almákkal? Abban az esetben is megeshi őket valaki. Nos tehát világos. Ha nem adom el, akkor is megeshik, ha eladom is, megeshik, ennél fogva ha mindegy, inkább eladom, mert az érték bevett pénz ilyenformán tiszta nyereség.

Ezen filozófiába belenyugodva, rákiáltott a feleségére:

— Kriska lelkem, hozz ki egy tarisznyát és szedd le iziben az almákat; viszem eladni a vásárra.

Még kora reggel volt, mikor Pali a piacra ért. A kofák még csak akkor ébredtek a sátruk alatt.

Egy komédiásbódé volt a piac közepén, ahol *férgeket* mutogatott egy talján. (Elefántot, tigrist, medvét.) A bódénál volt a legnagyobb elevenség, tehát ide telepedett Pali az almáival, leguggolván a tarisznyája mellé. Éppen mellette rakodott ki ugyancsak almákkal egy öreges, nagyorrú paraszt.

— Kend is almákat hozott, bácsi?

— Az ám.

— Hány darab?

— Éppen harminc.

— Babona ne legyen benne, az enyém is annyi.

Élénk beszélgetésbe eredtek, mert még lehetett. Mondom, a kofák még nem ébredtek volt fel, akik miatt különben a saját szavát sem hallaná az ember. Csak a kakasok kukorékoltak vidáman a borító kosarak alatt.

— És hogy szándékozik adni az almákat, bácsi?

— Kettő egy krajcár — felelte a paraszt.
— Harminc alma tehát tizenöt krajcár — számította össze Okos Pali.

A paraszt a fejével bölintott:

— Annyi, annyi! És te hogy árulod a tiedet?

Pali gondolkozott kicsinyt, elől eresztvén az éles eszét, aztán így szólt fölénnyel:

— Én csak tíz krajcár bevételre számítok. Én hármat adok egy krajcárért, mert tudnia kell, öregem, hogy az idő is pénz. S ha olcsóbban eresztem az almát, hamarabb adom el, kevesebb időt veszték.

— Ez bizony igaz lehet — hagyta rá a paraszt nagy cseréppóját egykedvűen tömögetve.

Az almákra nem mutatkozott kereslet. A komédiásbódé környéke élénkülni kezdett, de leginkább a férgek miatt, amik láthatók voltak a hasadékokon. Hetyke szobalányok, kackiás szakácsnők lépkedtek el mellettük. Egyik-másik meg is kérdezte: »Hogy az alma, édes?« vagy »Édes-e az alma, édes?« (Édes bizony, édes!) De egyik sem vett.

A Pali nagy esze ezalatt folyton mozgott:

— Hallja-e, bácsi gondoltam valamit.

— Hallom, édes öcsém; mit akarsz mondani?

— Azt, hogy ha én az almáimat átönteném a kend kosarába, szépen hazamehetnék, ezáltal egy ember meg volna gazdálkodva. S mivelhogy én három almát adok egy krajcárért, kend pedig kettőt, adhatna ezentúl két krajcárért öt almát. A dolog tetszetősebben venné ki magát a vevőknél, ránk nézve pedig egyre menne. Igaz-e, bácsi? Én aztán déltájban eljönnek a tíz krajcáromért. Jó lesz-e? Mi?

— Persze jó, mert tökéletesen egy kutya — mondá a paraszt s ezentúl maga árulta az almát.

Okos Pali hazament és csak déltájban jött újra vissza, éppen akkor adta el a paraszt az utolsó öt almát egy iskolás fiúnak.

— Jókor jöttél, hékás — fogadta Palit vidáman —, mindent eladtam, osztozkodhatunk.

S ezzel kioldozván a kendő csücskéből a krajcárokat, kiolvasott először tizenötöt magának, a többit odatoalta Palinak.

— De ez csak kilenc krajcár! — ellenveté Pali. — Tíz jár ám, bátya, a harminc almáért.

— Se égen, se padlásan nincs több. Ha neked tízet adok, nekem csak tizennégy marad. (A paraszt a fejét vakarta.) Kutya teremtette, hogy van ez?

— Talán elvesztett egy krajcárt?

— Egy felet se.

— Talán megcsalta egy vevője?

— Ha maga az ördög lett volna, akkor se.

Elkezdték számítani; hatvan almáért, ötöt adva két krajcárjával, huszonnégy krajcár jön ki. Ej, mégsem lehet ez igaz; hiszen harminc alma hármával egy krajcárért, behozza a tíz krajcárt, a másik harmincnál pedig, kettő egy krajcárért, elmaradhatlan a tizenöt krajcár, ami összesen *huszont* igaz krajcár. Hogyan van az, hogy ötöt adva két krajcárért, ami pedig ugyanaz, elkallódik a huszonötödik krajcár? Megfoghatatlan egy eset!

Addig-addig tünődtek, számígtattak, hogy az este is rájuk borult. Belezavarodtak, rekedtre ordították magukat, egyik se akarta hagyni a maga krajcárját, utoljára is elmentek a vásárbíróhoz, ő döntsön közöttük. Kapor Pál uram kihallgatta őket s megértvén, miről van szó, számígtatni kezdte, káromkodott, a ceruzáját a földhöz vagdalta és kimondta a végzést.

— Az ördög tudja, hol az egy krajcár. Én csak egyet tudok, hogy immár a matematika se tudomány.

Ezzel aztán kilökte őket a sátorából. Őt ne tegyék ilyen bolond esettel örültté.

Ott künn a két ember összetűzött, jól elagyabugyálták egymást, másnap pedig pört indítottak, az egyik is, a másik is meg akarván mutatni, hogy nem engedi az egy krajcárját — ha mindene utána megy is.

A bíróságok egy egész évig keresték, hol az egy krajcár s ezalatt elfogyott az Okos Pali.száz forintos bankója a pörlekedésre.

Bilinke Mátyás idejét látta a nagy tekintélyével beleavatkozni a világ folyásába.

— A kereskedelemre nincs eszed, fiamuram. Ezzel tehát szakítunk. Más valami után kell látnod. Megpróbálom veled

a borbély-ságot. Megtanulsz egyetmást, nekem segítesz s te öröklöd végül a boltomat, ha a szememet behunyom.

— Jó lesz, apámuram.

— Mi? Az, ha én behunyom a szememet, vagy az, ha te beállasz a műhelybe? Világosan beszélj.

— Az, ha beállok.

A mi Okos Palink tehát az officinában maradt, megtanult habot verni, borotvát élesíteni, köpülőzni, tyúkszemmet vágni s több effélet. Nagyon okos lévén, gyorsan haladt előre a művészetében.

Az öreg meg volt vele elégedve, mígnem egy napon dolga akadt a szomszéd városkában, el kellett mennie és a műhelyt ráhagyta Palira. Ez első ízben történt.

— Jól ügyelj mindenre. Ma teszed le, kedves vóm, a vizsgát.

Este hazakerült Mátyás mester és kikérdezte a nap történetéről.

— Nincs semmi baj, fiam?

— Nincs.

— Nem tört össze semmi?

— Nem.

— Nem történt valami különös?

— Semmi figyelemre méltó, két fejet nyírtam és három arcot borotváltam.

— Nem keresett más senki?

— De igen, itt volt a lázi pusztáról az a gazdag paraszt, Szücs Márton, a fájós lábával.

— Ah, itt volt? Teringette, de nagy kár. És mit üzent?

— Kivettem neki a lábából a tüskét.

Az öreg Bilinke mérgesen ugrott fel:

— No iszen, szép jövedelmet húztál ki a zsebemből! Hogy merted azt tenni, te szerencsétlen?

— De hiszen egyenesen azért jött be ökelme.

A mester a haját tépte:

— Oh, számár, számár, már félesztendeje minden héten beljebb tolom a lábába azt a tüskét, amiért fizet egy-egy tallért, és te most kiveszed neki a tüskét, hogy őt örökre elve-sítssem. Eredj, sohasem boldogulsz ezen a pályán!

Így lett vége az Okos Pali művészi pályájának, de

Bilinke Mátyás nem az az ember, aki elhagyja a maga vejét. Így szólt hozzá egy napon:

— A borbélyásra nincs eszed, fiam, hanem átadom neked a falusi gazdaságot. Kezeld, vezesd önállóan!

Ujjongva fogadta az ajánlatot, mindjárt falura költözködött s mindenekelőtt házat kezdett építtetni, mert lakóház nem volt a kicsiny birtokhoz. Szép zsindeyes ház nőtt ki a földből három hónap alatt, vert sárból volt ugyan, de tömör, zöldre festett zsaluval, tornáccal. Ellakhatott volna abban még egy tisztartó is!

Vígan, boldogan éltek az új házban, nem zavarta őket semmi baj, kivéven az olyan apró vesződést, bosszúságot, aminő a gazdaságnál gyakran előfordul, hogy például sehol sem találják meg egy nap a kerékkötő nagy láncot.

Hol lehet? Merre lehet? Talán ellopta valaki! Mikor is láttuk utoljára? Igaz, a házépítésnél. Biz az még az őszkor volt. Azóta se híre, se nyoma.

Keresték, kutatták minden szögletben, úgy alatt, szuszék alatt, de hasztalan, míg végre az Ostoba Kriska megpillantott a házfalban egy láncszemet, egyetlen karikát, amint az elmálolt vakolat alól előcsillogott.

— Itt a lánc, itt a lánc! — kiáltozta az Ostoba Kriska.

Okos Pali meg a szolgája odaszaladtak. Csakugyan a lánc lesz az! Azok a bolond kőművesek beleverték valahogy a sárfalba. Talán részegek voltak a gazemberek. No, de ilyet tenni!

— Hanem iszen most már nem baj — vélte Okos Pali —, most már megvan. Majd mindjárt kihúszom én.

Ezzel megfogta a karikát és húzta, de bizony csak nem akart a lánc kijjebb jönni.

Okos Pali nem jött zavarba. Parancsolta a szolgájának:

— Vezesd ki a Ráró lovat, Gyurka!

A Ráró lovat befogták a karikába.

— Te csak szólítsd, Gyurka, én meg majd az ostorral biztatom.

A Ráró nekirugaszkodott, húzott, húzott, erőlködött, hogy szinte ívbe görbült a háta, de a lánc mégsem engedett.

— Nem jössz ki, kutya? Dehogy nem jössz. Majd mindjárt teszek én róla. Vezesd csak ki, Gyurka, a jármos ökröket!

Kihozták a Bimbót meg a Csákót, két erős, tagbaszakadt ökröt nagy villás szarvakkal. No, jól van mármost; hátulra kell őket fogni, a Ráró hadd segítsen nekik elöl.

— Te csak szólítsd őket, Gyurka, én majd az ostorral biztatom. No, most!

Az ostor nagyot csattant a Csákó bőrén, akkora kolbászt vágva rajta, mint az ujjam, de a Bimbó farát is érte a hegye.

— Hajrá, Csákó, Bimbó!

A két izmos marha nem vette tréfára, elkezdte húzni a bolondos láncszemet, csak úgy feszültek inaik, s csikorgott a járom . . . Még egy ostorverés, nagyot rántottak közös erővel — s hopp, kijött a lánc.

De a fal is vele dőlt, a fallal pedig a földél, s lezuhanván, agyonütötték a Bimbót meg az Okos Palit. Okos Pali még azt sem mondhatta, hogy »bakfitty«.

A Bimbót megették a cigányok, Okos Palit pedig elsiratta az Ostoba Kriska, szép prédikációs temetést rendezvén neki. A temetésen ott volt Bilinke uram is és váltig jajveszékelt: »Oh, be kár volt annak az okos embernek elpusztulni!«

»NE IZÉLJ, MATYKÓ«

Egyetlen szál muskátli nyílik az ablakban, egyetlen leány van a háznál, a lenhajú Ancsurka. Mert olyan a muskátli, mint a borókaág. A borókaág annak a jelentője, hogy pálinkát árulnak odabent; a muskátli annak a jelentője, hogy eladó leány lappang a bokorban.

Lappang, lappang, fon, tollat foszt, burgonyát hámoz, vagy tudja isten mit csinál, akár a szobában, akár az udvaron, de amikor elhajt a ház előtt a Matykó a kocsiján, annak a kocsinak a zörgését, a hámok csörgését, lovak dobogását már messziről megösméri, s mire odáig érne a kocsi, már ő is ott áll véletlenül a ház előtt; valami dolga akad, vagy a tyúk szalad ki apró csirkéivel, s azokat kell visszaterelni, vagy a kutyát kergeti, aki egy a kéményből leesett sonkát kapott el, és azzal szalad valami békés sövény mögé; de rá is fér a szegény Garamra a konc, mert olyan sovány, mint az egyiptomi hét rossz esz-

tendőből a leghitványabbik. Meg is kérdezte múltkor az idegen úr, aki a várromokat járt itt a környéken nézegetni, hogy »miért olyan sovány ez a kutya?«

— Mert nem eszik — felelte az Ancsurka apja.

— Hát mért nem eszik?

— Mert nem adunk neki.

— Hát mért nem adnak?

— Mert magunknak sincs.

Sovány a kutya, de sovány a vidék is. A magyar rónák arany kalásza nem reng itt, sem a hegyeket nem ékesítik szőlőfűrtök, mint lejjebb; itt csak zab terem és krumpli. S az is csak akkor terem, ha nagyon a kedvében járnak a mostoha anyaföldnek. Ez már az igazi tót ország.

Ha búza nincs, van jó kő (bőven pedig), egészséges víz és elég árnyék a susogó nyárfák és fenyők alatt. Az erdőkben nimfák és driádok picike lábai tapossák a sárga agyagot. Van költészet, van szerelem, vannak szép leányok, derék szál legények.

Hát az Ancsurka is szép leány — legalább a Matykó szemének elég tetszetős. Ha van valami hibája, nem egyéb az, mint hogy erősebb lehetne valamivel. Mert itt azon kezdődik a jó parti, ha zsákot tud emelni. S bizony az Ancsurka vállaitán össze is törné egy közönséges zsák. Éppen csak olyan piszkóta vállak ezek, hogy a Matykó ölelő karjait kibírnák.

Hát az is valami. Mert Matykóval meg úgy áll a dolog, hogy az egész világon nincs olyan hely, ahová szívesebben tenné a két karját.

Bezzeg ő is sorát keríti, hogy megálljon egy kicsinyt az Ancsurkáék háza előtt, vagy a lovak hámján akad ilyenkor valami igazítani való, vagy egy szöveget kell beütni a kocsi-szerkezetbe, de az is megtörténik, hogy a nyerges ló éppen ezen a helyen átlépi az istrángot (mert az okos kocsisnak jól tudja a lova: mikor mit kell csinálni), egyszóval dolga támad a Matykónak, s minthogy véletlenül éppen kint van az Ancsurka is, beszélgetésbe erednek, mintha arany kenderszöszbe lenne a szívük begöngyölgetve, s abból fonnák a szavakat.

Hej, furcsa az a kocsi-szerelem. Eleinte csak olyan ház volt ez a muskátli-ablakos is, mint a többi; később ahogy egyszer mélyen belenézett azokba a rejtelmes kék leányszemekbe,

mindig közéje vágott a lovaknak, hogy vágatassanak a ház előtt, szikrázzon a patkójuk, lengjen a sörényük, ne gondolja az a kis fruska, hogy fazekakat hoz a kocsiján . . .

Ő maga oda se nézett, csak nagy kevélyen pattogtatta az ostorát, s behúzta a kalapját a szemére — az ébredő szerelem idején.

Még később, mikor egyszer-kétszer találkoztak (lakodalmon dudaszó mellett, vagy disznótorokon), meglassítá a lovait ezen a helyen s odafordítá a fejét az udvaruk felé, mintha fürkészné az Ankát, hogy merre van, mintha kifelé húzná a delejes szemeivel.

A lovak andalogva lépkedtek, ő pedig félreapta a kalapját. Ez volt az epedő szerelem.

Most pedig már fejbúbjára van feltolva a kalap, ez a boldog szerelem, s a lovak magoktól állnak meg az ösmerős kerítés előtt.

— Hát hogy vagy Ancsurka ?

— Mi bajom lenne ? — felelé Ancsurka a vállait rángatva kecsesen.

Matykó egészen közel lép hozzá, s leereszti az ostromnyelét, ami a hosszabb maradást jelenti.

Csönd van a faluban. Csak a fák susognak a templom körül. Egyetlen lélek sem jár az úton. A levegő szinte mozdulatlan, csak néha fut végig a falusi kerteken egy széláram, s ringatni kezdik csöveiket a kukoricaszárak, mint a dajkák.

— Szép idő van, Ancsurka.

— Ühüm !

Nagy hallgatás áll be. Mintha valami nagyon fontosat böktek volna ki elméjükből, mindenik gondolkozni látszik rajta, végre mégis Matykóból hasad ki az első szó, amint szét-néz körös-körül:

— De szép templomotok van, Ancsurka.

— Van ám — felelé Ancsurka. — Voltál már benne ?

— Nem voltam, de nem is megyek, ha csak . . .

— Eredj, te pogány. Nem szégyenled magad, hallottam a híredet. De nekem ne is mondj ilyeneket, mert megborzadok tőled. Jaj, te csúf ember ! Hogy nem mégy a templomba . . .

— Hiszen nem mondtam, hogy nem megyek, de inkább azt mondtam, hogy elmennék, ha . . .

— Ha pálinkát mérnének benne ugye?
— Ne izélj, Ancsurka! Elmennék, mondom, ha te is eljön
nél... ha te fognál a kezemet.
Ancsurka arca lángba borul.
— Ne izélj, Matykó, ne izélj!
Zavartan süti le a szemeit.
— Hát eljőnnél-e, ha nagyon kérnék? — sürgeti fojtott
hangon.

— Jaj, ne izélj, Matykó. Miért mennék? Mit keresnék én
veled a templomban? — feleli elhaló, szaggatott hangon. —
Hisz a sekrestyés is elmehet veled, ha csak az kell.

— Oh, de bolond vagy szívecském — kacagott fel Matykó.
— Hát a sekrestyés kopasz fején legyen a koszorú? Hát a sek-
restyésnek mondjam én a holtomiglant?

S úgy kacagott, de úgy kacagott ezen a Matykó, hogy az
Ancsurka kék szeméből kibuggyantak a könnyek, és most is
csak azt dadogta fejét lesütve:

— Ugyan ne izélj, Matykó!

— Felelj hát, Ancsurka. Megteszed-e? Eljössz-e az ősszel?
Hát felelj, no!

De az Ancsurka ajkain nem bírt kijönni szó, bentfulladt
mind az a sok, sok léha szó az érzelmek tengerében, csak a
búzakalász-szín hajú fejecskéjét horgasztotta le még mélyeb-
ben, s keze öntudatlanul nyúlt az ostor lecsüngő sudara után,
s ujjjaival morzsolgatta, rajta babrálgatott.

Ez volt a felelete. Ámor ott ugrált, ott pajkoskodott
az ostor hegyén. A leány szeretett volna közeledni a Matykó-
hoz, a szíve tolta, tolta, de a szemérme visszahúzta, s így
Matykó helyett csak az ostoráig, annak is csak a hegyéig
jutott el. De hiszen az ostor is a Matykóé — és azt Maty-
kó megérti.

— Felelj már, Ancsurka, felelj már — lihegi zihálva —,
csak egyetlen szóval, de felelj!

Ancsurka fölemelte a fejét, s még izgatottabban morzsol-
ta, nyomogatta az ostort, s aztán így szólt elpityeredve:

— Hát csakugyan olyan nagyon szeretnéd látni azt a
templomot?

*

De nem folytatom tovább, mert lehetetlen is, minthogy a Ferraris Artúr képén, mely a holnap megnyíló kiállításon lesz látható, csak idáig tart a Matykó regénye. Okos ember könnyen kitalálhatja a folytatását.

A BOKRÉTA

Egyszer csak rikácsoló női hangok zavartak meg írásomban. Éppen a Kohn-féle bűnügyben dolgoztam a vádbeszéden.

A szomszéd szobában, mely az alügyészé volt, ezt kiáltá valaki:

— Nincsen itt az a gazember ?

— Kit tetszik érteni ? Csak nem az alügyész urat ? — kérdé egy félénk hang, melyet ösmertem, a Szmetyany írnök hangja.

— Őt, őt, az alügyész urat. Azt a semmirekellőt, azt a gyönyörűséges mákvirágot. Jaj, csak a kezem alá kerülne ! Mindjárt kikaparnám az átkozott két szemét. Mondja meg: hol van ? de tüstént, mert . . .

— Nem tudom — nyöszörögte az öreg írnök.

Felugrottam székemről. Ez mégis furcsa ! Ilyeneket mondani egy kollegáról, egy alügyészről itt a saját hivatalos helyiségében. Ez tűrhetetlen. Azonnal elfogatom.

Kinyitottam a szobaajtót, de egy pillantást vetve a dühögő, toporzékoló nőre, hirtelen becsaptam újra és a harmadik szobába vonultam írni.

Az alügyészné volt. Barcsó Istvánné. No, ez már más. Ebbe nem avatkozom. Ez az ő dolguk. Akinek ilyen felesége van, tűrje. S édes meglepéssel gondoltam az én szelid, jó kis Annámra . . .

Tovább folytattam az írást, de egy kifejezés megrezzenett, mert a felbőszült asszony szavai ide a harmadik szobába is áthatoltak:

— Majd adok én annak más becsületes emberek feleségét csábítgatni, bokkrétákat küldözgetni nekik, az én hozományomból, az én hozományomból !

Mi volt ez ? Hogy süvített, hogy zúgott ez a néhány szó ! Ej, ostobaság ! Tegnap este egy szép kaméliás bokkrétát láttam a feleségem asztalán. Meg is kérdeztem, ki küldte. »Egy ud-

varló« — felelte hamiskás mosollyal, amire aztán én tréfásan mondtam:

»Nevezze meg, asszonyom, hogy kardomat szívébe márt-hassam.«

»Nem, istenemre nem, uram — szavalta csintalan pátoszszal —, ifjamat nem engedem át a halálnak.«

Eközben behozták a vacsorát, s valami másról kezdtünk beszélgetni, a bokréta teljesen kiment eszemből. De most figyelmes lettem, lecsaptam a tollat és a másik szobába mentem hallgatózni, hátha az én feleségem bokkrétájáról van szó. Elvégre is semmi se volna benne, ha Barcsó küldi a bokkrétát. Gyakran jár hozzám és vagy kétszer volt ebéden is. Az illendőség is úgy hozná magával, hogy ilyesvalamivel kedveskedjék a háziasszonynak.

De már későn mentem. Barcsóné becsapta volt az ajtót. Kemény, katonás léptei a lépcsőzeten kopogtak.

Kinyitván az ablakot, utána néztem. Valóságos fúriában rohant végig a piacon, egyenesen a Csapó utca felé, hol a lakásuk volt. Ingerült gesztusokkal lóbázta napernyőjét, a mantillája úszni látszott utána.

Barcsóné izmos, magas, fekete arcú asszony volt, villámló haragos szemekkel, sas orral, duzzadt piros ajkakkal, kettős állal. Barcsó a pénzéért vette el; azt mondják, újság útján nősült, de e tekintetben sohasem lehetett valami bizonyosat megtudni. Szabó Julianna egy budapesti hentesnek volt a lánya, s csinos örökségéből emeletes házat és tanyát vásárolt itt az alföldi városkában.

Sokat beszéltek felőle, Xantipperől se többet annak idején. Indulatos volt s ilyenkor brutális, de különben kitűnő háziasszony, aki maga dagasztotta a kenyeret s híres befőzötteket tudott csinálni. A kisvárosi pletyka kifogyhatatlan volt a szapulásában. Csinos kis esetek keringtek róla. Hogy fogott egyszer puskát a férjére s kényszeríté bevallani, hogy a pénzét elkártyázta. Máskor téli időben utazván együtt, összehelyeselték a kocsiban, mire Julianna egyszerűen ráparancsolt a férjére: »Takarodj le a kocsiról, a kocsi az enyém !« — s hóban, fagyban otthagya az út közepén, gyalog volt kénytelen hazajönni.

De a legjobban jellemezte az alügyésznét, egy ez idő sze-

rint még friss stiklije, mely most eszembe jutott. A múlt héten beszélt valaki a patikában. (Ilyen kis városban minden a patikában készül.) Augusztusban Abbáziában nyaraltak Barcsóék, de alighogy odament az asszony, megtévén a nagy utat, hirtelen, talán ötödnapra megint itthon toppant. Mindenki csodálkozott: mi történt, mígnem kisült a dolog: egy barátnéja arról értesítette, hogy itthon a szolgáló hanyagsága miatt a kedvenc kanárija kilehelte a lelkét. Dühbe jött, tört, zúzott és felkiáltott: »Meghalok, ha haza nem mehetek, hogy felpofozzam!« Vasútra ült, hazaért, felpofozta a Zsuzskát s ezzel visszautazott re bene gesta.

Visszaültem a periraton dolgozni, de a bokréta minduntalan fúrta a fejemet. Kellemetlen hangulat nyomta a kedélyemet. Hiába csillapítgattam magamat. Ostobaság, hiszen ki tudja, kinek küldte a bokrétát? S ki küldte a feleségemet? Meglehet maga vette, mert szereti a virágokat. De ha Barcsó küldte is, hát mi van abban? Semmi sem. Bizonyára nagy bolond vagyok, ha ilyeneken töröm az eszemet, mikor a Kohn-féle bűnügy olyan szép, olyan érdekes . . . Ámbátor, hogy ez a Barcsó is szép, érdekes fiatalember, nyalka egy ember, s ha asszony volnék .

Kivettem a zsebtükörömet és megnézegettem magamat; nem voltam megalégedve. Beösmertem, hogy a Barcsó sokkal csinosabb, sokkal, sokkal. Kipödörtem a bajuszomat, helyreigazgattam fejemen az elromlott választékot, s újra próbát tettem a tükörrel, de hasztalan. Barcsó még így is szebb volt.

Valami ellenállhatatlan vágy fogott el Barcsót látni, Barcsóval beszélni, belenézni a Barcsó szeméibe. Csengettem a szolgának:

- Barcsó ügyész úr még nincs itt?
- Nincs.
- Nem tudja hol van?
- Nem.
- Szaladjon el, nézze meg, hogy nincs-e nálam?

A szolga elment és én izgatottan vártam, míg megjön. Kiszámítottam a perceket, most a Kossuth téren van, most befordult a Kálvária utcába, ha jól ment, most lehet a színháznál, sőt már haza is érhetett.

Nyugalanságomban kétszer is kimentem az öreg írnochoz.

— Hol lehet Barcsó ügyész úr?

— Bizony nem szolgálhatok vele. Éppen a felesége is kereste.

— Úgy? Minek?

Az öreg írno k ravaszul mosolygott.

— Ebben az irányban nem nyilatkozott — mondá szokott rideg hivatalos stílusában.

A szolga csak nem jött, csak nem jött, újra kimentem a Szmetyanyhoz:

— Menjen, bácsi, keresse meg valahol. Különös, hogy nem jött be. Tudja meg: hol van, miben jár? Mert különös . . . igazán különös.

Szmetyany nemigen értette, hogy mi különös van abban, mikor az alügyész úr máskor sem szokott délután bejönni, hanem azért vette a kalapját, megtömte a pipáját, rágyújtott és elcammogott.

Kisvártatva megjött a szolga.

— Nos?

— Nincs ott.

— Nem is volt?

— Nem.

Az arcába néztem.

— Nem csalsz meg, János?

— Nem, tekintetes uram. Ugyan miért is csalnám meg ebben?

Igaza volt. Elpirultam, restelve önmagam előtt, hogy már gyanakodni is kezdek. Ostoba vagyok. A féltékenység környékez. Érzem, érzem. S a féltékenység nagy hatalom, kísérettel jár, hát az igen természetes, hogy gyanakszom is.

De ez nem járja, illetlen és méltánytalan.

Elhatároztam, hogy munkámhoz látok s nem gondolok erre a képtelenségre többet. »Igazán olyan sületlen vagy, Józsi, mint egy tizenhét éves gimnazista« mondogattam magamban, de azok a kis bolondos fekete betűk a periratban elkezdtek összevissza szaladgálni, kánkánt táncolni, mintha megannyi párok lennének, az »a« betű a »b« betűvel, a »c« betű az »e«-vel összeölelkezve létettek.

A szemem káprázott, talpam alatt égett a föld, s bizonyos zsibbadtság fogta el egész lényemet. Összecsaptam az aktát és hazafelé siettem. Miért? Hát tudom is én miért. Csak úgy. Hazamentem, valami hazavitt — pedig a periratra már reggel szükségem van. De ez egy csöppet se bántott most engem.

A feleségemet otthon találtam, az ablaknál varrt, nála volt a húga is (egy igen csinos leány, aki akkor jegyben járt egy bécsi katonatiszttel). Nem tudom mit varrt az asszony, de már az is bántott, mikor az utcáról megláttam, hogy az ablaknál ül. Miért ül az ablaknál? Mi szüksége neki az ablaknál ülnie? Nem virágcserep ő, hogy ki legyen téve az ablakba. Persze, hogy lássák, és hogy ő is lásson. Forrni kezdett bennem a méreg. Hiszen csak azt tudnám, kinek mutogatja magát vagy kire leselkedik.

Az udvaron találkoztam az apósommal, mert a földszintes ház egyik oldalát ő lakta a Mariska lányával, mi pedig a másik oldalában vezettünk külön háztartást. Nagy, ódon, tornyos ház volt, két utcára szolgáló. Az apósom nagyapja építtette, aki polgármester volt.

Az öregúr szokás szerint megállított és dicsérte, hogy milyen szép őszi idők járnak. Hiába, ez az Alföld, ez az Alföld.

Bántam is én most az Alföldet, mérges voltam, siettem Annáékhoz.

— Hamar elkészültél a vádbeszéddel — szólta Anna, szelíd, kék szemeit reám vetve.

— Igen? Nem tetszik talán, hogy hazajöttem?

— Sőt. Elviszel egy kicsit sétálni.

— Minek? Mintha nem elegen látnának az ablakban? Ha neked volnék, kivitetném a varróasztalomat az utcára.

— Ugyan, Józsi!

— Hát minek ülsz ki az ablakba?

— Hogy minek? Istenem, hát a világosság miatt. Hiszen az egész világ az ablaknál szokott varrni. Te csacsi!

Kedveskedni próbált, de én mogorván feleltem:

— Semmi közöm a világhoz. Nekem a világra ne hivatkozz. Én nem vagyok a világ majma.

Anna csodálkozva nézett rám, s ártatlan szemeinek bája

lassanként kiszítta belőlem az epét, mint ahogy a napfényben folszikkadnak a nedvek.

Hiszen persze, hogy igaza van. Aki varr, az ablakhoz megy, a világosság felé. Olyan természetes, és mégsem jutott volna eszembe, ha ő nem mondja. Ej, az emberi ész is csak olyan, mint a rossz ló, nem húz egyenes irányban, hanem a saját akarata szerint. No, már az igaz, hogy rám férne egy kis gyeplő.

Elővettem a friss hírlapokat, de nem olvastam, hanem a bokrétát keresgéltem szemeimmel a lap alól. Csodálkozásomra nem leltem sehol. Benyitottam a másik szobába, átvizsgáltam a harmadikat is, de a bokréta ott sem volt.

Szerettem volna hozni valami ravasz módon, mert büszkébb voltam, hogyszem féltékenységet eláruljam (az olyan férj különben is veszve van), leültem tehát a hölgyekhez, tréfálkoztam, kedélyeskedtem velök, a sógornőnek megcsókoltam a nyakát, az hirtelenesen pofon ütött érte, erre aztán a haját is megcsókoltam, amiért a feleségem »csúf kékszakáll«-nak nevezett, a sógornőm pedig összeszidott, hogy elrontottam a frizuráját, és hogy most már fésüljem meg.

Megigazgattam a kezemmel a fényes, fekete hajkévét, becsületemre mondom, nem utolsó élvezet az efféle babrálás a női hajzatban, s azután így szólottam:

— Oh, de remek hajad van, Mariska. Oh, be jól illene bele egy fehér kamélia. Ugyan no, hadd tűzzek fel egyet. Engedd meg, kicsikém, engedd meg, kérlek. De nini, Anna, hol a bokrétád, amit tegnap mutattál, hadd húzzak ki belőle egy szálát.

— A bokréta? — szólt Anna elfogulatlan hangon. — Az nincs itt. A Mariskánál van.

— Hogyan? Neki adtad? — kérdém közömbös hangon.

— Oh, nem. Voltaképpen az övé volt.

— Az övé? — kérdém végtelen lelki megkönnyebbüléssel.

— És kitől kapta, gonosz menyasszonyka?

— Kitől, kitől? Maga kezd egy kicsit nehézkes eszű lenni, kedves sógor uram. Hát kitől kaptam volna? A Károlytól. (Károly volt a vőlegény neve.)

— A Károlytól? Azt a drága fehér kamélia-bouquetet? Mariska egy strikkelő tűvel beleszúrta a hátamba pajkosan.

— Ugyan menjen, cudar! Összevissza sérteget ezzel az

utálatos bámulásával. Hát olyan nagy dolog az, hogy kaméliákat küld? Talán nem érdemlem meg? Vagy talán Károly nem elég gavallér arra? Azt hiszi, hogy csak maga az? Persze maga jobban szeretné, ha egy nyaláb mályvát küldött volna. Tudja-e, uracskám, hogy ön egy igen rossz modorú egyéniség?

De bántam is én most már! Hadd zörögjön, korholjon a kis fruska, hadd költse Károly hadnagy minden gázsiját kaméliákra, csak hogy nem az Annáé a bokréta. De hiszen persze, persze. Mindjárt ráösmerhettem volna, hogy azt nem itt fonták, hogy valóságos előkelő bécsi pofája van.

Vég lettem, mint a madár, s füttyörészve siettem vissza a hivatalba. Útközben, a Flórián utca szögletén szembejött velem Barcsó.

— Jó, hogy talállok — kiáltá messziről —, kerestettél?

— Honnan jössz?

— A hivatalban kerestelek. Valami mondanivalód van? Történt valami?

— Már most semmi — feleltem önkéntelenül —, de nini, mi bajod van?

A szegény Barcsónak összevissza volt hasogatva az arca.

— Semmi — felelte vontatottan, kedvetlenül —, egy kis kellemetlenség ért, nekimentem otthon a tükörnek, átkozott tükörje . . .

— Valóban, nagyon mérges egy tükör — feleltem —, magam is hallottam a recsegését.

Barcsó elpirult és zavartan dadogta:

— Mit? Hogy mit hallottál? Hol hallottad?

— Hát ott járt ebéd után a hivatalban.

— Ki? mi?

— Ej, a tükör. No, de hagyjuk ezt. Hová mégysz most?

— Haza — sóhajtott és lecsüggesztette a fejét.

— Elkísérlek.

Valami hazugságon törtem a fejemet, amivel a kerestetését indokoljam. Karonfogva mentünk a Csapó utca felé, s én egy aktáról beszéltem, amelyben egy fennakadás volt, vele akartam megtanácskozni, de azóta már rájöttem a kérdés fogantyújára, egyszóval: nincsen hála istennek semmi baj.

A kapuajtóban elváltunk, Barcsó bement, én is tovább folytattam az utamat, átmenve a Barcsó-ház frontja előtt.

Az egyik ablakban a Barcsóné olajszín arca villant meg. Egészen olyan volt, mint egy ragadozó madáré. Megbillenttem a kalapomat és elhaladtam. De villámgyorsan felesattant az ablak két szárnya, s Barcsóné utánam kiáltotta:

— Ügyész úr, ügyész úr, jobban vigyázzon a feleségére!

Minden vér arcomba szökött, megfordultam:

— Mit mond?

Fölfelé görbített karjával integetett, hogy jöjjek közelebb.

Egy darabig haboztam. Fejem zúgott, lábaim a földre gyökereztek, képtelen voltam mozdulni, sőt el akartam onnan futni, be akartam dugni a fületem, de átkozott szemeiből mint-ha két drót sodrony ereszkednék a két lábamra, megkötne, s mint két hurok feléje húzna akaratom ellen.

— Csak azt akarom mondani, ügyész úr — szólt gúnyosan, kicsillanó epével —, hogy a kedves nagyságát nem szabad elhanyagolnia. Mert az unalom, édes ügyész úr, az unalom, az az ördögök inasa. És az a kis ártatlan asszonyka meg is érdemli, hogy a szemét róla le ne vegye. Hiszen olyan szép, olyan harmatos, mint egy bimbó, és olyan ártatlan, mint egy galamb.

— Kiről beszél nagysád?

— Hát a kedves nejéről.

— Az én nőmről? De hogy jutok én ahhoz — szóltam büszkén —, hogy kegyed.

— Ah, istenem, az ember annyi minden iránt érdeklődik. Kivált ha az embernek férje van. És olyan férje, mint az enyém. Aki szereti a természetet s rajong mindenért, ami szép.

— Nem értem önt.

— Természetesen. A férjek legkésőbb értik meg az effélet. Én nem fogom megmagyarázni. De ha van önben egy kis találmányosság és meglát otthon egy kaméliás csokrot, kérdezze meg e kedves virágokat, hogy mit is beszélt csak az a Barcsóné? Hátha meg találnák mondani. De ön persze nem tudja a virágokat kihallgatni — mert a perrendtartás semmit sem tud az efféle vádlókról.

— Nálam nincsenek semmi kamélia-virágok.

— Akkor hát eldugták őket azok a kicsi gyöngéd kezecskék, és csak titokban szagolgatja őket az a kedves fitos orrocsonka . . .

— Nagysád, az istenért!

— Ugyan, ugyan! Ön rögtön felindul. Pedig hiszen kicsiség az egész. Egy kamélia-csokor. Huszonöt-harminc forint. Mi az Barcsónak? Hiszen jól nősült. Van a bolond feleségének. Bagatell az egész. És én nem is haragszom. Annak a kedves, jó léleknek bizonyára örömet okoztak. Én nem panaszlom fel, csak azt restellem, hogy városszerte beszélnek már és nevetnek a hátunk mögött.

— Az lehetetlen — dadogtam —, ki beszélne ilyesmit, ami nem igaz.

— Már az este mondta a szakácsnémnak a »Veres Sárkány« pincére, a Gyuri: »Ma szép kamélia-csokrot vittem az uradtól a szép ügyésznének.«

— Hazudik a »Sárkány« Gyurija, ha mondom. Hazudik az alávaló. Majd a végére járok!

Mérges, nagyon mérges és zavart lehettem, mert köszönés nélkül rohantam, egyenesen a »Veres Sárkány«-hoz.

Barcsóné utánam süvítette:

— Tiszteltetem azt a drága szép asszonykát, a lelkemet, tiszteltetem.

Alig mentem ötven-hatvan lépést, midőn a Plichá-féle fűszerkereskedésből a Barcsóék szakácsnéjét látom kilépni egy nagy, kék köteggel hóna alatt.

Zömök, kövér teremtés volt, szemei mélyen benőve, haja úriasan befésülve a homlokára, s a hajában egy szép kamélia fehérlett. Sohasem láttam még tenyerestalpas szakácsné hajában kaméliát.

Kezdtém érteni az összefüggést. Gyuri vitte a kaméliákat a feleségemnek, de egyet útközben elcsent az ő Veronája számára. No, lám, a tolvaj! Hja, a szerelem is virág, mely néha a mocsarakból meríti életnedvét.

Az est-szürkület leszállott, a nagy vaskos toronyban (minden meg van hizlalva, minden széles ezen az Alföldön, még a torony is), melynek az árnyéka feketén terpeszkedett végig a nagy piacon, mintha óriás denevér lenne, a hét órát ütötte. A »Sárkány« még üres volt, csak a főkapitány, Pál Sámuel uram iddógált az egyik asztalnál egyedül, magyarázván a korcsmárosnak, Sári Pál uramnak, hogy a jó borban egyesülnie kell minden vallásnak: régi legyen, mint a katolikus hit, ne legyen benne kereszttség, mint ahogy nincs a zsidó vallásban,

és hasonló a lutheránus hithez, ne legyen se fehér, se piros .
Ej, no, a főkapitány úr tehát a siller-borocskát kedvelte.

A Gyuri pincér tartlit játszott a csapossal az egyik szög-
letben. Óvele volt dolgom, odakiáltottam neki:

— Hozzon egy »stehbier«-t, Gyurka !

Ami nem azt jelenti, magyarra átfordítva, hogy a sör áll,
hanem hogy azt a vendég állva fogja meginni, mert siet, minél-
fogva a pincér is siessen cito, citissime. A korhelyekben is van
poézis. Azok is csinálnak maguknak virágnyelvet.

Gyuri felugrott, magával hozván a két táblát is, a tartli-
hieroglifekkel (nehogy azalatt a csapos hibás korrektúrákat
csináljon rajtuk), a habzó söröspoharat ide nyújtotta.

— Friss csapolás — mondá —, pompás sör !

— Jó. Majd még adjon eggyel ! Maga derék legény, Gyuri.
Szép bokkrétát hozott tegnap a feleségemnek. Nagyon örült
neki.

Gyuri elmosolyodott:

— Én is örültem, hogy a nagyságos asszonynak vihettem.
És a mi vidékünkön bagoly legyek, ha láttam valaha ilyen
különös fehér rózsákat.

Mindent tudtam most már. Valóságos kétségbeesés fogott
el. Tehát igaz, igaz. Csalnak a hátam mögött, hazudnak. Anna
megkapta a csokrot, semmi kétség, mi szüksége volt eltitkol-
nia, ha ártatlan, hiszen egy csokrot kapni még nem vétek; de
hogy eltagadta, ezzel elárulta a bűnét. Oh, hogy tud tettetni az
az asszony ! Pedig milyen ártatlan tekintete van. Valahogyan
megérezték, hogy nyomon vagyok (rettenetes, milyen ösztö-
nük van az asszonyoknak), s eltagadták a csokrot. Még az a kis
béka is hogy hazudott, mint a parancsolat. De most minden-
nek vége, lehullt a lepel, s látom a maga meztelenségében sze-
rencsétlenségemet. Anna Barcsót szereti. Talán már titkos
találkái is voltak. — Oh, istenem, istenem, mit tegyek ?

Első gondolatom az volt, hogy fölkeresem Annát és meg-
ölöm, azután, hogy Barcsót ölöm meg. »Megállj, kutya — szí-
szegtem. —, kést meríték a mellembel«

Csak mentem, mentem az utcákon, mint az örült, forró
fejvel, tántorgó lábakkal; ismerőseim utánam néztek, hogy mi
lett. A düh, a búbánat, a bosszú vegyes érzelmei marcangol-
tak. Mintha három ördög tépdelné a szívemet.

Egyszer csak a városon kívül találtam magam, a Tiszánál. A hatalmas folyam lassan, lomhán hömpölygött tova a füzesek közt.

Eredj, utálatos víz, te is szőke vagy, mint a feleségem. Mit csábitgatsz? Mit hívsz? Ugye ide csaltál? Nem, nem kellesz. Hiszen még van mód, még talán nincsen minden elveszve. A hús esti levegő a vízparton fölfrissíté lázas halántékomat. Elkezdtem forgatni elmémben a történeteket. Az bizonyos, hogy valamit tennem kell, de mit? Párbajra hívjam ki Barcsót? De miért? Mert csokrot küldött a feleségemnek?

Az egész világ kinevetne — mert a látszat semmi, de a következtetések, azok egyenesen elvezetnek a pokolba.

Megfordultam és fölmentem a hivatalos helyiségembe, ott végigdőltem a díványon s ezer és ezer terv nyargalt végig az agyamon. Ilyen félkábultságban feküdtem egész éjjel, csak reggel mentem haza megmosakodni.

Anna szemrehányóan nézett rám.

— Hol voltál, Józsi?

— Mi közöd hozzá? — S durván löktem el a felém nyújtott kezét.

Kilenc óraker tárgyalásom volt a Kohn-ügyben. Egy gonosz ember volt ez a Kohn, olyan Kohn, aki feleséggyilkossággal volt terhelve (mert a Kohnokból mindenre jut), és azt most én vádoljam? Megölte, talán jól is tette. Készületlenül, lankadtan, elkábulva ültem fel a tribünre. Hiába jöttek és beszéltek a tanúk, a vádlott, nem hallottam, nem értettem, nem voltam képes egyébre gondolni, csak az én esetemre; néhány számárságot kérdeztem a vádlottól s egypár oly különös, zavart megjegyzést tettem, hogy az elnök megszólított:

— Ön talán beteg, ügyész úr?

A halántékomhoz kaptam, megdörzsöltem, szívem erősen kezdett dobogni, úgy éreztem, mintha az agyvelő a koponyámban köröskörül futna, keringene.

— Igen, elnök úr, rosszul érzem magamat.

Elhalasztották a tárgyalást, s én hazatátorogtam.

Utcánkhoz érve, a szögletnél kibukkant Barcsó. Olyan sápadt lettem, mint a fal. Barcsó itt, a mi utcánkban! Borzasztó, borzasztó!

Barcsó hozzám lépett:

- Olyan fehér vagy, mint a kréta. Mi bajod?
- Semmi. Hol jársz itt? – hebegtem.
- Otthonról jövök.
- Ezen az utcán?

Barcsó elmosolyodott:

- Hiszen nem mehetek más utcán.
- Igaz, persze. A mi utcánkon kell végigmenned. De én, látod, erre nem gondoltam.

Szó nélkül hagytam el. Hisz miről szóljak neki? Lassankint egy komoly határozat érlelődött meg bennem: Mentsük meg, ami még megmenthető az én jövőmből és az ő becsületéből. Az övéből, az Annáéból. — Oh, Anna, Anna! Mért tetted azt velem? Nem élhetek így tovább. De hát férfi vagyok én? Kezemben volt a gaz csábító, itt állott velem szemtől szemben, összemorzsolhattam volna, de gyávaság fogott el. — Igen, érzem, én gyáva vagyok. De nem, nem, mégis tenni fogok.

— Asszony! — mondtam Annának hazaérve — csomagolj be mindent. Erdélybe megyünk az anyámhoz.

— Most? A tél küszöbén? A havasok közé? Ej, Józsi, hova gondolsz?

A lábammal toppantottam.

— Egyszóttse többet. Elmegyünk vagy válunk. Megérttetted?

S ezzel becsaptam a szobaaajtót, nem szóltam többé egy szót sem, csak a szobalánytól üzentem be, hogy reggel kilenckor indulunk.

Estefelé az apósom nyitott be hozzám, hogy lebeszéljen a dolgról, de én csak makacsabb lettem.

— Az asszony tartozik a férjének engedelmeskedni. Egy ideig az anyámnál marad Erdélyben. Így akarom, hát így lesz.

Az öregúr vállat vont. »Bolonddal nehéz beszélni« — morogta. Én még vagy kétszer láttam Annát napközben az udvaron és a folyosón kisirt szemekkel, amint ott sürgött a bőröndök, ládák körül, melyeket a padlásról hordoztak le a cselédek. Az öklömmel vertem dühömben a bútorokat, úgy bántottak azok a szép, könnyes szemei.

Csak sirasd, kigyó, sirasd azt a latort! Sirathatod is, mert sohasem látod többé!

*

Másnap elutaztunk Erdélybe, két napig időzve Budapesten, hol kihallgatásra jelentkeztem az igazságügyminiszter úr őexcellenciájánál.

A hatalmas ember elég nyájasan fogadott, mert sem meg nem evett, se meg nem harapott; az ember mindig effélettől fél nála.

— Mit akar? — kérdé zordonan.

— Áthelyeztetésemet kérem, kegyelmes uram.

— Hova?

— Erdélybe.

Őexcellenciája rám meresztette gömbölyű, kék szemeit, nagy szemöldjei egészen fel a homlokára szaladtak. Minden porcikámban remegve vártam, mi lesz a válasz. Egész sorsom ettől függött.

Őexcellenciája gondolkozott egy darabig, azután így szólt megvető hangon:

— Ön számár!

Én erre is csak meghajtottam magamat. Mert hát mit tegyek? És meglehet, igaz is, hogy számár vagyok.

— Erdélyi embernek csak kijönni nehéz Erdélyből, itt aztán úr — folytatá. — Erdélyben születni érdemes, de élni Magyarországon kell! Akik Erdélyből ide kíváncsoznak, azok sokan vannak, de akik innen oda vissza-kíváncsoznak, olyan egy sincs. Mindegy, jókor jött ön. Át fogom helyezni.

— Köszönöm, kegyelmes úr.

Mire két hét múlva Erdélyből hazavergődtem, hol szegény öreg szüleimnél hagytam Annát (ki nem is gyanította lelki tépelődéseimet és jövendő terveimet), már ott találtam az áthelyezést az asztalomon. Hiába, a miniszter szava nem levegő. Az alföldi város, ahol mint joggyakornok kezdtem s jó meleg barátságban éltem évek hosszú sora óta a bennszülöttekkel, valóságos forrongásba jött arra a hírre, hogy elhelyeztek. Skandalum, botrány! A helyi lapok mérges cikkekben támadták az erőszakoskodó igazságügyminisztert. Apósom fenyegetőzött, hogy ő nem ereszti a lányát, hogy fölmegy személyesen panaszra a királyhoz.

Én csak mosolyogtam magamban, mert bár fáj a szívem megszokott otthonomat itt hagyni, tudtam, hogy így kell

lennie, mert ez a férfias, ez a helyes, a bajt kölyökkorában megfojtani, mikor még bírnak vele.

Denique mennem kellett. Néhány nap múlva az utódomat is kinevezték, s nem volt most már más hátra, mint bele-nyugodni, aminthogy bele is nyugodott a városka (hiszen jólelkű lakosság ez). Azazhogy hátra volt még a bankett, a búcsúztató. Azt ugyan el nem engednék semmiért. A titult egy jó polgári kimenőre. A papucs-férjek számára is kigondolt valami enyhítőt a sors, — a notabilitások elmenetelét és eljövételét.

Hát bankett volt tiszteletemre a »Veres Sárkány«-nál, nagy, fényes bankett, amit egyébiránt nem érdemes leírni, mert igen kevés olvasónk lehet, aki még nem látott volna életében bankettet, teremvén évenként sokkal több bankett, mint olvasó. Olyan bankett volt ez is, mint a többi; körülöttem ültek a honoráciorok, jobbról a törvényszéki elnök, balról a polgármester, aztán a bírák, közvetlen szemben Barcsó István és Pál Samu, a főkapitány, alább messzire a városi tisztviselők, az ügyvédek, a doktorok, a többi székeken a fűszerkereskedők, a patikáros stb.

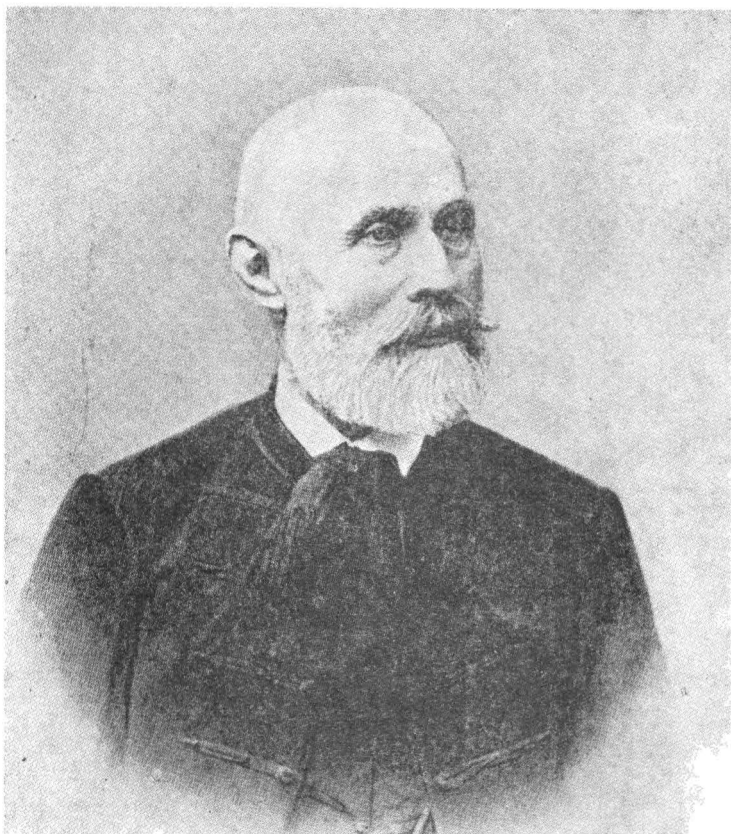
Hossza-vége nem volt a tósztoknak. Ami engem illet, igazán szépen beszéltem. A »Tárogató« azt írta a tósztomról, hogy a szónoklat remeke volt. Még ma is megvan valahol az Anna szekrényében a »Tárogató«-nak az a száma. A mellettem ülő nagyfejűek hamar kidőltek, a polgármester elaludt, a törvényszéki elnök megszökött, csak a főkapitány disputált még élénken Barcsóval. A főkapitány azt állította, hogy olyan becsületes rendőrök, mint az övéi, még Angliában sincsenek, hogy megessi Angliát, még tetejébe Irlandot is, ha olyan rendőrséget mutat neki.

Barcsó az ellenkező állásponton volt.

— Ugyan ne dicsekedj, Samu. Hiszen a múltkor megpróbáltam. Az összes rendőreid gazfickók, egy forintért még a vánkost is kilopják a fejed alól. Probatum est. Ott volt Cseretneky Laci is, tanúm rá. Idehíjjam?

— Ez violentia! — kiáltott fel a főkapitány. — Ezt kikérem magamnak és visszautasítom.

— Előbb azonban hallgasd meg. Még neked se mondtam el, Józsi. De meglehet, hogy a feleségedtől hallottál róla valamit.

Boér Antal archépé

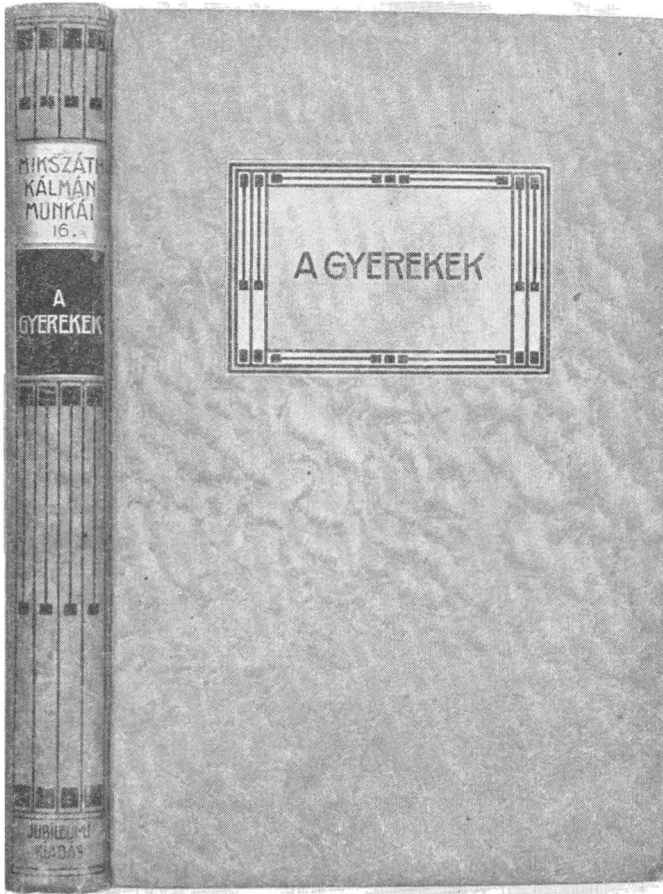

REVICZKY GYULA. / GOSZTÓL F. PISKOLY OTTÓ

Reviczky Gyula arcképe

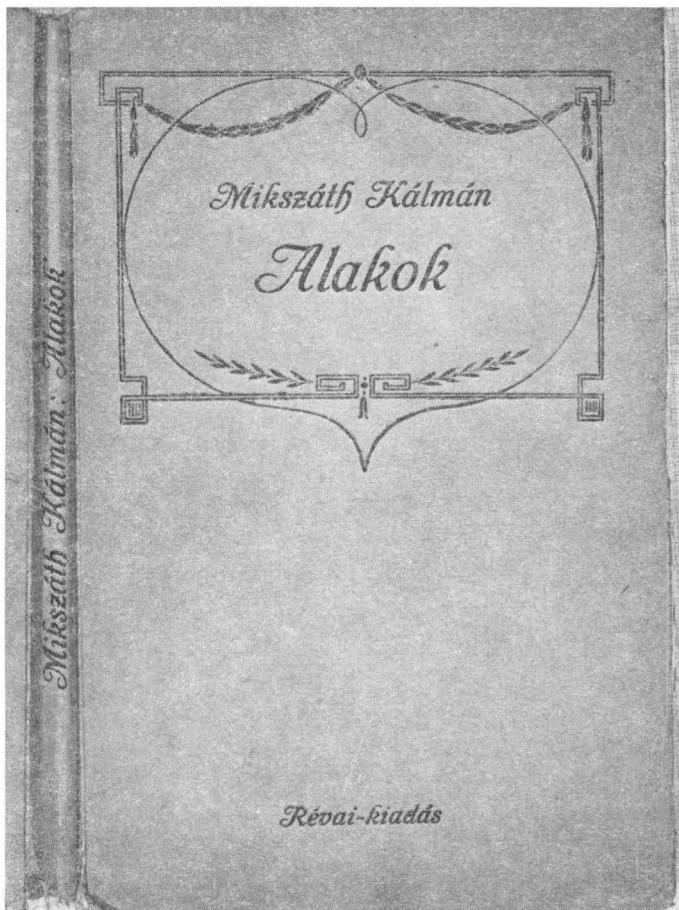
Mauks Kornélia (Nelka), az író sógornője

A gyerekek c. elbeszélésgyűjtemény kötéstáblája

»Vármegyei csendélet. Tűry Gyula festménye

Az *Alakok* c. kötet fedőlapja

A vér a fejembe szállt erre a szóra, szemeim szikrákat szórtak.

— Mit? — kérdém tompán.

— Egy kis ostobaság, de meglakoltam érte a feleségemtől. Valami négy hete lehet, ha nem több, éppen erről a témáról disputáltunk a Samuval egy estefelé, hogy az ő rendőrsége ilyen-olyan becsületes. Midőn elváltunk tőle, még Cseretneky is azt mondá: »Nagy oktondi ez a Samu.« Amint megyünk, megyünk a Cseretnekyvel, egyszer csak látunk egy kinyitott ablakban pompás kamélia-csokrot. Éppen a ti házatok volt, Józsi, s az ablak, úgy gondolom, a Mariska kisasszonyé.

— Ah — szisszentem fel —, folytasd csak!

— A sarkon egy rendőr állt, mintha ő is a csokrot nézné. Egy hirtelen ötletem támadt a rendőri virtus kipróbálására. »Szép virág« — jegyzém meg a rendőrrre kacshintva. »Szép annak a gazdája is« felelte ő visszakacshintva. »Ha el tudná kend hozni — szőttem odább a párbeszédet —, hisz mindjárt sötét lesz és alacsonyan van az ablak, nem sajnálnék egy ropogós forintost.«

— Hát aztán? — sürgettem türelmetlenül az elbeszélőt.

— Az öreg rendőr megsimogatta a bajuszát, áttette a pipáját az egyik szájszegletéből a másikba, azután köpött egyet: »Hol lesz az úr?« Én azt feleltem, hogy a »Sárkány«-ban leszek. És egy negyedóra múlva el is hozta a köpenyeg alatt.

Lihegve, izgatottan vágtam közbe:

— És aztán, aztán?

— Ej, hát kifizettem neki az egy forintot.

— De a kaméliák . . . Mi történt a kaméliákkal?

— Tüstént visszaküldtem a hölgyeknek — felelte Barcsó közömbösen —, de a feleségem . . .

Valaki felállt e percben, messze a patkó-asztal másik szélén, és még egy tósztot mondott a távozóra, ti. réám, ki éles elmével megvilágítottam az emberi lélek zugait, miként itt fent fényével a nap a homályos sikátorokat, aki beláttam a vesékbe és szívekbe s kihoztam onnan az igazságot.

— Úgy van! Igaz! Éljen!

Ide-oda hajlottam koccintani — s ezalatt Pál Samu és Barcsó egész könnyedén átszaladtak egy más témára.

CSODA A TÖRVÉNYSZÉKNÉL

Mióta Munkácsy Mihály megvan, azóta minden városban támadnak kisebb-nagyobb csodagyerekek, akiknek a polgári jószágok nagy jövőt ígérnek, akik első intrádára lefestik a polgármester feleségét, azután a főkapitány kisasszonykáját, a szenátorok dicsérik, fejtet csóválnak, hogy ezt a boglyos Gyuri gyerek festette volna, no ugyan ki hitte volna; az igaz, hogy már pendeles gyerek korában mind telepíngálta a Búza utcában a házak falait alakokkal, de ez mégis sok, nagyon sok ebből a fiúból Rafael lesz, ha képezi magát!

Rendesen akad mecénás is, de nem mindig. Ilyen zseni-gyerek ellenben mindig akad. Szívesen ajánlom fel a fogadást, járjuk sorba Magyarország városait, s kérdezzük meg a »Biká«-nál, vagy a »Szarvas«-nál a vendéglőstől, ha van-e itt valami festő-lángész, hát egy csöppet sem jön zavarba, mindjárt megnevez egyet. Nos, fogad-e rá valaki?

A mi városunkban is volt egy írnok, a polgármester előszobájában körmölt; Kalanda Imrének hitták.

Egyszer egy délután kimaradt a hivatalából a polgármester. Hogy hol, miért maradt el? Keress az asszonyt! (Neki magának csúnya felesége volt.) Kérdezi az írnoktól, Kalandától, estefelé mohón benyitva:

— Nem keresett azalatt valaki? — Epekedő kíváncsiság csillogott a szemeiben. (Keress egy második asszonyt!)

— De igen, többen keresték — felelte Kalanda.

— Kik?

— Bizony nem tudom.

— Ejnye, meg kellett volna kérdezni.

— Egypár úr és egy asszony.

— Hogy néztek ki? — kérdé a polgármester türelmetlenül.

Mire a Kalanda gyerek átnyújtott neki egy félív papirost.

— Így.

A papiroson ott álltak élethűen egypár könnyed vonással odavetve mindazok az alakok, akik a polgármester után kérdezősködtek. A tekintetes úr legott felősmerte valamenynyit. Ez itt a pesti búzakereskedő, az a gróf Klebiczky fővadásza, ejnye de kitűnő, ehol ni a regále-bérlő Temesvárról.

Ohó, hát ő is itt volt? Az »ő« a negyedik kép egy csinos fiatal asszonyka, mélyen a szemére húzott, cseresznyegallyal díszített kalapban. Ejnye, gaz írnokja, mosolygott a polgármester, nézegetve a kalapot. Hiszen ezt a kalapot én vettem.

Ezzel a históriával meg volt csinálva a Kalanda sorsa. Híre ment a városban, még a polgármesterné füleibe is eljutott. (Volt is emiatt otthon *nemulass.*) No, ez a fiú egy nagy talentum! S azon felül veszedelmes is, gondolta a polgármester, ha mindenkit lepingál, aki a szobába jön. Szép album lenne abból.

Ezt az embert kár a betűk közé lehúzni! El kellene küldeni Münchenbe! A városnak úgy sincs még nagy fia. Még ha akarnánk, se tudnánk szobrot emelni senkinek. Pedig a nemes város méltósága ide s tova megkívánná. Szegeden Dugonics van, Kecskeméten Katona, miért ne lehetne itt idővel a Kalanda?

Ilyen beszélgetések nem mindig vesznek kárba. Mert ha minden városban akad egy vad zseni, az is bizonyos, hogy minden városban akad egy olyan valaki, aki királyi tanácsos akar lenni. Erre is ajánlok fogadást.

Ez a valaki rendszeren beáll vezérlő szellemnek, nemes erényekben kezd tündökölni, tesz, mozog, istápol, adakozik és buzdítja a többieket. Mert tessék elhinni, ezen elemek között okozati összefüggés van. Ha nem volnának királyi tanácsosságra vágyó egyéniségek, nem volnának tehetséges piktoralánták sem. Ha az egyik van, másik is van.

Nálunk is volt, Fodor Kálmán úr. S ez nyomban hazafias kötelességének tartotta a Kalanda ügyét felkarolni olyan sikerrel, hogy két hét alatt hétszáz forintot gyűjtött össze a kaszinóban és a polgári körökben, amely összeggel elküldték Kalandát Münchenbe, hogy magát kiképezze.

Mikor elindult, a város honorációrai kikísérték az indóházba, megáldották, elbocsátották.

— Szegény Kalanda! Talán nem is látjuk soha többé, csak tán az unokáink szemlélhetik majd mint szobrot a Széna-piacon.

Hanem bíz az egy év múlva visszajött, kopottan, kiéhezve, egy garas nélkül. A hétszáz forint elfogyott, no de semmi, most már ki van képezve.

Biztatták is váltig a protektorok (de kenyeret persze nem adtak neki).

— Hát jól van, itthon vagy, most már mutasd meg, mit tanultál.

A szegény Kalanda csak a fejével bólingatott, hogy: »Majd megmutatom.«

Addig-addig bizgatták, üsztökélték, hogy látni akarják, mit tanult, számoljon be a tudományával, míg egyszer bezárkózott és megfestett *egy ötven forintos bankót*, pompásan, élethűen a búzakévés és a cirkalmazó leánykával a két oldalon, a két üldögélő fiúcskával alul, a király arcával a középén. Olyan ötvenes volt az, mint a patyolat. Csak úgy ropogott, nevetett, mosolygott az emberre, mint azok a többiek, amiket a király csináltat.

Hanem az egyik boltban, ahol Kalanda fel akarta váltani, mégis felösmerték, valamelyik ponton el volt hibázva valami (kutya szeme volt annak a kereskedőnek), az ötvenest tehát fel nem váltotta, hanem elküldte a rendőrséghez. A főkapitány kihallgatta Kalandát, aki azt vallotta, hogy kapta valahol, de hogy hol, azt nem tudta megmondani, pedig nem is igen volt még több ötvenese ennél az egynél egész életében, és mégse tudott róla beszámolni, hogy hol kapta, mert vannak olyan pillanatok, mikor az emberi memória csodálatos módon megcsappan.

A rendőrség fölvette a jegyzőkönyvbe a kereskedő és a Kalanda vallomását, bemelléklé az aktához a corpus delictit, az ötven forintos bankjegyet és felküldte a törvényszékhez.

A városba, sőt az egész környékbe kiszivárgott persze a hír, s egyben a csúfolódás is, mely kellemetlenül érinté a város matadorjait.

— Hát ugyan kitanították kegyelmetek a piktort! Hanem biz az jobban is festhette volna azt az ötvenest. Egy ötvenes, ami hétszáz forintjukba került. Ezért bizony kár volt Münchenbe menni!

Már-már ott állott a városka, hogy a közneveltség nyitott szájába pottyan, — aki külön, saját bankócsinálót taníttat ki Münchenben —, a bankócsinálóra már a törvény is rátette a kezét, most már vége van: mikor jött egy, a törvénytől is

nagyobb hatalom, a véletlen. Ez egy kis pajkos ballerina, aki sajtóságot piruettekét csinál és cipője hegyével löki fel a legvaskosabb, a legmasszívabb dolgokat.

A bűnügyi akta október 31-én került a törvénytörési iktatóba, s ez volt ráírva aláhúzással a külső lapra: *»Ötven forint melléklettel.«*

A telekkönyvi iktató, Morvai János (az a kis púpos ember) odacsapta a többi beiktatandó akta közé, s amikor odacsapta, megcsillámlottak előtte az aláhúzott szavak.

— Hm — mondá magában Morvai János —, ötven forint van benne — majd odanézett a felgyült akta-garmadára — ezeket be sem bírom ma mind iktatni. Persze, hogy nem bírom —, s lassan, kimérten rajzolgatta az előtte levő ügycsomó ismérveit a bachanális nagy könyvbe.

Azok a kis, kedves arcú gyerekek, akik ott üldögélnek az ötvenesen, egyszerre csak előmászta sötét rejtekükből és elkezdtek a sok papirosra keresztül, mint valami hidakon át feléje futni s vele incselkedni.

— Hallod-e, Morvai János! Miért ne csinálhatnál te magadnak egy jó estét? Ma 31-ike van, s egy lyukas garas sincs a zsebedben, de holnap már elseje lesz, megkapod reggel a fizetésedet. Reggel már annyi pénzed lesz, mint a rög. Igen ám reggel, de hol van még a reggel? Minden órának lesz a virágját, Jankó! De nagy számár is volnál, ha ma száraz-kenyér vacsorával feküdnél le, mikor az a most érkezett akta, az ötven forintossal úgyis csak reggel lesz a sorrend szerint beiktatva. Hiszen majd bepótolhatod holnap.

»Hess, apró kis ördögök!«

De a lányok is előugrottak a nagy bankó két széléről és éppen olyan csábítóan kezdtek mosolyogni rá, mint a Bugyi Erzszi, a kasszírónő az »Arany méces«-ből, vagy mint a Majka Panni. Még ott nyomban táncra is kerekedtek előtte, az a baloldali ledobta a válláról a búzakévé, s kacéran évelődve dugta be a két tenyere két nagy-ujját a füleibe, hogy a Jankónak szárfüleket mutogasson, míg az a szép kékes teste ritmikusan ringott a csípőin:

»Ekkora számár vagy, Jankó!«

De már ekkora számár mégsem akart lenni a Jankó, s mikor elütötte a hivatalos idő utolsó negyedét is a torony-

óra, bezárta a még beiktatandó aktákat a fiókjába, de az ötven forintos bankót kihúzta a legalsó ügycsomóból és egyenesen a piac felé ment, ahol a »Biká«-ban már szólt akkor a muzsika.

»Hiszen holnap fizetést kapunk. Igen, fizetést kapunk. Elvettem a pénzt, hogy a fiókból ki ne lopják, ha feltörnék. Mert mi lehetetlenség van abban, miért ne törhetnék fel? Holnap visszateszem. Ezt, vagy mást. Ha ez se mindegy, akkor semmi se mindegy.«

S ezzel benyitott a »Biká«-ba, leült egy hófehér terítékű asztalhoz és mosolygott.

Azon mosolygott, hogy az elsejét közelebb húzta egy nappal.

Hiszen az egészben csakis erről van szó.

— Hej, pincér, hozzon valami jobb fajta bort!

*

A Kalanda-ügyben a végtárgyalásra sokan gyűltek össze; tanúk, vádlott, s kíváncsi nép, az egykori mecénásokból is néhányan.

Az elnök kikérdezte a vádlott életkorát, vallását, volt-e már büntetve, stb. Azután így szólt:

— Ön bankóhamisítással van vádolva.

A szegény Kalanda gyerek bűnbánóan horgasztotta le a fejét.

— Feleljen. Ősmerje be. Hiába is tagadná. A corpus delicti itt van! Ön rajzolta ezen . . .

Sietve toltá le az iratról a spárga-hurkot, hogy a hamis ötvenest elővegye, de mekkora nagy lett az elnök és az egész törvényszék álmélgodása, mikor az ötvenes helyett *öt darab tízforintos bankóta hullott ki az ügycsomóból.*

— Mirákulum! — kiáltá a védőügyvéd.

A bírák összenéztek. Még ilyen eset sohase történt.

Kalandát természetesen fölmentették s a mecénások mosolyogva mondogatták:

— Mégse volt hasztalan fáradság. Mégiscsak tud a lurkó festeni.

A VÁRMEGYE MULAT

Már Szontagh Pál őexcellenciája úgy nevezte el a skízt, hogy »közéletünk kimagasló alakja«. S ez a mondása megmarad még akkor is, mikor már senki sem fogja tudni, hogy ő létezett és hogy valóságos belső titkos tanácsos volt. A skíz még akkor is létezni fog és uralkodik közéletünk egén.

A nemes vármegyét, a nagy, hatalmas bátyát is veszély környékezi, már csak az imádság tartja, de a skíz dönthetetlenül áll — éppen a vármegyékben, mintha ő lenne a főispán, a »huszonegyes« a viceispán, a pagát pedig az autonómia, amelyet folyton menteni kell, hogy valahogy el ne üssék.

A nemes kompánia most is együtt van. A hatalmasok. Színhely a méltóságos főispán úr szobája. Hogy melyik megyében? Én istenem, akármelyikben.

Az ember látja, hogy nappal van, mert gyertyák nem égnek az asztalon, meglehet, hogy délelőtt van, de ezt bizonyosra állítani nagy violencia lenne. Ami a történelmi időt illeti, az ember a Tisza előtti időkre tenné, mert ott áll a piciny asztalkán öblös tartóban a szűzdohány (hogy szűz a dohány, arra meg is esküszöm). Holott a Tisza-rezsim már tiltja a szűzdohányt. Tehát Tisza előtti volna a dolog, ha a főispáni titkár, aki pedig éppen most dobja oda az utolsó kártyát, nem volna Tisza alatti species. Így azonban anakronizmus fordul elő, amit azonban szintén nem mernék egészen a festő hibájának tulajdonítani, mert a szűzdohányban alighanem őméltósága a ludas.

Hanem hogy a szűzdohány és a főispáni titkár egyugyanazon időben lehetetlenség, az semmi. Nagyobb csodákat is mívelt már ennél a vármegye.

A kép jó, nagyon jó; méltó megörökítése a nagy eseménynek, mely olyan derült hangulatba hozta a társaságot, s mely sokkal több érdeklődést fog kelteni holnap mindenfelé, mint a legközelebbi belügyminiszeri rendelet.

A gibicet, az árvaszéki elnök urat szinte a nevetőgörcs fogja el. »Soha ilyet!« — kiáltja hahotázva, s finom selyemkeszkenőjével törli a homlokát.

Őméltóságának a főispán úrnak orráról leesett a cvikker a nagy kacajtól s kezét felemelve dől hátra:

— No, ezt nem adom száz forintért !

A titkár is mosolyog, de hogyisne, hogyisne ! Hiszen régen áll a világ, de ilyesmi még elő nem fordult . . . hehehe . . .

A megrökönyödött plébános úr, akin megesett a nagy baj, — (tetszik a hajdúnak, a kujonnak, hogy nem a vármegye urain történt csúfság, hanem a kléruson) — még mindig megriadva beszéli el a szolgabírónak az óriási szerencsétlenséget, hogy történt, mint történt, olyan elszontyolodott, rémült arccal, mintha valami hajótörést mesélne. A szolgabíró jó ember, csupa tisztességből a szent ember iránt, türtőzteti magát, komolyan hallgatja, pedig tudom, ő is nevetethnék.

Hát úgy történt, hogy a főtisztelendő úr megolvasta a kiosztott kártyákat és azt látta, hogy neki csak *tizenegy* jutott, minélfogva a szabályok szerint (s ezek rideg szabályok, nem olyanok, mint a megyei szabályrendeletek) semmis a játék. Gondolja tehát magában, hogy majd csinállok én most egy tréfát s mégegyszer megolvassa a kártyáit, bizony most is csak tizenegy tizenkettő helyett; hát jól van, egyszerre pózba helyezi magát, és kikiáltja a legnagyobb szót:

— Tizenkét tarokk, solo, tout les trois, pagát ultimo.

A főispán, akinél a skíz van, csodálkozva néz rá, siet hirtelen közbevágni:

— Kontra a tout les trois-nak !

A fiatal titkárnál bujkál a pagát.

— Kontra az ultimónak ! — ordítja.

A szolgabírónál pedig kilenc tarokk legelész egy sorban, mire ő is rázendíti:

— Kontra a játéknak.

A tisztelendő úr csak mosolyog, mosolyog. No, csak acsarkodjatok, majd a végén én nevetek; hiszen jól tudja ő, hogy áll a dolog, nincs őneki se pagátja, se skízje, se tizenkét tarokkja, — hanem van tizenegy kártyája, ami elveszi a játék érvényét. Micsoda kapitális vicc lesz ebből a végén, hogy fognak bosszankodni a partnerek, amikor a képzelt »nagy fogás« lezsugorodik az osztó hibájának. Furfangos arccal mennydörgi tehát vissza:

— Rekontra mindennek !

S ezzel nagy komolyan kezdi kiadogatni a kártyákat s amint tapogatja, nyomogatja egyiket a másik után, egyszerre

csak (hogy el nem ájul az ember egy ilyen szituációban!) kimorzsolja bütykös ujjával a ragadós kártyákból — a *tizenkettőket*. Oda volt tapadva az átkozott a cœur dámához.

Megfagyott a vér a szegény plébánosban, mert nemcsak, hogy sok pénzbe kerül, de a szégyen, az örökös nagy szégyen . . . Csak az incselkedő ördög merhet ilyet tenni az Úr szolgájával.

— Hahaha, hahaha!

— No, ilyen csak egyetlenegyszer történt — mondja a boldog főispán extázisban. — Az is az én jelenlétemben, képviselő koromban, fent a klubban Móricz Pállal. Hanem most már add ide, János, azokat a kvaterkákat. Erre csakugyan inni kell egyet!

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

MK	= Mikszáth Kálmán
MKm	= Mikszáth Kálmán Munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1–33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889–1908.
Jk	= Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi	= Hátrahagyott iratok. (A Jk folytatása.) 1–19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MKmR – Fr	= Mikszáth Kálmán Művei. 1–50. köt. Bp. Révai–Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929–1931].
Krk	= a jelen kritikai kiadás
K.	= kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratái)
M.	= megjelent (újságban, folyóiratban, könyv alakban)
OSZK	= Országos Széchényi Könyvtár
[Szögletes zárójelben]	= a sajtó alá rendező kiegészítései
(Ékzárójelben)	= a kéziratban (K) törölt szavak, illetőleg szövegrészek
(. . . .)	= a kéziratban (K) olvashatatlanul törölt szavak, illetőleg szövegrészek
«Kettős ékzárójelben»	= a kézirat (K) törölt részeiben kihúzott szavak, illetőleg szövegrészek

**In memoriam
Bisztray Gyula**

A *Mikszáth Kálmán Összes Művei* e kötetének auctor szövegét korrigálva, a nyomdai levonatot másodszor is ellenőrizve, 1977 december végén váratlanul megbetegedett Bisztray Gyula. Néhány nappal később, 1978. január 6-án a hirtelen rátört betegség végképp kiütötte kezéből a tollat. Két héttel hetvenötödik születésnapja előtt távozott körünkből.

Könyvek között egy életen át címet adta másfél évvel ezelőtt közzétett tanulmánygyűjteményének. Régebbi és újabb írásaiból állította össze a könyvet, vallott kedvelt íróiról és témáiról. A bevezető tanulmányban visszafogott líraisággal szólt régi, szeretett alma materéről, a 350 éves Bethlen-kollégiumról, az utolsó fejezetben pedig az egyetemi évek emlékeit elevenítette fel, a két elvesztett barát, Halász Gábor és Szerb Antal alakját és friss szellemét idézve olvasói elé. A sokrétű tanulmánykötet címe nemcsak szimbolikusan vetíti elénk Bisztray Gyula életútját; valójában elmondhatta magáról, hogy pályakezdésétől a könyvek, a művek vonzkörében élt és dolgozott. Több mint tíz évig az Egyetemi Könyvtár tisztviselőjeként tevékenykedett, majd minisztériumi posztjain is a könyvtárak, közgyűjtemények gondjai foglalkoztatták, az egyetemi katedrán töltött éveit pedig az alkotók, a művek és az azt befogadó egykorú közönség kapcsolatát taglalta hallgatói előtt. A harmincas években megjelent tanulmányaiban, már az elmúlt századok tükrében is, ezeket a kérdéseket vizsgálta és mint színikritikus is az foglalkoztatta, hogy mire reagál, mit fogad be a kor közönsége a múlt irodalmából. Az *Író és nemzet*, valamint a *Színházi esték* című kötetének anyagát szintén ezekből a körökből merítette. Figyelme igen hamar az irodalmi alkotások szövege felé fordult. Kerecsényi Dezsővel megkomponálta, majd Kerecsényi korai halála miatt önmaga bocsátotta közre a magyar prózai alkotások

első reprezentáns gyűjteményét, a közönség figyelmét az elfelejtett alkotók és szövegek felé irányító *A magyar próza könyve* című antológia második és harmadik kötetét. Az elkövetkező több mint három és fél évtizedben leginkább a XIX. századi írók alkotásainak tudományos hitelű szövegkiadása kötötte le erejét. A meginduló kritikai kiadások között elsőként jelentette meg a szabadságharc emlékeit sajátosan megszólaltató és megörökítő Sárosi Gyula elfeledett műveit. Korábbi kutatási területe iránti vonzódásának engedve még részt vett a XVII. századi alkotásokat felsorakoztató, a Bocskay és Báthori Gábor korának költészetét tartalmazó új RMKT első kötetének sajtó alá rendezésében. A régi magyar irodalom szöveggondozása után azonban figyelme a XIX. század auktora felé fordult. Szinte a textológiai munka minden szférájában tevékenykedett. Közreadta Tompa Mihály levelezésének két impozáns kötetét, Komlós Aladárral közösen publikálta Gyulai Pál kiadatlanul maradt bírálatait, cikkeit és tanulmányait. Az irodalomtudomány is nagy hasznát vette, bár népszerűsítőnek szánta Jókai Mórnak és Mikszáth Kálmánnak az előd és kortárs írókról szétszórtan megjelent karcolataiból összeállított két kötetét. Hasonló szándék vezette a kutatásai során felhalmozódott irodalmi és tudományos anekdoták összegyűjtésében; amíg a *Jókedvű magyar irodalom* című kötetben a magyar irodalmi anekdotákat gyűjtötte egybe Temesvári Pelbárttól József Attiláig, addig a *Jókedvű magyar tudósok* kötetében társadalomkutatókról, a filoszokról fennmaradt történeteket írta meg.

Az elfelejtett és lappangó szövegek kutatásának legnagyobb igényű vállalkozása az 1956 elején Király Istvánnal közösen kialakított *Mikszáth Kálmán Összes Műveinek* szerkesztése és sajtó alá rendezése. Az elsőként megindított prózai szövegkritikai sorozat vállalta az úttörés minden nehézségét; úgy bocsátotta közre az ismert és az évtizedeken át lappangó, anonim és játékos rejtőzéssel közölt Mikszáth-írásokat, hogy azok szövege a későbbi népszerű kiadás révén az olvasók legszélesebb rétegeihez is eljutott, jegyzetapparátusával pedig az addig jóformán hiányzó Mikszáth filológia alapjait vetette meg. Az eltelt huszonkét évben a Mikszáth életműből ötvennyolc kötet látott napvilágot, ezek közül harmincegyet maga Bisztray Gyula rendezett sajtó alá. Ez a könyvespolcot betöltő harmincegy kötet a gazdag invenciójú filológus minden erényét felsorakoztatta. Az ismert és közkedvelt regények és nagyobb elbeszélések közrebocsátásakor a szövegeket gondosan megvizsgálta, a források és a motívumok fáradhatatlan feltárásakor szinte regényszerű szövevényét tárta fel az egyes művek genezisének. A kisebb elbeszélések, tárcák és karcolatok megjelentetésekor pedig a jelöletlen vagy eddig ismeretlen álnévvel szignált írások közül határozott szemmel ismerte fel és emelte ki Mikszáth tárcáinak százait, majd keletkezési történetüket gazdagon dokumentálva beillesztette az életműbe. A Mikszáth Kálmán Összes Művei ötvennyolc köteté közül a szerkesztő Bisztray Gyula neve mellett harmincegy kötetben ott szerepel a sajtó alá rendező Bisztray Gyula neve is. A harmincketedik kötet nyomdai javítása közben érte a halál. Emlékét gazdag életműve őrizi.

1978. január 18.

Rejtő István

A PLUTÓ

- K.** Az OSZK kéziratárában. Jelzete: Fol. Hung. 2169. IV. köt. 291. sz. 140–156. levél [= 29 lap].
- M.** I. *Pesti Hírlap.* (Fél.szerk.: Kenedi Géza.) 1891. szeptember 13–17., 13. évf. 251–255. sz. A tárcarovatban. Négy folytatásban az alábbi részletezés szerint:
1. szept. 13. vasárnap (251. sz. 2–7. l.) Elejétől »Klamarikot pedig emésztette a mérég...« kezd. szakaszig. <Vége a keddi számban következik.>
 2. szept. 15. (253. sz. 3–4. l.) Az említett szakasztól »Bíró uram összehívatta a falusi tanácsot...« kezd. szakaszig. <Vége a holnapi számban következik.>
 3. szept. 16. (254. sz. 3–5. l.) <Folytatás.> Az említett szakasztól »A rémület hangos kiáltásban tört ki...« kezd. szakaszig. <Vége következik.>
 4. szept. 17. (255. sz. 3–5. l.) Az említett szakasztól végig. [Az elbeszélés folytatásának és végének jelzése nélkül.]
- Kötetkiadások:
- II. a) *Pernye.* [1. kiad.] 1893. *MKm 10. köt.* 22–64. l [A Vasárnapi Újság 1892. dec 25-i számából (893–4. l.) tudjuk, hogy már 1892 decemberében megjelent!]
- b) 2. kiad. 1896.
 - c) 3. kiad. 1900.
 - d) 4. kiad. 1903.
 - e) 5. kiad. 1911.
- III. *Jk 24. köt. Kisebb elbeszélések I.* 3–38. l.

Az elbeszélés jelentősége

Mikszáth kilencvenes évekbeli termésében különleges figyelmet érdemel ez a novella. Jelentős mint műalkotás — mint az író sokszorosan árnyalt elbeszélőművészetének egyik példája —, de életrajzi szempontból is jelentős, mert meséje Mikszáth ifjúkori világképét tükrözi.

Írónk gyermekkorra az ötvenes évekre esik. A Bach-korszak torz figuráit kisebb-nagyobb elbeszéléseiben sokszor megörökítette. Most is ennek a korszaknak alakjait idézi fel (megyefőnök, pandúrok stb.). Ebben az alapjában sötét tónusú történetében élénk, sőt olykor rikító színekkel — a komikum hangsúlyával — emeli ki rossz emlékű szerepüket.

A korrajzhoz és egyben az író életrajzához tartozik a falu ábrázolása is. A babonák sötétségébe sülyesztett falu — ördög- és boszorkányképzeteivel — *A jó palócok* falvaival és népével rokon. Ezúttal is felvonultatja a falu lakóit: a tisztségviselőket, tanácsbelieket, a kovácsot, tímárt, fazekast stb. És mellettük a lesekeldő, kíváncsi, pletykás asszonyokat — a hajdani boszorkánypörök jellegzetes figuráit. Ahogy *A jó palócok* kötetében a *Galandáné asszonyom* című elbeszélés tükrözi leghívebben az író szűkebb hazájának s népének babonás világát, úgy a mostani, tíz évvel későbbi termésben *A Plutó* foglalja össze a boszorkányos hiedelem emlékképeit. Együtt vannak itt a népi misztikum képviselői: az ördögösnek tartott Csabay Mihály uram — egy szegény korhely nemes (aki ült már egyszer lókötésért) —, és boszorkánytársa, Pataki Erzsók asszony, mindenképp pedig egy táltos ló, az ördög istállójából idekerült Plutó, aki gazdájával együtt játssza kísérteties szerepét. A hazudozásba burkolódzó, nagyokat mondó obsitos katona és boszorkányszeropet vállaló szeretője ezúttal — Mikszáth tolla alatt — mégsem örökölt irodalmi sablonok, hanem az elbeszélő gyermek- és ifjúkorának mesékbe, legendákba merülő reális alakjai.

Maga a történet némely részletében hasonlít *Galandáné* történetéhez, ahol szintén adva van egy boszorkány és ördöggel cimboráló kedvese (Palyus, a kocsis), és kísérteties állatokban sincs hiány. De meséjének Mikszáth korjellemző keretet ad azzal, hogy a csodaló történetét visszavetíti az ötvenes évekre, amikor is a bezirkerek és egyéb Bach-huszárok értetlenül állanak népünk sajátos világával szemben. Ők nem hisznek ezekben a babonákban. Éppen azért az író példákkal bizonyítja előttük a babonák »igazát«. Űgyszólván a babonák hatása alá kényszeríti ezt az idegen közigazgatási társaságot. Számunkra — olvasói számára — persze helyenként megvilágítja a misztikum mögött rejlő tényeket, de a megtréfált idegeneknek mindvégig babonáság, ördögösség leplezi »a magyar valóságot«.

A helyrajz kérdésében ezúttal is — mint igen sokszor — Mikszáth játékos ellentmondásokkal kezeli a mesét.

Egyes utalások az ország déli részére vonatkoznak, mint például: »Híresztelték, átjár a szomszéd Bácskába...« »Hajdani katonapajtásai« közül is »a hetyke bácskai fiúkat, a hírhedt nagyvívókat« emeli ki... A falusi kupaktanács határozata szerint az ördögös Plutót el kell adni. El is vitték *Szabadkára*, a vásárra... Ezen utalások arra a feltevésre vezetnek, hogy Mikszáth szegedi éveiben keressük a mese eredetét.

Ám ezekkel szemben számszerűleg még több vonás az író szűkebb pátriáját, az ország északi részeit idézi emlékezetünkbe. Sáros és Bars megyei községnevek mellett a Szent Vendel-szobor és a csevice-kút említésével szülőfalujára is utal Mikszáth.

Ezek a tarka elemek a költött helységnevekkel együtt tréfásan arra figyelmeztetik az olvasót, hogy ez a történet is elsősorban az író mesevilágában s nem körülhatárolt földrajzi keretben játszódik. (Ld. mindezekről a Tárgyi magyarázatokat is!)

Végezetül megismételjük: *A Plutó* Mikszáth századvégi novella-termésének egyik legjelentősebb darabja. Helyi és időbeli vonatkozásaival s kísérteties elemeivel mélyen beleágyazódik az író mesevilágába.

Reális, népies előadása csodálatos harmóniában oldja fel ifjúkorának babonás misztikumába vesző romantikus emlékeit.

Egypár szó a kéziratról

A szövegváltozatok alábbi jegyzéke és a kéziratról készített fotókópia mellett tanulságos lesz bemutatni a kéziratból két kis szakaszt *betűhíven*, annak illusztrálására, hogy Mikszáth következtlenül ékeztet, ritkán központosított és sokszorosan javított írásából a szedő, a korrektor és a nyomdai levonatok további gondozóinak munkája nyomán hogyan alakult ki a klasszikussá vált szöveg.

A teljes hűség kedvéért meg kell még jgyeznünk, hogy Mikszáth az *i* betű pontját csak nagy ritkán tette ki; alábbi példaszövegeink ezt nem tudják jelezni.

Egypárszor *dült betűt* alkalmazunk, hogy kiemeljük a következtelen ékezesből származó vagy származható félreértéseket.

Íme, az aránylag könnyen áttekinthető példák:

7 : 1—8 Sok megfoghatatlan dolog van a nap alatt, de semmi se rejtelyesebb <mint> — dicsertessek a Jezus Krisztus — mint a Plutó esete

<Az en g> Gyerekkoromban magam is láttam a Plutót. Nagy tizenhat markos <fekete> vekony labu finom növesü kancza lo volt <a Plutó> olyan <korom> fekete szorrel mint a korom

Hogy került a falunkba, honnan szerezte Csabay Mihaly, soha sem derült ki, pedig eleget kérdezték meg a biroi székéről is. stb.

8 : 26—33 Ennek a hirnek a kapcsán összeszedte az emlekező tehetségét Berkényes János a szomszedban lakó timár s eskuszik ra mint a veres hagyma, hogy a Plutó tavaly telen a Lucza nap éjjelen került Csabayhoz, mert még elotte valo este egyedül etette a Milit, (a tehenet) mig masnap Lucza napkor delben mar egy lovat is vezetett a valuhoz, »Akarmi legyek — mondja Berkenyves Janos — ha nincs a dologban valami ördöngösség» stb.

Szövegváltozatok

Az elbeszélés kézírata (K) a számos javítással, ismételt törlésekkel és betoldásokkal arról tanúskodik, hogy Mikszáth *A Plutó*t nagy műgonddal írta. Szakaszról szakaszra, sorról sorra haladó alábbi jegyzékünk fotografikus hűséggel vetíti az olvasó elé a fogalmazvány barázdáinak meglehetősen kusza, szövevényes rajzát.

A Pesti Hírlap (PH) szedője — aki különleges hozzáértéssel »fejtette meg« Mikszáth apró betűs, ékezetlen és sokszorosan javított szövegeit — ezúttal valóban mestermunkát végzett. A PH hasábjain (1891. szept.) csak elenyészően csekély, helytelen olvasásból eredő hibával került a közönség elé az elbeszélés első nyomtatott szövege.

A kötetkiadásban (MKm 10. köt., 1893—1903) az író már alig módosította a PHból átvett szöveget.

A Jkban és annak utánközléseiben mutatkozó szövegeltérések nem Mikszáth tollából valók; azok a sorozat szerkesztőinek önkényes módosításai; »javítgatás« címén elkövetett szövegrontások.

A jelen Krk az MKm véglegessé vált szövegét közvetíti.

Ahol a Krk szövege teljesen megegyezik a K végleges szövegével, ott a Krk szövegére csak a lap- és sorszámmal utalunk.

Lap Sor

- 7 1 semmi *sem* rejtélyesebb (K és PH: semmi se rejtélyesebb)
 2 K: rejtélyesebb <mint> — dicsérettesség
 4 K: <Az én g> Gyermekkoromban
 5 K: tizenhat markos <fekete> vékony lábú
 5 K: 1. finom növésű ló volt <a Plutó>, olyan <korom> fekete szőrrel, 2. [betoldással:] finom növésű kanca ló volt, olyan fekete szőrrel, mint a korom.
 13 K: 1. <Afféle> mogorva <különös> ember volt <Csabay>, <nem> alig 2. Titokzatos mogorva ember volt, alig
 15 K: egy tehénkét tartott <Mili volt> (Mili volt a neve)
 16 s maga kapálta meg három-négyholdas földjét. (Jk: s maga kapálta meg a három-négy holdas földjét.)
 18 Plutó! De miért Plutó? *Ki* adta (K: <A> Plutó! De miért Plutó? *Ki* adta)
 21 — Miért (K és PH: — Mért)
 23 K: 1. — Azért mert 2. [betoldással:] — Ehehe — vigyorgott. — Azért mert
 25 Majdnem ijesztő külsejű ember volt, torzonborz (K: Majdnem ijesztő külsejű ember volt *Csabay*, torzonborz)
 „ 27 daliás. (MKm és Jk sajtóhibával: daliás.)
 „ 27 K: 1. <Csa[k]> 2. De rejtélyessé
 8 1 Sokszor két napra is bezárkózott kis vityillójába, éjjel-nappal füstölgött a ház födele, mert (K: 1. <Különös szokásai voltak:> 2. Sokszor két napra is bezárkózott <szobájá[ba]> kis vityillójába *s ilyenkor* éjjel-nappal füstölgött a ház fedele, mert)

Lap	Sor	
8	3	K: talált ki <magának> utat.
	5	K: 1. mert ételt <az> özvegy 2. mert ételt ebédkor, vacsora-
kor özvegy Barcza Gáborné
	5–7	Pataki (K—Jk csak e két ízben: Pataky)
	7	K: 1. hogy <a> Pataky Erzsébet szeretője 2. hogy ez a Pataky
Erzsébet volna a szeretője.
	9–11	Máskor pedig hetekre eltűnt <i>Csabay</i> a faluból. <i>Híresztelték</i> ,
átjár a szomszéd Bácskába korhelykedni. Értett az iváshoz.
(K: Máskor pedig <napokra> hetekre eltűnt a faluból.
<Barangolt az erdőkbén> <a mezőkön> <Látták füveket
szedni.> <i>Némelyek azt beszélték, hogy átjár a szomszéd Bácskába</i>
korhelykedni. <Mert <<a>> nagyúr hírében állt.> Értett az
iváshoz.)
	12–13	K: 1. Egyszer <a> bácskai <gyerekek>, hajdani katona-
pajtásai, 2. [betoldással és törléssel:] Egyszer hetike bácskai
fiúk, hírhedt nagyivók, hajdani katonapajtásai.
	13	K: lefogták volna a <bertóthi> <a csárdába[n]> bertóti
csárdában,
	14	ittanak már folyvást, <i>és</i> lankadtan (K: ittanak már foly-
vást, <lankadtan> <i>s</i> lankadtan)
	15	hunyorgattak (PH sajtóhibával: hunyurgattak)
	16	a kocsmárosnak: (K: a kocsmárosnak:)
	19	egy cseppet se (K: egy csöppet se)
	19	úgy vitte, mint a <i>forgószél</i> . (K: úgy vitte, mint a <i>nyíl</i> .)
	20	K: 1. <Mind> különösebb részletek 2. Ezenközben egyre
különösebb részletek
	21	a Plutó felől. (K: a Plutó felül.)
	23	K: 1. hogy <Csabay> főtt burgonyát és túrós <mácsikot> csi-
kot 2. hogy a volt huszár főtt burgonyát és egy tál túrós csíkot
	25	emberek főztjébdől (K és PH: emberek főztjével)
	27	PH, Jk és Krk: Berkenyés (K itt: Berkényés) [A később is-
mételten előforduló névalaknak megfelelően az egységes, ill.
végleges név: Berkenyés]
	27	tímár, esküszik rá (K: tímár <i>s</i> esküszik rá)
	28	tavaly télen a Luca-nap (K: tavaly télen Luca-nap)
	35	K: 1. kénköves <szagot> 2. kénköves szagú füstöt
	39	K: összeválogatni olyat <hogy a hajdani> <a főispán> aminő
hajdan valamikor volt a főispán nevezetű megyefőnököknek,
9	: 12	K: bosszankodott. <Hiszen> Oh, a szamár, a szamár! Hiszen
	15	hogy a járási főnök sikert szeretett volna felmutatni a megyei
főnök előtt, (K: hogy a <szolgabíró megbosszankodott.>
<felmérge[esedett]> <a szolgabíró> járási főnök sikert szeretett
volna felmutatni a <főispánnak> megyefőnök előtt,)
	24	1852. augusztus 20. (K: 1850. augusztus 20.)
	29	Volt-e már büntetve? Igenis egyszer. Lólopásért. (K: Volt-e
már büntetve? <Fed[d]hetlen előéletű> <Egyetlen egysz[er]>
Igenis egyszer, lólopásért.)

- 9 30 K: 1. Hol vette a lovat? 2. [betoldással:] Hol vette a Plutó nevű lovat?
- 31 Múlt évben *körülbelül* ősz elején (K: Múlt évben <Luca éjszakáján kimentem éjjel a falu felső végén a a [!] Mézgás nevű dűlőbe, ahol három út keresztezi egymást> Ősz elején)
- 36–37 K: hogy nem ápolja? <A p[atikába.]> <A városba> »Erzse a városba ment a <Fekete> patikába
- 38 K: jó fiam te, <igazítsd> igazgasd meg a <ka[bátomat]> vánkosaimat.«
- 10 : 2 aranyos gyerecském [Mikszáthnál többször is előforduló becéző szóalak.] (Jk illetéktelen »javítással«: aranyos gyerecském)
- 2–3 gyerecském — mondá ismét —, nagyon tikkadt a gégém (K: 1. gyerecském, nagyon tikkadt a gégém, <nem> ég; 2. gyerecském <szólt> monda ismét, nagyon tikkadt a gégém.)
- 4 K: 1. <Még én> hozzám 2. Soha senki hozzám
- 11 K: 1. bármivel ijesztenének, hanem mikor 2. [betoldással:] bármivel ijesztenének, mert különben nagy bajod történik, hanem mikor
- 15 K: asszonynéemt, <mond[tam]> feleltem
- 23 fölvettem a bundámat a Mézgás dűlőbe *tartva*, ahol (K: fölvettem a bundámat és a Mézgás dűlőbe *mentem*, ahol)
- 26 csak a *rékási* erdő zúgott balról, és jobbról a *kálnai* malom kelepelt. (K: csak a *kálnai* erdő zúgott balról, és <a> jobbról a *rékási* malom kelepelt.)
- 29 K: és az erdő fáí <se> meg se moccantak többé.
- 31 úsztak fönt, (K: úsztak fént,)
- 34 K: jönne <az> vágatva, előzködve az utakon pokoli <hangzavarban> zsi bongással.
- 35 mintha *tűz-szikrákká* váltak volna, (K: mintha <világító tűzpiros> *lángocskákká* váltak volna.)
- 37 K: melyeken <rettenetes> borzadályos látvány <lepte> szakadozott ki a ködből.
- „ 38 K: repült el fölöttem <süvítve> süvítő szárnyal,
- 11 : 1 *Utánok* egy óriás szekér közelgett megrakva (K: *Azután* egy óriás szekér <gurult> <vágatott> közelgett <tele> megrakva)
- 3 aki az *öreg* apámhoz (K: aki a *boldogult* apámhoz)
- 7 K: — Hop ho! <kiáltja.> — lármázott
- 8 mert agyontaposlak. (K: mert *menten* agyontaposlak.)
- 11 K: rá se <hallgat[va]> hederítve
- 13 mert már nem volt (K: mert *előttem* már nem volt)
- 17 vér csöpögött. (K: vér csöpegett.)
- 20 K, PH és Krk: kiáltá rám (MKm: kiáltá rám)
- 21 K: 1. Én vagyok, a Patakiné Kálnáról. 2. [Betoldással:] Én vagyok, a Patakiné nénéd Kálnáról.
- : 22 K: 1. Én tanácsoltam, hogy 2. [betoldással:] Én tanácsoltam neked, hogy

Lap Sor

- 11 : 26 K: Most aztán egy ördög <jött> következett,
 27 Óriási hordót gurított (K: *Egy* óriási hordót gurított)
 28 akárcsak a palacsintatészta a pléhen, (K: akárcsak <a tésztát szótkák> a palacsinta pléhen)
- 31 »Eltakaródsz onnan, Csabay Mihály! Eredj el, mert (K: »Eltakaródsz onnan, Csabay <Mátyás>[!] Mihály! <Eredj el, eredj el!> Eredj el, mert)
- 36 K: 1. jött egy század 2. [betoldással:] jött kivont karddal egy század huszár élén
- „ 38 K: csak úgy szakadt a <verejték> tajték.
 12 5 ülj *rá fel* hamar! »(K: ülj *fel rá* hamar!«)
 5 ott volt vezetéken hajdani szürke lovam, a *Sármány*, (K: ott volt vezetéken *a* hajdani szürke lovam, a *Tündér*,)
 8 hát mégsem (K: hát mégse)
 8 K: <Szürjátok le> Kaszaboljátok össze a gazembert!
 10 a hüvelyből, (K: a hüvelyéből),
 13 elrohant a huszárság; semmi sem lett. Csak a kardsuhogás maradt meg (K: elrohant a huszársereg;<s> semmi lett... semmi sem lett. <Csak k> Csak a kardsuhogás maradt meg)
- 16 K: <egy> gyönyörű fekete lovon. <Hollah> Ahá,
 17 Az ördög *jött*, de (K és PH: Az ördög *jött, jött*, de)
 18 K: mint a többiek. <Hanem azért nem szólt> Csak a lova
 22 K: fenn voltam a lovon, <s letaszítottam> lelőkvén
 25 fölágaskodott első két lábával (K és PH: fölágaskodott *az* első két lábával)
- 26 leszegte nyakát (K és PH: leszegte *a* nyakát)
 27 K: <el> megindult
 29 K: és <kezem> nevem aláírásával erősítem
- 31–33 Mikor *a tollnok úr*, név szerint Koricsánszky János, *elkészítvén a jegyzőkönyvet*, átvitte elolvasni az ámbituson üldögélő Klamarik úrnak (K: Mikor *az adjunktus, aki a jegyzőkönyvet felvette*, név szerint Koricsánszky János, átvitte *a jegyzőkönyvet* elolvasni az ámbituson üldögélő Klamarik úrnak)
- „ 35 megbotránkozék: (K: megbotránykozék:)
 13 : 2 K: Eressze <pokolba> a Csabayt,
 3 K: kurrentálni kell a <Magyar Hírlőben> hivatalos lapban,
 6 de *a hivatalos lap* (K: de *a Magyar Hírlő*)
 8 K: Koricsánszky barátom <mint jólleki ember>, vallja meg nekem,
 14 K: nem jelentkezik érte <minek folyt> minek folytán
 16–17 K: <.....>
 17 K: 1. S <legott> elrendel 2. [Törléssel és betoldással:] S elrendel 2. nyomban,
 17 K: zsandár <is> induljon
 24 K: mikor az asszony <is> szeme is
 38 K: Aztán <egyszerre> mint aki egyszerre

Lap Sor

- 14 : 1 K: hogy a <világ> Bezirk minden eseménye,
 „ 2 K: <mert> mert elintézést igényel, szórakozottan <vette...>
 mondá a tollnoknak:
 5–6 K: és haladéktalanul <hozza be> menjen érte!
 9 K: <Klam[arik]> A Bezirker urat
 19 K: megpihenni <a> Kálnán túl
 20–21 K: 1. két holló beszélgetett egymással; egyik 2. Bővítés-
 sel: két holló beszélgetett egymással pont éjfélkor; egyik
 24 K: ha rab volt is <Pávay> Pávai
 29 élő szememmel láttam... (K: élő szememmel láttam...
 Jk: élő szemmel láttam...)
 39–15 : 1 K: biztatta a <Klamarik> kálnai holló, mert Klamarik
 küld
 15 : 6 K: 1. — Pedig úgy <volt> 2. [Betoldással és törléssel:] —
 Pedig szakasztott úgy esett,
 11 K: hogy <öntudatlan állapotban> eszmélet nélkül
 14 K: Hát még mit <mondtak> beszéltek a hollók?
 20 K: Az <lesz az> ő baja lesz az
 21 K: mert amikor és <ott> ahol először
 23 K: A járási <bírónak> főnöknek végig lúdbőrzött a <bőre>
 teste,
 24 K és Krk: arca elsápadt, s homlokán (MKm: arca elsápadt,
 a homlokán)
 28 K: sietett be a kancelláriába. <Vagy egy k[is idő múlva]>
 »Jöjj utánam!
 28–29 K: néhány sort <írt> írt
 30 fogasson be, jöjjön át (K: fogasson be s jöjjön át)
 31 K: és hozza be magával <Pávay> Pávai Gergelyt is.
 33 — *Menj* ezzel az írással, *de* meg ne állj sehol! (K: — *Sieess*
 ezzel az írással, meg ne állj sehol!)
 34–35 hogy gyűjtsa meg a gyertyákat és hogy eressze le az
 ablak-zsalukat. (K: hogy gyűjtsa meg a gyertyákat <a gyer-
 tyákat fényes nappal> és hogy 1. <tegye be> 2. <húzza> le
 3. eressze le az ablak-zsalukat.)
 36–37 K: s amint a rékási bíró <jo[=jő]> megérkezik,
 38 K: Klamarik urat 1. <nagyon megfogta> 2. meggyötré 1–2. a
 babona. <Roha[m]> Nyugtalanság,
 16 : 2 K: kolosszális egy bolondság, <de mégis, mégis> tudnak is
 7 okvetlen (Jk: okvetetlen)
 9 Annak ügyis nagy esze van. (K [bővebben, utólagos tör-
 léssel:] <Annak ügyis> Annak ügyis nagy esze van. <A ré-
 kási bíró rossz fát tett a tűzre, szerencsésen kibújt, kapni
 fog most az alkalmon helyre állítani a becsületet a felsőség
 előtt.))
 9–10 Azért ügyse nagy kár, ha valami baja esik. [A Kban
 nincs meg ez a mondat, MK később toldotta be a szövegbe.]
 11 K: Kelemen István<nak> uramnak

- 16 : 18 K: Mert <hát> nagy története <volt> van
 19 K: Bíró uram <volt> benne a ludas.
 20 Még tavaly, a csikorgó téli napokban történt, mikor (K és PH rövidebben: Még tavaly történt, mikor Jk: Még tavaly, a csikorgó téli hónapokban történt, mikor)
 21 az első *friss* lánggal dült, (K: az első lánggal dült,)
 21–22 K: hogy idézést kapott <Kelemen uram> a megyétől.
 23 az ő keze is benne volt (K: az ő *kelme* keze is benne volt)
 29 K: Elintézvén a folyó ügyeket, <szórakozottan húzott> hanyagul húzta ki
 32 van megint galyibánk, (K és PH: van megint *valami* galyibánk,)
 36 Pávai Gergely: [A Kban itt és ezután még sokszor Pávay névalakkal. A jelen Krkban a névalak egységesen: *Pávai.*]
 37 – Van nekem olyan bundám, (K és PH: – Van nekem olyan *új* bundám,)
- 17 2 K: aztán <beszélje ki> simítsa el a dolgot valahogy.
 3 Pávai uramat megcsípte a *hiúság* bolhája, és elment. (K: 1. Pávai uram <hiú ember lévén, kap[ott]> 2. Pávai uramat megcsípte a *nagyravágyás* bolhája, és elment.)
 5 a német *iratot* a megyeháznál, (K és PH: a német *írást* a megyeházánál,)
 6 mindjárt vitte a profosz (K: mindjárt levitte a profosz)
 7 Ott ült a jámbor rabkoszton egész *aratás utáni*g. *Addigra* azonban (K: Ott ült a jámbor a rabkoszton egész *húsvétig*. *Húsvétra* azonban)
 9 banni kezdtek, (K és PH: banni kezdék,)
 11–12 K: A vizsgálat csak úgy <felületesen ment> propter formam, felületesen ment.
 13 K: – Hát ön miért <van> került ide?
 14 K: az elővezetett <Pávay> Pávaitól.
 15 K: Az csak <nézett rá, mint a borjú> a fejét rázta
 22 K: <– Bolondos ember> Hóbortos egy fickó.
 23 a fogságból Pávai *Gergely*, (K: a fogságból Pávai *uram*,)
 23–24 a bezirker levelet írt a bírónak, (K és PH: a bezirker levelet ír a bírónak,)
 28–29 s arról értesítette, hogy (K és PH: s arról *is* értesítette, hogy)
 29 a leányához a Dunántúlra. (K: a lányához a Dunántúlra. Jk: a leányához Dunántúlra.)
 32 K: 1. Pávai (uramnak) 2. Pávainak
 33 járási főnök (Jk: járás főnök)
 33 *Hámfalvára*. (K itt: *Sárfalvára*. [A továbbiak során a helység neve a Kban is *Hámfalva*.])
 35–18 : 8 sorának megfelelő rész a Kból hiányzik. [Talán még a nyomdában elveszett, mielőtt a Mikszáth kéziratait gyűjtő nyomdász hazavihette volna.]

Lap Sor

- 18 : 2—3 a hámfalvi járásból, (PH és Jk: a hámfalvi járásból),
13 a *félvilágosodott* kor (K: a *felvilágosodott* kor)
15 de hát akkor mi ez összevéve? (K: de hát akkor mi ez *mind* összevéve?)
20 K: <Hízen lehet> Mért <nem> ne lehetne (Jk: *Miért*)
22 K: Lopta valahol <Erdélyben> valami grófi ménesből
23—24 K: veszi körül <magát> lovát is, magát is.
32—33 megrúgta lábával a hasát. (Jk: megrúgta a lábával a hasát.)
„ 34 Dőreség! dohogta (K: Dőreség, *dőreség!* dohogta)
19 : 14 a Plutót, (Jk: Plutót,)
28 *Otthon* nyomozta (K: *Itthon* nyomozta)
28 K: a beidézett lakosoktól <s a legkuszább, leglehetetlenebb>, de csak mindjában
29—30 K: Sarlay János <a hollókat> látta a <tornyon> hollót a rékási tornyon ülni,
30—31 K: de beszélni nem hallotta; <az időközben> Nagy Mártonné
33 Ami Pávai Gergelyt illeti, kisült (K: 1. <Ami a Pávai Gergely vagy D> 2. Ami Pávay Gergelyt illeti, <... igaz, hogy> kisült)
34 K: hogy ő 1. <maga> 2. csak 1—2. álmodta
36 de *miután* beteljesedett, (K: de *miután* beteljesedett,)
38 K: De ha a legenda eredete <hogy> nem hogy
39—20 : 1 K: elmosódék, <hom[ályos]> titokzatos ködbe <esve> ereszkedő gyökereivel,
20 : 3 Megörült a *felfedezésnek* s nyomban megbízta Koricsánszkyt, hogy keresse *föl* Keleмент, (K: Megörült a *felfedezésen* s nyomban 1. <utána küldé a domine> 2. megbízta 1—2. Koricsánszkyt, hogy 1. <magyarázza meg nyog[odtan]> keresse *föl* Keleмент,)
6 K: s bírja rá a 1. <bírói pálc[a]> 2. lemondás visszavételére. [Ez után még egy törölt mondat:] 1. <— Addig nekem haza> 2. <Keleмен nélkül <<nekem>> haza ne kerüljön nekem, amice>
8—9 K: személyesen 1. <megjelen[ni]> 2. elmenni Rékásra, s kiállani a *halál* (MKm—Krk: a *pokol*) minden kínját,
9—10 K: hogy a 1. Plutó<t megpillantsa valahol> 2. a szeme elé kerül valahogy.
18 K: — Egyetlen radikális szert tudok; <de>
22—23 K: Mert ez a nyugtalanság <rosszabb>, ez a kényelmetlen érzet rosszabb
25—26 K: Hol látott maga a történelemben 1. <egy vak járási főnököt> 2. ilyet?
29 akinek természete Plutóhoz húz — (K: akinek a 1. <lelke> 2. természete Plutóhoz húz —)
30 K: 1. <Nem a> 2. Legelőszőr is

Lap Sor

- 20 : 34—35 K: elrendelni? 1. <— Éppen azért kell> 2. Ki mer az ördöggel kikötöni?
- 21 : 4 a Plutó-kérdést, (K: a Plutó 1. <dolgot> 2. kérdést.)
 9—12 K: a sok babonás 1. <szemeket> 2. parasztot, akik a saját 1. <agyvelejükben csinálnak kísértetes...> 2. koponyájukban gyártják (MKm—Krk: *hízlalják*) a kísérteteket, <aztán> de a másik szavával <ráhagy> ráhagyta, hogy a Plutó azonban 1. <nem tiszta> 2. mégsem egészen tiszta 1—2. *dolog*. (MKm—Krk: *mégsem egészen tiszta jószág (s ájtatosan keresztet vetett magára.)*) [E legutóbbi mondatot MK a korrektúrába toldotta be.] (Jk: még *se* egészen)
- 14 K: a foga <közül> között s mondá:
- 18 K: <— Csak minél előbb, bíró uram !>
 — Van tán valami stb.
- „ 19 K: — Majd kigondolok <tekintetes uram>.
- „ 28 K: a megyefőnökhöz <egy> felterjesztést
- „ 31 K: 1. <— Nem, nem> 2. Kelemen uram szabódott
- „ 34 K: megszolgáltatnám. <Mert a szegény öreg, az szenvedett.>
- „ 35 K: ezzel hasznos <szolgáltatokat> szolgálatot tesz
- „ 39 helyeslőn <Jk: helyeslően>
- 22 : 2—3 K: nézegetné, <váll[ára]> a tollnok vállára tette <...> széles tenyerét 1. <s halkan odasúgta> 2. halkan dohogva.
 4 János úr (K: József úr,
 6 K: <Nagy> Mindenféle csodák
 7—8 K: a következő héten. <Körmös Gáspárék tehene> De erre meg se mozdult a falu.
 11—12 K: Mire aztán másnap 1. <rémítő> 2. nagy vihar kerekedék a falu fölött, 1. <rettető> 2. rémítő fekete felhő
 13 »Ehol ni, istentelen (PH és Jk: »Ehol, istentelen)
 19 K: <Az állatorvos> Kiütött a keh
 19—20 K: A község 1. <savanyúvizéből> 2. csevicés kútjából
 20—21 K: Egymást érte a sok 1. <borzasztó> 2. mennyei ujjmutatás és 1—2. csoda.
 22 K: Szabadkán, 1. <reggelre fehér> 2. mire hazaért vele stb.
 28—29 K: a Kónya Ambrusék Pistája 1. <Kisasszony-napkor> 2. *Péter-Pál napján* (MKm—Krk: *Kisasszony-napkor*) meg-némult.
 30—31 hogy egy reggel meghajította *kóvel* a Plutót. (K: hogy egy <nagyobb> *röggel* [!] meghajította *egyszer* a Plutót. (PH és Jk: hogy egy reggel meghajította *egyszer* a Plutót.)
 32 K: tovább eltérni. [E szavak alatt a Kban:] Vége a holnapi számban következik.
 34 *föl* volt véve (K: *fel* volt véve) — a K téves olvasása miatt —
 35—23 : 1 [E sorokat a Pesti Hírlap nyomdája hibásan szedte és a hibás szöveg örökletessé vált a novella mindegyik közlésében. A jelen Krk első ízben közvetíti a K helyes szövegét. Eszerint:]

- K és Krk: Az előjáróság nagy dolgokat mozgatott volt a múlt hetekben (K: <de csak titokban>). Egy községi deputáció [K: Fölébe írva betoldásként:] a *mezőbíró Jászai Mihály vezetése alatt* fent járt titokban Bécsben a császárnál, (K: a) Klamarik ellen: (PH és Jk hibás szövege: Az előjáróság nagy dolgokat mozgatott volt a múlt hetekben, a *mezőbíró Jászai Mihály vezetése alatt*. Egy községi deputáció fent járt titokban Bécsben a császárnál, Klamarik ellen:)
- 23 : 2 *szolgabíró*t, [Ez a szó a Kban aláhúzva, a PH és Jk szövegében ritkított szedéssel, az MKm szövegében kiemelés nélkül.]
- 3 K: más 1. <járási főnököt> 2. bezirkert.
- 4—5 K: A császár <szép> <szép> (mondhatom kendteknek, hogy csinos szöke fiatal ember)
- 7 mondá, mit tehetek. »(K: mondá, *hogy* mit tehetek.)
- 10 *kegyelme*tek. (Jk: *kigyelme*tek.)
- 10—11 Ófelsége sok dologban nemigen *mozoghat szabadon*. (K: Ófelsége sok dologban nemigen *teheti ki magát*.)
- 15—16 K: A <mezőbíró> <a három> törvénybíró, a templombíró és a mezőbíró
- 19—20 aki *háttal* támaszkodott (K: ki *neki* támaszkodott)
- 22 K: ha <kend> *kegyelmed* akarja.
- 23 Azután a deputációt vezető mezőbíró olvasta *föl* (K: *fel*) írásból stb. [Ez a mondat és további részletek is utalnak arra, hogy a 22 : 35—23 : 1 sorokat a Krk-t megelőző kiadások hibásan közölték !]
- 25—27 Pesten a füstösre (a gőzhajóra) szállván, személyenkint 3 *frtot* *fizettünk*, summa summárum 12 frt (K: 1. <Odafelé> Pesten a füstösre <fe[1]> (a gőzhajóra) szállván, *fizettünk* személyenkint 3 *forintot* <összesen 12 ft> summa summárum 12 frt)
- ” 28 K: 2. Hajón <.....> élelmezés
- 24 : 1—2 K: billéták <ismét> item 12 ft
- ” 11—12 K: <megránc[olt]> összeráncolt szemölddél kérdezőn a mezőbírótól:
- 13 *ezt* a költségkímélést? (K: *azt* a költségkímélést?)
- 24 K: <Gyerekek> Az ablakokon <át> tündöklő arcú kíváncsi menyecskék <kandikáltak> ágaskodtak be,
- 27—28 K: <kint> túl a Cseresznyés-féle pincén, <öreg> kandi emberek, vén asszonyok <várták> csoportosultak, akik mind (Jk: Cseresznyés)
- 31 K: 1. <— Meg kellene égetni ! Mint> 2. — Meg kell őket égetni, punktum.
- ” 39 fogta *föl* (K: fogta *fel*)
- 25 : 2 megromtásáért (Jk: megromtásáért)
- 3 K: ördögös 1. <ló vádoltatván> 2. kancája vádoltatván,
- 5 nem lévén (PH: nem levén)
- 6 K: a kárhozatos 1. <dög el> 2. állat eltávolítása

- 25 : 10—11 K: célszerű volna, ha <... nem> határozatba hozatnék, hogy <a> lutheránus vevő <....> olcsóbban kapja
- 13 amikor is mezőbíró uram (Jk: amikor is a mezőbíró uram)
- 14 K: <Ott lehet Csabay uram is.> Isten és
- 16 K: <Megjött> Felvirradván a nevezetes nap, elindult a <nevezetes> különös menet Szabadka felé.
- 18 utánok, (Jk: utánuk)
- 18 K: A mezőbíró elől ment <k[ocsin]> egy kocsin,
- 25 K: nagy szemei <villogtak> villogva jártak
- 33 K: rajta; <az arany,> <ezüstpatkójú> a becsületes bunyók
- 34—35 K: mondta is nem egyik: »<Arany> Érdemes volna <rá>, hogy arany patkót verjenek <rá> a négy <piskóta lábára>, subtilis lábára,« <hanem amint már arra a pontra értek, hogy megvegyék,>. Biz'isten, nincs különb egy kisasszonynak sem. De amint
- 26 : 1—2 K: Mit mondhatott nekik az a ló? <Plutó, édes Plutó> s kétségbeesve kérlelte
- 3—4 K: mit kötekedsz? <Istenűgyse vis[sza]> Isten úgy segítjen, nem viszlek vissza Rékásra,
- 8 hetyke-petyke (MKm sajtóhibával: hety-petyke[!])
- 8 K: molnár ember, <akar> akkora
- 10 K: — Hogy <azzal> <azzal> az a ló? — kérdi.
- 19 K: dobott le 1. <nekik> 2. az előljáróknak
- 22—23 K: szólt a mezőbíró, <Jöjjenek kegyelmetek> Nézzenek körül kegyelmetek <hol van> <merre van legközelebb> ki lát meg
- 24 leghamarabb egy borókát. (Jk: hamarabb egy kis borókát.)
- 25 K: őkegyelmeik 1. <betértek hát> 2. meg is látták
- 27 Betértek s iddógáltak (Jk: betértek és iddógáltak)
- 29—30 K: a sárkányt a 1. <csillagszemű> 2. rozsdás királyfi,
- 34 K: <Már szinte hajladozott a nap, 1. a szent mennyei tányér 2. lefelé az égbolton> 3. Már szinte uzsonna után volt, mire <mondá Ács Jóska:> haza indultak,
- 36—40 K: az akkori új nótát, <amit a rékási földesuraktól eltanultak>:
 <Fribeisz István nagy naptára
 Szerkesztette>
 Müller Gyula Nagy Naptára
 Szerkesztette Fribeisz István
- 27 : 1 K: lelkesen <monoton> szomorúan,
- 3—4 K: hogy ebben az egy 1. <nótában> 2. dalban <m> benne van mind az a száz nóta, amit <től[ük]> eltiltottak... Olyan <fu> furcsa volt <az, hogy> az, olyan nevetető, hogy <szinte> sírva lehetett rajta fakadni.
- 7 K: 1. <Egész éjjel> 2. Éjjel
- 8 K: messze van <...> Rékás Szabadkától, <megháltak a bertóti csárdában, nagy> hosszú pihenést tartottak

Lap Sor

- 27 : 9–10 K: egyenesen a <Csabayho[z]> Csabay uram portájára
13–14 K: egy zöld mázos tálba, 1. <mely két> 2. melyet két
gömbölyű térdével <... szép idomaiban átverődött a mályva-
rózsa színe> szorított össze.
14–15 K: verődtek 1. <át> 2. <keresztül> 3. át az apró virágos
perkál szoknyán.
16 K: 1. <Csi> 2. <De csinos, de kívánatos> 3. Beh csinos, beh
kívánatos!
17–18 K: az ördögtől, <oly> amilyent akar. 1. Rózsákat 2.
Betoldással: *Piros rózsákat* <az arcára> <... két hófeh[ér]> a
hosszúkás arcára,
21 K: — 1. <Adjon isten> 2. Hasonlóképpen
22 K: S gonosz mosoly <csillant> szaladt <azon a boszorkányos>
át az ajka körül.
24 K: — Ott van az istállóban <láttam>. Kerüljenek arra
27 K: odahajolni <a menyecske> pajzánkodva a menyecske fölé
28 és *megcibálni* a nyakán egy lecsüggő csitri hajfürtöt (K:
és <jól megcsípni> <meghúzni> a nyakán egy lecsüggő csitri
<fekete hajfürtöcskét> hajfürtöt
[Innen kezdve 10 kézíratsor törölve:]
<— Menjen, mert mindjárt megütöm a kezét.>
<De ijedten kapta el a kezét egy »Jaj« kiáltással>
<— Mit babrál ott? Úgy kell. Megszúrta a tű.>
<Csakugyan egy vércsepp buggyant ki a Jászai uram
kisujján.>
<Boszorkány vagy, Erzsi, megrontottál. Tört volna>
31 K: 1. — Ha tudnám <Erzsi>, hogy úgyis 2. — Ha nem fél-
teném az üdvösségemet Erzsi, (MKm—Jk: Erzsi *fiam*) ha
tudnám, hogy úgyis stb.
38 nevetett Pataki Erzsébet. — Hát hozott-e *kend* vásárfiát? Mi-
lyen volt a vásár? (K: — nevetett Pataki Erzsébet, — <de hát>
Hát hozott-e *valami* vásárfiát <kérdé>? Milyen volt a vásár?)
39 K: A mezőbíró 1. <kedélyesen> 2. megelégedetten 1—2. dör-
zsölte a kezét.
28 : 3—4 K: S ezzel <elindult> az istálló felé indult a többiekkel, de
az ajtónál <... válva> halott-sápadtra válva
5—6 K: és a 1. Plutó<t vakarta> 2. <kormos> fényes fekete
szőrét kefélte.
7 K: s szelíden 1. <csapkodott> 2. csapkodta a farkával <a
saját combjait.> 3. csapkodott jobbra-balra a farkával.
[E sorok alatt:] (vége köv.)
„ 9 K: — Seregeknek <ura!> Szabadíts meg> ura! Ne vigy
minket a kísértetbe!
12 K: Ugrált 1. <örömben> 2. a nagy örömtől és (MKm—Jk: s)
a combjait verdeste nevéttében.
17 De a harangok nélkül is gyűlt a nép. (K—PH: De harangok
nélkül is gyűlt a nép.)

- 28 : 22—23 K: Csabay ellen, <hogy mentek bele [így!], mint a darazsak, most lecsillapodva> most lecsillapodva még nyájas, hízelgő szavak mézével is kengették őt is, <Erzse> Pataki Erzsébetet is.
- 26 K: Csak a vén Ugrainé 1. <volt> csípős: 2. mert csípős lenni:
- 27—28 K: de korán 1. <kelhettél, hogy már itt vagy Kálnáról.>
2. kelhetett fel ma Kálnán a nap, hogy már ide értél. Vagy talán ...
- 29 K: 1. <— Eltalálta néném Ágnes, kelmed> 2. — No csak mondja kelmed,
31 *elbőjt* (Jk: *eljött*)
- 31 K: Kevélyen 1. <lépkedett> 2. lóbázta magát
- 32—33 rengni látszott a föld. (Jk: rengeni látszott a föld.)
- 35 kivenni a sodrából. (Jk: kivenni sodrából.)
- 36—37 K: — Megfoghatatlan — 1. <mondá> 2. morogta halkan mintegy magában. <A Plutó...> <Végre is> A Plutó itt van megint!
- 29 : 2—3 K: dadogta el 1. a vásár<t> 2. [Törléssel és betoldással:] a szabadkai vásár lefolyását[;]
- 3 a fiatal molnár. (K: a fiatal molnárt,)
- 4 K: szép <daliás> deli legény volt, <sarkantyús kordován csizmában> ezüst gombos dolmányban, <sarkanyt[!] sarkantyús>
- 6—7 K: bíró uramnak. 1. <— Csak tartsa meg kelmed magának. Ha eljön, ki[gyelmed] ösmeri meg. 2. Kelemen István> 3. Gongoly Gyurka odatolakodott stb.
- 10—11 K: mely fölfelé hajtvá <volt> a turi süvegbe <bele> van gyömszőlvo.
- 14 K: — A molnár <pat> csizmáin a patkó
- 15 K: homokban 1. <úgy> 2. akkép látszottak
- 20 K: 1. — <Hát> 2. Hüm, hát
- 23 Krk: parancsolá (K—Jk: parancsola)
- 26 K: 1. <Csury> 2. Csuri Pétert.
- 28 K: valamit. 1. <Valaki emlegette e nap[okban]> 2. Eszembe jutott, <hogy> e napokban
- 29 a keed (K: a 1. <kend> 2. ked)
- 31 K: <A kovács mester> — Bizony sajnálom,
- 36—37 de a bíró komor ábrázatától megijedt. (K: de a bíró komor ábrázatától *csakhamar* megijedt.)
- 30 : 2 K: — kérdé a 1. <járásbíró> 2. főnök úr 1—2. rémülten.
- 3 K: — Tegnap <eladták> eladták Szabadkán,
- 4 K: a Csabay <Ist[ván]> istállójában.
- 7—8 K: a vállait vonogatta; 1. <és az ég felé nézett s egészen elbutult arccal> 2. arca egészen el volt butulva,
- 11 K: 1. <Vigye el> 2. Ússe meg a mennydörgős menkő (PH: menkő Mkm—Jk: menykő Krk: mennykő)
- 15—16 K: már 1. <otthon> 2. a lakásán várta a mezőbíró:

- 30 : 18—19 a pénzért. Azért várom a bíró uramat, hogy (K: a pénzért. <Azt> 1. <Hát> a bíró uramat <várom>, hogy 2. Azért várom a bíró uramat, hogy)
- 29 Jászai Mihály *hitetlenül* rázta a fejét. (K: Jászai Mihály *kétkedőn* rázta a fejét.)
- 30—32 K: — No hát <itt van a pénz> menjen vissza kegyelmed, <és> s mondja meg <neki>, hogy az öreg bíró azt üzeni neki 1. jöjjön el a pénzért 2. [Betoldással:] pénze készen várja, jöjjön el a pénzért, <de> <pénze készen várja,> de *női ruhában*. (MKm: kiemelés nélkül. Krk: kurzív szedéssel.)
- 34 K: 1. egy kendőt. 2. [Betoldással:] egy rica kendőt.
- 37—38 K: (mert 1. <nagy gyerekesség> 2. szó ami szó, gyerekes kötekedés ez),
- 31 : 5 K: döngnek a <vad> méhek, mikor
6—8 röpködnek. Virágok még tán *nőnek* az emberi csontokból, de van-e *ezeknek* méze? (K: röpködnek. <Nő a vir[ág]> Virág még tán nő az emberi csontokból, de van-e *ennek* méze?)
9 bogarak, *melyek* (K—PH: bogarak, *akik*)
10—11 K: mit gondolnak <egy> hogy mire építik az emberek(et)[!] ezeket a hegyeket.
12—13 K: <A muskátli> De egyre építik... <Sok sok év elmúlt azóta. De a Plutó legenda még egyre él. A szereplők <már> azonban már kihaltak.> A temető szélén.
15 egy muskátli nő a bozót között, (PH és Jk: egy muskátli nő a bozót között,)
21 K: a muskátli <piros tán[yérjába]> piros <kagyló[jába]> tányérjába
24 K: <Has> Hasig ér
26 K: az újabb nemzedék <egy egész télben>, két farka
21 a *feketékből* (K: a *feketékből*)
33 K: Úgy, úgy. <Sok> Az új generáció meséje ez, <kik közt tovább él a Plutó legenda és nem fog <<elveszni>> elenyészni soha sem.>
- 32 : 1 *Itt van a hatalmas Kelemen István* (K: 1. <Ahol van ni> 2. *Ott van a hatalmas Kelemen István*)
4—5 S Kelemen István *sem tudott kitérni a halálnak hiába volt nagy diplomata*. (K: S Kelemen István *se tudott parancsolni a halálnak, hogy ne közelítsen hozzá.*)
8 K: De hát mi is lett <végre> a Plutóból?
13 a *morvaországi birtokomra*. (K: a morva birtokomra.)
14 A bíró is váltig biztatta *ravasz mosollyal*. (K: A bíró is váltig biztatta.)
16 K: S már 1. <úgy is volt, hogy megjön.> 2. már megjött.
18 K: bizonyos. <De az obsitos halála után> De a <Csabay> baja halálos volt; már 1. <nem is> 2. fel se kelt az ágyból.
22 *beszaladt Erzsé* (K: *beszaladt az Erzsók*)

Lap Sor

- 32 : 23—24 K: — Gyere, 1. <hamar> 2. gyere Jankó, haldoklik a gazda. 1. <Bort kér> 2. Ecettel kellene dörzsölni a homlokát, 24—25 a kocsmába, ha még fent van a kocsmáros. (K: a kocsmába, ha még fent 1. <vannak> 2. van a kocsmáros.)
- 27 Éppen az első kakaskukorékolásakor adta ki a lelkét. (K: [Az ideges, sietős írás miatt tollbotlással és fogalmazási hibával:] Éppen az első kakakas [!] kukorékolásnak [!] adta ki a lelkét.)
- 29—30 Pataki Erzsébet sírt és a Csabay fekete ládájában kotorászott. Tiszta fehérneműt keresett. (K: Pataky Erzsébet 1. <az ágya szélén ült és sírt.>
<— Ne zavarj — mondá tompa hangon.>
<— Elkéstél az ecettel — mondá tompa>
<a nagy fekete ládában kotorászott> 2. sírt és a Csabay fekete ládájában kotorászott <és a könnyei peregetek>. Tiszta fehérneműt keresett.)
- 35—36 K: az istállóba és 1. <vigyázz> 2. viselj gondot 1—2. a Plutóra. Adj neki egy kis <zabot> abrakot !
- „ 38 K: hol ijesztő árnyak <lebegtek> lebbentek,
- „ 39 K: s <majd nem> hirtelen beugrott az istállóba.
- 33 : 5 K: szemeit s 1. <ijedten> 2. remegve ejté ki
- 10—11 K: Belzebub vitte-e 1. <el!> 2. vissza a pokolba? <Mi történt?>
- 12 K: a paripa? 1. <Ki tudna azonban> 2. Vagy valamely
- 13—15 boszorkányság történt? Meglehet. *Talán a bíró lopatta volna el a Plutót, a haláleset zavarában, a meggyefőnök számára? Nem, az lehetetlen! Ej, ne is feszegessük a dolgot.* (K: boszorkányság történt <volna? Hogy talán maga az obeitos lett volna a Plutó?> Meglehet. De ne is feszegessük a dolgot.)
- 19—20 K: a falusiak. 1. <Nagy veszedelmek előtti éjszakákon végig> 2. <Némelykor éjfélenkint végig szalad> 3. Némely esztendőkből [Betoldással:] sötét éjfélen, mondják végig szalad <sötét éjféleken> a falun, 1. <és kimosan felnyerít> 2. lobogó sörénnyel, nyerítve.
- 23—25 amerre fut, azon üszögösnek kényszeríti a kalászt, s ha nő is a fű ott, bárány nem eheti, s a tehén nem ad tejet tőle. (K: amerre fut, azon <se fű <<nem>> nem nő, üszögöt> üszögösre kényszeríti magát a kalász, <s ehetetlen szemet... izt és szagot> s lónak, ökörnek, báránynak keserű lesz a fű.)

Tárgyi magyarázatok

Néhány szó az elbeszélés babonás vonatkozásairól:
Plutó nevével kapcsolatosan első tekintetre különösnek tűnik fel, hogy a görög alvilág istenének nevét egy kanca viseli. Mikszáth is szükségesnek tartja megmagyarázni: azért hívják így, mert a Plutó istállójából való (7 : 23).

Csabay előadása szerint Plutó *Luca-nap* éjjelén került hozzá. *Luca-nap* — december 13. — a babona-naptár legnevezetesebb napja; ezen a napon gyülekeznek a boszorkányok a Gellérthegyén. A falusi legények e naptól karácsonyig faragják a Luca-széket, amelyre fölállva a templomban meglátják jövődő kedvesüket. (Más verzió szerint: meglátják a falu összes boszorkányait.)

A továbbiakban Csabay elmondja, hogyan jutott a Plutó birtokába. Ez a részlet egy közismert népmesén alapszik. Eszerint: a keresztútra kifeküdve nem kell félni az ördög ijesztgetéseitől, hanem bátran le kell rántani az ördögöt táltos lováról, s felpattanni a lóra. (E babonás mese egy változatát Tompa Mihály is megverselte »A keresztútról« c. költeményében.)

A babonás hiedelmek körében a görög alvilág istene mellett Mikszáth meséje szerepet juttat a héber vallási mítosz egyik alakjának is: *Belzebub*nak. Ő a gonosz szellemek feje, a főördög. A *Plutó* történetében minduntalan emlegetik. Némely falusiak szerint: »Az a ló maga a Belzebub« volt, vagy ha nem is, azt bizonyosnak tartották, hogy Csabay halálakor valami boszorkányság történt, mert Plutó eltűnt az istállóból: Belzebub alighanem visszavitte a pokolba . . .

Lap Sor

- 7 : 4 »*nizenhat markos*« ló — A marok régi lómérték. Egy marok = 4 hüvelyk, vagyis 10 · 536 cm.
- 8 : 13 *Bertót* — kisközség Sáros vármegye siroakai járásában
22 *lésza* — vesszőből font sövény vagy kerítés
27 »*esküszik rá, mint a vereshagyma*« — MKnál gyakran előforduló sajtós népi szólásmód. (Nyelvi népiességéhez adalék.)
- 9 : 6 *Klamarik Ede járási főnök*. — A járási főnök a Bach-korszakban a volt szolgabírói tisztséget töltötte be. — MK alighanem tréfából választotta éppen ezt a családnevet. A század második felében ugyanis egy Klamarik János nevű pedagógus (1832–1898) élénk szerepet játszott a közoktatásügy terén; gimnáziumi tanár, igazgató, 1876-ban tankerületi főigazgató volt; 1883-tól a kultuszminisztérium főtisztviselője, miniszteri tanácsos, 1897-ben c. államtitkár. A tanügyi irodalom terén is működött. Kortársai sokat gúnyolódtak idegenszerű neve miatt: nevét ikes igének mondták stb.
- 7 *perszvadél* — rábeszél, rávesz; meggyőz valakit valamiről
- 24 *Hámfalva* — talán költött helységnév
- 25 *Rékás* — költött helységnév; MK szülőfaluját, Szklabonyát jelöli itt ezzel a névvel. Ez kitűnik az 26 : 33 sorból, ahol a helység határőrző szentjét, Szent Vendelint említi. (Ld. ottani jegyzeteinket !)
- „ 32 *Kálna* — Nagykálna: kisközség Bars vármegye lévai járásában
- 11 : 36 *gróf Hardeck huszárezredes* — A Hardegg (Hardeck) osztrák grófi család katona-tagjai a magyar történelemben is jelentős szerepet játszottak. Mikszáth tehát közismert nevet használ meséjében.

Lap Sor

- 12 : 7 *óbestes* — ezredes
 „ 32 *ámbitus* — széles, nyitott tornác vagy folyosó
 13 : 3 *kurrentálni* — körözni, hirdetés útján keresni, nyomozni
 5 *rogo humillime* — kérem alázatosan
 13 *bezirk* — kerületi hivatalnok; itt: járási főnök a Bach-korszakban
 „ 23 *tepedt szőlő* — aszú szőlő
 14 : 1 *bezirk* — kerület
 17 : 6 *profosz* — porkoláb, börtönőr
 „ 12 *propter formam* — a forma, a látszat kedvéért
 „ 19 *»Weil er neues Pelz hat«* — »Mert neki új bundája van«
 „ 32 *tizedes* — falusi tisztség; itt: kisbírói, küldönci szereppel.
 18 : 3 *Nádaska* — Füzernádaska vagy Tornanádaska; mindkét község Abaúj-Torna vármegyében van.
 32 *ergo* — tehát
 39 *Fáy Andrások* — állatmeseírók; (Fáy András neve gyűjtőfogalomként).
 19 : 8 *a birhami erdő megindul* — Shakespeare »Macbeth« c. drámájából való szállóige.
 21 *»mert sok megfoghatatlan dolog van a nap alatt«* — MK itt szabad átfogalmazásban idézi Shakespeare »Hamlet«-jének szállóigévé vált sorait.
 20 : 27 *II. (Vak) Béla király* — I. Gézának (Szent László bátyjának) unokája, Álmos herceg fia. Uralk. 1131–1141.
 22 : 20 *csevice* — savanyúvíz. (*A jó palócok* c. kötetben is említi Mikszáth. Ld. ott *Hova lett Gál Magda?* c. elbeszélését. Krk 32. köt. 167. l.)
 29 *Kisasszony-nap* — Kis-Boldogasszony napja, Mária születésnapja: szept. 8.
 23 : 15–16 *mezőbíró, törvénybíró, templombíró* — kisebb falusi tisztségek.
 18 *líktorok* — az ókori Rómában a legfőbb állami tisztviselők és főpapok díszkíséretét alkotó személyek, akik vesszőnyaládba dugott bárdot vittek — mint a hatalom jelvényét.
 24 : 2 *item* — hasonlóképpen, szintén
 „ 20 *diffikultás* — nehézség, akadály; itt: kifogás, ellenvetés
 25 : 33 *bunyó* (bunyók) — a bunyevác népnév tréfás, rövidített alakja
 26 : 19 *pakszus* — passzus; az állatok igazoló papírja; »marhalevél«
 24 *boróka-ág* — vendéglő-, kocsmacégér
 33 *a határőrző Vendelin, a helység szentje* — Szent Vendel a X. század végén és a XI. század elején élt; skót herceg volt, aki elhagyta a királyi udvart, s mint remete a falvak lakóinak beteg jószágait gyógyíttatta; ezért a pásztorok védőszentje lett. — MK többször említi, különösen a szülőfalujának, Szklabonyának határában levő Szent Vendel-szoborral kapcsolatosan. Ld. *Az igazi humoristáknak Humor az utcán* c.

- fejezetében (KrK 54. köt.), továbbá *Az a feketé jolt* (KrK 32. köt. 48. l.), *Hova lett Gál Magda?* (KrK 32. köt. 167—168. l.), *A Krády Kálmán csinytevészei* (KrK 11. köt. 124. l.) c. elbeszéléseiben stb.
- 26 : 37 stb. »Müller Gyula Nagy Naptára...« stb. — MK többször említi és idézi ezt a »naptár-dalt«, amelynek semmitmondó, értelmetlen szövegét a tilalmas Kossuth-nóta dallamára énekelték a Bach-korszakban sírva-vigadó magyarok. (Ld. még *Tavaszi rügyek* c. elbeszélését: KrK 38. köt.) — Müller Gyula: pesti nyomdász, M. Józaef pesti könyvkereskedő fia. Nyomdája 1848-tól 1863-ig működött. Szépszámú könyvet, naptárt és újságot nyomtatott. Naptárkiadványai különösen népszerűek voltak. — *Friebeisz István* (1822—1890); jogot végzett; 48—49-ben honvéd, később őrnagy. Komáromban kapitulált; azután Pestre költözött és egészen az irodalomnak élt. Előbb naptár-, könyv- és folyóirat-kiadással foglalkozott; 1869-ben megalapította az első magyar színházi ügynökséget. Legismertebb kiadványa a MK-nál ezúttal is említett »Müller Gyula Nagy Naptára« (1853—56). *Emich Gusztáv* (1814—1869): könyvárus és könyvnyomdász. Ő adta ki — többek között — Petőfi költeményeit. 1850-ben megalapította a Pesti Naplót. Könyvesboltját 1856-ban Pfeifer Ferdinánd vette át, kiadóhivatalából alakult 1868-ban az Athenaeum rt.
- 27 : 12 *eszterhaj* — eresz, ereszalja
 „ 12 *kolompér* — krumpli
- 28 : 1 »*Maradhatós volt [a vásár].*« — tűrhető, elég jó. (Palóc tájnyelvi kifejezés.)
- 29 : 10 *túri süveg* — nemezsből készült hegyes, csúcsos süveg
 14 »— *A molnár csizmáin a patkó visszájára volt verve...*« — E motívum a *Kísérlet Lublón* c. kisregény hasonló jelenetére emlékeztet. (KrK 5. köt. 23. l.: »Kaszperek visszájára ült a lován; háttal a ló feje felé.«)
- „ 23 *forepont* — előfogat
- 30 : 34 *rica-kendő* — tarka kendő
- 31 : 13 *garád* — árok; sövény
 35 a »*hegyek alatt* — utalás a 31 : 11 sorra: a sírbogarak szemében a sírdombok »hegyek«.
- 33 : 11—12 »*Mert hogy im meghalt már a lovas, mire való volna a paripa?*« — Mikszáthnál gyakori népies okfejtés egyik jellemző példája.
- 23 »*üszögösnek kényszeríti a kalászt*« — üszkössé teszi, megüszkösíti a kalászt

Egy különös közlési terv emléke. — Adalékok Mikszáth és Pósa Lajos baráti kapcsolatához

Jegyzeteink élén felsoroltuk *A Plutó* megjelenési adatait, Eszerint a novella első ízben a Pesti Hírlap hasábjain jelent meg (1891. szept. 13–17.) s 1893-ban került kötetbe, a *Pernye* c. gyűjteménybe.

Mint hogy Mikszáth az 1890-es években Pósa Lajos gyermeklapjának, Az *Én Újságom*nak is munkatársa volt, ennek évfolyamait is át kellett lapoznunk. Így akadtunk néhány olyan adalékra, amely nemcsak Mikszáth és Pósa Lajos baráti kapcsolatát hozza közelebbi megvilágításba, hanem *A Plutó* első közlési tervéről is tudósít.

Pósa Lajos, aki a Szegedi Naplónál Mikszáth rovatvezető utóda lett (1881–89), Budapestre kerülve élete végéig szerkesztette Az *Én Újságomat*. Mikszáthnak — már csak munkatársi közreműködése miatt is — rendszeresen küldte lapját. Az író fiai kedvtelve böngészhették »Pósa bácsi« kiadványát. Pósa Lajos pedig »A szerkesztő bácsi postájá«-ban az idősebb fiú, Kálmán László (Laci) által is üzengetett az apának. Egy ilyen szerkesztői üzenetből értesülünk arról, hogy *A Plutó*t Mikszáth eredetileg Pósa Lajos lapjának szánta, de utóbb — a kísérteties történet megfogalmazása közben — arra az elhatározásra jutott, hogy az mégsem való gyermeklapba, s a Pesti Hírlapnak adta át közlésre.

Az írói műhelymunka ezen érdekes adalékát Az *Én Újságom* 1891. július 5-i számában (2. évf. 28. sz. 15. l.) a szerkesztői üzenetek között találjuk. Szövege teljes egészében:

»A szerkesztő bácsi postája.

Mikszáth Lacikának. Ja, de messze estünk egymástól! [Mikszáthék ekkor Gleichenbergben nyaraltak.] Szeretnék ott lenni én is a fenyvesek között. Elmulatoznék veled, meg a Bercivel. Piros hajnalhasadáskor, madárdaloláskor már kinn sétálgatnánk a gyantailatos zöld erdőben, virágot szednénk édes anyácakának. Napközben meg folyna a sokféle étvágycsináló, testedző játék. Olvasgatnánk is, mesélgetnénk is. Hanem hát te ott vagy, én meg itt. Így csak levélben beszélgethetünk egymással. A lapot kívánságod szerint oda küldöm. Mondd meg édes apádnak, hogy ő meg küldje el már [!] a *Plutó*t. Jó mulatást, Laci pajtás!

Miután *A Plutó* szeptember közepén a Pesti Hírlap hasábjaira került, Az *Én Újságom* 1891. október 4-i száma már egy másik Mikszáth-elbeszélést ígér ifjú olvasóinak. (Ez a »nagyon szép mese« a *Huszár a teknőben.*)

*

A Krk jelen kötete — több más kötetünkkel együtt — gazdag csokorban nyújtja Mikszáth fiairól szóló novelláit. Az író legkedvesebb »munkái« közé tartoztak ezek az elbeszélések.

Keletkezésük és hatásuk történetét tehát szervesen kiegészítik a velük kapcsolatos irodalmi emlékek. Éppen ezért helyet kell adnunk minden idevágó följegyzésnek.

Pósa Lajos gyermeklapjában még két adalékot találtunk.

Az egyik (1891. nov. 15., 2. évf. 47. sz. 320. l.) »A szerkesztő bácsi postájá«-ban újabb üzenet Mikszáth Lászlónak: »No hallod, igazán okos egy fiú vagy, hogy olyan apró ember létedre apa, anya segítségére nélkül kitaláltad azt a nehéz rejtvényt. Vajon nem a Berci segített-e?«

A másik adalék »Pósa bácsi«-nak »Laci pajtás, Berci pajtás« c. versézete (1893. május 21., 4. évf. 21. sz. 325. l., e szám címlapján) abból az alkalomból, hogy Mikszáth *Kísértet Lublón* című elbeszélésének képes kiadása megjelent és e kötetben a két fiúcska arcképei is szerepelnek. A 164. lapon levő kettős arcképüket Az Én Újságom is átvette. Viszont Pósa Lajos verse a kötetnek egy másik képére (103. l.), a Kaszperek módján lovagoló fiúcskákra utal. (E két arcképet ld. a Krk. 5. köt. VII. és VIII. sz. mellékletén !)

Íme, »Pósa bácsi« verse:

Laci pajtás, Berci pajtás

Laci pajtás, Berci pajtás
Még csak kis legények,
Faparipán lovagolnak,
De már nagy vitézek.
Felállítják sorjába mind
A fakatonákat,
Laci pajtás, Berci pajtás
A sor előtt vágat.

»Laci pajtás, Berci pajtás,
Hova olyan gyorsan ?«
»Szól az ágyú, pereg a dob,
A trombita harsan.
Ne peregjen, ne harsogjon,
Ne szóljon hiába !
Azért vagyunk mi honvédek,
Megyünk a csatába !«

»Laci pajtás, Berci pajtás,
Szép arany virágok !
Nőjetez csak nagyra szépen,
Vár a haza rátok.
Falovatok nagyot nyerít,
Hősök lesztek tőle . . .
Sima szőrű pej paripa
Válik majd belőle.

Rápattantok, mint a villám,
Daliás levették !

Vállatokon aranyosan
 Röpkednek a menték.
 A fakardból acélkard lesz,
 A dicsőség kardja . . .
 Laci pajtás, Berci pajtás,
 Nőjetek csak nagyra !«

Pósa bácsi

Irodalom

A *Plutó* méltatásai közül legelőször *Beöthy Zsolt*nak az 1908. évi akadémiai nagyjutalom odaítélése alkalmából mondott szavait idézzük. A nagyjutalomra Mikszáth Kálmán összegyűjtött munkáit javasolta a bizottság, s jelentésében Beöthy Zsolt hangsúlyozta, hogy »jóformán egy egész életnek érdemes munkásságát« kívánják kitüntetni. Áttekinítve Mikszáth írói fejlődését regényei mellett néhány elbeszélésénél is megállapodik, s babonás történeteire is vet egy pillantást: »Régi népies történeteiben — úgymond — a romantikus felfogás és alakítás szembetűnő; jellemző a lélekrajzra és cselekvésre egyaránt. Szívesen ölti magára ez a romantika a babona, a miszticizmus alakját, s a néplelket titkos képzelgéseivel jellemzi. Érdekes, hogy ebben a népi babonában, mely olykor fő motívuma, rendszeren van valami hősiesség vagy szívjóság . . .« Példának idézi Beöthy *A Plutót* és *A fekete kakast*. (Jelentés az 1908. évi nagyjutalomról. Akadémiai Értesítő, 1908. 262. l.; és újból: Beöthy Zsolt: »Romemlékek.« I. köt. 1923.)

A Mikszáth-jubileum idején megjelent méltatások közül Kiss Ernő és Várdai Béla tanulmányai foglalkoznak *A Plutó*val.

Kiss Ernő (»Mikszáth Kálmán«. Kolozsvár, 1910. 56. l.) ezt a novellát MK írásművészetének (»közvetlen«, »intim előadásának«) egyik jellemző példajaként idézi: »Úgy beszél velünk emberről, vidékről, faluról és mindenről, mintha jó ismerőseinek mondaná el a jól ismert dolgokat . . .«

Várdai Béla »Mikszáth Kálmán« c. monográfiájában (Bp. 1910.) a *Pernye* c. kötet ismertetése során (131. l.) e szavakkal méltatja az elbeszélést: »A rémesnek, kísértetinek idilli bájjal való előadására is találunk frappáns példát a kötetben: *A Plutó* című elbeszélést, az elpusztíthatlan fekete táltos ló történetét, amely tárgyat nyilván még szegedi hírlápiró korából szerezte.«

A legújabb Mikszáth-irodalomban *Bisztray Gyula* »Mikszáth néprajza« c. tanulmánya (Salgótarján, 1972. 12. l.) MK babonás történeti sorában említi *A Plutó* történetét, példatárral illusztrálva az író ily tárgyú meséinél a fekete színű állatok démonikus szerepét.

A BOÉR-LEGENDA GYERGYÓN

M. I. *Pesti Hírlap*. 1891. november 11., 13. évf. 310. sz., 1–2. l.
 A tárcarovatban. Névjelzés: *Scarron*.

Kötetkiadások:

- II. a) *MKm 8. köt. Club és folyosó.* [Az előzéklapon a kötet tartalmát jelző alcím:] Politikai ötletek és rajzok. 2. kiad. 1893. 195—199. l. [Az 1. kiadásban nem szerepel, mert az még 1887-ben jelent meg!]
- b) 3. kiad. 1896.
c) 4. kiad. 1901.
d) 5. kiad. 1904.
e) 6. kiad. 1912.
- III. a) *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok. II. köt.* 151—154. l.
b) *MKmR—Fr 28. köt.* [Ismét az eredeti kötetcímmel:] *Club és folyosó*, [de a kötet tartalmát jelző alcím nélkül!] 151—154. l. [A III. a) kiadásnak új sorozatba foglalt címlapkiadása, *évjelzés nélkül.*]

Egy anekdotikus arcképvázlat

Mandátumhoz jutva Mikszáth közelebről is megismerkedett a parlament érdekesebb alakjaival, s számos képviselőtársáról írt karcolatot — megörökítve inkább művészi, mint történelmi hitelű portréjukat. Az anekdotikus elemek sajátos fényhatással emelik ki arcképvázlatainak vonásait.

Ilyen parlamenti skicc a Boér Antalról szóló karcolat.

A címbeli *legenda* kifejezés erősen hangsúlyozza, hogy anekdotikus mendemondáról van szó, hiszen Boér Antal hosszú ideje, immár évtizedek óta állandó tagja a képviselőháznak.

Boér Antal 1802-ben született Marosvásárhelyt. Kis-Küküllő-megyei — gógánváraljai — középbirtokos volt. Már 1836-tól diétai követ, 1848-ban pedig a nemzetgyűlés tagja. Debrecenbe is követte a kormányt. Mint Kossuth bizalmas híve összekötő a forradalmi kormány és az erdélyi politikusok között. Ezen szerepe miatt a bukás után börtönbüntetést is szenvedett. A politikai élet megindulásától kezdve ismét képviselő.

Részint politikai magatartása, részint Kossuthal való közismert kapcsolata erdélyi pátriájában széles körű népszerűséget biztosított számára, amely teljesen szükségtelenné tett minden olyan olcsó kortesfogást, amilyent pártpolitikai ellenfeleinek mendemondái *legendá-vá* formáltak.

Boér Antal 1872-től hatszor töltötte be a korelnöki tisztelet. 1884-től Fogaras megye fogarasi kerületét képviselte. 1892-ben halt meg. (Mikszáthot tehát második alkalommal, vagyis 1892-ben Boér Antal egykori kerülete ajándékozta meg mandátummal.)

Szövegváltozatok

Az MKm 8. köt. szövegét vettük alapul. E kiadás híven követi a Pesti Hírlap (PH) eredeti szövegét.

A Jk szövegeltérései többnyire a sajtó alá rendező (vagy rendezők?) módosításai.

Lap Sor

- 33 : 7 ebben az állásában. (Jk: ebben az állásban.)
34 : 9 miképpen lett képviselővé (Jk: miképpen lett képviselő)
21 mindegy volt, mert másnap (Jk: mindegy volt, másnap)
35 a másik (PH: másik)
39 Jk és Krk: jóttevője, (PH és MKm itt: jóltevője, de 36 : 13
PH is, MKm is: jóttevőjét!)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 33 : 6 *Péchy Tamás* (1829–1897) — politikus. 1844–45-ben mellette és István bátyja mellett nevelősködött Tompa Mihály. Mint húszéves ifjú felcsapott honvédnek s őrnagyként küzdött végig a szabadságharcot. Világos után büntetésből besorozták közlegénynek a császári seregbe, honnan csak 1853-ban szabadult. 1868 óta országgyűlési képviselő; 1875–80: közmunka- és közlekedésügyi miniszter; 1880–87: a képviselőház elnöke. (Erre a tisztségére utal Mikszáth.)
34 : 12 *szokmányos* — daróc-ruhás
35 : 3–5 *Furkas Mihály, Bory Mihály, Dénes Péter és Köllő József* — adalékok Mikszáth névkészletéhez.
12 »a mesés Toldi, aki fákat tép ki könnyedén az egyik kezével — A Toldi-monda nyomán a népi ponyvában kialakult emlékép.

A FIAMURAM LOVAI

M. I. *Pesti Hírlap. 1891. november 28., 13. évf. 327. sz. 1–4. l.*
A tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel.*

Kötetkiadások:

- II. a) *Pernye*. [1. kiad.] 1893. MKm 10. köt. 8–18. l.
b) 2. kiad. 1896.
c) 3. kiad. 1900.
d) 4. kiad. 1903.
e) 5. kiad. 1911.

III. *Jk 16. köt. A gyerekek.* De a címlapot követően a ciklus-cím — a sorozat szerkesztőinek önkényes módosításával —: *Gyermekek.* 6–14. l.

»A gyerekek«-ről

I.

A hét évi különélés (1875–1882) után kötött újabb házasság nemcsak a családi tűzhely melegét jelentette Mikszáth számára, hanem a zavartalan, nyugodt alkotás örömét is. Előbb a kisregények, majd a nagyobb művek hosszú láncolata kezdődik ekkor.

Mikszáth zsenije egyre jobban kiteljesedik, munkakedve való-
sággal szárnyakat ölt. A szépiróval a publicista szinte versenyre kél.
A Pesti Hírlap mellett egy időben önálló lappal is kísérletezik, több
lapnak főmunkatársa lesz, könyvsorozatot, almanachokat szer-
keszt stb.

1887-ben országgyűlési képviselővé választják; 1889-ben elnyeri
az akadémiai tagságot, 1896-ban az Újságíró Szövetség elnöke.

Második házassága első húsz esztendejének ez rövid vázlata.

S mindezen tevékenységét megaranyozza a fészek derűje: fele-
ségének — a másodsor is magához láncolt Mauks Ilonának — gyön-
géd gondoskodása, s három kisfiának — Kálmán Lászlónak (1885),
Jánoskának (1886) és Albertnek (1889) — sok örömet, bohóságot
jelentő hancúrozása a pesti lakóházban és a mohorai nagymamánál
s nagynéninél, Nelkánál (Ilonka húgánál).

Családi boldogságukat néhány év múlva súlyos csapás éri: a
középső gyermek, Jánoska, az író kedvence, difteritiszben meghal
(1890. ápr. 20.). Ez már a második gyermekhalál náluk. De míg az
első házasság idején született fiúcska, a kis Kálmán, csak pár napot
élt (1874. aug. 2.—aug. 5.), s a szülők gyászát a válságos években feled-
tette az idő: addig ez az újabb csapás soha be nem hegedő sebet vágott
az író szívére, melynek fájdalma élete végéig elkísérte.

II.

Mikszáth elbeszéléseit tárgyaik alapján könnyűszerrel lehet cik-
lusokba foglalni. Az író maga is szívesen alkalmazta ezt a rendezői
elvet. Műveinek későbbi gondozói szintén éltek a gyűjteményes be-
mutatás effajta lehetőségével.

Önként kínálkozó szerencsés megoldás volt például a jubileumi
kiadásnak *A gyerekek* című kötete (a 16. sz. kötet), amely Mikszáth
fiairól szóló elbeszéléseit foglalja magában, kiegészítve azokat a *Kisér-
tet Lublón* című kisregénnyel. (Kaszperek története ugyanis — Mik-
száth szerint — fegyelmező szerepet játszott »a virgonc porontyok«
nevelésében.)

A Krk szoros időrendben közli Mikszáth műveit, így *A gyerekek*
gyűjtőcíme alá foglalt elbeszéléseket is.

Előzetes tájékozódásul ide iktatjuk a szóban levő kötet tartal-
mát — feltüntetve az egyes darabok újság-, folyóirat- vagy kötetbeli
első közlésének évrendjét:

1893. <i>A Pernye</i> c. kötetben	A ló, a báránka és a nyúl
1891. nov. 28.	A fiamuram lovai
1893. szept. 17.	A németke
1896. dec. 29.	A én pohárom
1897. ápr. 13.	Aussi brebis
1895. jan. 3.	A diplomata
1898. jan. 8.	Berci fogai
1898. jan. 23.	Az első bánat

1898. okt. 14.
1888. aug. 19.
1905. máj. 6.
1903. karácsony.
1892—1893.

Az öregek
Írói birtok
A Szontagh Pál kutyái
A fahuszár, meg a lova, meg a ló sípja
Kísértet Lublón (Krk 5. köt.)

III.

Ami mármost a jelen elbeszélést illeti, ez több tekintetben rávilágít Mikszáth családi életére, s jól érzékelteti apai szeretetének kiáradását.

Az elvesztett kedvenc — Jánoska — helyét a család segítő gondoskodása igyekszik legalább részben betölteni azzal, hogy szívéhez minél közelebb kerüljön a másik két fiúcska — élénkségükkel, huncutságukkal, ártatlan csínyjeikkel.

Mikszáth régebbi gyermektörténeteinek is megfigyelhettük az író elfogultságát modelljei iránt. Fokozott elfogultsággal szemléli és ábrázolja saját gyermekeinek viselt dolgaiat.

A Jánoska halála után kezdődő ciklusban minduntalan láthatjuk az apai szeretetben szinte felolvadó, már-már a gyöngéségig állagyló gyöngédség megnyilatkozásait.

A gyerekeknek nyújtott sokféle kedvezés — mondjuk ki bátran: kényeztetésük — az apa és a hűvösebb, józanabb édesanya mellett a nagynéni (Nelka) és a mohorai nagymama részéről is általános volt.

A *fiamuram lovai* című elbeszélés »a gyerekek« további, későbbi történeteinek viszonylatait is érzékelteti.

Íme, a család minden figyelme s gondoskodása a nagymamánál nyaraló két kislóra irányul. (Ez időben Kálmán László hat éves, Berci még csak három.) A nagymama és a nagynéni két kis parasztyereket szerzett játszótársul (egy vak és egy púpos fiúcskát), s szolgálatakért jól tartják őket »puha, foszló kaláccsal, piros cseresznyével . . .« — Amikor a kis púpos elrontja a gyomrát, felfúvódik s már-már halálára gondolnak, a nagymama azzal vigasztalja unokáit, hogy »van még elég gyerek a faluban. Hozok nektek akár tízet is.«

A »fiamuraim« — az úrfik — játsszák a »gazdák« szerepét, pajtásaik meg a »lovacskákat«. A századvég olvasói közül talán senki sem akadt fenn ezen az állandó szereposztáson. De a mai olvasó joggal elgondolkozik azon, hogy ha már a vak gyereknek örökösen lovcskának kellett is maradnia (kocsisnak nem jó, mert megbotlana a szerzőszámokban), — legalább a másik, a kis púpos miért nem lehetett olykor, felváltva szintén »gazda« a játékban . . . A mohorai »lovasdi« társadalmi hátterére bántó megvilágítás esik.

Az elbeszélés címében az író nem is ígér többet, mint fiai játszópajtásainak rajzát. Apai elfogultsága vele is csak »a rudast« és »a nyergest« látatja. Viszont ennek a két kis parasztyerekek nyomorúságos életéről meleg részvétellel és megható gyöngédséggel számol be. Egészen szokatlan az a figyelmeztető, már-már fenyegető hang,

amellyel — a kis Marcinak, a béres fiának sorsát felmutatva — százdvégi »szociálpolitikánk« ürességébe, süketségébe belekiáltja: »Hadd lássák azok az országigazgató urak, hogyan terem a parasztember!«

*

»A gyerekek«-ról szóló kis remekművek témáit Mikszáth felesége — özvegye — is említi vagy elismétli »Visszaemlékezései«-ben. (Bp. 1922.; új kiadása Király István gondozásában és kíséző tanulmányával: 1957.)

Érdeemes esetről esetre idézni e följegyzéseket, amelyek néha csak kivonatolják Mikszáth írásait, máskor azonban új vonásokkal és adalékokkal egészítik ki az ott elmondottakat.

A *fiamuram lovaival* kapcsolatosan (bizonyos időrendi eltéréssel, amely azonban itt nem játszik szerepet) a következőkről tájékoztat Mikszáthné memoárja (Második könyv, VIII. fejezet):

Mialatt Mikszáth szokásos gyógykezelésén Gleichenbergben időzött, felesége és két kislia Mohorán nyaralt. Gleichenbergből Pestre hazaérkezve Mikszáth is sietett hozzájuk. Nagy volt az öröm. »Később a fiúk bemutatták játszópajtásaikat, a kis parasztyerekeket, akiket Nelka néni lovaknak szerződtetett a nyárra. Kálmánt végtelenül mulattatta, amint a fiúk hol kettesbe, hol négyesbe fogták be őket, ilyenkor vígan csattogott az ostor, a lovcskák meg toporzékoltak, nyihogtak, már tudták, hogy ezután kapnak egy nagy csésze kávé és fehér kalácsot hozzá oszonnára . . .«

Érdekes és tanulságos látni, hogy az igénytelen följegyzésben és a művészi novellában egyazon szemlélet tükröződik.

Szövegváltozatok

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a felsorolt kiadásokban a cím: A *fiam uram lovai* (két külön szóban).

A jelen Krk az MKm 10. köt. 1–4. kiadásának 1893–1903. évi végleges szövegét adja, javítva ennek nyilvánvaló sajtóhibáit és nem szabatos helyesírását.

A Pesti Hírlap (PH) és a Jk szövegének eltérései a következők:

Lap Sor

- 36 8 PH, Jk és Krk: és a »hozzáde«-ra (MKm sajtóhibával: »hozzádra«-ra, [!])
„ 11 fityeg kócmadzagon. (PH: fityeg le kócmadzagon.)
38 : 10 mért (Jk: miért)
39 : 26 itt egészen (PH: itten egészen)
42 : 5–6 *De amint közelebből megtapogatom, megvizsgálom, látni való volt, hogy a hasa* (PH: *Amint azonban tovább tapogatom, látom, hogy a hasa*)
12 lélegzetet kezdett szedni; (PH: lélegzeteket kezdett szedni;)

Lap Sor

- 42 : 19 Jk: és Krk: tanulságos mondásokat (PH és MKm: tanulságos mondásokat)
30 Tüszög (PH és MKm: Tüszög)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 36 : 1 *a nagyanyjuk* — A Mikszáth-gyerekek anyai nagyanyjáról, Mauks Mátyásnéról van szó, aki falun, Mohorán lakott.
3 *Párniczky Pali*, 39 : 9 *Kópjá Mihály*, — adalékok MK névkészletéhez.
„ 5 *a lovak ragadnak* — elragadják, valósággal röpitik a kocsit
37 : 13 *rezseg* — hemzseg, nyüzsög
38 : 32 *félszer* — fészter, szín (kocsi vagy gazdasági felszerelés, szerzőszámok részére)
39 : 4 *»Ügy nőtt fel az istenadta, éppen mint a Toldi Miklós lova.«* — Utalás Arany János *»Toldi szerelme«* c. költeményének arra az epizódjára, amikor a bakonyi barátoknál vezeték Toldihoz elvergődik Pejko nevű lova; segít gazdájának a vízholdásban s osztozik nyomorúságában: *»Csak az udvar lábján tengődve szeméten . . .«* (VIII. ének 46. versszak.)
„ 29 *eszterhaj* — eszterhéj, a háztető héja, eresz
40 : 30 *»Egy zsuppot tertett ki a fa alá«* — zsuppszalma, szalmaköteg
31 *ostoros* — Arany Jánostól kölcsönzött néprajzi kifejezés: ostoros gyerek. (Ld. *»Toldi«* IV. ének 13. versszakában.)
41 : 30 *»névnapot jött köszönteni hozzám«*, mondja a gyerekek nagyanyja, Mauks Mátyásné szül. Hercsuth Kornélia. Ez a névnap márc. 3-ra esik; Mikszáth tehát a történet időpontját is megörökíti.

A BECSÜLETES ABDALLAH ÉS A ROSSZLELKŰ HASSZÁN

- M. I. a) *Vasárnapi Újság* (Fel. szerk.: Nagy Miklós.) 1891. december 27., 38. évf. 52. sz. 861—862. l. Ezzel az alcímmel: *Török történet. Teljes névjelzéssel.*
b) *Képes Folyóirat* (Szerk.: Nagy Miklós.) 1892. XI. köt. 10—12. l. [A Vasárnapi Újság szövegének másodközlése.]

Kötetkiadások:

- II. a) *Jk* 41. köt. = *Hi* 9. köt. *Dekameron. Elbeszélések. II. 1914.* 235—241. l.
b) *MKMR—Fr* 26. köt. Új kötetcímmel: *Rajzok és szatírák.* [1929.] [Címlapkiadás.]
c) *Ua.* mint a II. b) — de sorozat-címlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Török mese — magyar szatíra

A török környezetbe ágyazott parabola Mikszáth egyik legsötétebb ábrázolása kora társadalmáról.

Minden optimista törekvése ellenére teljes kiábrándultsággal kell nyilatkoznia arról a korról és arról a társadalomról, amelyben a század végén és a századfordulón élnie adatott.

A jóságot gonoszszággal, a segítőkészséget hálátlansággal viszonozzák a telhetetlen, hitvány, kapzsi emberek. (Vagy esetleg politikai vonatkozásban: bizonyos érdek-csoportok . . .)

Az elbeszélés zárószakasza szinte parafrázisa Tompa Mihály négy évtizeddel azelőtt elhangzott keserű panaszának: »Mégis, ne szóljon erről ajakad, / Nehogy, ki távol sír e nemzetben, / Megútálni is kénytelen legyen!« — Mikszáth is — a jólelkű Abdallah szavain keresztül — hallgatásra kéri a gonosz Hasszánt (illetőleg a Hasszánokat), hogy legalább szemérmetlen cinizmussal ne züllessék még tovább az amúgy is romlott közéletet . . .

A parabola alapjául szolgáló konkrét események, illetőleg politikai vonatkozások az időközben eltelt nyolcvan-kilencven év alatt elhalványodtak vagy teljesen feledésbe merültek. De a tanulságként elhangzó figyelmeztetés eléggé kifejezi a kort és annak erkölcs-vesztett »rendjét«, s egyben kifejezi az írónak már-már reménytelen küzdelmét a kor szennyesen áradó hullámaival szemben.

Az az eljárása, hogy egyfelől feltűnő szándékossággal rejti-rejti a »török« parabola hazai igazságait, másfelől annál élesebben emeli ki szatíráját és a keserűségét kiváltó hazafiúi fájdalomát.

Szövegváltozatok

A Vasárnapi Újság (VÚ) szövegét közöljük, javítva és az alábbi jegyzetek közt külön is feltüntetve ennek egy sajtóhibáját.

Hi-sorozat szövegváltozása ezúttal is pontatlan. E szöveg megbízhatatlanságát az alábbi példákban szemléltetjük:

Lap Sor

- 43 : 7 az erdőben (Hi: az erdőben)
9 kifosztogatásában. (Hi: kifosztásában.)
18 a maga lelkét küldé. (Hi: az ő lelkét küldé.)
24 Hi és Krk: lámpásos homlok (VÚ — MK nehezen olvasható és többnyire ékezetlen betűvetése miatt — értelemzavaró sajtóhibával: lamposos homlok)
44 : 4 a Hasszán elkeseredése, (Hi: Hasszán elkeseredése,)
„ 5 Krk: sörbetet (VÚ: sorbetet Hi: sorbetet)
„ 29 többi közt (Hi: többi között)
„ 32 fölsebzódtek, (Hi: felsebzódtek,)
45 : 14 Nehány (Hi: Néhány)
21 — kiálta egy hang —, (Hi: — kiáltá egy hang —,)

Lap Sor

- 45 : 36 míg lovát, (Hi: míg a lovát,
46 : 3 míg egyszer csak (Hi: míg egyszerre csak)
47 : 26 Igy szólt (Hi: Így szól) [A múlt időbeli igealakra a mondat
következő állítmánya is figyelmeztet: ... és most már ...
gyalog folytató útját ...]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 43 : 2 »akinek a lelkét sok tarka macska nyomta ...» — Akinek sok
titkolni-, takargatnivalója van.
5 Bajrám-ünnep — Az iszlám két nagy ünnepe: 1. a »Kis
Bajrám« és 2. az »áldozati Bajrám«, amikor Ábrahám és Izsák
emlékére Mekkában a zarándokok áldozati állatokat vág-
nak le.
16 serif (arab szó) — Mohamed proféta utódainak címe. [Az
elbeszélés összes korábbi szövegében hibásan *sheriff*, amely
kifejezés közigazgatási és bírói tisztségviselőt jelent az ang-
liai grófságokban és az Amerikai Egyesült Államokban.]
24 lámpásos homlok — némely ló homlokán levő fehér folt,
amely emeli az állat szépségét.
„ 25 odalisk — háremhölgy (főleg a szultán háremében).
„ 29 *padisah* — a szultán címe. (Jelentése: nagy király.)
44 : 5 sörbet — jégbe hűtött sűrű gyümölesszörp.
46 : 4 *Majmuna* — az álom tündérnöje. (A keleti mesevilágból köl-
csönzött név.)

AZ ELKÉPZELT MÉZ

M. I. Egyetemes Regénytár. (Szerk.: Mikszáth Kálmán.) *Alma-
nach az 1892. évre.* [Megjelent 1891. dec.]

Kötetkiadások:

- II. a) *Pernye.* [1. kiad.] 1893. *MKm 10. köt.* 65—83. l.
b) 2. kiad. 1896.
c) 3. kiad. 1900.
d) 4. kiad. 1903.
e) 5. kiad. 1911.

III. *Jk 24. köt. Kisebb elbeszélések I.* 39—54. l.

Német fordítása

Gesammelte Schriften von Koloman Mikszath. Autorisierte Über-
setzung aus dem Ungarischen von *Andor von Sponer.* Leipzig, 1899.
Georg Heinrich Meyer. IV. Bd. 108—136: *Eingebildeter Honig.*

Az elbeszélés hőse: Reviczky Gyula

Erről az elbeszélésről elegendő tájékoztatást nyújt *Rubinyi Mózes* följegyzése »Mikszáth Kálmán élete és művei« című könyvében (Bp. 1917. 73. 1.):

»A nyolcvanas évek elején sokat volt együtt Mikszáth három pajtásával, kikkel az úgynevezett „Ábrányi—Csiky—Bartók—Mikszáth-féle írói klikk”-et alkotta. Csiky volt köztük az öreg, szót fogadtak neki, ez pedig szerette őket és gorombáskodott velük. A Pesti Hírlapnál együtt dolgoztak a „kis Reviczky”-vel, ahogy Mikszáth mondja egy helyen. „Jó pajtásom volt”, írja róla 1891-ben. „Itt ült a mellettem levő asztalnál. A legszebb levelek egyike volt ezen a mi fánkón, s lehullt. A halál egy lehelete lefújta.” Csak kevesen emlékeznek arra, hogy ez a „vézna, nyomott arcú” újságíró, aki Mikszáthnak *Az elképzelt méz* című novellájában Gyula néven szerepel, Reviczky Gyula. Vele esett meg, hogy kishirdetések útján levelezésbe került egy aradi leánnyal, ki iránt látatlanul szerelemre gyulladt. Írta hozzá a szép verseket, majd találkozót beszéltek meg, ki is rándultak egy társasággal a Sósfürdőbe, de csak a kirándulás után derült ki, hogy az ábrándos leányka nem az aradi leány volt, (az betegség miatt az utolsó percben lemondott), hanem egy másik, ki a költőt tán még jobban szerette. A költő is viszonzta ennek is érzelmeit, de mikor megtudta a tévedést, csak megint visszatért az igazi ideálhoz, kit sose látott. Mert ilyenek az írók, az elképzelt méz edesebb nekik, mint az igazi.«

Szövegváltozatok

A jelen Krk az MKm *Pernye* c. kötetének szövegét közvetíti. Zárójelben feltüntetjük az 1892. évi Almanach, valamint a Jk szövegeltéréseit.

Lap Sor

49 : 13 mindég (Jk: mindig)

50 : 12 bemutassam. (1892: megmutassam.)

52 : 4 mondá: (1892: monda:)

38 a tarka ló nem fizet vámot? (1892: a tarka ló ezentúl nem fizet vámot?)

53 : 11 csapkodta meg a lovait (Jk: csapkodta meg lovait)

54 : 10 és 50 : 33 Jk és Krk: megbotránkozva (1892 és MKm: megbotránykozva)

38 melyek úgy tűntek fel, mintha ezer meg ezer óriás pök szaladgálna (1892: melyek úgy tűntek fel, mintha a török császárnak megannyi névalátrása szaladgálna)

55 : 14 Jk és Krk: bakfis (1892 és MKm: bakkfisch)

56 : 18 Krk: everlasztíng (1892 és MKm: evalasztin Jk: evelasztin)
19 lányka (Jk: leányka)

Lap Sor

- 57 : 17 — De ha nem az igazi [1892: Az *igazi* szó hangsúlya ritkított szedéssel kiemelve.]
59 : 6 De miközöttünk (Jk: De miközttünk)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 48 : 8 »a Merkúrnak szentelt berek« — a kereskedelmi, üzleti hirdetések rovata az újságban; itt: a szerelmi levelezés, illetőleg a házassági apróhirdetések rovata.
„ 10 *korrespondencia* — levelezés; itt: szerelmi levelezés.
„ 13 *agent provocateur* — itt: beugrató ügynök.
49 : 26 »Magány« — Reviczky Gyula ily című verskötete 1889-ben, a Kisfaludy Társaság kiadásában jelent meg. Minthogy a költő kevéssel e kötet megjelenése után, 1889. júl. 11. meghalt, a sósfürdői kaland időbelisége az elbeszélésben talán nem egészen helytálló.
50 : 17 *Lloyd-épület* — a Pesti Lloyd Társulat klasszicizáló stílusban épült palotája a Lánchíd előtti térnek az M. Tud. Akadémiával szemben levő déli oldalán. 1944–45-ben, az ostrom idején elpusztult; helye ma beépítetlen.
17 *a sósfürdő* — Budapest határában, Kelenföld közelében fekvő fürdő; 22 keeserűvíz-forrása van. Leginkább emésztési bajok, köszvény, női és bőrbajok ellen használják. Hosszabb időn át Erzsébet-sósfürdőnek nevezték. Ma a Tétényi-úti kórház van a helyén.
51 : 5 *krispin* — rövid női kabát.
„ 18 *Korongi színész* — költött név.
52 : 23 és 53 : 1 *Beckó és Márta* — adalékok Mikszáth ló-neveihez.
53 : 23 *hatos* — a húszfilléres aprópénz régies neve.
54 : 1 *Munkácsy a Mozart halálát festi* — Munkácsy Párizsban, 1885-ben fogott hozzá e drámai hatású, nagyméretű festményéhez. Ez az utalás is jelzi valamennyire a novella történetének időpontját. Reviczky Gyula ugyanis 1887-től haláláig (1889. júl. 11.) volt a Pesti Hírlap munkatársa, illetőleg Mikszáth ottani szerkesztőségi barátja.
3 *Munkácsy Krisztus-képe: »Krisztus Pilátus előtt«* — Munkácsy e festménye 1882. febr. 19-től márc. 20-ig volt kiállítva Budapesten a Műcsarnokban. Mikszáth több cikkben méltatta e nagyszabású alkotást. (Ld. Krk 63. köt. és ottani jegyzeteinket.)
22 *obulus* — eredeti jelentése: ezüst aprópénz a régi görögök-nél; itt aprópénz, a személyi fuvar díja.
36 *puszpáng* (*Buxus*) — örökzöld növény; dúsan elágazó cserje. — Tompa Mihály az elnyomatás idején (1854) »A puszpánghoz« című allegóriájában a »mező«, a »pusztaság« — vagyis

- a leigázott Magyarország — gyászával mintegy intő jelként állítja szembe a »díszes ruházatú«, »zöld lombokkal ékes« növényt.
- 54 : 37 *ördögszekér* (*Eryngium*, iringó) — az ernyősök családjába tartozik, 150 faja igen nagy elterjedésű. Levelük töviskesen fogas; viráguk fehér, zöldes vagy rózsaszínű s tömött ernyőben áll, melyet szúrós gallérlevelek vesznek körül. Legközönségesebb a mezei iringó, más néven: ördögszekér, ördögkerिंगó, számártövis, macskatövis, szélhajtó göré; kb. félméter magas, fehérlő kóró. Ha tövén kivágják vagy elszakad, a vihar magával kergeti, a mezőn ide-oda kering, innen erednek különböző elnevezései. — Tompa Mihály »Virágregéinek egyik szubjektív vonatkozású darabja a »Kék iringó«-ról szól (1853); Makkai Sándor pedig szimbolikus regénycímmel választotta az »Ördögszekér« nevét.
- 55 : 4—56 : 20 A pocsolján való átvitel 1884. évi motívum. Már *Az íróasztal morzsái* c. füzér *Szeszélyes leány* c. epizódjában megírta Mikszáth. (KrK 36. köt. 21—22. l.)
- 56 : 18 *everlasztíng* (= örökké tartó) — könnyű, de erős, tömött fésűsgyapjúszövet, amelyből többek közt női cipők felsőrésze készül. — MKnál gyakran előforduló kifejezés, általában — mint ezúttal is — hibás szóalakkal.
- 57 8 *Tóth Mari* — A Noszty regény leányalakjának neve — mint költött név — talán itt jelenik meg először MKnál.
- 20 *rotációs gép* — körforgó gép; itt: gyorssajtó.
- 26 *faktor* — itt: a nyomdai művezető, aki a munkaadó és a munkás között áll, és technikailag vezeti az üzemet; sajtó alá készíti a munkákat és felügyel azok pontos kivételére.

1892

A HOLT KORTES

M. I. *Pesti Hírlap*. 1892. január 1., 14. évf. 1. sz. 1—3. l. A tárcarovatban. Névjelzés: x. y.

Kötetkiadások:

- II. a) *MKm* 8. köt. *Club és folyosó*. [Az előzéklapon a kötet tartalmát jelző alcím:] Politikai ötletek és rajzok. 2. kiad. 1893. 216—226. l. [Az 1. kiadásban nem szerepel, mert az még 1887-ben jelent meg!]
- b) 3. kiad. 1896.
- c) 4. kiad. 1901.
- d) 5. kiad. 1904.
- e) 6. kiad. 1912.

- III. a) *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok. II. köt. 169—177. l.*
b) *MKM R—Fr 28. köt.* [Ismét az eredeti kötetcímmel:]
Club és folyosó, [de a kötet tartalmát jelző alcím nélkül!] 145—150. l. [A III. a) kiadásnak új sorozatba foglalt címlapkiadása, *évjelzés nélkül.*]

Mikszáth választási históriái

E históriákkal kapcsolatosan ismételten megjegyeztem, hogy a *Két választás Magyarországon* történetét majdan — az Összes Művek birtokában — akár hetvenhét választás meseláncolatává lehet bővíteni.

Mikszáth munkássága folyamán minden évkör hozott néhány választási történetet. (A jelen kötetben is akad kettő.)

Fantáziája kifogyhatatlan leleménnyel formálta a téma különböző változatait.

A választási históriák főszereplői általában: a képviselőjelölt (vagy jelöltek) és a kortes (vagy kortesek).

A jelöltek jórészt a politikai pártok típusfigurái, a kortesek viszont az egész közélet romlottságának tükörképei.

Mikszáthnál is többnyire ez az együttes szerepel.

Választási történeteinek közös vonása, hogy általában különböző visszaéléseket, cinikus tréfákat, úgynevezett »csínyeket« tartalmaznak. Tehát *A körtvélyesi csínynek* többé-kevésbé rokon társai.

A holt kortes is ezek közé tartozik.

A visszaélések és csalások nem is egyszer — s nem is csak akkoriban — előfordul példái közül Mikszáth ezúttal a halottak megszavaztatásának motívumát emeli ki. Alakjait kedves, otthonos tájaira — az ország északi vidékére — helyezi, naiv misztikumba burkolva a holt kortes csalafinta történetét. (A kísérteties elemek már-már kötelező tartozékai e korbéli meséinek!)

Lapozunk csak az író *Cikkeinek és Karcolatainak* folyamatban levő gyűjteményébe, — minduntalan találkozunk ott e cinikus eljárás hasonló eseteivel. (Utalunk például *A csóka* c. karcolatára: Pesti Hírlap 1896. dec. 13.)

Mikszáth legismertebb és legsikerültebb választási történetei (*Két választás Magyarországon* Krk 9. köt. stb.) eléggé jelzik a sablon sokféle változatát.

A választások tarka krónikáját nála a történetekbe szőtt anekdoták, kortestréfák és kortesnóták is élenkítik. (Példák mindegyik így tárgyú művében előfordulnak.)

A politikai mozgalmaknak a nagy nyilvánosság előtt lezajló ezen komédiáit semmiféle rajz, fotográfia vagy karikatúra nem örökítette meg annyira életszerűen, mint Mikszáth különböző választási történetei.

Ha majd — a Krk teljes anyagának birtokában — önálló kötetbe kerülnek együttesen: az a kötet —amellett, hogy klasszikus értékű szatíragyűjtemény lesz — a század második felének közéletét is az olvasó elé vetíti.

Szövegváltozatok

Az MKm 8. köt. (Club és folyosó) szövegét vettük alapul. A Pesti Hírlap (PH) és a Jk szövegeltéréseit zárójelben közöljük.

Lap Sor

- 60 : 10 stb. *Gentlemanek.* (Jk: *Dzsentlemenek.*)
 61 : 26 a leg**ő**bbet (Jk: a leg**t**őbbet [!])
 62 : 14 PH és Krk: Doliné (MKm sajtóhibával: Deliné Jk: Dediné [!])
 „ 32 — Jól van, jó, (PH: — Jól van jól,)
 63 : 32 Keresztet vetve magamra, fogvacogva dadogtam: (PH: Keresztet veteltem magam, s fogvacogva dadogtam:)
 „ 39 ott áll még. (PH: ott állt még.)
 64 : 5 hosszú *vérvörös hálóköntösben.* (PH: hosszú *chinai* köntösben.)
 31 *Staniszlauz* (PH: *Staniszláv*)
 35 — Menj föl a padlásra, Matykó, és hozd el (PH: — Menjen föl a padlásra, Matykó, és hozza el)
 36 *Dominus Gasparus* (PH — MK ékezetlen írásának hibás olvasása miatt —: *Domnus* [!] *Gasparus*)
 65 : 27 az *éji* asztalkára (PH — hasonló szedési hiba —: az *én* asztalkámra)
 66 : 9 s kivette a dézsmát a pénzből. Mert (PH: s kivette a dézsmát a pénzből *szép szerével.* Mert)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 60 : 6 *illetékes faktorok* — illetékes tényezők; itt: a befolyás eszközei, pontosabban: a pénz. (Ld. még 60 : 24—28).
 8 *Wrbovszky* — felsőmagyarországi családra utaló költött név. A 13. sorban: *Wrbovszky senior* — a család legidősebb tagja.
 12 *mintha a Szűz Mária kőtenyében volnál* — MKnál gyakran előforduló népies szólásmód a jólétnek, szerencsének és biztonságának kifejezésére. (Hasonló példa a *Különös házasságban*: Krk 13. köt. 149. l.)
 24 *delphibeli üzenet* — homályos értelmű, jóslásszerű üzenet Delphi (gör. Delphoi) volt a görögök leghíresebb jóshelye, Apolló templomával.
 25 *írástudók és farizeusok* — itt: a minden hájjal megkent kortesek

- 61 : 6 *quietált hadnagy* — nyugalmazott hadnagy
 8 »*Matica*« — Itt a Matica Slovenskáról, a szlovákok közművelődési egyesületéről, ill. annak nyomdájáról van szó. A Matica Slovenska 1862-től 1875-ig működött. Fennállása alatt évenként átlag 3—4 különböző tartalmú könyvet adott ki (naptárakat, történelmi s szépirodalmi tárgyú műveket stb.).
- 13 *bruder* — testvér
 20 *Illésházy* — történelmi szerepet játszó család, amelynek legkiemelkedőbb tagja gróf Illésházy István (1640—1609) nádor.
 21 *szlecsinkák* — kisasszonykák
 : 22 *Czobor* — nevezetes főúri család a XVII—XVIII. században. A család tagjainak fényűző életmódjáról és az utolsó Czobor teljes anyagi lezülléséről Mikszáth nemegyszer szól elbeszéléseiben.
 30—32 *Mária Terézia látogatásai magyar főúri családoknál* — MKnál többször előforduló családi legendákra utal.
 32 *Lietava* (Ljetava) — Zsolnalitva, kisközség Trencsén vármegye zsolnai járásában. A felette emelkedő hegyen egykori várának romjai. A vár 1360-ban épült Nagy Lajos király rendelkezésére; eredetileg a Bebek család birtoka volt. — *Magyarország lovagvárainak régi közt is említi Mikszáth.*
 3 *repka* — (MK szerint: »a tót manna«) a káposzta torzsájának kivágott, édes részéből szárítással készült különleges felvidéki csemege
- 62 : 14—18 szlovák daltörédék — Efféle szövegekkel — mint szülőföldjének és gyermekkorának emlékeivel — gyakran találkozunk Mikszáthnál. Pl. *A tót atyafiak* c. kötetének *Lapaj, a híres dudás* c. elbeszélésében (Krk 32. köt.). A versecske előfordul továbbá *A francia kultúra a tótságon* c. anekdotában is. (A Krk előkészületben levő 37. kötetében kerül közlésre.)
- 22 *Bachus* (Bacchus) — itt: madárijesztő. Eredetileg, a görög és római mitológiában a bor és a vidámság istene. E tréfás, népies jelentésváltozással MKnál gyakran előfordul. Pl. *Fili* c. elbeszélésében: »bakkusz a búzatáblán« (Krk 15. köt. 22. l.).
- 25 *kecsketokány* — Mint hasonlóan ízletes ételt említi MK *A tót atyafiak*ban a »demikát«-ot, vagyis a birkapörköltet.
 28—29 »... szétnézünk a kerületben valami alkalmas ellenjelölt után. Mert az az első!« — Az ellenjelölt szükségességéről ld. a *Nincs többé vegyhangúság* c. humoreszket (Krk 35. köt. 129—131. l., Rejtő István jegyzetivel, 313—314. l.)
- „ 32 *amicenkó* — barátocskám
- 63 : 30 *sárga szattyáncsizma* — finom bőrből készült csizma, az úri viselet tartozéka
 64 : 36 *Domínus Gasparus de Vilócz* — Vilóczy Gáspár úr
 65 : 7 *omnipotens* — mindenható

66 : 7 »nagy kozákok« — A kozák szónak a múlt század derekán (pl. Beöthy László humoreszkjeiben) s még a század második felében is sajátos jelentése volt nálunk írói körökben; így nevezték a rendezetlen körülmények közt élő szegényembereket, főleg pedig a hazard kártyajátékosokat és a vállalkozó kedvű, rámenős tréfacsinálókat.

HUSZÁR A TEKNŐBEN

M. I. *Az Én Újságom*. Képes gyermeklap. (Szerk.: Pósa Lajos.) 1892., 3. évf. *Teljes névjelzéssel*. Három folytatásban az alábbi részletezés szerint:

1. január 3. (1. sz. 11—13. l.) Elejétől »—Ej, mindegy az Jaroslav! . . .« kezd. szakaszig. »Folytatása következik.«
2. január 10. (2. sz. 27—29. l.) »Folytatás.« Az eml. szakasztól »Az ambituson Jarobitsek Vencel káplár úr pipázgatott otthonosan . . .« kezd. szakaszig.

3. január 17. (3. sz. 41—44. l.) »Folytatása és vége.«

Mindhárom folytatáshoz két-három illusztráció csatlakozik Kiss L[ajos], illetőleg K. névjelzéssel.

Féltreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy a Magyar Helikon 1969. évi kiadásában (Mikszáth Kálmán Művei 12. köt.) az elbeszélés 1891. évi [!] besorolása és forrásjelzése a 840. lapon (»Az Én újságom, 1891. jan. 3., 10., 17.« téves! — Fenti adataink és jegyzeteinknek Irodalom c. fejezete helyes tájékoztatást adnak az első közlés időpontjáról: 1892. jan. 3., 10., 17.

Kötetkiadások:

- II. a) *Pernye*. [1. kiad.] 1893. *MKm 10. köt.* 156—175. l.
- b) 2. kiad. 1896.
- c) 3. kiad. 1900.
- d) 4. kiad. 1903.
- e) 5. kiad. 1911.

III. *Jk 24. köt. Kisebb elbeszélések I.* 104—119. l.

Néhány szó Mikszáth ifjúsági elbeszéléseiről

Ennek az elbeszélésnek első megjelenése *Az Én Újságom* c. képes gyermeklapban és további számos közlése különböző ifjúsági könyvkiadványokban; ismételten jelzi, hogy a teknőben ringatózó huszár meséjét az írói és a kiadói szándék egyaránt a gyermek- és ifjúsági olvasmányok közé sorolja.

Valóban nem könnyű kiértékelni s helyét kijelölni Mikszáth 90-es évekbeli szépirodalmi termésében. Terjedelménél fogva az író ekkori leghosszabb elbeszélései közé tartozik, de szerkezetét illetően rend-

kívül laza, meséje vázlatos, előadása pedig kiegyensúlyozatlan. Első, kisebbik felében semmi sem árulja el ifjúsági olvasmány-jellegét; második fele viszont — mint a »cserepárok«-nak szóló intellem — még gyermekmesében is túl naiv . . . Tanulságos példája annak, hogy egy *esetleg* megtörtént furcsa epizód csupán mint kuriózum hat, amely semmiképpen sem válhat általános érdekűvé.

Az elbeszélés — első, rövidebb felénél — valósággal kettétörök, előadása megzökken: hazafias pátoszát és kedves humorát hirtelen komikus fordulat váltja fel. Hangszíne tehát nem egyöntetű. Előadásának szeszélyes alakulása éppúgy zavar, mint az idegen tartományban katonáskodó magyar huszár izetlen tréfája.

Mikszáth gyermekmeséi és ifjúsági elbeszélései gyakran magukon viselik az itt említett jegyeket. Klasszikus tisztaságú meséje és elbeszélése alig akad ebben a két rokon műfajban.

Szövegváltozatok

Az MKm 10. köt. (Pernye) 1893—1903. évi 1—4. kiadásának szövegét vettük alapul. Egy-két sajtóhibáját a korábbi, ill. későbbi közlések nyomán helyesbítettük!

Az *En Újságomban* (ÉÚ) megjelent első fogalmazást Mikszáth — szokása szerint — a kötetbeli közlés előtt átfésülte; javítgatott, módosított rajta.

A Jk szövegében ezúttal is előfordulnak szerkesztői kezektől származó illetéktelen »javítások«.

Lap Sor

- 67 : 26 sok mérföldre (ÉÚ és MKm: sok métföldre)
 68 : 8 és a szabadságunkat. (Jk: és szabadságunkat)
 69 : 14 ÉÚ és Krk: fogjatok *egypár* pulykát, (MKm és Jk: fogjatok egy pulykát.)
 „ 35 föllendült (Jk: fellendült)
 70 : 5 stb. Jk és Krk: Jarosláv (ÉÚ és MKm: Jaroslav)
 „ 10 — Nem eresztlek (Jk: — Nem eresztelek)
 „ 13 stb. Jk és Krk: Nikoláj (ÉÚ és MKm: Nikolaj)
 „ 24 — *Kutya legyenek, ha mozdulok.* (ÉÚ: — *Meg se mozdulok.*)
 „ 30 Krk és ÉÚ: *mitévők* legyünk. (MKm: *mi-tevők* legyünk.)
 71 : 23 *hogya* le ne eshessen (Jk: *hogya* le ne eshessék)
 72 : 26 *mindég* (Jk: *mindig*)
 73 : 8 *káplárostul* (Jk: *káplárostól*)
 „ 35 a császár nevében, mert mi tizenketten vagyunk itt a császár. (ÉÚ: a császár nevében, mert mi tizenketten vagyunk itt a császár nevében.)
 74 : 6 Jk és Krk: a baromfiféléket falták fel, (MKm: a baromfiféléket falták fel,)
 76 : 31 *kardostól*, tarsolyostul (ÉÚ: *kardostul*, tarsolyostul.)
 77 : 24 *eléjük* (Jk: *eléjük*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 66 : 13—20 »*A nagy nemzeti szónok* [Kossuth Lajos] *kimondta a vezetés szót az országgyűlésen: „Mérközzünk össze!”*« stb. — A szabadságharcról szóló elbeszéléseit Mikszáth — főleg fiatalabb korában, az 1870-es években — hasonlóan patetikus hangon szokta intonálni. (Ld. pl. *A selyemkórkárda*, 1877. Krk 29. köt.)
- 67 : 2 *Debernek* — helységnévtáraink nem ismernek ilyen nevű községet. Némileg hasonló hangzású a Mikszáth szülőföldjén, Nógrád megye balassagyarmati járásában található Debercsény. Következésképp az elbeszélésben szereplő Debernek családnév is költött.
- 68 : 20 *Cserte* — helységnévtáraink nem ismernek ilyen nevű községet
- 69 : 27 *fertályakós* (negyedakós) *hordócska* — az akó: régi magyar úrmérték, kb. 54 liter
- 70 : 3 »*Szent András csontjaira esküszik az egyik kozák.* — András apostol, Jézus tizenkét tanítványának egyike, a monda szerint Szkithiában egészen a Volgáig hirdette az evangéliumot. (Ezért volt a cári Oroszországnak a védőszentje.) Visszatérében — ugyancsak a monda szerint — a bizánci egyházat alapította meg, végül mártírhalt, éspedig ferdén állított keresztre feszítették. (Ez az × alakú kereszt az András-kereszt.)
- 72 : a II. fejezet címében, stb.: *cserepár* — a volt határőrvidéki katonák gúnyneve, különösen az abszolutizmus idején
- 8 »*Mikor 1860-ban a szabadság megint elkezdődött . . .*« — Utalás az 1860. okt. 20-án kiadott császári pátensre, ill. »októberi diplomá«-ra, amely szalmalángra lobbantotta a hiszékeny nemzetet. Ferenc József báró Vay Miklóst nevezte ki kancellárrá a konzervatív magyar kormány élére; de ez a kormány csakhamar megbukott, s ezzel az alkotmányhoz fűzött hiú reménysek ismét lelohadtak 1867-ig. — Az 1860—61-ben felbuzdult nemzeti közvéleményt Mikszáth több más novellájában is eseteli. (Pl. *Garibaldi butéllái*. 1874. Krk 28. köt.)
- 30 »*Nemsokára bejött a legtetszetősebb divat: hogy nem kell adót fizetni . . .*« — a passzív rezisztencia kora; a tevékeny részvétel megtagadásával kifejezett ellenállás. (Jókai is leírja »Az új földesúr«-ban.)
- 73 : 11 *ámbitus* — széles, nyitott tornác vagy folyosó
- 74 : 4 *hatos* — régi 6 krajcáros ezüstpénz, a régi pengő forintnak tizedrésze. Neve később az osztrák értékű tíz krajcáros váltópénzre is átment.
- 12 *Ráró és Fecske* — lovak. 74 : 18 *Talpas* — »kajlaszarvú tehénke«. Adalékok Mikszáth állatneveihez.
- 77 : 12 *poltura* — másfél garas értékű, régi lengyel ezüstpénz

Irodalom

Az elbeszélés »irodalmát« *Pósa Lajos* pár szavas reklámszövege nyitja meg.

Pósa Lajos — mint Az Én Újságom szerkesztője — lapját munkatársainak névsorával és kellő dicséretével ajánlja az 1892. évi előfizetésre (1891. dec 20-i szám, 399. l.). Folytatja — úgymond — Jókai »A rózsák szigete« c. elbeszélését, és bejelenti, hogy: »Jókai Mór mellé sorakozik mindjárt az első számban Mikszáth Kálmán, *Huszár a teknőben* című gyönyörű elbeszélésével, s követi őket számról számra a legjelesebb írók egész hosszú sora, kik immár a gyermekeknek kedvelt írói. . . « Kiemeli a következőket: Bársony István, Bródy Sándor, Gaal Mózes, Herczeg Ferenc, Kornélia néni [Mauks Kornélia, Mikszáth sógornője], Murai Károly, Rákosi Viktor, Sebők Zsigmond stb.

Réger Béla »Mikszáth, Herczeg, Ambrus. Ismertető felolvasások« c. füzetében (Szentgotthárd, 1908. 31—32. l.). MK regényeinek és nagyobb elbeszéléseinek tárgyalása után novelláinak és rajzainak néhány jellemző darabját mutatja be; köztük a szóban levő elbeszélést:

»Ha Mikszáthnak legjellemzőbb írói kvalitását, humorát akarjuk látni, elég valamely kisebb elbeszélését olvasnunk, amilyeneknek se szeri, se száma. Egyikben, másikban könnyekig nevetető helyzetkomikum van. Ilyen a *Huszár a teknőben* c. novellája.

Debernek János, felvidéki magyar úr, felesége kardoskodása folytán nem fizet adót az osztráknak, s ezért tizenkét katonát szállásolnak be hozzája. A cseh katonák káplárja, Jarobitsek, különös dühvel pusztít mindent, de egy nap csak egyszerre megjámborul s alázatossá válik. Az ok az volt, hogy anyjától levelet kapott, amelyben szülője arra kéri, hogy legyen jó ellenségeihez, legyen alázatos, ahova bekvártélyozzák, mert lám, őrajta egy bekvártélyozott magyar huszár zsarnokoskodik, aki gyakorlat után kardosan, csákósan belefekszik egy tekonyóba, s őneki ringatnia kell. Mindaddig ordít, míg csak nem teljesíti kívánságát. Jarobitsek meg is szíveli anyja tanácsát, Debernek úr pedig megfesteti azt a jelenetet, amikor a cseh vénasszony ringatja a magyar huszárt.«

AZ OKOS NÁSTYA

M. I. *Pesti Hírlap*. 1892. május 13., 14. évf. 133. sz. 1—3. l. A tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel*.

Kötetkiadások:

II. a) *Pernye*. [1. kiad.] 1893. *MKm* 10. köt. 144—150. l.
[A Vasárnapi Újság 1892. dec. 25-i számából (893—4. l.) tudjuk, hogy már 1892 decemberében megjelent!]

b) 2. kiad. 1896.

c) 3. kiad. 1900.

d) 4. kiad. 1903.

e) 5. kiad. 1911.

III. *Jk 24. köt. Kisebb elbeszélések I.* 94—99. l.

Fordítások

Román: Nastia cea isteafa. Trad. de Eufem Mihăileanu. (Adevărul Literar și Artistic. București, 1927. Anul VIII. No. 357. p. 4.) [Józsa János adatközlése.]

Horvát: Mudra Noštja. Fordította Buda László. (Hrvatski List. Osijek. [Eszék.] XI/1930. 381. sz. 37. l.) [Vélin István adatközlése.]

Források

A Mikszáth-elbeszélések tárgytörténetével és forrásaival foglalkozó filológusok ismételten hivatkoznak a történet legrégibb mintájára, az olasz Straparola egyik novellájára, amint arra alább, Gálos Rezső (1914) és György Lajos (1933) tanulmányával kapcsolatosan utalunk.

Sem Gálos Rezső, sem György Lajos nem szól arról, hogy a Straparola-féle forrásra már évekkel előbb rámutatott egy újságbeli közlemény, rend kedvéért és hitelesség okából idézve is az olasz novella magyar fordítását.

Ez az újság a Budapesti Napló című »esti lap«, amelynek felelős szerkesztője Pályi Ede volt, laptulajdonosa pedig Szilágyi Sándor. A lap munkatársai közé tartozott köztudomás szerint Ady is, továbbá Kosztolányi Dezső, Molnár Ferenc, Nagy Endre, Papp Dániel, korábban Thury Zoltán (mint alapító tag) stb.

Nos, a Budapesti Napló 1908. dec. 25-i, vagyis karácsonyi számában (13. évf. 305. sz.) párhuzamos közlésként jelent meg Straparola és Mikszáth novellája, s ezekkel együtt (mint »Második pár novella») Rákosi Viktor »Történet a fedélzetről« és Maupassant »Monte-Carlo« c. elbeszélése.

E két pár novellát egy *névjelzés nélküli* cikk vezet be, mintegy mentegetőző magyarázatként, nehogy az olvasóközönség félreértse a szerkesztőség szándékait s nehogy plágiumot feltételezzen két olyan író-kiválóságról, mint Mikszáth és Rákosi Viktor.

A Budapesti Napló közleményei — a bevezető magyarázat és a Straparola-fordítás — minden tájékoztatást megadnak *Az okos Nástya* forrásának felhasználására, illetőleg egy vándoranekdotának hazai változatára nézve.

Íme, a Budapesti Napló tájékoztató cikke az említett karácsonyi számában:

PÁVÁK IDEGEN TOLLAI
Egy kis irodalmi pikantéria

Plágiumról beszélni, ha Mikszáth Kálmánról és Rákosi Viktorról van szó, olyan ostobaság volna, mint azt mondani Vanderbiltről, hogy ezüstkanalat lopott. Számár beszéd: egy Vanderbilt lopjon ezüstkanalat! Hiszen több ezüstabányája van, mint közönséges milliomosnak kanala. Hát Mikszáth Kálmán vagy Rákosi Viktor — ez a két leggazdagabb magyar meseforrás — plagizált volna valami neves vagy névtelen forrásból? Ostobaság. Ha legmélyebb álmukból költik föl ezt a két ősi meseforrást, még akkor is annyi meséjük van, hogy ők adhatnának másoknak kölcsön, nemhogy ők szorulnának idegenekre.

A szarka díszíti magát idegen tollakkal. De a páva? Hiszen magának van a legpompásabb tolla.

De ha mégis rábukkan az ember, hogy páváknak vannak idegen tollai! Nem szabad róla beszélni? No, az sértés volna a pávák ellen. Mert a hallgatásban benne volna az a hit, hogy esetleg talán, valahogyan, mégis megtörtént a fényes tollú madárral a hihetetlen, a képtelen: idegen tollakkal ékesítette magát. Hát mégis okosabb beszélni a dologról, mert hiszen minden kérdezősködés nélkül is előre tudhatja az ember, hogy az idegen toll a pávafarka, az idegen ezüstkanál a Vanderbilt-vagyonba csak úgy véletlenségből került, s a mese-krózosok maguk fognak legjobban nevetni a bolond eseten.

Az olvasó alább elolvashatja azt a két pár novellát, amelyik közül az egyik pár Mikszáth Kálmánt hozza gyanúba egy reneszánszkori talián elbeszélővel, a másik pár pedig Rákosi Viktort Maupassant-nal. Bizonyos, hogy se Mikszáth nem lopta meg a háromszázésettendős taliánt, se Rákosi Viktor Maupassant-t. Csak a *mesevándorlás* egy speciálisan magyar esetével állunk szemben.

Van a világon mese vagy ötven, ha nagyon sokat mondok, száz. Ezek a mesék vándorolnak, cserélnek színt, formát, helyet, jelleget, de mindig ugyanazok a mesék. Népek adják tovább népeknek, korok koroknak. Hiszen tudjuk, hogy a népmesék Indiáktól a Székelyföldre el tudnak vándorolni, s a rokonság időre és távolságra való tekintet nélkül is kimutatható. És senkinek se jutott még eszébe a népeket plágiummal gyanúsítani. Mesevándorlás ez. A folklór régen kiderítette.

De magyar földön a mesevándorlásnak speciális fajtája fejlődött. A magyar közönség az ő kedvenc írói mellé szeret elszegődni munkatársnak. Szeret nekik köveket hordani az építkezéseikhez. Aki egy kedves történetet, egy érdekes mesét hall, valahol egy különös krónikára talál: siet azt elszármaztatni legkedvesebb írójához. Jókainak volt ilyen munkatársa a közönségben ezer is. Mikszáthnak is sokszor hoz a posta egy-egy témapaksmétát, valami furcsa végrendeletet, valami tréfás aktát, valami furcsa mondást. S a közönség azt üzeni kíséretül az íróknak: »Ez volna csak pompás téma bátyámravnak!« Persze a legtöbb ilyen oktrojált téma rossz, vagy a beküldő tudtán kívül más feldolgozta már. Megesik azonban, hogy a téma csakugyan jó, s az író kedvét lel benne. Fel is dolgozza. Mikszáth a régi jó táblabrák-

tól sok mesét kapott így, míg Rákosi Viktornak régi jó meseszállítója a nagyolvasottságú Keszler József, Keszi, ahogy kedélyesen, asztal fölött nevezni szokták. S annyi szállított téma közé belecsúszhatik egyszer valami hamis portéka is, olyan, amit a témaszállító nem *hallott*, hanem — maga se emlékszik talán már pontosan — *olvasott*. S akkor a kedvelt író bizony »beugrott«.

Azt mondja Mikszáth *Az okos Nástya* c. bájos történetében, hogy meséjét »a választókerületéből hozta«. Pedig hát ő Fogarason képviselő, nem Olaszországban. De valami szenvedélyes fogarasi meseszállító elmondta neki a kedves történetet, s Mikszáth megírni valónak találta. Így lett Modesta asszonyból *Az okos Nástya*. Rákosi Viktor pedig — maga mesélte — természetesen Kesztől hallotta a bolondos montekarlói bonyodalmat, és Kesziről föltette, hogy első forrásból hallotta az esetet, nem a Maupassant írásából. »Ez neked való téma, Sipulus!« Hát Sipulus megírta — amit már előtte is elég jól megírt a pogány Maupassant.

Bizony: idegen tollai is vannak a legszebb magyar páváknak. De hogy ez plágium volna? Ostobaság. A két magyar Vanderbilt a maga kimeríthetetlen mesebányáiból kölcsön adhatna a világirodalom sok Krözusanak. De hát megesezt rajtuk a bolondos eset: ott az idegen toll a ragyogó pávafarkban. A dolog pikáns, de nem több.

S így tessék elolvasni ezt a két pár novellát.

A reneszánszkori talián elbeszélést, melyből *Az okos Nástya* lett. És a Maupassant novelláját, melyet Rákosi Viktor újra megírt.

MADONNA MODESTA

Írta: *Giovan Francesco Straparola*

— A 16. században élt szerzőnek *Mulatságos Éjszakák* című gyűjteményéből. —

Pistojában, Toscana e régi városában, élt nemrégiben egy fiatal asszony: Madonna Modesta, akire ez a név könnyű erkölcei és kicsapongásai miatt egyáltalában nem illett. Nagyon bájos és csinos volt, de alacsony származású. A férje Tristano Zanchetto volt, akire viszont nagyon illett ez a név, mert viselője szorgalmas és törekvő ember volt. Szívvel-lélekkel kereskedő, aki üzletét jó állapotban tartotta.

Madonna Modesta, aki igen szerelmes természetű nő volt, azt gondolta, hogy ha a férjét teljesen leköti az üzlet, ő is valami foglalkozásba kezd, amiről azonban férjének nem kell tudnia. Nap nap után kiállt hát lakásának hol egyik, hol másik erkélyére, ott keltette magát a járókelők előtt s az ifjabbakat kacsintással s másféle csintalan mozdulattal találkára hívta. Oly buzgalommal folytatta ezt a foglalkozást és oly szerelmes volt, hogy csakhamar nem akadt senki a városban, lett legyen az gazdag vagy szegény, nemes vagy polgár, aki az áruját ne vásárolta és ne kóstolta volna. Mikor aztán Madonna Modesta

ilyen réven nagy hírnévre és ismeretségre tett szert, elhatározta, hogy ezentúl mindenkitől, akivel dolga lesz, egy kis ajándékot fog kérni jutalomképpen. S nem kíván egyebet ezektől, mint egy-egy pár cipőt. Ha a szerető, aki élvezte kegyeit, nemesrendű volt, bársonycipőt tartozott adni, ha polgár, posztócipőt, a mesterembertől bőrcipőt is elfogadott. Ezért a jó asszony olyan kapós lett, hogy üzlete sohasem maradt üres, s mert fiatal, szép és híres volt, s a követelés, amit ő jutalom gyanánt kívánt, olyan csekély, a pistojaiak szívesen keresték föl, hogy a hón sóvárgott virágokat — a szerelem virágait — együtt tépdessék.

Madonna Modestának sok dolga volt ilyenformán, és a sok és édes fáradság jutalmául rendkívül nagy cipőkészlethez jutott. Oly sok és annyiféle cipője volt, hogy ha az emberek Velencében az összes boltokat végigjárták volna, harmadrész annyi cipőt sem tudtak volna azokban összeszedni. Ekkor történt, hogy férje, Tristano, aki bizonyos árukhoz váratlanul jutott, azokat a raktárban akarta elhelyezni. Elkérte tehát szeretett nejétől, Modestától a raktár kulcsait. És ő odaadta minden mentegetőzés nélkül. A férj kinyitotta a raktárt, gondolván, hogy azt üresen találja, de mekkora volt meglepetése, amikor ott bent tömördek sok, különbnél különbözőféle cipőket látott. El nem tudta gondolni, hogy kerül oda az a sok cipő. Megkérdezte tehát feleségétől. A jámbor Madonna Modesta felelé: »Mit gondolsz, kedves Tristano, hogy csak te vagy egyesgyedül kereskedő ebben a városban? Nagy tévedésben vagy, ha ezt hiszed, mert a nők is értenek a kalmárkodáshoz. Igaz, hogy te nagy és fontos üzleteket kötsz, de én beérem kisebbel, s áruimat — amint látod — ide, ebbe a raktárba helyezem el. Folytasd te csak buzgalommal és szorgalmasan üzleteidet, én is illő buzgósággal és gyönyörrel folytatom a magamét.«

Tristano mester nem gondolkozott tovább az eseten, hanem kedvét találván ügyes és leleményes feleségében, biztatta a ravasz és okos nőt, hogy csak folytassa olyan jól és derekasan, amint megkezdte. Madonna Modesta tehát nyugodtan folytatta kicsapongásait és húzta a neki oly édes üzlet nyereségeit. Így nemsokára olyan gazdag lett cipőkben, hogy nemcsak Pistoját, hanem bármelyik nagy várost elláthatta volna velök.

Amíg Madonna Modesta fiatal, kíváncsi és szép volt, kitűnően ment üzlete, de az irigy idő, ami a világon semmit sem kímél meg, kikezdte az ő külsejét is, és Madonna Modesta, aki előbb gömbölyű, üde és piros volt, most ráncos lett, megcsúnyult, szemei elvesztették fényüket, keble beesett, mint az üres hólyag, és mikor nevetett, arca olyan torz lett sok barázdájától, hogy mindenki nevette. Vágyait és kéjszomját azonban nem bántotta az idő.

Mikor ilyenformán Madonna Modesta akarata ellenére megöregett, és senkije sem volt, aki szerette volna és rajongott volna érte, s mikor látta, hogy cipőüzletének fejlődése megakadt, nagyon elszomorodott, s mert korai ifjúságától kezdve nagyon hozzászokott a kicsapongásokhoz, nem talált arra módot, hogy tartóztassa magát e büntől. S mert ez napról napra jobban hiányzott neki, nem tudott

letenni arról a gondolatról, hogyan elégíthetné ki ismét vad, féktelen szenvedélyét. A csinos ifjak kegyét azonban elveszítvén örökre, új tervet eszelt ki. Kiállt lakása erkélyére és szemlét tartott a szolgák, teherhordók, parasztok, naplopók felett, akik az utcán járkáltak, s akiket csak tudott, felhívott magához ezek közül a régi élvezetek felújítására, s amint régi kedveseitől csupán csak egy pár cipőt kért a vágyaik kielégítéséért, úgy most viszont ő adott egy-egy pár cipőt azoknak, akik leginkább rászolgáltak elismerésére. Nemsokára Pistoja csócseléke seregestől özönlött Madonna Modestához, ki azért, hogy élvezetet keressen nála, ki meg, hogy csúfot izzón belőle, de legnagyobb részüket mégiscsak a cipők vonzották. S rövid idő múlva a raktár, amely nemrégén még tele volt cipőkkel, teljesen kiürült.

Ekkor történt, hogy egy szép napon Tristano mester nagy titokban meg akarta nézni felesége raktárát. Előkerítette hát a kulcsokat s benyitott oda. Onnan persze már eltűntek a cipők. Szerfölött meglepődött ezen s maga elé hívatta feleségét. »Modesta — mondotta neki —, te okos, bölcs asszony, benéztem tegnap a raktárba, mert kíváncsi voltam ismét látni üzletedet. Azt gondoltam, hogy az attól az órától fogva, amikor legelőször láttam, gyarapodott, s azt láttam, legnagyobb ámulatomra, hogy abból ma már semmi sincsen meg. Azt hiszem, eladtad azt, s ez megvigasztal, mert akkor a bevétel nem lehet kevés.«

Szívbeli jövő, nehéz sóhajjal felelt Madonna Modesta: »Tristano, kedvesem, ne csodálkozz azon, ha minden cipő, amely valaha a raktárban volt, ugyanazon az úton ment el, amely ide hozta őket. Nem igaz úton szereztem őket, el is vesztettem valamennyit rövid idő alatt. Ne csodálkozz hát.« — Mikor Tristano mester szótlanul hallgatta ezt s félve gondolt arra, hogy ilyen szerencsétlenség az üzletét is érheti, nem kérdezősködött tovább, de elhatározta, hogy minden erejével vigyázni fog, nehogy ő is úgy járjon üzletével, mint felesége.

Mikor Madonna Modestát mindenki elhagyta, s mikor cipői is, amiket hajdan olyan nagy gyönyörűségek közepette szerzett, elfogytak, ezen érzett fájdalomában és kínjában súlyos betegségbe esett. S rövid idő alatt nyomorultul, sorvadásban halt meg, s így Madonna Modestának, a nem eléggé okos madonnának üzlete életével együtt elenyészett, s az eljövendőknék intő jelül szégyenletes emléket hagyott.

*

Jegyzeteink *Források* című jelen fejezetének bevezető két szakaszára való utalással megismételjük, hogy *Gálos Rezső* (1914) és *György Lajos* (1933) filológiai forráskutatást végezve egy szóval sem említi a Budapesti Napló 1908-ban megjelent részletes közlését.

Ezek után a kérdés teljes megvilágításához szükséges megismerni, ill. megismertetni mindkét forrástanulmányt.

Gálos Rezső az Egyetemes Philológiai Közlöny (szerk. Bleyer Jakab és Láng Nándor) 38. évf. 1. füzetének 70—71. lapján (1914-ben) megjelent tanulmánya — amelynek címe: »Mikszáth forrásaihoz« — a következő tájékoztatást adja:

»Mikszáthnak, csakúgy, mint mesterének, Jókainak forrásait kimutatni nagy, de érdekes feladat. Egyik-másik munkájának egész története van (Kísértet Lublón, ld. Várdai, Mikszáth, 145. l.); néha, mint Jókai is, maga is megmondja forrását.

Az okos Nástyáról azt mondja, hogy onnan hozta, ahonnan a mandátumot, a fogarasi havasok közül. A Nástya özvegy asszony, fiatal, szép menyecske, aki nem megy másodszer férjhez, mert azt tartja, hogy az országúton álló körtefának sem árt, hogy nincs *egy* ember kertjében: azért a pirosló körtei nem rothadnak el a gallyak között. Szívesen látja a bíró fiát is, a pópa nyalka diák fiát is, ezt is, azt is, s csak azt kívánja, hogy ha eljön valaki a csókjáért, hozzon egy pár vadonatúj bocskort is. És gyűlt a bocskor; tele lett vele a szoba, a szuszék s még a padlásra is jutott belőle. A tímár meg akarta venni valamennyit, hogy boltot nyisson belőle, de Nástya nem adta. Tudta, hogy miért nem. A legények idővel kezdtek elmaradozni. Most már a Nástya hívogatja őket, s a szomszédok megértően látják, hogy a Gyorgye, a Pável meg a többi mind egy-egy pár vadonatúj bocskorral távoznak. „Okos, előrelátó volt... mindig okos volt ez a Nástya” A fogarasi forrás említése talán csak költői fogás. Motivumaiban teljesen megegyezik ez a novella *Straparola* egyik elbeszélésével, a *Le Piacevoli Notti* ötödik éjszakai részének ötödik meséjével (ed. Giuseppe Rua, Bologna, 1899, I. k. 313. l.) a *Madonna Modesta* történetével, „il cui nome, per gli suoi biasimevoli e disonesti portamenti, non conveneva alla sua persona”. Modesta a Tristano Zanchetto felesége, aki férjét úton-útfélen megcsalja, de minden alkalommal egy pár, az illető rangjának megfelelő lábbelit kér. A cipőket aztán egy raktárba gyűjti, mindaddig, míg férjének a raktárra szűksége van. Zanchetto kinyitván a raktárt, amelyet üresnek gondolt, azt tele találja cipővel. Megkérdi a feleségét, hogy honnan van ez a sok cipő. Modesta azt feleli rá, hogy ő is kereskedést űz s abból szorgalmával már ekkora vagyont gyűjtött össze. A férjnek tetszett a dolog. Telt azonban az idő. (Még ez a részlet is egyezik a két elbeszélésben.)

Mikszáthnál:

Nástya se volt már a régi, a liliomokat leszedte formás arcáról az idő, a piros cseresznyét az ajkáról szintén az esztendőök ették meg. Rosszul fizettek érte; egy kis ezüsttel, amit hajszál alakjában hagytak a fején. (Jub. kiad. 24. köt. 98. l.)

Straparola elbeszélésében:

Mentre che madonna Modesta fu giovane, vaga e bella, mai la mercatanzia le venne mene: ma perciò che *il vorace tempo* sopra tutte le cose signoreggia, e a quelle dà il principio, il mezzo e il fine, madonna Modesta, che prima era fresca, ritondetta e bella, cangio la vista, ma non la voglia e'l pelo, e mutò le usate penne, e fece la fronte rugosa, il viso contrafatto, gli occhi lacrimosi. (Id. kiad. 315. l.)

Mikor így Modesta megöregedett, parasztokat, szolgálkat és alantásokat hívogat magához, azaz „che molto meglio le scuoteva il

pilizzone”, tőle is – mint Nástyától a Pável, a Gyorgye – egy-egy pár cipővel távozik. Látnivaló, hogy a két novella között mennyi a hasonlóság. Csakhogy Straparola még tovább szövi a mesét: Modestának egyszer csak elfogynak a cipői, s mikor férje ismét a raktárba megy, azt üresen találja. Eleinte azt hiszi, felesége pénzzé tette a vagyont. Utóbb azonban megtudja Modestától, hogy ennek kereskedése tönkrement, s a cipők ahogyan jöttek, úgy el is mentek. Ebbe Messer Tristano megnyugszik, Modesta maga azonban nem; sorsába, a lemondásba nem tud beletörődni, nemsokára meghal bánatában. Közvetlenül Straparolából vette-e Mikszáth pajkos novelláját, nem tudjuk megmondani.»

Gálos Rezső fenti forrástanulmányára a Mikszáth-irodalomban többen is hivatkoznak. Így *Beke Ödön* is számon tartja »Mikszáth Kálmán forrásaihoz« c. dolgozatában (Irodalomtörténet, 1914., 3. évf. 318. l.). Utalását egy hasznos figyelmeztetéssel vezeti be. Idézzük *Beke Ödön* szavait:

»Mikszáth, különösen újabb műveiben, többször is megemlíti, honnan merítette tárgyát. Ezekkel a vallomásokkal szemben azonban óvatosaknak kell lennünk, mert néha ez csak költői fogás, s az igazi forrást egészen máshol kell keresnünk. Csak nemrég mutatott rá egy ilyen esetre Gálos Rezső (Phil. Közl. XXXVIII. 70.), aki *Az okos Nástya* c. novella forrását egy olasz elbeszélésben találta meg, pedig Mikszáth azt állítja, hogy tárgyát a fogarasi havasok közül hozta...«

Végül helyet kell adnunk *György Lajos* »Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz« c. tanulmányfüzete vonatkozó fejezetének: *Az okos Nástya* c. fejezetnek. Bp. 1933. (Irodalomtörténeti Füzetek, 47. sz. 40–41. l.)

Tárgytörténeti jegyzeteit *György Lajos* szintén rövid tartalmi ismertetéssel vezeti be, majd pedig részletezi az általa felkutatott forrásokat, utalva Gálos Rezső fenti tanulmányára is. Íme:

A szép és okos Nástya minden férfilátogatójától egy új bocskort kért emléke. Így évek alatt egy egész raktárra való gyűlt össze. Amikor öregedni kezdett, s elmaradoztak szeretői, ő ígért minden férfinak a látogatásért egy pár új bocskort (Kisebb elbeszélések. Jk. 24. köt. 94–99. l.)

Vitryre hivatkozva hasonló történetet beszél el a *Vincentius Bellovacensis*nek tulajdonított, de valójában nem tőle származó *Speculum morale* (12. 6. 9. 1396 D.) a XIV. sz. elején:

»... quaedam erat meretrix pulchra et iuvenis, quae cum nullo volebat pro pecunia accumbere, nisi daret ei cum pretio cultellum unum; quos sibi datos conservabat. Cum autem facta esset vetula et contemnerent eam amatores, dabat eis cultellos sibi prius datos. Unde de talibus

dicitur, quae dant pretium amatoribus suis, quod reddunt cultellos.« Német fordítását közli Wesselski: Mönchslatein. XII. sz. 19. l. Ez a példa megvan a Navarrai Fülöp Les quatre tems d'aage d'ome c. értekezésében (ed. M. de Freville. 1880. 89. l. Vö. P. Meyer, Romania XIII. 595. l.) és egy XIV. századból való olasz novellában. Vö. Papanti: Catalogo dei Novellieri italiani in prosa. 1871. II. 45. Ilyen előzmények után jelentkezik a tárgy *Straparola* egyik novellájában (Le piacevoli notti. 1550. V. 5. G. Rua kiad. 1899. I. 313. l.) azzal a különbséggel, hogy kés helyett a Mikszáth elbeszéléséhez közvetlenebbül kapcsolódó cipő-motívum szerepel. Indítékunk a visszaajándékozás mozzanata nélkül még tovább követhető a keleti Ksemendraig és az Ezeregyéjszakáig. Vö. Ztschr. d. Ver. f. Volksk. XIX. 88. l. és Wesselski: Märchen des Mittelalters. 1925. 186. l. A *Straparola*—Mikszáth kapcsolatára Gálos Rezső mutatott rá (EPHK. 1914. 70. l.). L. ehhez még G. Rua, Giornale storico della letteratura italiana XVI. 248. l. és Wesselski: Mönchslatein. 203—204. l.

Megjegyzendő azonban, hogy Mikszáth nem könyvből, hanem id. gr. Andrásy Gyula élőszóbeli elbeszéléséből jutott *Az okos Nástya* igen régi idők humorát viselő tárgyához.

A gróf Andrásy Gyula élőszóbeli közlésére vonatkozó fenti utalást Mikszáth *Idegen bőrök* c. karcolatában jegyezte föl. Mindössze ennyit mond: »Ha végiglapozom a könyveimet, eszembe jut, ki mit adott. *Az okos Nástya* történetét például néhai gróf Andrásy Gyulától hallottam.« (Ld. *A sajtó ábrázatomról* c. köt. 240. l.)

[A jelen kötet sajtó alá rendezőjének föltevése szerint Andrásy Gyula talán nem is közölte Mikszáthtal az általa közvetített olasz mese forrását; arról tehát Mikszáth esetleg nem is tudott. *B. Gy.*]

*

Straparola szóban levő elbeszélését a Budapesti Napló 1908. évi fordítása után újabban is átültették magyarra. Újabb fordítója, Honti Rezső, »Régi olasz novellák (XIII—XVIII. sz.)« c. antológiájában közölte ily címen: »Modesta asszony cipője«. (Bp. Athenaeum kiad. Év nélkül. 223—229. l.)

Straparola munkásságához legfőbb tudnivalók:

Giovan Francesco Straparola (†1557) novelláinak kerete egy vidám társaság esti szórakozása. A »Mulatságos éjszakák« (Le piacevoli notti) hatvanhárom elbeszélése nagyrészt Boccaccio-stílusú novella; érdekes újítása *Straparola*nak a népmesék felvétele a novellák közé; meséinek egynemelyike egész Európában utat talált a gyermekirodalomba. »A három alamuszi« egyik motívuma Goethe »Gutmann und Gutweib«-jében is előfordul. A »Modesta asszony cipője« pedig Mikszáth *Az okos Nástya* c. novellájának tárgya — ezt Honti Rezső is kiemeli.

*

Mint látható *Az okos Nástya* cipője, illetőleg boeskorai hosszú utat tettek meg a XVI. század közepétől a XIX. század végéig, míg a renaissance világából eljutottak »a fogarasi havasok közé...«

Kiss Ernő számba véve Mikszáth »tárgyait«, az erdélyi vonatkozású írások sorában említi ezt az elbeszélést (»Mikszáth Kálmán « Kolozsvár, 1910., 13. l.). Rámutat arra, hogy Mikszáthot 1887-től képviselői mandátum kapcsolta Erdélyhez »és közvetlen ebből a forrásból való az, amit *Az okos Nástya* címen dolgozott föl...«

Kiss Ernő nem ismerte az előbbieken felsorolt forrásokat, a mese fogarasi eredetére utaló megjegyzése tehát téves.

Szövegváltozatok

A jelen Krk az MKm 10. köt. I—4. kiadásának 1893—1903. évi végleges szövegét adja.

A Pesti Hírlap (PH) és a Jk szövegének eltérései a következők:

Lap Sor

78 : 22 incselkedőn (Jk: incselkedően)

79 : 6 se a réted, (Jk — a névelő kihagyásával a szavak hangsúlyát és a mondat ritmusát elrontva —: se réted),

„ 38 *Ilána* (Jk itt: *Ilána*) [Később, 81 : 22, Jk is: *Ilána*]

80 : 20 *Nástya* a bocskorokkal. (Jk: *a* [!] *Nástya* a bocskorokkal.)

81 : 25 menyecske unokáját: (PH: *a* menyecske unokáját:)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

77 : cím stb. *Nástya* — az Anasztázia (románul: Násztászia) név becéző alakja

1—2 »*Onnan hoztam én az okos Nástya meséjét, ahonnan a mandátumot.*« — Mikszáth 1892 februárjától 1910-ig volt Fogaras képviselője. (Ld. Bisztray Gyula: »Mikszáth és a kerülete«. Tükör, 1939. májusi sz.; kötetben: »Író és nemzet.« Bp. 1943. 302—322. l.) — Az okos *Nástya* meséjét azonban — fentebbi részletes jegyzeteink tanúsága szerint — nem »a fogarasi havasok közül« hozta Mikszáth.

78 : 4 *pópa* — pap (románul)

„ 6 *mizi-mázi* — MK-nál gyakran előforduló kényeztető szavak

„ 8 *dáskál* — tanító (románul)

78 : 13 és 80 : 34 *Kucsuláta* (Cuciulata) — kisközség Fogaras megye sárkányi járásában. Tréfás szójátékkal Apor Péter is említi »Kacsulatafalvát Fogarasföldin« »Metamorphosis Transylvaniae« c. memoárjában (1720—30).

16 *fáta* — leány (románul)

25 *Tógyer* — Tódor. — A többi név a továbbiak során: *Petru* — Péter; *Juon* — János; *Ilána* — Ilona; *Gyorgye* — György; *Pável* — Pál

79 : 32 *szuszék* — nagy lisztesláda

80 : 22 *kalugyer* — szerzetes (románul)

A KIRÁLYOK IS CSAK EMBEREK

M. *Pesti Hírlap Naplója az 1893. évre* [1892].

Mikszáth műveinek régebbi gyűjteményeiben (MKm, Jk, Hi stb.) nem szerepel ez az írásmű. Másodközlésével csak legújabbban, a Magyar Helikon »Mikszáth Kálmán Művei« c. sorozatában találkozzunk: 1969., 12. köt. 816—823. l. A kötetet Véber Károly állította össze.

Mikszáth szatírái és ide tartozó példák

A romantika és a századvég patetikus, hazug múlt-ábrázolásával szemben Mikszáth kíméletlen gúnnyal mutatta be a történelem némely alakjait, kivált a jelentéktelenebb figurákat. Az ő képei mindenesetre jellemzőbbek és igazabbak, mint a lojalitás fátylába burkolt, elködösített ábrázolások.

Szatíráinak egyik kedvelt, gyakori formája a kicsinyítés. Másik, hasonlóan hatásos eljárása az egészen közeli megvilágítás, melyben a figura hibái, gyöngéi, fogyatékosai annál élesebben ütköznek ki.

Ennek a két darabból álló humoreszknak már a címe is jelzi az írói tendenciát. Az »isten kegyelméből« a népek nyakára ültetett uralkodókat gyarlóságuknál fogva könnyűszerrel szállítja le magas trónusukról a közönséges halandók sorába. I. Ferenc éppoly fősvény, zsugori, akár egy Molière-figura; V. Ferdinánd pedig az ostobaság, együgyűség prototípusa, eleven cáfolatául Mikszáth ama későbbi gúnyos megjegyzésének, hogy: »Akinék az isten koronát ad, észt is át neki.« (*Különös házasság* I. köt. 2. fejezet. Krk 13. köt. 16. l.)

Ferenc császár-király természetrajzát Mikszáth több ízben is körvonalazta; pl. *Az apám ismerősei* (Krk 2. köt.) II. fejezetében, a *Különös házasságban* (Krk 13. köt.), *Akli Miklós* c. regényében (Krk 16. köt.). — A »jóságos«, »puhaszívú« stb. V. Ferdinándról ritkábban szól; bárgyúságáról eleget mesélnek az egykorú anekdoták (l. pl. Tóth Béla gyűjteményét).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

81 1 stb. I. *Ferenc* (élt 1768-, uralk. 1792—1835) — II. Lipót legidősebb fia; osztrák császár, Magyarország és Csehország királya. Uralkodását mindvégig a szabadságellenes irány határozta meg; birodalmában általánossá vált a rendőri felügyelet és a kémrendszer. 1810-ben leánya, Mária Lujza Napóleon felesége lett.

82 : 2 *mikor a szövetséges hadak leverték I. Napóleont* — 1814 áprilisában bevonultak a szövetségesek Párizsba, ápr. 14-én Napóleon lemondott.

- Lap Sor
- 82 : 15 *extrahál* — kivon.
- 15 *Kozsehuba István* (szenátor) — Jellemző Mikszáth névgazdálkodására, hogy a Kozsehuba nevet mintegy másfél évtized múlva (1906) *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényében is szerepelteti.
- 21 stb. *Schranek Mihály* polgármester, 83 : 8 *Kolárik Mátyás* szenátor és 84 : 2 özv. *Cziperer Gáspárné* — Mikszáth névkészletét gazdagító nevek.
- „ 38 stb. *dilectissimi* — kedvelt híveink
- 84 : 26 *pozsonyi mérő* — régi úrmérték, főleg gabonaneműek részére; úrtartalma 62 és fél liter
- 85 : 10 »*Amorem meum populi meo*« — »Szeretetemet népemnek«

II.

- Lap Sor
- 85 : 1 stb. *V. Ferdinánd* — I. Ferenc fia és trónutódja; (élt 1793—1875, mint magyar király 1835-től 1848-ig uralkodott.) Veszületett betegsége (gyöngéelméjűsége) miatt államai kormányzatát csaknem egészen Metternich és Kolowrat miniszterekre bízta. Az udvari politika 1848. dec. 2-án Olmützben lemondatta; lemondása után teljesen visszavonult Prágába.
- „ 10 *Hradcsin* — Prága várának a neve
- 86 : 7 *adjunkt* (87 : 24 *adjunktus*) — 87 : 10 és 20: *gyakornok*.
- 87 : 5 *gänsemarsch* — libasor
- 18 *gróf Trauttmansdorff* — Ez a főúri család a XIII. század óta játszott szerepet Alsó-Ausztria és Stájerország történetében. Egyik ága hercegi címet kapott. Az itt említett »helyettes hadsegéd« talán T. Ferdinánd gróffal azonosítható (1825—1896), aki később diplomáciai pályán működött.

1893

A NYÚL, A DOKTOROK ÉS A BETEGSÉG

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk.: Kenedi Géza.) 1893. július 11., 15. évf. 189. sz., 1—5. l. A tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel*.
Kötetkiadások:

- II. a) *Jk* 33. köt. = *Hi* 1. köt. *A saját ábrázatomról*. Vallomások, levelek, följegyzések. *Bp., 1914.* 164—176. l.
b) *Ua.*, sorozat-címlap és *évjelzés* nélkül. [Címlapkiadás.]

Horvát fordítása

Zec, liecnici i bolest. (Ford. J. Sch.) *Narodne Novine*, LIX/1893: 228, 229, 230. sz.

Orvosok és babonák között

Ez az elbeszélés is helyet foglalhatna *A gyerekek* c. kötetben, Mikszáth legkedvesebb szubjektív hangú novellái közt — gondolja az olvasó. Az alábbi vázlat talán rávilágít arra, hogy Mikszáth és kiadói miért nem sorolták be oda.

Valóságos családi kép: felesége, fiai (még az elhunyt Jánoska szelleme is), sógornője (fiainak második anyja), a cselédlány: az otthon és az írói műhely lakói együttesen körülveszik beteggyát. Felvillan valamennyiük lélekrajza: hogyan reagálnak a férj, az apa, a rokon, a gazda súlyos betegségére... Es ezen a sötét árnyalású képen sajátos fényekkel vibrál az író humora.

Mikszáthot évtizedeken át elkísérte makacs gégehurutja. Ezúttal azonban gyomorhurutról van szó, amelyet az egyik orvos tifusznak minősít. A novellában — vallomásában — leplezetlenül nyilatkozik meg az író babonás félelme a leselkedő veszedelemmel szemben, amelyet itt egy ártatlan — de a babonás hiedelemben és az álmofejtésben is rosszat jelentő — nyúl (kisfiának fehér nyulacskája) testesít meg...

Végeredményben a történet érzelmi festésének három színárnyalata van: 1. a falusi gyermekkor emlékvilágát idéző babonás félelem; 2. az apa és fiai közötti bensőséges kapcsolat; 3. az írónak az orvosok iránti bizalmatlansága és a gyógyítás tudományával szemben ismételten kifejezett szkepszise.

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlap (PH) szövegét közvetítjük (két ízben betűhiba javításával).

A Hi szövege feltűnően sok szövegeltérést mutat, jóllehet a sorozat sajtó alá rendezőjének is csupán a Pesti Hírlap szövege szolgálhatta a közlés alapjául. (Zárójelben: a Hi legfeltűnőbb] önkényes szöveg módosításai.)

Lap Sor

88 : 19 *étvágyom* (Hi: *étvágyam*)

90 : 10 Hi és Krk: *atout* (PH: *adout*)

91 : 25—26 *falunkban, ugyanabban a pettyes perkálszoknyájában,*
(Hi kihagyással: *falunkban, a pettyes perkálszoknyájában,*)

„ 27 *szőke fejceskéjével, amint (szőke fejceskével, amint)*

94 : 18 *És végre is a bűnbak* (Hi: *És végre a bűnbak*)

20 *csikó lett befogva a gondolataink* (Hi: *csikó lett befogatva a gondolataink*)

95 : 10 *a kabátkáján:* (Hi: *a kabátján:*)

21 Hi és Krk: *a csalogató árnyaknak felelet.* (PH sajtóhibával:
a csalogató árnyéknak [!] felelet.)

25 *hajamszála égnek áll.* (Hi: *hajam égneek áll.*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 88 : 1—10 A betegségéről szóló újsághírek közül kiemeli Mikszáth Murai Károlynak a Pesti Hírlapban megjelent tréfás híradását. Murai Károly (1857—1933) írónk munkatársa volt a Pesti Hírlapnál. Szóban levő, névtelenül közölt cikke a Pesti Hírlap 1893. júl. 6-i számában (15. évf. 184. sz. 6. l.), a Napi Hírek rovatában látott napvilágot. Szó szerint:
*»Mikszáth Kálmán más pályára lép. A múltkoriban már föl-
 említettük, hogy Mikszáth Kálmán, a Pesti Hírlap nagynevű
 munkatársa, a csillogó kedélyű író, súlyos beteg. A főváros-
 ban folyton uralkodó tifusz döntötte ágyba és vonta el a
 munkától hosszabb időn át. Ma már Mikszáth túl van minden
 veszélyen, de azért 8—10 napig még nem kelhet fel s azután is
 lábadozó lesz még egy darabig. Erről írván megemlékezünk
 Mikszáth Kálmán amaz elhatározásáról, hogy az írói pályáról
 lelép és más foglalkozás után lát, ha mindjárt rövid időre is.
 Ma délelőtt tudatta ezt egyik tisztelőjével, aki meglátogatta
 és akinek igen komolyan mondomta a következőket: „Tíz nap
 óta nem kaptam más táplálékot, mint tejet, és azzal biztat az
 orvosom, hogy a következő tíz napon át sem adnak semmi
 mást, csak tejet. Ily körülmények között kénytelen leszek az
 íróssággal fölhagyni s a sok tejivás után, ha majd fölkelek, el-
 megyek — szoptatós dajkának.»*
- 89 : 16 *medicina, koktum* — orvosság, gyógyfőzet
 „ 17 *Pantocsek* — a szövegből kiolvashatóan gyógyszerész lehetett
 90 : 7—8 *»egy kicsit nehezemre esnék [meghalni] így, a ciklus köze-
 pén.»* — Mikszáth itt az 1892—97-i országgyűlési ciklusra utal.
 „ 10 *atout* (adu) — ütőkártya
 „ 12 *dietenklasszis* — hivatalnoki rangsor
 „ 32 *immunitás* — a képviselők mentelmi joga
 91 7 *Nemzeti Kaszinó* — az arisztokraták és más kiváltságosak
 »előkelő« társasköre volt Pesten, a Kossuth Lajos utca és
 Szép utca sarkán álló épületben. Az épület 1944-ben, Buda-
 pest ostromakor romossá vált; helyén hatalmas irodaház
 épült.
 15 *Gerlóczyék* — E többszámmal Mikszáth Gerlóczy Károlyra
 (1835—1900) és fiára, Gerlóczy Zsigmondra (1863—1937)
 utal. Az előbbi jogász volt s Budapest első alpolgármestere;
 az Üllői úti kórházak az ő elnöklése és vezetése alatt épültek;
 az 1893. évi kolera elfojtása körül kiváló érdemeket szerzett.
 — Fia, G. Zsigmond orvos, aki főleg a fertőző betegségek
 leküzdése terén munkálkodott; mint egyetemi tanár is a
 fertőző betegségek kór- és gyógytanával foglalkozott.
 22 *»Apám itt pipázik mellettem. . .«* — Édesapja emlékéért hasonló-
 képpen idézi fel Mikszáth *»Az én pohárom«* c. elbeszélésében is
 (1896).

Lap Sor

- 91 : 23 »... és szidja a Bittó-kormányt« — Mikszáth tollbotlása, ill. kortévesztése. Bittó István ugyanis csak 1874 márciusában került kormányra, Mikszáth apja viszont már 1873. ápr. 18-án elhunyt.
- 23 *Tisza Kálmán* — 1875-től 1890-ig volt miniszterelnök.
- 24 »Egy kis parasztlány, Gernyei Erzsé...« stb. — Az apával együtt hazajáró lélek, az egykori cseléd lány kísértete, Mikszáthnak »Az én pohárom« c. elbeszélésében is szerepel; ott Krányik Zsuzsinak hívják.
- „ 29 *spaléa* vagy *spalletta* — fából készült ablaktábla
- 92 : 2 *Bercike* — Mikszáth legkisebb fia, Albert
- 93 : 6 »Komor, mogorva csend...« és 93 : 32 »Könnyben úszó szemével...« — nyilván Petőfi-reminiscenciák. (Ld. Petőfi »Orbán« és »Távolból« c. verseit.) Mikszáth nyelvébe gyakran beleszövedik költőeszményeinek — Petőfinek, Aranynak és Jókainak — a nyelve.
- 16 *Nelka néni* — Mauks Kornélia, az író sógornője, a Mikszáthgyerekeknek szinte második anyjuk. Író nő volt, Mikszáthról memoárszerű följegyzéseket közölt.
- 31 »nyakamba csimpaszkodott« — Mikszáthnál szokatlan ez a szabályos szóalak; írásában eddig többnyire a magashangú *csimpaszkodott* kifejezéssel találkozunk.
- 94 : 23 *Morpheus úr* — az álom istene
- 27 *Naszály* — vagy Naszál Nagyszál: Váctól északra fekvő hegység, a Budai hegység folytatása, ettől csak a Duna választja el. 652 m magas; erdei s kilátói miatt a turisták kedvelt kirándulóhelye.
- 33 »a mostani belügyminiszter« — Ezen elbeszélés írásakor, 1893-ban, Hieronymi Károly volt a belügyminiszter.
- 34 *Wolfner-Singer kiadó* — Mikszáth országos népszerűségét bizonyította, hogy két kiadó — a Singer-Wolfner-cég és a Franklin Társulat — egy-egy általa szerkesztett könyvsorozatot létesített. A Singer-Wolfner-cég 1888-ban egy almanach-sorozatot indított meg: az »Egyetemes Regénytár Almanach«-ját, melyhez Mikszáth évről évre előszókat írt, haláláig összesen huszonháromat, és minden egyes almanach-kötetbe mintegy tucatnyi novellát válogatott össze modern elbeszélőirodalmunk terméséből. — A kiadó cég itt említett ajándékának szoboralakja is az almanachszerkesztő Mikszáthot ábrázolja.
- 39 »a megboldogult Bánffy Béla« — Bánffy Béla gróf (1831—1888) az 1884—87-es ciklusban a Kolozs megyei bánffy-hunyadi kerület szabadelvű párti képviselője volt.
- 95 : 7 »édesanyám húsz év óta elnémult édes szava...« — Mikszáth édesanyja 1873. júl. 13-án halt meg.
- 8 »A kis János fiam is megjelenik...« — Mikszáth középső fia, aki 1886-ban született és 1890. ápr. 20-án halt meg; ő volt az író kedvence; emlékét több novellában örököltette meg.

Lap Sor

- 95 : 10 *perlmuttergombok* — *gyöngyházgombok*
96 : 1 *a sógornéme* — a főntebb (93 : 16) megnevezett Nelka
(Mauks Kornélia)

A NÉMETKE

- M. I. *Pesti Hírlap. 1893. szeptember 17., 15. évf. 257. sz. 2—5. l.*
A tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel.*
II. *Képes Családi Lapok.* (Szerk.: Tolnai Lajos. Fel. szerk.:
Murányi Ármin.) *1894. november 25. és december 2; 16. évf.*
48. és 49. sz. Ily címmel és műfajjelzéssel: A németke. — Vig
Történet. — Teljes névjelzéssel.
Részletezve:
1. nov. 25., 48. sz. (762—763. l.) Elejétől »Némelykor szondi-
rozni próbáltam...« kezd. szakaszig.
2. dec. 2., 49., sz. (778—779. l.) Az említett szakasztól végig.

Kötetkiadások:

- III. *Egyetemes Regénytár.* Szerk. Mikszáth Kálmán. *Almanach*
az 1895. évre. (Bp., Singer és Wolfner kiad.)
IV. a) *Kisértet Lublón és egyéb elbeszélések.* Mühlbek Lajos [Mühl-
beck Károly], Neogrády Antal és Jankó János rajzaival.
Bp., [1896.] Légrády Testvérek kiad. A címadó elbeszélést
követően az »egyéb elbeszélések«: *A németke* (111—125. l.),
A paraszt kontesz, A diplomata, Nagy kutya a vicebíró,
A zöld légy és a sárga mókus, A piros harangok.
b) [1899.] Ua. Címlapkiadás. A megjelenés évére a Pesti
Hírlap 1899. jan. 15. sz. 27. l. hirdetéséből lehet követ-
keztetni.
V. *Kisértet Lublón és egyéb elbeszélések.* Bp., 1901. Légrády
Testvérek kiad. Az előbbi kiadással azonos tartalommal.
Képek nélkül. *A németke* a 105—118. lapokon.
VI. *Kisértet Lublón és egyéb [!] elbeszélések.* Bp., (1901.) [Évszám
csak a borítéklapon!] Révai Testvérek kiad. *MKM Új sorozat*
3. A teljes sorozat 15. kötete. [A Légrády-cégtől átvett ívekből
készült kiadás új címlappal és sorozatcímlappal.]
Petrik Géza és Barcza Imre »Magyar könyvészet 1901—
1910« c. bibliográfiájában (II. köt. 167. l.) ez a kiadás — té-
vesen — 2. kiadásként szerepel, 1903-as [!] dátummal.
VII. *Kisértet Lublón és egyéb elbeszélések.* Bp., [1913]. Révai
Testvérek kiad. *MKM* sorozatcímmel, de sorozatszám nélkül.
Az »egyéb elbeszélések« szintén ua. tartalommal, mint a IV. a)
kiadásban, szövege azonban az eddigi kiadások egyikével sem
egyezik pontosan!
VIII. *Jk 16. köt. A gyerekek.* 15—24. l.

Cseh fordítása

Némecek. Ford. Gustav Narcis Mayerhoffer. (Ratibor 23.3—30.3 1895.)

Az elbeszélés politikai háttere

Általános tájékozódásul ld. mindenekelőtt *A gyerekek* c. Mikszáth-kötetről írt jegyzeteinket (167—169. l.).

*

Mikszáth legkisebb fiának »németes« nevééről, rákényszerített szerepéről és attól való szabadulásáról az író is — elbeszélésében —, felesége is — Visszaemlékezéseiben — részletesen beszámol.

A történet alapján véve Mikszáth képviselői működésével kapcsolatos. Mikszáthnak mint kormánypárti képviselőnek — akár csak Jókainak — időnként el kellett viselnie a kormány népszerűtlen intézkedéseivel kiváltott közhangulat ellenséges megnyilatkozásait is. Lakásuk vagy fiakereik ablakainak kővel, sárral való megdobálása az akkori politikai életben az utcai tüntetések eszköztárához tartozott.

Efféle inzultusok okozták Mikszáth szembefordulását az 1889. évi közhangulattal.

Ebben az időben (1889. január 10. — március 26. között) zajlott a véderővita a parlamentben. (Ennek részleteiről majd a *Krk Cikkek és Karcolatok* ciklusának 77., 78. kötete nyújt majd tájékoztatást.) Egyelőre röviden csak ennyit:

Amikor 1889-ben újra esedékessé vált az újoncok létszámának tíz esztendőre való megállapítása, a Tisza Kálmán által beterjesztett véderőjavaslat tíz év helyett egyszer s mindenkorra akarta azt megállapítani; továbbá az egyéves önkénteseket, ha a német nyelvű tisztvizsgán megbuknak, még egy éves szolgálatra utasította. A kormánypárt (Tisza Kálmán híveinek »mameluk«-serege) megszavazta a javaslatot, de az ellenzék megmozdította az utcát, rendőrség, katonaság fölvonult, Tisza Kálmán is alig tudott menekülni a tömeg elől.

Erre az időszakra esik gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete: a német nyelvnek a középiskolákban kötelező tanítására vonatkozóan.

Ez a két országos esemény váltotta ki Mikszáthban — a kormánypárti képviselőben — ama reakciót, amely újszülött fiának a németes Albert névre keresztelését és német nyelvű neveltetésének erőszakolt kísérletét eredményezte.

*

Egészítsük ki a fenti vázlatot *Mikszáth Kálmánné* Visszaemlékezéseinek idevágó szakaszaival (Második könyv, VIII. fejezet). E följegyzések közvetlenül kapcsolódnak »a németké«-ről szóló elbeszéléshez:

»... Úgy újév táján — én legalább úgy emlékszem — kezdetét vette az országházban a véderővita. Báró Fejérváry Géza honv. miniszter beterjesztette új katonai javaslatait, mely a létszám fel-emelését és az egyéves önkéntesekre kötelező tiszti vizagát követelte. Nosza, felzúdult erre az ellenzék; naponként súlyos támadások estek Tisza Kálmánra, az akkori miniszterelnökre és báró Fejérváryra. Sokszor az utca is beleszólt; lázongó tömegek verődtek össze, melyeket a rendőrség és sokszor katonaság kergetett széjjel. Az „abcúg” és „éljen”-kiáltások minden oldalról hangzottak. A képviselőház ülése után a „Schneider szürkéi” vágatva rohantak az utcákon végig Tisza Kálmánnal, suszterinasok „abcúg”-kiáltásokkal szaladtak a kocsni után, néha bizony kövekkel is megdobálták.

Most már a mi sétáink is meg voltak nehezítve, a Kerepesi úton nagyon gyakran katonaság kergette szét a tüntetőket. Február táján már sok helyen állandó kordont állt a katonaság, mikor Navratil tanárhoz mentem Kálmánnal, rendszeren egy nap az egyik, más nap a másik fiút vittük magunkkal, és ki volt boldogabb, mint a fiucska, amint pici kezével a Kálmán névjegyét átnyújtotta a katonabácsinak, aki a kocsinkat megállította.

Március végén vagy április elején befejeződtek a viták, egy nap szavazásra került a sor. Már napokkal előbb híre járt a városban, hogy a szavazás napján kitör a forradalom, hogy a szabadelvű képviselőket a haragos nép felkoncolja. Megpróbáltam az uramat visszatartani, de nem hallgatott, a szavazást kötelességének tekintette, s habár beteg volt is, hajthatatlan maradt. A szavazás reggelén egy barátja jött érte kocsin, hogy elkísérje az országházba. Rettentő órákat szenvedtem át az idő alatt, azt hittem, élve sohasem látom többé, de hála istennek egypár „abcúg”-kiáltáson felül semmi bántódása sem esett.

A szavazás után minden elcsendesedett. Most már nyugodt lehettem volna, jaj, csak Kálmán beteg ne lett volna, de gyakran lázai voltak és néha vért hányt. Ilyen szomorú körülmények között született meg 1889. április 3-án a harmadik fiam: Albert...»

Szövegváltozatok

Az elbeszélés végleges szövegét Mikszáth a Pesti Hírlap (PH) 1893. évi, a Képes Családi Lapok (KCsL) 1894. évi, és az 1895. évi Almanach közlései után alakította ki. Ennek megfelelően az MKm (*Kísértet Lublón és egyéb elbeszélések*) 1901. évi kiadásának szövegét vettük alapul. A Jk szövegét a sorozat szerkesztői módosították.

A PH, a KCsL, az Almanach (1895) és a Jk szövegeltéréseit zárójelben tüntetjük fel.

Lap Sor

97 : cím A németke (PH és 1895: A »németke« idézőjelben !)

„ 7 Jk és Krk: A Sándor utcától kezdve (PH és 1895: A Sándor utcáról kezdve)

- Lap Sor
- 97 : 10 Jk és Krk: rögökkel, PH—1901: rögökkel,
 „ 10 Egyszer egy ilyen rög (Jk: Egyszer egy ilyen öreg [!] rög)
 98 : 3 mi bántja *őnt* az új véderő-javaslatban? (Jk: mi bántja az új
 véderő javaslatban?)
 „ 4 hisz ön *éppen csak* tótul (Jk: hisz ön *csak éppen* tótul)
 99 : 4 Stájerből (Jk: Stájerből)
 16 a kedvéért. (Jk: a kedvéért.)
 34 sohase lesz belőle magyar ember. (PH és 1895: soha se lesz
 belőle magyar.)
 100 : 20 Hát bizony ez testestől-lelkestől (PH és 1895: Hát ez bizony
 testestől-lelkestől)
 27 Mert »Csáky gyerek«-nek neveztük ama bizonyos rendelet
 miatt. (PH és 1895: Mert »Csáky-gyerek«-nek neveztük
magunk közt ama bizonyos rendelet miatt.)
 „ 37 morcosra (PH: morcsosra)
 „ 38 tagadóan (PH: tagadón)
 101 : 6 *nem-e* onnan szólt valaki? (Jk: nem onnan *szólt-e* valaki?)
 „ 11 »erge, perge, berge« (Jk sajtóhibával: »erre, perge, berge«)
 „ 12 semmi értelem. (1895: semminő értelem.)
 „ 16 és apró ujjával (PH és 1895: és az apró ujjával)
 „ 24 még csak (PH és 1895: meg csak)
 „ 25 magához hitta anyját (PH és 1895: magához hitta az anyját)
 102 : 11 a báránka gyapját kiporozza... (PH: a báránka gyapját
szépen kiporozza...)
 30 egy szót *se* tud németül. (PH és 1895: egy szót *sem* tud néme-
 tül.)
 38 Megnyomta a lelket a föltevés, (PH és 1895: Megnyomta
 lelket a föltevés,)
 103 : 11 A »németke« fölkönyökölt (PH és 1895: A »németke« fel-
 könyökölt)
 104 : 10 Mikor a tisztí vizsgára (1895: Mire a tisztí vizsgára)
 17 elfelejteni kezdék: (1895: felejteni kezdék)
 22 Jk és Krk: világvégeiglen megmaradtok. (PH — 1901: világ-
 végeiglen maradtok.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 97 : 4 »a Schneider szürkés« — Egy híres fiákeres lovairól, ill.
 fogatáról van szó.
 7 Sándor utca — ma: Bródy Sándor utca. Ennek 8. sz. egyeme-
 letes épülete volt a képviselőház.
 7 Kerepesi út — a mai Rákóczi út
 12 Korenka Márton házmaster — adalék MK névkészletéhez.
 (Alább hibás magyar beszédét is érzékelteti.)

Lap Sor

- 98 : 25 »csak azért is dongó« — Egy abszolutizmus-kori hivatalos intézkedés ellen tiltakozó debreceni dal töredéke. (»Debrecenben kidobolták, hogy a „Dongó”-t ne dalolják... Csak azért is dongó!«)
- 99 : 5 *hermetice elzárva* — légmentesen, teljesen elzárva
8 *Helgy Ignác* (1830—1897) — író, politikus; Kossuth Lajos bizalmas híve; az 1870-es évek óta szélsőbalpárti képviselő.
9 »*nix ungrisch*« — nem tudok (nem beszélek) magyarul
13 *Gleichenberg* — falu és fürdő Stájerország feldbachi kerületi kapitányságában. Jótékony hatású forrásait már a rómaiak ismerték. — Mikszáthnak kedvelt fürdőhelye volt, hosszú éveken át rendszeresen látogatta.
- „ 36 »*sógornémet, a fiúcska keresztanyját*« — Mauks Kornélia
100 : 14 *matrikula* — anyakönyv
„ 15 »*Geh, Fuchs! Geh, Lisl!*« — gyí, Róka/ (pejkó!) gyí, Böske!
„ 19 »*Geh, Vater, geh!*« — gyí, Apa, gyí!
„ 27 »*Csáky-gyerek*« — Ld. jegyzeteink bevezetésében.
„ 36 »*Vater unser...*« stb. — a Miatyánk kezdőszavai
„ 37 »*Tausend krucifix!*« — ezer mennykő! (német káromkodás)
38 »*papperlapapp!*« — lárifári!
- 101 3 *szondiroz* — vizsgál, puhatol, tapogatózik
14 »*a magyar gyerekek kaszása, a difteritisz.*« — Mikszáth középső fiát, Jánoskát is a difteritisz (torokgyík) vitte el.
17 »*Weh tut, Weh tut!*« — fáj! fáj!
25 *a Jánoska játéka* — Ld. MK *A ló, a báránka és a nyúl* c. elbeszélését (a Krk legközelebb megjelenő, 42. kötetében).
- 103 : 33 *Vas Gereben* (családi neve: Radákovics József), élt 1823—1868. Erős tréfáiért kapta a Vas Gereben (vasfésű) gúnynevet, amelyet írói névül használt. Humoros életképei és népies elbeszélései egy időben igen kedveltek voltak. MK is olvassatta diákkorában s mindvégig dicséeri »zamatos magyarságát«.
- 104 : 8 *picula* — a húszfilléres (tízkrajcáros) aprópénz

Irodalom

A *németke* 1895. évi Almanach-beli közlésekor a Pesti Hírlap reklámciikkben ajánlotta a közönség figyelmébe Mikszáthnak ezen évről évre megjelenő kiadványát.

A Pesti Hírlap 1894. nov. 10-i számában (16. évf. 314. sz. 8. l.) névtelenül megjelent cikkből idézzük az ide tartozó szakaszokat:

»Mikszáth Almanachja, amit évről évre a Singer és Wolfner cég ad ki, a következő évre is megjelent, jóval vastkosabb kötetben, mint tavaly. Ennek az Almanachnak, amely mindig sok jó apróságot foglal magában, a Mikszáth Kálmán előszava adja meg a főérdekeséget. Mint az eddig megjelent kötetekben, úgy ehhez is ő írta meg az elő-

szót, ezúttal Katánghy Menyhértnek, a Pesti Hírlapból jól ismert szeretetreméltó mamelek-képviselőnek a firmája alatt...« [A továbbiakban is szó szerint idézzük a Pesti Hírlap reklámciikkét — névelőinek elképesztő halmazával:] »Az Almanach egyébként még más dolgot is ad Mikszáthtól. A „*németke*” a címe annak a pompás apróságának, amelyben a kisebbik fiának, a Bercinek az esete van elmondva. Ez a józfü és a Berci karakterét föltüntető tárcsa annak idején a Pesti Hírlapban jelent meg és általános tetszésben részesült...«

A *németke* az MKM-sorozatban írónk *Kísértet Lublón* c. kisregényével együtt került az olvasók asztalára.

Az MKM-sorozat vonatkozó kötetének kiegészítő címe (... és egyéb elbeszélések) utal arra, hogy a szerző és kiadója a kísértetet játszó Kászperék története mellett még hat más novellát foglalt ebbe a gyűjteménybe.

Felsoroljuk a kötet tartalmát s zárójelben utalunk a jelen Krk-beli közlés sorszámára: *Kísértet Lublón* (Krk 5. köt.), *A németke*, *A paraszt kontesz*, *A diplomata*, *Nagy kutya a vicebíró* (Krk. 8. köt.), *A zöld légy és a sárga mókus* (Krk. 8. köt.) és végül *A piros hurangok*.

A Krk 5. és 8. kötetében a jelzett elbeszélések jegyzeteinek *Irodalom* c. rovata részletesen ismerteti a *Kísértet Lublón és egyéb elbeszélések* különböző kiadásainak megjelenésekor elhangzott sajtóvisszhangokat. Ott természetesen csak a tárgyalt elbeszélések »irodalma« szorítkoztunk. A *németke* méltatásait tehát ezúttal tekintjük át.

A *Magyar Hírlap* (főszerk.: Horváth Gyula) 1896. márc. 8-i számában (6. évf. 67. sz. 19. l.) ismerteti a *Kísértet Lublón és egyéb elbeszélések* kötetét. A névtelen cikk szerzője a címadó kisregény méltatása után ezeket írja: »A többi elbeszélés jóval kisebb ennél, de egyik-másik ezek közül még jobban tetszik nekünk, mint a bevezető novella. Ilyen például *A németke*, amely a maga nemében a legszebb [?!], amit íróember tolla valaha alkotott.«

A *Vasárnapi Újság* (szerk.: Nagy Miklós) (1896. márc. 15., 43. évf. 11. sz. 171. l.) »Mikszáth Kálmán új könyvé«-ből csak a lublói kísértet történetét tárgyalja részletesebben. A kötet másik felét kitevő kisebb elbeszélésekről és rajzokról — köztük *A németkéről* — csupán annyit mond, hogy: »Többnyire derült [= derűs], humoros történetek.«

Az *Egyetértés* (fel.szerk.: Csávozszy Lajos) (1896. márc. 29., 30. évf. 88. sz. 11. l.) névtelen recenzense szintén csak a lublói kísértet históriájával foglalkozik behatóbban. A kötet többi darabjai közül *A németkét* emeli ki. »Anekdotá ez is — a németnek nevelt fiú magyarul szőlal meg halálos betegségében —, de mennyi humor ömlik el e néhány lapon! Meg azután megvan benne az a szemernyi szentimentalizmus is, amely nélkül [!] alig van jó elbeszélés. Olyan ez, mint a só a levesben. Ha nincs izetlen, — igaz, hogy vigyázva kell vele bánni, mert ha sok: még izetlenebb. Ámde Mikszáth jó szakács, és ha igaz is, hogy elbeszélés helyett anekdotát ír, de ez aztán elsőrendű anekdotá.«

A *Katholikus Szemlében* (szerk.: Mihályfi Ákos) (1897. május-június sz., 11. köt. 3. füzet. 513. l.) *Z. I.* [= Zoltvány Irén] „Újabb

regényeink" c. dolgozata a *Kisértet Lublón* elemzése után megjegyzi: »Többi apróbb elbeszélései közül csinosak *A németke*, melyben meghatóan nyilvánul az apai szeretet erős érzése; továbbá *A piros harangok*, egy eltévedt gyermekőce halálának rajza, s *A diplomata*, mely nagyon kedves kis karcolat.«

Az önálló Mikszáth-tanulmányok és monográfiák lapjain a következő sorokat találjuk *A németkéről*:

Várdai Béla Mikszáth-monográfiája (Bp. 1910., 147. l.) az MKm kötet kisebb elbeszélései közül kettőt emel ki, »két, bájos kedvességében is mélyen megindító gyermektörténetet: *A piros harangok* és *A németkét*, »melynek kis hőse a költőnek eleitől német szóra fogott s nagy betegségében egyszerre csak vasgerebeni magyarsággal megszólaló fiacskája, ki remegő apai szívének a minden germanizáción túl is elfojthatlanul szóhoz jutó külön magyar lelket példázta...«

Zsigmond Ferenc (»Mikszáth Kálmán«. Bp. 1927., 25. l.) az egyes novellák részletezése nélkül összefoglalóan jellemzi Mikszáthnak gyermekekről szóló történeteit. Ideiktatjuk tanulmányának ezen szakaszát, hogy később majd esetről esetre hivatkozhatunk e méltató sorokra: »A gyermek világnézetének a felnőttekétől való eltérése nem betegségi tünet, de mégis csak tény, s mint ilyen, hálás anyag a humorista szemléletmód kezében. A gyermeki lélek igazi megértője és megértetője alig is lehet más, mint a humorista. A magyar irodalomban a gyermekléleknek nincs Mikszáthnál kitűnőbb ismerője és szerencsésebb kezű ábrázolója. E tekintetben, mondhatni, úttörő munkát végzett nálunk. Az ilyen megfigyelések alkalmával a művész érdeklődését persze megsokszorozta az apai büszke öröm. Az első öt év alatt a kis gyermeknek „ott lenni az eszmélkedésénél, s megfigyelni, hogy ismeri fel a tárgyakat, hogy köti össze a fogalmakat, s hogy indul meg az a csodálatos gép, az ész; először csak az egyik rugó mozdul, aztán az egyik kerék, ha végül valamennyi jár, az már akkor csak zakatolás...» [idézi *Egy fiúnak a fele* c. elbeszélésből.] Megható emlékezésekben szól Jánoska nevű, korán elhalt fiacskájáról, s másik két fia is sok kedves jelenet megrajzolására ihlette, úgyhogy összes műveinek kiadásában egész kötetnyi anyag viseli ezt a címet: *A gyerekek*.«

Schöpslän Aladár szintén összefoglaló jellemzést ad (»Mikszáth Kálmán«. 1941., 57. l.): »Családi életéről, főképpen gyermekeiről szóló írása számra és terjedelemre nem sok, de bennük van a lírája, gyöngédsége, okos gondoskodása. Az apai érzés egy magyar íróban sem nyilatkozott olyan közvetlen melegséggel, meghatottságból fakadt humorral, mint őbenne. A gyermek-kultusz, amely olyan nagy dolog volt Dickensnél és más angolszász íróknál, hiányozna irodalmunkból Mikszáth nélkül. Mindig valami meghatott érzés fogja el, ha gyermekről van szó, a gyermek mindig bájos, szép és szeretetet parancsoló ónáló, egyik esetben szinte csodatevő hatalmat tulajdonít neki. Érdekes, hogy ez már megvolt fiatalabb korában is, mikor még nem volt apa. Mint alkati tulajdonság élt benne s később koncentráta saját fiára.«

PALI PÁLYÁJA

- K. Az OSZK Kézirattárában. Jelzete: Quart. Hung. 2970. Az író sorszámozásával 1—10. negyedrétfű papírlap = 1—5. gép-számozású levél.
- M. I. *Pesti Hírlap*. (Felelős szerk.: Kenedi Géza.) 1893. szeptember 19., 15. évf. 259. sz., 1—4. l. A tárcarovatban. *Gyerekeknek való mese* alcímmel. Névjelzés: *Scarron*.

Kötetkiadások:

II. a) *Jk 43. köt.* = *Hi 11. köt. Dekameron IV.* 132—141. l.

b) Ua. sorozaton kívül, *Alakok* kötetcímmel.

Az elbeszélés egy részét *Okos Pali almái* címen közölte *Az Én Újságom*. (Szerk.: Pósa Lajos.) Bp., 1893. október 1., 4. évf. 40. sz. 215—216. l. (Ld. alábbi jegyzeteinket !)

Mese? Nem mese? — Belerejtve egy számtani lecké

Mikszáth gyermekmeséit a Krk egy későbbi kötetében tesszük közzé. Ott közöljük majd meséskönyveinek és gyermeklapokban megjelent meséinek lehető teljes gyűjteményét.

Pali pályáját — alcíme ellenére — nem soroljuk gyermekmeséi közé. Éspedig a következő okokból:

Ezt az írását Mikszáth már eleve nem gyermeklapnak szánta, hanem »saját birodalmában«: a *Pesti Hírlap* tárcarovatában jelentette meg — a felnőtt olvasói előtt közismert Scarron álnével.

Gyermekkönyveibe nem vette föl.

Hátrahagyott iratai között ez az írásmű az egyéb elbeszéléseit és karcolatait magukba foglaló *Dekameronban*, ill. az *Alakok* c. kötetben kapott helyet.

Figyelmet érdemlő mozzanat az is, hogy a Mikszáth gyermek- és ifjúsági történeteit oly szívesen átkölcsönözgető Pósa Lajos is az elbeszélésnek csupán első felét közölte *Az Én Újságomban*; a többit ő maga sem tartotta gyermekolvasmányának...

*

Az elbeszélés Pali »pályájának« három epizódját örökíti meg.

Első része: Pali drága pörösködéssel végződő almakereskedését mondja el; a második: belekontárkodását a borbélymesterségbe; a harmadik pedig: jómagának és Bimbó nevű ökrének gyászos kimúlásáról szól. Ez a harmadik kudarca példázza legjobban, hogy az »Ostoba Kriska« férjéül választott »Okos Pali« is csak ostoba Pali volt!

Följegyzések híján nem tudjuk: honnan kölcsönözte Mikszáth főleg a harmadik históriát. Meseformáló művészetét ismerve semmiképpen sem tartjuk eredeti leleményének. Alighanem valamelyik »idegen bőr«- (vagyis kölcsönvett téma-) szállítója szolgáltatta, föltehetően német tanmese alapján.

Az első epizód esetleg régi számtankönyvek példatárából szakadhatott ki. Mint csalimese tréfás számtani feladványnak ma is használható lenne. A kis nebulók törhetik a fejüket: mi az oka annak, hogy a hármásával egy-egy krajcárért eladandó harminc alma ára (10 krajcár) és a kettesével szintén egy-egy krajcárért eladandó harminc alma ára (15 krajcár), összesen tehát 25 krajcár helyett a hatvan almát összeöntve és öt-öt almát két-két krajcárjával árusítva: a végösszeg miért csökken 24 krajcárra? (Azért, mert — »okos« Pali és a falusi ember hihetetlennek talált, pedig helyes számítása szerint is —: $60:5 = 12$, \hat{a} 2 krajcár = 24 krajcár.) A kereskedelmi együttműködés folytán tehát valamelyiküknek el kell vesztenie egy krajcárt. Éspedig a falusi embernek, mert Pali harminc almájának (10 kr.) és egyidejűleg saját húsz almájának (10 kr.) eladása után a fennmaradó tíz almát (saját almáit!) már 5 krajcárért kellett volna eladnia!

*

Pósa Lajos Az Én Újságomban — kellő pedagógiai érzékkel — Pali »pályarajzából« csak az a vásári epizódot közölte.

Bár gyermekolvasmánnyá egyszerűsített szövege elég híven követi Mikszáth alapul vett Pesti Hírlap-beli szövegét, tanulságosnak tartjuk egybevetés céljából ideiktatni azt. Íme:

OKOS PALI ALMÁI

Pali almát vitt a piacra eladni.

Még kora reggel volt, mikor odaért. A kofák még csak akkor ébredtek a sátoruk alatt.

Egy komédiásbódé volt a piac közepén, ahol elefántot, tigris, medvét mutogatott egy talján. A bódénál volt a legnagyobb elevenség, tehát ide telepedett Pali az almáival, leguggolván a tarisznyája mellé. Éppen mellette rakódott ki ugyancsak almákkal egy öreg falusi ember.

— Kend is almákat hozott, bácsi?

— Az ám.

— Hány darab?

— Éppen harminc.

— Az enyim is annyi.

— És hogy szándékszik adni az almákat, bácsi?

— Kettő egy krajcár — felelte.

— Harminc alma tehát tizenöt krajcár — számította össze

Okos Pali.

A falusi ember a fejével bólintott:

— Annyi, annyi! És te hogy árulod a tiedet?

Pali gondolkozott egy kicsit, aztán így szólt:

— Én csak tíz krajcár bevételre számítok. Én hármat adok egy krajcárért, mert tudnia kell, öregem, hogy az idő is pénz. Ha olcsóbban adom az almát, hamarabb adom el, kevesebb időt veszték.

— Ez bizony igaz lehet — hagyta rá a falusi ember.

Hanem bizony a vevő csak nem mutatkozott. Pali egyet gondolt és így szólt a falusi emberhez:

— Hallja-e, bácsi, mondanék valamit.

— Hallgatlak, öcsém, mit akarsz mondani?

— Azt, hogy ha én az almámat átönteném a kend kosarába, szépen hazamehetnék, egy embert meggazdálkodunk. Mivelhogy én három almát adok egy krajcárért, kend pedig kettőt, adhatna ezentúl két krajcárért öt almát. A dolog tetszőbb lenne a vevőknek, nekünk pedig egyre menne. Igaz-e bácsi? Én aztán déltájban eljőnnék a tíz krajcáromért. Jó lesz-e? Mi?

— Persze jó, mert tökéletesen egyre megy — mondá a falusi ember.

S ezentúl maga árulta az almát.

Okos Pali hazament és csak déltájban ment újra vissza, éppen akkor adta el az öreg az utolsó öt almát egy iskolás fiúnak.

— Jókor jöttél, hékás — fogadta Pali vidáman —, mindent eladtam, osztozkodhatunk.

Ezzel kioldozta a kendő csücskéből a krajeárokat, kiolvasott először tizenötöt magának, a többit odatolta Palinak.

— De ez csak kilenc krajcár! — mondta Pali —, tíz jár ám, bátya, a harminc almáért.

— Se égen, se padláson nincs több. Ha neked tizet adok, nekem csak tizennégy marad. Hogy van ez?

— Talán elvesztett egy krajcárt?

— Nem.

— Talán rászedték?

— Engem rá nem szed senki.

Elkezdtek számítani; hatvan almáért, ötöt adva két krajcárjával, huszonnégy krajcár jön ki. Ej, mégsem lehet ez igaz; hiszen harminc alma hármával egy krajcárért, behozza a tíz krajcárt, a másik harmincnál pedig, kettő egy krajcárért, elmaradhatatlan a tizenöt krajcár, ami összesen *huszonöt* igaz krajcár. Hogyan van az, hogy ötöt adva két krajcárért, ami pedig ugyanaz, elkallódik a huszonötödik krajcár? Megfoghatatlan egy eset! Elmentek aztán a bíróhoz, az sem tudta kiszámítani.

Hát az »Én Újságom« olvasói között akadna-e valaki, aki ki tudná számítani?

*

Föltehető, hogy Pali történetének második epizódját — a borbélyhistoriát — Mikszáthnak gleichenbergi fürdőorvos-barátja, dr. Závori Sándor mesélte. Závorinak »Emlékezzünk régiokról!« c. könyvében ugyanis hasonló történetet olvasunk (1904., 66—67. l.). Eszerint:

Závori valamikor, pápai diákkorában egy Tüskey Miklós nevű kirurgusnál lakott. (A kirurgus: borbélymesterséget is folytató sebész

volt; eret vágott, fogat húzott, törött csontot összerakott, sebeket bekötözött stb.) Mindezen vegyes munkálatokhoz két segédet és egy inast tartott. »Üres időmet — írja Závori — szerettem Tüskey uram borbélyműhelyében tölteni s hallgatni Tüskey uram dicsekedését egyszerű kúráival.

Egy őszi napon így szólt az öregebb legényének:

— János, ma ne menjen ki az officinából, mert én vadászni megyek; csak estére jövök haza. Ha azalatt keresnének, helyettesítsen. Ha páciens jön, rendelje holnapra.

— Iganis, tens uram.

Este hazatérve, kérdé: — Nem kerestek?

— De igen. Egy parasztleány volt itt; sántított, be volt kötve a lába. Kibontottam, megvizsgáltam s egy nagy fatövist találtam a sarkában.

— Nos, mit csinált vele? — kérdi Tüskey lázas türelmetlenséggel.

— Kihúztam s újra bekötöttem a lábát.

— Tudtam! előre tudtam, hogy ha kihúzom a lábam, mindjárt baj lesz! Boldogtalan ember! Nem kellett volna azt a tövist kihúzni, hanem bellebb nyomni! Most már begyógyul a lába, s nem vesszük tovább hasznát. Pedig milyen jó fizető volt! Hozott zsák lisztet, egész oldal szalonnát, babot, krumlit, hízott ludat, tojást; pénzt is kaptam tőle, idáig tíz forintot. Én mindig bellebb nyomtam a tövist, valahányszor jött, hogy be ne gyógyuljon, s ehen! most maga elrontotta az én kúrámat. Magából sohase lesz semmi!»

Valószínű, hogy Závori az 1890-es évek elején ezt a történetet is elmesélte Mikszáthnak, s Mikszáth csakhamar megírta; jó tíz év múlva aztán Závori maga is följegyezte — már csak a »prioritás« emlékezte végett is, baráti tréfából.

Szövegváltozatok

A Kézirat (K) aránylag kevés javításával arról tanúskodik, hogy az egyszerű szerkezetű mesét Mikszáth könnyű tollal vetette papírra.

Javításai többnyire jelentéktelen stiláris módosítások egy-két mondatrész törlésével vagy betoldásával. Legfeltűnőbb változtatása az, hogy a történet »hősének« nevét Okos *Misiről* Okos *Palira* keresztelte át. (Semmiféle magyarázatot nem találunk arra nézve, hogy miért kellett Misinek Palivá lennie?!) Eredetileg *Mihály*, *Misi* és *Miska* néven emlegeti a peches fiatalembert, s csak utólag a kész kéziratban javította át a nevet *Palira*, illetőleg *Palkóra*. A végleges címet is csak utójára jegyezte a kézirat fölé: *Pali pályája*. De a név módosításakor minden igyekezete ellenére is bennfelejtett a kéziratban egypár *Misit* (pl. 106 : 9, 106 : 13, 107 : 6, 107 : 20, 32, 38 stb.). Ezeket a kijavított, illetőleg bennfelejtett névváltozatokat az alábbi jegyzékben nem részletezzük.

A jelen Krk a Pesti Hírlap (PH) szövegét közvetíti; de egy helyen (105 : 33) megtartottuk a Hi értelemszerűen javított kifejezését.

Lap Sor

- 104 : cím és alcím: Pali pályája (Gyerekeknek való *mese*) (K: Pali pályája. Gyerekeknek való 1. <elbeszélés> 2. <mese> 3. *történet*)
7 megkenekezve, (Hi: megkenegetve)
- 105 : 4 K: s annak 1. messze nem volt párja 2. [Betoldással:] messze vidéken nem volt párja
5 K: De ez <nem> nem nagyon
6 K: 1. Van <elég> vagyona, 2. Van vagyona bőven,
13 K: ilyen okos, <olyan> ilyen 1. <nagyeszű> 2. gyors felfogású.
13 K: Nem is emlegették <őt> becsületes nevén,
23 K: férjül 1. <az> okos <Misit> 2. Okos Palit.
26 Bilinke (Hi itt: Bilinka)
31 K: <De> Mindamellett
31 míg *meleg* lett, hogy még (K: míg *tüzes* lett, *úgy* hogy még)
33 Hi és Krk: már csak ásó-kapa választja el *őket*. (K és PH: már csak ásó-kapa választja el.)
- 106 : 9 Okos Pali *mindjárt* másnap reggel szétnézett. (K: Okos *Misi* másnap reggel 1. <körülnézvén> 2. szétnézett)
17–18 Ha nem adom el, akkor is megeszik, *ha eladom is, megesszik*, ennél fogva ha mindegy, inkább eladom, (Hi [Nyomdai hiba vagy gondatlan szövegkezelés miatt kihagyással]: Ha nem adom el, akkor is megeszik, ennél fogva ha mindegy, inkább eladom,)
22 K: az almákat; <elv[iszem]> viszem eladni
24 K: a sátruk alatt. <De minnek is, hisz a szakácsnék még ott-hon hortyognak ilyenkor.>
- „ 25 a piac közepén, (K [Tollbotlással]: a piac közepén [!])
„ 34 K: ne legyen <az> benne, az enyém is <épen> annyi.
- 107 : 7 aztán (Hi: *azután*)
25 S mivel *hogy* én három almát adok (Hi: S mivel én három almát adok)
33 éppen akkor adta el a *paraszt* az utolsó öt almát (Hi [értelemzavaró kihagyással]: éppen akkor adta el az utolsó öt almát)
- „ 38 K: kiolvasott <először> először
- 108 : 12 hiszen harminc *alma* hármával egy krajcárért, (K: hiszen harminc hármával egy krajcárért,)
15 hogy *ötöt* adva két krajcárért, (K: hogy *ötével* adva az *almákat* két krajcárért,)
18 rájok borult. (Hi: rájuk borult.)
21 Kapor Pál *uram* (K: Kapor Pál *úr*)
29 K: Ott künn a két ember 1. <egymásra rohant> 2. összetűzött,
„ 36 Bilinke Mátyás (Hi [sajtóhibával:] Bilike Mátyás)
- 109 : 4 K: vagy az 1. <hogy> 2. ha
9 K: gyorsan 1. <el> 2. haladt előre

- Lap Sor
- 109 : 23 két *fejet* nyírtam és három *arcot* borotváltam. (K: két *haját* nyírtam és három *embert* borotváltam.)
- 35 K: — Oh, számár, számár, <hiszen> már <egy> félesztendeje
- 35–36 minden héten beljebb tolom a *lábába* azt a tuskét, (K: minden héten beljebb tolom azt a tuskét,)
- 110 : 5 K és Krk: az ajánlatot, <s> mindjárt *falura* <el> költözködött s <a kicsiny birtokra, hol> mindenekelőtt házat kezdett építtetni, (Hi: az ajánlatot, mindjárt költözködött s mindenekelőtt házat kezdett építtetni.)
- 12 az olyan apró vesződést, *bosszúságot*, aminő a gazdaságnál gyakran előfordul, (K: az olyan apró vesződést, *bosszúságot*, 1. <ami> 2. aminő gazdaságnál gyakran előfordul, Hi [kihagyással:] az olyan apró vesződést, aminő a gazdaságnál gyakran előfordul,)
- 16 Biz az még az őszkor volt. (K: Biz az még őszkor volt.)
- 111 4 K: 1. — Te szólítsd, Gyurka, 2. [Betoldásokkal:] — Te csak szólítsd őket, Gyurka,
- 10 csak úgy feszültek inaik, (K: csak úgy feszültek az inaik,)
- 11 K: a járom . . . 1. <Nagy os[tor]> 2. Még egy ostorverés,
- 13–15 K: s lezuhanván, agyonütötték <Okos Misit> a Bimbót meg az Okos 1. <Misit> 2. Palit. Okos <Misi> Pali még azt sem mondhatta,
- [Az elbeszélés végén névjelzés:] 1. <M—th,> 2. *Scarron*.

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 105 : 22 *dóka* — dolmányforma kabát
- 106 : 2 *Rothschildék* — híres bankárcsalád, amely hatalmas vagyonát a napóleoni háborúk idején alapozta meg.
- 25 *férgek* — itt: vadállatok. (Zárójelben MK is felsorolja a mutatványos bódé »férgeit«: elefánt, tigris, medve.) Egyes vidékeken a farkas népies neve: toportyánféreg.
- 108 : 21 *vásárbíró* — régente a vásári peres ügyekben külön hivatalos személy intézkedett.
- 109 : 7 *officina* — műhely
- 8 *köpülőz* vagy *köpölyöz* — régente gyógyító eljárás volt: a köpölynek nevezett eszközzel vért szívni a beteg testéből.
- 26 a *lázi puszta* — Lázi község Veszprém megyében, a zirci járásban
- 110 : 18 *szuszék* — gabona- vagy liszttartó faláda

»NE IZÉLJ, MATYKÓ«

M. *Pesti Hírlap. 1893. november 25., 15. évf. 326. sz. 1—2. 1.*
A tárcarovatban. Névjelzés: S—n. [Scarron.]

Kötetben itt először.

Mikszáth képmagyarázó meséiről

Több ízben foglalkoztunk már Mikszáth újságírói munkálatainak egyik igénytelen ágával, a képmagyarázó mesékkel. Fordítottja ez az elbeszélésekhez készített illusztrációknak, a festők, grafikusok munkájának; ezúttal ugyanis az írónak kell a festő, illetőleg a grafikus szövegátárába szegődnie: az eléje tett rajzhoz, festményhez neki kell mesét teremtenie.

Mikszáth — mondhatni — tökélyre vitte a képmagyarázó meséket. Számos képmagyarázatával találkozunk már, s rávilágítottunk arra, hogy efféle meséiben mennyi leleménnyel és ötletességgel elevéni meg a grafikus vagy a festő vonalait és színeit. Hangsúlyoztuk egyik jellemző vonását is e téren: hogy mindjárt a kiinduláskor névvel látja el alakjait, s mint közeli ismerőseket vonultatja fel őket.

Ez a kis frászmű sem egyéb, mint képmagyarázó mese. Az 1893. november végi képzőművészeti kiállításon került bemutatásra Ferraris Artúr e csendélete, s Mikszáthnak kedve támadt, hogy ennek a képnak irodalmi, baráti reklámot csináljon. (Ferraris Artúr festette később, 1904-ben, »A tarokkparti« c. képet, amely Tisza Kálmánt a játékasztalnál ábrázolja barátaival: Jókaival, Mikszáthtal stb. E híres képet annak idején bemutatjuk majd a Krk vonatkozó kötetében.) Szívesen bemutatnók Ferraris Artúr szóban levő életképét is, de — sajnos — nem sikerült nyomára akadnunk; még fényképmásolatára sem az egykorú katalógusokban. De Mikszáth leírása önmagában is életszerűen vetíti elénk a felvidékre, szülőföldjére helyezett falusi jelenetet. A legény Matykó nevet kap, a leányzó Ancsurka nevet; s a képmagyarázatból formásan kerekedik ki a kedves szerelmi idill. (Még a kutya sem marad névtelenül; reá Mikszáth »Garam« nevet ragaszt.)

*

Itt jegyezzük meg, hogy hasonló, leánykérésről szóló képmagyarázat a Vasárnapi Újság 1886. május 23-i számában is napvilágot látott. Ekkor *A tisztességes szándék* címen Jantyk Mátvás rajzához készített Mikszáth magyarázó szöveget. (A Krk 72. kötetében jelenik meg. 65—68. 1.)

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

112 : 16 *driádok* — a görög mitológiában a fákat védő nimfák, akik együtt élnek és együtt halnak a fákkal. (Ezért nem szabad virágot, fát bántani.)

A BOKRÉTA

- M. I.** Egyetemes Regénytár. (Szerk.: Mikszáth Kálmán.) *Almanach az 1894. évre. Bp., 1894.* Singer és Wolfner kiad. 213—237. 1. *Teljes névjelzéssel.*
- II.** *Képes Családi Lapok.* Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap. (Szerk.: Tolnai Lajos.) *15. köt. 1893. évf.* Négy folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. november 26. (48. sz. 756—757. l.) Elejétől »— Nem csalsz meg, János?« kezdetű mondatig. (Folyt. köv.)
 2. december 3. (49. sz. 772—774. l.) Fenti mondattól »A Gyuri pincér tartlit játszott . . .« kezd. szakaszig. (Folyt. köv.)
 3. december 10. (50. sz. 788—789. l.) Fenti szakasztól »Az öregúr vállat vont . . .« kezd. szakaszig. (Vége köv.)
 4. december 17. (51. sz. 803—804. l.) Fenti szakasztól végig.

A Képes Családi Lapok ezen közlése átvétel az Almanach fenti évfolyamából, amint ezt a folyóirat a címhez illesztett jegyzetben fel is tünteti: »Mutatvány az Egyetemes Regénytár 1894. évi Almanach-jából.«

Félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy az Almanachok már az évfolyamukat jelző évet megelőző esztendő végén forgalomba kerültek. Ez a magyarázata annak, hogy a Képes Családi Lapok 1893. évfolyama (december végén) másodközlésre átvethette az 1894. jelzésű Almanachból Mikszáthnak ezt az elbeszélését.

Kötetben itt először.

Fordítások

Cseh:

1. *Kytice.* Ford. Gustav Narcis Mayerhoffer. Vesna 1.9—1.10. 1897.
2. *Kytice.* Ford. Bohdan Anders. Knihovna besed lidu. Praha, 1897.

Adalékok Mikszáth műhelymunkájához

Ez az elbeszélés az utána következővel (*Csoda a törvényszéknél*) Mikszáth írói ökonómiájának egy-egy tanulságos példája.

A *bokréta* egy tíz évvel korábbi (1884. évi) elbeszélésnek kibővített változata, a törvényszéki *Csoda* viszont tizenkét év múlva (1906-ban) születik újjá — feltűnő terjedelmi növekedéssel. (Ld. jegyzeteinket a 213—214. lapokon!)

Aki valamennyire áttanulmányozta Mikszáthnak az előző húsz esztendőben írt műveit, okvetlenül észreveszi, hogy *A bokréta* témája és alakjai közelebb állnak 1870-es, 80-as évekbeli novellatermése némely darabjához, mint a 90-es évekbeli újabb elbeszéléseihez. Ez utóbbiak között a novella meséje és társadalmi háttere erősen porosnak tűnik fel.

Valóban, a 70-es, 80-as évek fordulóján, tehát mintegy másfél évtizeddel azelőtt rajzoltatott Mikszáth hasonló figurákat — cikkekben és elbeszélésekben egyaránt gúnyolva Tisza Kálmán korszerűlen rendőrségét, amelynek prototípusát az irodalomba is bevonult »Mihaszna András« alakja testesítette meg.

Mikszáth 1884. évi elbeszélései sorában olvashatjuk *Az ingyen csokor* című humoreszkjét (Krk 35. köt. 136—139. l.) — *A bokréta* hajdani vázlatát. Ez is egy ellopott virágcsokorról szól, s ezt a szabálysértést szintén egy rendőr követi el. Vétségét még csak el sem ítéli a közfelfogás, mert hát »virágot lopni nem bűn« ! A nyitott ablakban hivalkodó bokréta ellopása különben is a kisvárosi romantika »árthatlan csínyjeinek« kelléktárához tartozik.

*Az ingyen csokor*ról szóló kerekded humoreszket bővítette, szélesítette Mikszáth meglehetősen terjedelmes novellává.

Kissé avított meséjének szerkezeti átalakítása és számos járulékos elemmel történt felduzzasztása ezúttal sem vált az írásmű javára, mint ahogy ezt ilyenyszerű eljárásai alkalmával ismételten megállapítottuk.

Mikszáth maga is érezte, hogy a megfejelt elbeszélés már nemigen illik bele 90-es évekbeli klasszikus novellatermésébe, ezért műveinek kiadásaiba nem is vette fel.

*

A bokréta meséje a tévedések vígjátékainak végtelen láncolatába tartozik. Féltekenységi história, jellegzetesen vidéki milió és kisvárosi alakok körvonalaival. Föltehető, hogy valamelyik baráti körében lejátsszódott tréfa szolgálhatott az ötlet alapjául és az elbeszélés kiindulópontjául.

Egy ellopott bokréta okozza a féltekenységi bonyodalmat. Meséjében Mikszáth kellő szerepet juttat az általa hosszú időn át gúnyolt rendőrségnek s az akkori kisvárosi élet egyik rákfénéjének: a pletykának. Végül persze minden tisztázódik a »sok hűhó semmiért« sablonja szerint. Csak a történet tragikomikus központi alakja esik a tréfa áldozatául . . .

A történetet Mikszáth egy alföldi városba helyezi. A Csapó utcának ismételt említése, »a nagy, vaskos torony« stb. mintha Debrecenre utalna. De másfelől — szokásos eljárása szerint — megtévesztő motívumokat is belerajzol Mikszáth a város látképébe, amelyek viszont Szegedet juttatják eszünkbe (a közeli Tisza említése stb.). Mikszáth tehát ezúttal is — mint meséiben legtöbbször — játszik a helyrajzzal.

A személynevek sem adnak közelebbi tájékoztatást, mert Mikszáth eddigi műveiben még nem találkoztunk velük. Csupán az író

névkészletének elraktározása végett említjük a főbb szereplőket: Barcsó István alügyész (a mese tréfacsinálója), Cseretneky Laci (az elbeszélő baráti körének tagja, a tréfa tanúja), Szmetany (írnök), Pál Sámuel (városi főkapitány), Sári Pál (a »Veres Sárkány« kocsmárosa).

*

Az ingyen csokor c. elbeszélést Rejtő István közölte és magyarázta (Krk 35. köt. 136—139., ill. 315—316. l.). Szerinte a történetet Mikszáth valószínűleg Szegeden tapasztalhatta, ill. hallhatta, bár az elbeszélés színhelyét Pestre tette. De a *Szeged íróiban*, 1887-ben Sebők Zsigmondról szólva saját szegedi, rekonstrukció előtti élményeként adja elő. (Hi 6. köt. *Szeged könyve* I. 185. l.)

A szövegről

Minthogy a Képes Családi Lapok szövege csupán »Mutatvány«-ként való átvétel az 1894. évi Almanachból, s minthogy ezt az elbeszélést sem Mikszáth, sem a Jk vagy a Hi szerkesztői nem sorolták be a kötetkiadásokba: csakis az Almanach szövege szolgálhat minden újabb közlés alapjául. A jelen Krk is ezt követi.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 116 : 19 *mantilla* — könnyű női köpeny
 28 *Xantippe* — Szokratész felesége; az összeférhetetlen, házsáros feleség elriasztó példája
- 117 1 *stikli* — csíny, csínytevés
 „ 11 *re bene gesta* — miután dolgát jól végezte
- 120 : 37 *bouquet* — csokor, bokréta
 „ 38 *strikkeldő tű* — kötőtű
- 124 : 3 *tartli* — magyar kártyával kettesben játszott kártyajáték, amelyben főleg az emlékezetnek van nagy szerepe
 5 »*stehbier*« — álló fogyasztásra szolgáló sör (pohár sör). MK tréfásan meg is magyarázza e kifejezést
 8 *cito, citissime* — gyorsan, a lehető leggyorsabban
 10 *tartli-hieroglifek* — a kártyázók nyerdő-vesztő állására vonatkozó följegyzés
- 127 : 2 *stb. az igazságügyminiszter úr bezcellenciája »hatalmas ember, aki »szordonan» beszél stb.* — Ez a jellemzés Szilágyi Dezsőre utal. A novella írása, megjelenése idején valóban Szilágyi Dezső volt az igazságügyminiszter (1889—1895).
- 128 : 3 *denique* — végül is, tehát
 16 *honoráciorok* — értelmiségiek, tisztviselők (különösen kisvárosban)

Lap Sor

- 128 : 21 *tósz* — pohárköszöntő. Külön kiemeljük ezt a szóalakat, mert Mikszáthnál eddig majdnem mindig hibásan »tóaszt« formában szerepelt, amint hogy a század végén és a századfordulón is többnyire ez utóbbi, hibás ejtéssel volt közhasználatban.
- 22 »*Tárogató*« — MKnál gyakran előfordulnak efféle költött újságcímek (»*Hírharang*« stb.).
- 34 *probatum est* — ki van próbálva; itt: tapasztaltuk
- 36 *violentia* — erőszak, erőszakoskodás

CSODA A TÖRVÉNYSZÉKNÉL

- M. I. *Pesti Hírlap*. 1893. november 29., 15. évf. 330. sz., 1—3. l. A tárcarovatban. Névjelzés: *Scarron*.
- II. a) *Jk* 41. köt. = *Hi* 9. köt. *Dekameron II*. 1914. 228—234. l.
b) Ua., sorozat-címlapok nélkül. *Rajzok és szatírák* kötet-címmel. *Évszámjelzés nélkül*. [Címlapkiadás.]
c) Ua., új sorozatba foglalva: *MKmR—Fr* 26. köt. Kötet-cím: *Rajzok és szatírák*. [1929.] [Címlapkiadás.]

Mikszáth »csodás« történetei és az elbeszélés egy későbbi változata

Az 1890-es években írt meséiben Mikszáth előszeretettel alkalmazott bizonyos »csodás« elemeket, többnyire a történetek kísérteties, babonás hátterével, de olykor csak a tréfa kedvéért használva a »csodákhoz« fűződő képzeteket.

Kisregényei közül jellemző példák: a *Kísértet Lublón* 1892—93 (Krk 5. köt.), *Szent Péter esernyője* 1895 (Krk 7. köt.), *Prakovszky, a siket kovács* 1895—96 (Krk 8. köt.) és *A fekete kakas* 1899 (Krk 12. köt.).

Elbeszéléseinek csokrában — néhány elszórt, korábbi darabot nem tekintve — szintén az 1890-es évek körüli termés mutat hasonló gyakoriságot e tekintetben. Így pl. ezek: *Különös vevő* 1889 (Krk 40. köt.), *Az új kor csodái* (I—III.) 1891 (Krk 40. köt.); a jelen kötetben pedig: *A Plutó* 1891, *A holt kortes* 1892, *A nyúl, a doktorok és a betegség* 1893, valamint a legújabb »mirákulum«: *Csoda a törvényszéknél* 1893.

Ez az elbeszélés csak a tréfa kedvéért kapta a »csodás« jelzőt. Alapjában véve egy jóízű vidéki anekdota. Egy kisebbfajta hivatali visszaélés története, amely csupán szerencsés kimenetelével, illetőleg Mikszáth szelíd ítélkezésével nyeri a »csodás« jellegét.

*

Mikszáth — mint elbeszéléseiben legtöbbször — ezúttal sem nevesíti meg pontosan a történet színhelyét.

A »Bika« vendéglő ismételt említése Debrecenre utal. Szeged és Kecskemét említésével (131 : 14–15) látszólag kizárja ezt a két várost. Előbb pedig — mintha csak bonyolítani akarná a találós játékot — azt mondja: »*A mi városunkban is volt . . .*« stb.

A szereplők névsora sem ad közelebbi támpontot. Némelyik alak mintha az író régebbi, palóc-földi elbeszéléseinek szereplőitől kölcsönözte volna nevét: Kalanda Imre neve *A jó palócok* boszorkányának, Galandánének nevét juttatja eszünkbe; gróf Klebiczky neve is Mikszáth többi mágnás-figuráinak nevére emlékeztet.

Írónk általában nem szívesen fárasztja magát újabb meg újabb nevek kitalálásával; inkább megszokott, kialakult névkészletéhez fordul. Pl. *Bugyi* Erzsi családnevével találkoztunk már Mikszáth egy tizenegy évvel ezelőtt (1882. aug. 30) megjelent karcolatában is: *Az új ezresek* (Krk 64. köt. 96. l.). A többi név (Fodor Kálmán, Morvai János) nem jellemző.

Jó tizenkét év múltán ennek az elbeszélésnek jelentősen kibővített változatát írta meg Mikszáth ily címen: *Mégis talentum Kyszlích*. (Első közlése: Vasárnapi Újság 1906. márc. 25. és ápr. 1. sz.; kötetkiadása csak az író halála után megjelent *Töviskes látogatóban* c. gyűjteményben, 1912.)

Az 1893-ban napvilágot látott *Csoda a törvényszéknél* és az 1906. évi *Mégis talentum Kyszlích* két önálló egység. Ez utóbbi amannak nem pusztán stiláris átdolgozása (amelyennel Mikszáthnál elég gyakran találkozunk) — hanem annyira felduzzasztott és mellékepizódokkal teletűzdelt meseváltzata, hogy a kettőt párhuzamos egyeztetéssel nem foghatjuk egybe. Eppen ezért — a Mikszáth-Krk-ban kialakított gyakorlatunknak megfelelően — mindkét mesét külön-külön közöljük keletkezésük időrendjében. A talentumos Kyszlích történetére tehát csak az *Elbeszélések* utolsó ciklusában kerül majd sor, amikor is az olvasó saját maga megállapíthatja a két novella egymáshoz való viszonyát. Egyelőre elég annyit megemlítenünk, hogy *Kyszlích* története másfélszer terjedelmesebb, mint a *Csoda*-beli história. A terjedelmi különbség önmagában is kifejezi az utólagos bővítések (megterhelések!) méretét.

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlap (PH) szövegét közvetítjük. A Hi — az alábbi jegyzék tanúsága szerint — feltűnően sok szövegtérést mutat; ezek a »változatok« a Hi sajtó alá rendezőjének önkényes módosításai. (A Hi-szöveg zárójelben.)

Lap Sor

130 : 10 mindig. (mindig.)

14 festő-lángész, (festői [!] lángész,)

- Lap Sor
- 131 : 7 *emiatt* otthon (otthon *emiatt*)
 „ 7 a fiú *egy* nagy (a fiú nagy)
 „ 13 *se* tudánk (*sem* tudánk)
 „ 16 a Kalanda? (Kalanda?)
 „ 32 *honoráciorai* (honorátorai [!])
 „ 39 most már ki van képezve. (most már *legalább* ki van képezve.)
 132 : 7 *üsztokélték*, (*ösztokélték*,) [MKnál — kivált a 90-es éve-
 22 *mégse* tudott róla beszámolni [MKnál az élő beszédet tü-
 röző pongyolaság. Hasonlóképpen 134 : 31 (Még ilyen eset
schase történt.) Továbbá 134 : 34 (Mégse volt hasztalan fá-
 radság.)]
 „ 26 és 134 : 24 Hi és Krk *corpus delicti* (PH: *korpus delikti*)
 „ 27 Hi és Krk: *forintos* (PH: *frtos*)
 „ 34 Ezért *bizony* (ezért *ugyan*)
 „ 37 külön, *saját* bankócsinálót (külön bankócsinálót)
 133 : 12 be *sem* bírom (be *se* bírom)
 „ 31 *Bugyi* Erzsi, (Butyi Erzsi,)
 134 : 14 *csakis* erről van szó. (csak erről van szó.)
 17 *mecénásokból* is néhányan. (*maecénásokból* is néhányan.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 130 : 1 »*Mióta Munkácsy Mihály megvan...*« — MK Munkácsyra
 való gyakori utalásai főleg a művésznek 1882. tavaszán
 (febr. 17-től márc. 10-ig) tett hazai látogatásán alapulnak.
 Ld. azokban a hetekben írt cikkeit és magyarázatainkat a
 Krk 63. kötetében.
 „ 3 *első intrádára* — első próbálkozásra, azonnal
 „ 39 *regále-bérlő* — haszonbérlő
 131 : 11–12 »*El kellene küldeni Münchenbe!*« — A századvégi ma-
 gyarországi kulturális orientáció — sajnos — erős egyoldalú-
 sággal inkább a német, mint a francia kultúrához húzott.
 Kivált a képzőművészetben. München akkor az európai fes-
 tészet egyik központja volt.
 19 *királyi tanácsos* — üres cím polgári személyeknek. A szá-
 zad végén a polgári társadalom hiúságának egyik vágyálma.
 A kir. tanácsossággal »nagyságos« címzés járt. Vö. Csiky
 Gergely »Mukányi« c. vígjátékával, melynek meséje szintén
 a kir. tanácsosi cím megszerzése körül forog.
 132 : 10 és 133 : 29 »*a búzakézés és a cirkszalmozó leányka*« a *bankó két*
oldalán — az ötven forintos bankjegyet díszítő ábrák
 26 és 134 : 24 *corpus delicti* (MKnál: *korpus delikti*) — bűn-
 tárgy, bűnjel
 133 : 14 »*bachanális nagy könyv*« — ilyenféle jelentése van: szörnyű,
 ijesztő nagy könyv

A VÁRMEGYE MULAT

- M. I. *Vasárnapi Újság.* (Fel. szerk.: Nagy Miklós.) 1893. december 24., 40. évf. 52. sz. 879. l. A szöveg végén: *M—th K—n.*, de a Tartalomjegyzékben teljes névjelzés. A 879. lapon van az illusztráció is.
- II. Utánközlés: *Képes Folyóirat.* A Vasárnapi Újság füzetekben. (Szerk.: Nagy Miklós.) 14. köt. 682—683. l. 1893. Névjelzés, mint a Vasárnapi Újságban. Cím és alcím: *A vármegye mulat.* Túry Gyulának a Képzőművészeti Társulat téli kiállításán levő festménye. [Az alcímhez fűzött szerk. jegyzet utal arra, hogy az illusztráció »Megjelent a Képes Folyóirat 23-ik füzetében«, éspedig az 592—593. lap között elhelyezett önálló mellékleten.]

Kötetben itt először.

*

Mikszáth cikkét a Vasárnapi Újság szerkesztője az alábbi jegyzet kíséretében közölte:

»Ily cím alatt a Vasárnapi Újság 49-ik számában megjelent „Vármegyei csendélet” című képünkre vonatkozólag egyik kitűnő írónk tollából a fentebbi józú képmagyarázatot van alkalmunk közölni.«

Az idézett helyen (Vasárnapi Újság 49. sz. 824. l.) *ny—n.* [Kacziány Ödön] a következő magyarázattal mutatta be a szóban levő képet:

Vármegyei csendélet. Túry Gyula festménye.

Kevés művésznünk foglalkozott eddigelé a magyar vidéki közép-osztály életének ecsetelésével. Margitay Tihamér a szalon-genret, Bihari leginkább a népeletet vette ecsetére. Csak elvétve akadunk itt-ott egyesekre, kik a középosztály sok józú, humoros alkotásra méltó, bár kevéssé változatos életéből vetettek egy-egy jelenetet vásznukra.

Most ott találjuk az őszi tárlaton Túry Gyulát, az ő egészséges humortól duzzadó s kiválóan jellegzetes »Vármegyei csendélet«-ével. Lehetne ugyan »Pagát-fogás«-nak is keresztelni, hisz oly világosan, érthetően van előadva, hogy a derék tisztelendő úr e réven került a bajba. S hogy nem először történik, mutatja a tekintetes úr rettentő haragja is, kit a rossz sors a tisztelendő úr játéktársául ültetett oda. S mily józúen kacag ezen a főszolgabíró, jellemzően legyintve hozzá kezével, s bal szomszédja is buzgón követi példáját; kár, hogy ebben éppen egy kitörőfélben levő tüszentés akadályozza a derék vármegye-öszlopot.

A fiatal főispáni titkár, mint az esemény hőse, bizonyos megyei előkelőséggel terjeszti elő s magyarázza a megmásíthatlan tényállást. Még a hajdú is, ki szokás szerint a poharakkal foglalatoskodik, műértő mosollyal tekint a lefőzött tisztelendő úr felé.

A kép ügyesen van csoportosítva, elég szabatosan rajzolva s bizonyos gyakorlottsággal festve; egyik kedvenc darabja lesz téli tárlatunk látogató-közönségének.

Túry még aránylag fiatal ember, s ha a már megtalált úton, mint eddig, komoly törekvéssel halad előre, a legszöbb reményeket fűzhetjük jövőjéhez.

A szövegről

A Krkban a meghonosodott idegen szavakat a mai helyesírási szabályzatnak megfelelően, fonetikusán írjuk. De időnként — korjelzésként — feltüntetjük az MK írásaiban szereplő eredeti szóalakot. Pl. (itt: zárójelben) 135 : 24 *rezsím* (régime), 135 : 36 *evikler* (zwicker), 136 : 19 *póz* (pose), 137 : 12 *kvaterkákát* (quaterkákát).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 135 : 1 »*Szontagh Pál deexcellenciája* (1820—1904) — politikus. 1865-ben mint Tisza Kálmán hívét képviselővé választották, majd a képviselőház alelnöke, titkos tanácsos s a főrendiház tagja lett. — Az ő horpácsi kúriáját és birtokát vásárolta meg Mikszáth (1904 nov.).
- 2—3 a *skiz* »közéletünk kimagasló alakja« — Szontagh Pálnak e mondása MKnál több helyen is előfordul. Így pl. *A tisztelt Ház c.*, 1886-ban megjelent kötetében. (Krk 71. köt. 164. l.)
- 4 *valóságos belső titkos tanácsos* — pusztá cím, amellyel a »nagyemlétségű« (excellenciás) vagy »kegyelmes« megszólítás járt. Főleg miniszterek, hosszabb ideig szolgáló államtitkárok és más magasrangú hivatalnokok kapták kitüntetésként.
- 19 *Tisza-rezsím* — Tisza Kálmán miniszterelnöki kormányzása (1875—1889)
- 21—22 »a főispáni titkár . . . Tisza alatti species.« — A főispáni titkári állást a parlament 1886 tavaszán zajlott ülésén elfogadott egyik törvény alapján létesítették.
- 136 : 20—137 : 3 »*Tizenkét tarokk, solo, tout les trois . . .*« stb. — kártyakifejezések. (Többször is megjegyeztük már, hogy Mikszáth efféle kifejezéseinek megértéséhez a nem-kártyás olvasók számára speciális kártya-lexikonra volna szükség.) — Mikszáth e képmagyarázatának keserű humorát pompásan érzékelteti az az eljárása, hogy a századvégi vármegyék életét — jellegzetes figuráival együtt — a kártyaasztal köré tömöríti.
- 137 : 11 *Móricz Pál* (1826—1903) — földbirtokos, ügyvéd, országgyűlési képviselő. — MK állandóan mint Tisza Kálmán legfőbb hívét, »mameluke«-ját említi.
- 12 *kvaterkák* — borospoharak

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. *A Plutó* kéziratának 1—2. lapja. OSZK Kézirattára Fol. Hung. 2169/4 291. sz. 140 folio
- II. Boér Antal arcképe. (*A Boér-legenda Gyergyón* c. elbeszéléshez.)
- III. Reviczky Gyula, *Az elképzelt méz* c. elbeszélés regényes hőse.
- IV. Mauks Kornélia (Nelka), az író sógornője. Mikszáth számos elbeszélésében szerepel, így — többek közt — *A fiamuram lovai* és *A németke* c. novelláiban. (A fénykép eredetije a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában.)
- V. MK *A gyerekek* c. elbeszélésgyűjteményének kötéstáblája. (Jk 16. kötet)
- VI. *A Pali pályája* kéziratának 1. lapja. OSZK Kézirattára Quart. Hung. 2970 folio
- VII. »*Vármegyei csendélet*. Túry Gyula festménye. (Vasárnapi Újság, 1893. dec. 3., 40. évf. 49. sz. 824. l. és a Képes Folyóirat 1893. évi 23. füzetének önálló melléklete.)
- VIII. Az *Alakok* c. kötet fedőlapja.

1072 19

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetre utal.)

1891

A Plutó	7	143
A Boór-legenda Gyergyón	33	165
A fiamuram lovai	36	167
A becsületos Abdallah és a rosszlelkű Hasszán	42	171
Az elképzelt méz	47	173

1892

A holt kortes	60	176
Huszár a teknőben	66	180
Az okos Nástya	77	183
A királyok is csak emberek	81	193

1893

A nyúl, a doktorok és a betegség	88	194
A németke	97	198
Pali pályája	104	205
„Ne izélj, Matykó!	111	211
A bokréta	115	212
Csoda a törvényszéknél	130	215
A vármegye mulat	135	218

JEGYZETEK

Rövidítések	140
In memoriam Bisztray Gyula	141
A képmelléletekről	220
	221

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Igazgatója
A szerkesztésért felelős: Mérey Zsoltné Műszaki szerkesztő: Helle Mária
A kötetért Csillag Vera munkója
Terjedelem: 14 (A/5) l v + 8 oldal melléklet
78.4558 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

Jan 25 - 19